STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10022

YERUSHOLAYIM IN SHOTN FUN SHVERD

A. Reuveni

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער
קוואל

אַ. ראובֿני / ירושלים אין שאָטן פון שווערד

ירושלים

אין שאָטן פֿון שווערד

אַ. ראובני

A. REUVENI

YERUSHALAYIM IN SHOTN FUN SHVERD

JERUSALEM IN THE SHADOW OF THE SWORD

תשכ״ג — ניו־יאָרק — 1963

Published by

DER KVAL, I. London, *Publisher,* New York, N.Y., U.S.A.

MANUFACTURED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
BY MARSTIN PRESS, INC., NEW YORK

אהרן ראובני

עס איז אַ לויבנסווערטער געדאַנק אַרויסצוגעבן אין יידיש איינעם פֿון די וויכטיקסטע ראָמאַנען פֿונם באַוווּסטן העברעיִשן שרײַבער אַ ה ר ן ר א ו ב נ י.

עס איז שוין די העכסטע צײַט, אַז דער יידיש-לייענער זאָל האָבן אַ צוטריט צו די ווערק פֿון אַ. ראובני, און קודם כּל צו זײַנע בעלעטריסטישע ווערק.

אין זײַנע פֿינף גרויסע ראָמאַנען און צענדליקער דערציי־לונגען ווערן געגעבן שטיקער יידיש לעבן פֿון צײַטן, וואָס זײַנען שוין הײַנט אַ היסטאָרישע פֿאַרגאַנגענהייט. דער אויטאָר באַשרײַבט געשעענישן און איבערלעבונגען, זײַנע אייגענע און אַנדערע, צו וועלכע ער איז געווען אַ שותּף

און אַ נאָענטער עדות: אין רוסלאַנד און סיביר, אין אָנהייב פֿון דעם איצטיקן יאָרהונדערט; אין אַמעריקע מיט אַ פֿופֿציק יאָר צוריק; און בעיקר און מער פֿון אַלץ אין ארץ ישׂראל, ווו ער וואוינט און אַרבעט שוין העכער פֿופֿציק יאָר, אין יענער ארץ ישׂראל, וועלכע האָט זיך געמאַטערט און געפּלאָגט אונטער דעם יאָך פֿון די פֿריער־דיקע, אָטאָמאַנישע און בריטישע, רעזשימען, געגן וועלכע עם האָבן העלדיש געקעמפֿט און זיך אָנגעשטרענגט מיט אַלע כּוחות — צוויי דורות נאָכאַנאַנדער — צו געבוירן די מדינה — מדינת ישׂראל.

דער ראָמאַן „ירושלים אין שאָטן פֿון שווערד" מאָלט אוים אין ברייטע און טיף אַרײַנדרינגענדיקע בילדער די שווערסטע יאָרן פֿון דער גרויסער טראַגעדיע, וואָס ירושלים האָט איבערגעלעבט אין דער צײַט פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אין שטראָם פֿונם ראָמאַן מישן זיך אוים אין מאָדנע צוזאַמענזעצונגען, ווי אין שטראָם פֿונם דעמאָלדיקן לעבן, שטאָט און מדבר, קליינע יִידישע קולטור־אינזלען אין דער ענדלאָזער ווילדערניש, וואָס רינגלט זיי אַרום, געאָגראַפֿיש און גײַסטיק.

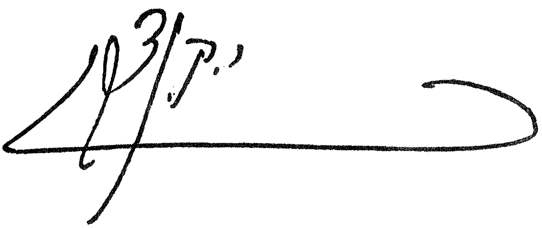

ירושלים
אין שאָטן פֿון שווערד

I

דאָבערמאַנס הויז האָט מיט זיך אָנגעהויבן אַ שורה פֿון אַ וואָסערע צוואַנציק הײַזער. פֿון איין זײַט, בײַם וועג, איז די שורה געלאָפֿן גלײַך, ווי אָפּגעמאָסטן מיט אַ שנירל. פֿון דער אַנדערער זײַט האָט זי זיך געדרייט און געבראָכן, ווײַל אַ טייל פֿון די הײַזער זענען אַרויסגעקראָכן פֿאָרויס מיט זייערע הויפֿלעך און קעמערלעך. די אַנדערע ווידער האָבן זיך אַרײַנגעקוועטשט אינעווייניק און האָבן אויסגעזען, ווי נישעס אין אַראַבישע שטיבער.

די שורה הײַזער האָט זיך אויסגעלאָזן מיט אַ ציכטיק אײַנגאָרנדיק שטיבל, וואָס האָט פֿון פֿאָרנט געהאַט אַ קליין הייפֿל מיט אַ גערטנדל און איז געווען אַרומגעצאַמט מיט העל־בלוי געפֿאַרבטע הילצערנע שטאַכעטן. ווײַטער האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ ברייטער נישט באַבויטער פּלאַץ, וווּ קינדער האָבן זיך געשפּילט און וווּ אַראַבישע פּאַסטוכער־ייִנגלעך האָבן געפּיטערט ייִדישע שאָף און ציגן. אַ שטיק פּוסטע פֿעלד איז דאָס געווען, וואָס האָט אָפּגעטיילט די שכונה פֿון די אַנדערע אין דער סבֿיבֿה.

אַנטקעגן דאָבערמאַנס הויז איז געווען אינגאַנצן ליידיק. פֿון דרײַ זײַטן איז זי געווען אַרומגערינגלט מיט פֿעלדער און ליידיקע פּלעצער, פֿאַרזייט מיט ווילדע פֿעלדזן־שטיינער, און זי האָט אויסגעזען, ווי אַ האַלב־אינדזל אין אַ מענטשלעכן ישובֿ. פֿון דער פֿערטער זײַט איז געלאָפֿן אַ ברייטער, נישט ברוקירטער וועג, וואָס האָט פֿאַרייניקט די שכונה, ווי אַלע איבעריקע שכונות, מיטן גרויסן יפֿוער וועג. פֿון וועג אַראָפּ איז געלעגן אַ טיפֿער און ברייטער טאָל, אָפּגעטיילט מיט שטיינערנע פּאַרקאַנעס אין עטלעכע חלקים. די חלקים האָבן געהערט צו שטאָטישע בעלי־בתּים, ייִדן און נישט־ייִדן. די בעלי־בתּים האָבן זיי פֿאַרדונגען צו אייניצלנע פֿעלאַכן פֿון די נאָענטע דערפֿער, וועלכע פֿלעגן קומען אַהער אַקערן, זייען און שנײַדן די תּבֿואה.

אויפֿן באַרג, וואָס אויף יענער זײַט טאָל, זענען ווידער געשטאַנען צעוואָרפֿן ייִדישע הײַזער. יעדער געסל, יעדע פּאָר געסלעך האָבן מיט זיך פֿאָרגעשטעלט אַ באַזונדערע שכונה, מיט אַ באַזונדערן נאָמען. די שכונה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט דאָבערמאַנס הויז, האָט געהייסן „נחלת יהודה“, נאָכן נאָמען פֿונעם אַלטן דאָבערמאַן, דעם זיידן פֿון איצטיקן בעל־הבית, וואָס

האָט מיט פֿערציק יאָר צוריק אָפּגעקויפֿט דעם גאַנצן לײדיקן פּלאַץ און אָװעקגעשטעלט דעם גרױסן בנין. פֿון אים האָבן שױן די איבעריקע בעלי־בתּים אױסגעקױפֿט זײערע חלקים.

דאָבערמאַנס הױז איז געשטאַנען אין מיטן פֿון אָט דער רחובֿות, װי אַ סימבאָל פֿון דער אײַנגעװאָרצלטער, זיך אַלײן באַגרענעצנדער ייִדישער דחקות. דאָס הױז איז געװען הױך — צװײ מיט אַ האַלבן גאָרנס, ברײט, פֿירקאַנטיק, און אַזױ אַרומגעבױט פֿון אַלע פֿיר עקן, אַז פֿון ערשטן קוק איז שװער געװען צו טרעפֿן, װוּ מען גײט אַרײַן אינעװײניק. פֿון דרױסן האָט דאָס הױז אױסגעזען אַלט און אָפּגעקראָכן. די װאַנט װאָס צו מערבֿ־צו איז געװען אַרומגעשלאָגן, װי פֿאַרלאַטעט, מיט שטיקלעך בלעך פֿון פֿאַרשײדענער גרױס און פֿון פֿאַרשײדענע קאָלירן — אַ שוץ קעגן די קאַלטע װינטן און רעגנס, װאָס שמײַסן פֿון יענער זײַט.

אַרום די פֿענצטער און טירן פֿון די דירות, װאָס אױפֿן אײבערשטן גאָרן, זענען געהאָנגען הילצערנע באַלקאָנעס, געמאַכט פֿון שטאַכעטן און אונטער־געשפּאַרט מיט שװאַרצע פֿאַרזשאַװערטע אײַזערנע רעלסן. די אונטערשטע דירות זענען געװען װי אַרײַנגעזונקען אין דער ערד. זײערע פֿענצטער זענען געװען אַרומגעקראַטעװעט מיט אײַזערנע ריטער און האָבן אַרױסגעשטעקט אױף אײן הײך מיטן באָדן פֿון דער גאַס. די פֿאַרבײַגײער האָבן געזען בײַ זיך צופֿוסן, אין דער מיט פֿון װעג, פֿינצטערע לעכער, איבערגעצאַמטע מיט אײַזערנע קראַטעס, און נישט אַלע האָבן געװוּסט, אַז דאָס זענען נישט קײן קעלערס, װוּ מען האַלט האָלץ און אַלערלײ אָפּגענוצטע אַלטװאַרג, נאָר מענטשלעכע װױנונגען, אין װעלכע עס זיצן אַ סך משפּחות און װוּ מענטשן װערן געבױרן, װאַקסן אױס, האָבן קינדער און שטאַרבן.

אין הױף איז מען אַרײַנגעגאַנגען מיט אַ שמאָלן גאַנג, װוּ עס האָט געשלאָגן אין נאָז אַ שאַרפֿער און זױערלעכער ריח פֿון עפּוש, װאָס איז זיך דאָ אײַנגעשטאַנען פֿון יאָרן און דורות. רעכטס פֿון אײַנגאַנג זענען געהאַנגען דרײַ טירלעך פֿון אָפּטריטן, האַלב אָדער אױף דרײַ פֿערטל פֿאַרמאַכטע, מיט קױטיק־געלע שטרעמעלעך אָנגערונען אונטער זײ. די װאַנט אַנטקעגן איז געװען שטױביק און פֿאַרװעבט מיט שפּינװעבס, און אָפֿט אױך באַנעצט דורך די פֿאַרבײַגײער, װאָס האָבן זיך געפֿוילט אָדער געעקלט אַרײַנצוקומען אין די קעמערלעך, װאָס אין דער אַנדערער װאַנט. מען האָט געדאַרפֿט גײן מיט פֿאָרזיכטיקײט דורכן שמאָלן גאַנג, װאָס האָט געפֿירט אין הױף אַרײַן. אין הױף אַלײן האָט מען ערשט געדאַרפֿט גוט קוקן װוּ מען שטעלט אַ פֿוס, װײַל דער ברוק מיט די שטײנער איז שױן לאַנג געװען אָפּגעריבן און מען האָט גרינג געקענט זיך אױסגליטשן און פֿאַלן.

פֿון מיטן הױף איז מען מיט הילצערנע סקריפּענדע טרעפּ אַרױף צו די קאָרידאָרן פֿונעם אײבערשטן גאָרן. דאָ איז װײַטער געװען אַ טעראַסע און

אויף איר עטלעכע קעמערלעך פאַר די איבערשטע שכנים, און ס'האָט ווידער געשלאָגן אין נאָז דער זעלביקער שאַרף־זויערדיקער ריח, וואָס אונטן, בײַם אַרײַנגאַנג אין טויער.

עס איז געווען שבת, אַ זייגער דרײַ נאָך האַלבן טאָג. די ערשטע שווערע ווינטער־רעגנס זענען אָקאָרשט אַריבער, די קאַלטע ווינטן האָבן זיך אַ ביסל אײַנגעשטילט, עס האָט ווידער אַרויסגעשײַנט די וואַרעמע זון. אין דרויסן איז נאָך געווען נאַס און בלאָטיק. דער שטיק וועג, וואָס לעבן הויז, איז געווען אינגאַנצן פאַרפּלייצט מיט אַ שיטערער קויט. די שטיינער און שטיינדלעך האָבן אַרויסגעשטעקט פון דער בלאָטע, ווי קליינע אינדזעלעך פון פעסטן לאַנד, און די גייער זענען ווו מעגלעך געשפּרונגען פון איין שטיינדל אויפן צווייטן. אין הויף אָבער האָט מען גאַרנישט געמערקט די פאַרגאַנגענע נאַסע צײַט. די שטיינער פון הויף האָבן זיך שוין לאַנג אויסגעטריקנט. נאָר ווו נישט ווו אין אַ ווינקל האָט זיך נאָך געשפּיגלט אונטער די שטראַלן פון דער זון אַ קליין גריבל וואַסער.

די טירן פון די שטיבער זענען געווען אָפן צום געדעקטן קאָרידאָר, וועלכער איז געלאָפן אַרום דעם גאַנצן הויף פון אינעווייניק. די דירות זענען געווען קליינע, צוויי־דרײַ צימערלעך אַ דירה. זיי זענען געלעגן אַ טיר לעבן אַ טיר, אָן הפסקות, און זענען געווען געדיכט באַזעצט פון קרעמער, בעל־מלאכות, לאַטוטניקעס, שמשים און מלמדים — קליינע מענטשעלעך מיט גרויסע משפחות. קינדער אין גראָבע, אָפּגעריסענע און פאַרלאַטעטע מאַנ־טעלעך, מיט פאַטשײלקעלעך אַרום האַלדז זענען אַרומגעקראָכן אין אַלע ווינקעלעך פונעם ברייטן קאָרידאָר. מיידלעך פון פערצן־פופצן יאָר זענען געשטאַנען צו צווײ, צו דרײַ, גלאַנצנדיק מיט די אייגלעך, פריש באַוואַשענע פון די זונען־שטראַלן, מיט די נײַע ראָזעווע, גרינע און העל־בלויע סטענגעלעך אין די דינע צעפּלעך. די עלטערן און די עלטערע בכלל זענען געזעסן בײַ די אָפענע טירן און געשמועסט מיט די שכנים, מיט געקומענע געסט און קרובים, אָדער אַרײַן אין שטוב טרינקען דעם שבת־נאָך־מיטאָגדיקן טשאָלנט־טיי.

אין ווינקל פון קאָרידאָר, צו דער לינקער זײַט פון די אַרויסגאַנגס־טרעפּ, איז געזעסן בײַ דער טיר פון איר וווינונג די אַלמנה מענע וועטשטיין, אַ ייִדענע פון אַ יאָר עטלעכע און פערציק, אַ הויכע, אַ ברייטע, מיט אַ ברייטן פּיר־קאַנטיקן קאָפּ, מיט ברייט קוקנדיקע, אָבער ווייניק באַלעבטע אויגן. איר פּנים איז געווען טרוקן און אײַנגעפאַלן אין קנייטשן, עפעס אַ שטעמפּל פון לאַנגן לײַדן אָדער פון שטאַרקער אויסגעמאַטערטקייט איז געלעגן אויף אים און האָט זי געמאַכט אויסזען עלטער ווי זי איז געווען. אין דער צווייטער ייִדענע, וואָס איז געקומען זי געוויר ווערן, האָט מען גלײַך דערקענט, אַז ס'איז אירע אַן אייגענע, כאָטש פון ערשטן קוק איז שווער געווען צו זאָגן, אַז דאָס זענען צוויי לײַבלעכע שוועסטער. עלקע די קצבטע איז געווען עלטער

פֿאַר מענער מיט אַ יאָר זיבן אַדער אַכט, אָבער זי האָט אויסגעזען פֿרישער און געזונטער ווי איר שוועסטער די אַלמנה. אין וווקס איז זי געווען נידעריקער, איר פּנים איז געווען גראָב און פֿליישיק רויט און אין די ברייטע, ווי בײַ דער שוועסטער אויסגעגלאָצטע בהמהשע אויגן האָבן געשוימט בייזע פֿײַערלעך. נאָך די אויגן, נאָך דער ברייט־פֿליגלדיקער נאָז און פּירקאַנטיקן קאָפּ האָט מען דערקענט איןביידן דעם אייגענעם משפחה־פּורעם.

זיי האָבן גערעדט וועגן זייערע מענער און קינדער. מענע האָט מיט איר רויִקן איינטאָניקן קול, וואָס איז געווען געלאָדן מיט אַן אײַנגעהאַלטענער באַליידיקטקייט, נאָך אַ מאָל דערציילט פֿון די צרות און אומגליקן, וואָס האָבן זי געטראָפֿן אין די לעצטע חדשים. עלקע האָט דאָס נאָך אַ מאָל אויסגעהערט, גלײַך ווי דאָס וואָלט געווען אַ נײַעס פֿאַר איר.

— קום שוין אַרײַן אין שטוב, מענע, — האָט זיך עלקע אָפּגערופֿן. — איך האָב זיך שוין גענוג אָנגעוואַרעמט בײַ דער טײַערער זון און דורכגענעצט די פּיס אין דער בלאָטע, וואָס אַרום אײַך. אַ דאַנק גאָט, וואָס נישט דערטרונקען געוואָרן גייענדיק אַהער — הלוואי אויף אַלע אונדזערע שונאימס קעפּ, אַז קיין וואַרעמערע זון און קיין קלענערע בלאָטע זאָלן זיי קיינמאָל נישט זוכה זײַן צו זען — וויל איך זיך איצטער אָפּקילן אַ ביסעלע אין שטוב.

— זיץ נאָך אַ ווײַלינקע, — האָט זיך אָפּגערופֿן מענע.

איר איז נישט געווען קאַלט. זי איז זיך אײַנגעזעסן אויפֿן אָרט און ס'האָט זיך איר נישט געוואָלט רירן דעם קראַנקן פּוס. זי איז געווען געוווינט צו עלקעס גראָבן קול, צו איר בייזער און אויסלאַכנדיקער צונג, וואָס האָט קיין מאָל פֿון קיין רו נישט געוווּסט. פֿון ווען זי האָט זי געדענקט איז זי אַלע מאָל געווען אַ שלעכטע, האָט אַלע מאָל אַלעמען באַרעדט, האָט כּסדר געטראַכט נאָר פֿון זיך, געפֿרעסן צעזעצטערהייט, אַ קינד נישט געגעבן פֿון איר ביסן, און האָט אַלע מאָל געהאַט אַ טריפֿענעם מזל. געזונט ווי אַ גוי, דער מאַן, עקיבֿא, אַ קצבֿ, אַ פֿאַרדינער, מיט אַ יאַטקע, דער זון אויך. דערצו זענען זיי אונגאַרישע, האָבן אַ גוטע חלוקה, ווייסן נישט פֿון קיין מלחמה, פֿון קיין מיליטערדינסט, פֿון קיין צרות, פֿון קיין וויסטע חלומות.

מענע האָט אַ קרעכץ געטאָן.

די הצלחה פֿון דער עלטערער שוועסטער האָט זי גענאָגט, ווי אַ וואָרעם, פֿון קינדווײַז אָן און האָט אין איר אויפֿגעהאַדעוועט אַ געפֿיל פֿון קנאה און באַליידיקטקייט. עלקע איז נאָך מיידלווײַז געווען מער בריה, אַ שרײַערקע, אַ קריכערקע, אין אַלץ געשטופּט די נאָז, אומעטום געווען די ערשטע, פֿאַר איר פּיסק האָבן אַלע מורא געהאַט. דעם ערשטן מאַן אליקום האָט זי אָפּגעגעט באַלד ווי עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז זײַן קרענק איז אַ פֿאַרשלעפּטע קרענק און געזונט ווערן קען ער שוין נישט. און דערנאָך, ווען זיי זענען אַריבערגעפֿאָרן אַהער קיין ירושלים האָט זי גענומען דעם קצבֿ עקיבֿא, דעם

אונגאַרישן, און לעבט אַ חזירשן טאָג. און זי, מענע, האָט געגומען אַלטערן, איר צו לאַנגע יאָר. וואָס איז ער געווען? אַ שמש אין אַ בית־המדרש, אַ טײַערע מציאה — זאָל ער אויף איר קיין פֿאַריבל נישט האָבן דאָרטן! זאָל ער איז מוחל זײַן און זײַן דאָרטן אַ גוטער בעטער פֿאַר איר מיט די קינ־דער... זאָל ער נאָר נישט פֿאַרגעסן, אַז ער האָט זי איבערגעלאָזן אַ וויסטע אַלמנה, אַ קראַנקע, מיט אַ געשוואָלענעם פֿוס און מיט צוויי גרויסע מיידן און אַ זון . . . אוי וויי, וואָס איז פֿון אים געוואָרן, פֿון לייזערן! און דעם אַלטן טאַטן זײַנעם האָט ער געלאָזן בײַ זיי אויפֿן קאָפּ . . . דאָס זאָל ער נאָר נישט פֿאַרגעסן דאָרטן!...

— קום אַרײַן, מענע, — האָט זיך אַ הייב געטאָן פֿון שטול עלקע. — דו קוק נישט, וואָס איך בין אַזוי אָפּגעשלאָפֿט — פֿאַרשטאָפּן זאָל מען די מיילער מיט ערד — ווער ס'פֿאַרגינט מיר נישט! אַ שטיק פֿלייש, מיינסטו? איך בין אויך געבוירן געוואָרן אַן אידעלע, אַ דעליקאַטע אויפֿן לײַב בין איך, אַ פֿילנדיקע צו קעלט. דער קלענסטער ווינטל נעמט מיך דורך. די ראָלאַנדע, זעסטו, איז אַ טײַערע ראָטאַנדע, דרײַ גילדערנע נאַפּאָלעאָנס געקאָסט, בײַ אַן אַמעריקאַנערקע אָפּגעקויפֿט, אַ וואַרעמע, אַ שווערע — גאָרנישט פֿאַר מײַנע כּוחות צו שלעפּן זי . . . און ס'איז מיר קאַלט: אַזאַ מין דעליקאַטנער געזונט איז בײַ מיר! . . . ס'איז אַ שטאָט . . . נו, נו! שטיינערנע שטיבער, אַן אויוונס, אַזוי ווי שטאַלן פֿאַר פֿערד . . . און אַז בײַ מיר איז שוין יאָ געווען אַ קליין אויוועלע אויף קוילן איז זינט די וויסטע מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן איז קיין קוילן נישטאָ. און פֿאַר האָלץ — קויף אַן אַנדער אויוועלע . . . און דערנאָך וועט קיין האָלץ נישט זײַן צו קריגן . . . בײַ אונדז אין קאַראַלקאָוואָ — געדענקסט, מענע, מיר פֿלעגן זיך אַלע אַרומזעצן אַרום דעם גרויסן קאַכל־אויוון און אין אויוון פֿלעגט קנאַקן! און דאָ? — אַ שטאָט, פֿריר ווי אַ ווילדע חיה אין וואַלד . . . מענע, וועסט מיר געבן אַ גלעזל וואַרעמע טיי, אָדער איך גיי אַוועק... איך בין שוין גאָר אַ דערפֿרוירענע!

מענע האָט ווי אַלע מאָל אויסגעהערט מיט אַ געפֿיל פֿון פֿאַרדרוס און באַליידיקונג די רייד פֿון איר שוועסטער: „אַ דעליקאַטנער מענטש . . . די ראָטאַנדע איז צו שווער . . . דרײַ גילדערנע נאַפּאָלעאָנס . . . שטיק פֿלייש, וואָס דאָס איז! נאָר וואָס עס פּאַסט נישט, פּלאַצן זאָלן אַלע שונאי־ישראל!" נאָר זי האָט דעם כּעס באַהאַלטן טיף אין האַרצן. איצט האָט אוודאי נישט געלוינט צו קריגן זיך מיט דער קצבטע. אַ שטיקל פֿלייש פֿלעגט איר דאָך אַריבערפֿאַלן אויף שבת — אַפֿילו ווען זי האָט נישט געהאַט קיין מזומנים צו באַצאָלן גלײַך אויפֿן שטעל.

— וואָס אַבּילסטו זיך, עלקע, — האָט זי געזאָגט מיט אַ פֿרײַנדלעך־זויערלעכן קול, — ס'איז דאָ טיי, הייסער טיי, אַ מחיה! . . . אסתרקע! . . . ווו איז די מויד? אוי וויי, מײַנע צרות, אוי־אוי־אוי!

זי איז קרעכצנדיק אויפֿגעשטאַנען פֿון בענקל.

עלקע האָט שוין געהאַט אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ אין טיר און איז גלײַך צוריק צוגעלאָפֿן צו מענען:

— זי זיצט דאָך בײַ אים, בײַם סטאָליער, דײַן אסתרקע, — האָט זי געגומען שושקען אויף גיך, שטעכנדיק די שוועסטער מיט אירע בייז־שוימענדיקע אויסגעגלאָצטע שוואַרצע אויגן, — בײַ אים אין צימער, אויפֿן בעט, איינע לעבן די אַנדערע, ווי די קאַטינקעס, מײַנע אויגן האָבן דאָס אַליין געזען... און ער האָט זי נאָך אַנגענומען בײַם בוזעם... אָט אַזוי־אָ — מיט אַלע פֿינף פֿינגער אַרײַנגעפּאַרן.

דאָס לעצטע ווערטע אַרומנעמען האָט זי צוגעטראַכט אויף דער הייסער מינוט, אויס כּעס, וואָס מענע נעמט זיך אַזוי ווייניק צום האַרצן דאָס וואָס זי דערציילט.

— מילא, ער איז אַ בחור, וואָס אַרט דאָס אים? — האָט עלקע ווײַטער גערעדט, — אָבער אַ מויד, וואָס ווייס נישט ווי זיך אָפּצוהיטן — טפֿו זאָל דאָס זײַן! און חיהקע וועט נאָך בלײַבן זיצן, אויף מײַן וואָרט, עס פּאַסט גאָר נישט, אַז די קלענערע זאָל אַרויסשפּרינגען פֿאַר דער עלטערער!

— איך ווייס דען וואָס דאָ טוט זיך! — האָט מיט אַ מאָל געפּלאַצט מענע.

נאָר באַלד האָט זי זיך צוריקגעהאַלטן, פֿון געוווינהייט זיך אײַנצוהאַלטן, ווען עס האָט בײַ איר געקאָכט אינעווייניק. דערצו איז נאָך געווען די מורא, אַז דער סטאָליער זאָל דאָרטן נישט דערהערן, און זי האָט ווידער גערעדט מיט איר פֿריערדיקן איינטאָניקן קול:

— וואָס חיהקע! אַז יענע...

— וואָס דען, חיהקע? — האָט נײַגיריק געפֿרעגט עלקע.

מענע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט.

— איך ווייס וואָס? — האָט זי געזאָגט מיט רוגזה. — איך זע זי דען? אַז יענע האָט זיך גאָר אָפּגעשלאָגן פֿון הויז... אוי, אין דר׳ערד זאָל דאָס שוין אַלץ גיין!... אַלע מײַנע צרות זאָלן זיך אויסלאָזן צו מײַנע שונאימס קעפּ!

— און וועד עס מיינט מיר שלעכטס זאָל אַליין נישט זען קיין גוטן טאָג אין זײַן לעבן! — האָט בייז געזאָגט עלקע.

— וואָס עפּעס דיר? ווערט טשעפּעט דיך?

— און ווער טשעפּעט דיך?

בײדע שוועסטער האָבן זיך אָנגעקוקט אַ ווײַלע מיט אַ קאַלטער פֿײַנט־לעכקייט. מענע האָט די ערשטע נאָכגעגעבן. זי האָט אויסגעקרימט די ליפּן אין אַ זויערלעך־זיסן שמייכל:

—קום זשע אַרײַן, עלקע... אסתרקע! ווו איז זי דאָרטן, די מויד... זע, ווי מען קען זי זיך נישט דעררופֿן! אסתרקע, די מומע וויל אַ גלאָז טיי!...

זיי זענען אַרײַן אין שטוב.

2

די דירה זייערע האָט געהאַט דרײַ צימערן. באַלד בײַם אַרײַנגאַנג אין דער ערשטער שטוב איז געווען אַ טיר לינקס, וואָס האָט געפֿירט אין אַ קליין חדרל, און גלײַך אַנטקעגן דער אַרײַנגאַנגס־טיר האָט זיך געזען די טיר פֿונעם צווייטן הינטערשטן צימער, וואָס האָט אויך געהאַט אַ באַלקאָן צו דער גאַס. די דירה איז געווען אַ ביסל ענג פֿאַר דער משפּחה ווײַטשטיין, אָבער אַמאָל — בײַ אַלטערס לעבן און איידער מען האָט דעם זײַטיקן צימער פֿאַרדונגען — האָט מען זיך דאָ אײַנגעגעסטעט נישט שלעכט. אַלטער מיט מענען זענען געשלאָפֿן אין הינטערשטן צימער, און בײַ טאָג איז ער געווען אײַנגעריכט ווי אַ סאַלאָן: אין מיטן איז געשטאַנען אַ שוואַרצער קײַלעכדיקער טיש, איבערגעדעקט מיט אַן אויסגענייטן טישטוך מיט גאָלדענע פֿרענדזלען. אויפֿן טיש איז געשטאַנען אַ לאָמפּ מיט אַ בלויער קולבע. רעכטס פֿון טיש — אַן אַלטער קאָמאָד, און אויף אים אַ וועקער, אַ שפּיגל פֿאַר די מיידלעך, פֿאָטאָגראַפֿישע קאַרטלעך פֿון דער משפּחה. אויף איין וואַנט איז געהאָנגען אַן אויסגענייט בילד פֿון דער מוטער רחלס קבֿר מיט הירשן און לייבן און מיט דער אויפֿשריפֿט: „רחל מבֿכּה את בּניה". די צוויי בּרייטע הילצערנע בעטן, וואָס זענען געשטאַנען לינקס פֿון טיש, בײַ דער וואַנט, וואָס אַנטקעגן דעם קאָמאָד, זענען געווען ציכטיק פֿאַרבעט און איבערגעצויגן מיט ראָזעווע קאָלדרעס, און מען האָט געקענט זיצן אויף זיי ווי אויף ווייכע סאָפֿעס. דער זײַטיקער חדר איז געווען דעם זיידנס, ר' זלמנס, אַלטערס פֿאָטער. מיט אים איז געשלאָפֿן דער אייניקל לייזער. דער פֿאָדערשטער צימער איז געווען דער שלאָפֿצימער פֿון די מיידלעך, און בײַטאָג דער עס־צימער.

אַלטער, איר מאַן, איז געווען אַ שמש אין דער ישיבֿה „עץ הדעת". צו דעם האָט ער געהאַט נאָך זײַטיקע פּרנסות: פֿון כּולל, פֿון ליכט, פֿון תּהילים־זאָגן. מען האָט געקענט דורכקומען. די מיידלעך האָבן אַפֿילו אויך פֿאַרדינט — ביידע זענען געווען שנײַדערקעס — נאָר דאָס איז געגאַנגען זיי אויף קליידלעך און שיכלעך, און אין חשבון פֿון אויסהאַלטן דאָס הויז האָט מען דאָס נישט אַרײַנגענומען. לייזערקע, דער יינגל, האָט זיך געלערנט אויף אַ זייגערמאַכער. געווען איז ער בײַם זייגערמאַכער אַ יאָר דרײַ און סוף כּל סוף

האָט מען נאָך אַלץ נישט געוווּסט ווו מען האַלט מיט אים אין דער וועלט, ציַ ער האָט זיך עפּעס אויסגעלערנט. אַלטער וועטשטיין האָט זיך שוין געבראָכן דעם קאָפּ ווי אַזוי אַרויסצוקריגן פֿון כּולל אַ הלוואהלע פֿאַר לייזערקען, ער זאָל קענען עפּענען פֿאַר זיך אַ קלייטל, נעמען פֿאַרריכטן זייגערלעך, חתונה האָבן, ווערן אַ מענטש . . . מיט אַ מאָל איז אונטערגע־שפּרונגען די מלחמה און געמאַכט אַ תּל פֿון אַלע זײַנע פּלענער, און פֿון דעם גאַנצן גאַנג פֿון זייער מיט אַזוי פֿיל מי און זאָרג אײַנגעשטעלטן לעבן. עס איז געווען דאָס אייגענע, וואָס מיט אַ סך אַנדערע משפּחות אַרום זיי.

צוערשט האָט מען צוגענומען לייזערקען פֿאַר אַ סאָלדאַט. עס איז געווען אַ קלאָג און אַ בראָך אין שטוב. מען האָט אים מיטגעגעבן דאָס גאַנצע געלט, וואָס איז געווען אין שטוב, און ס'איז נישט געבליבן אויף דער הוצאה. פֿון אים זענען אָנגעקומען פֿאַרצווייפֿלטע בריוו: מען זאָל אים ראַטעווען, אויס־קויפֿן און מען זאָל אים שיקן נאָך געלט. אַלטער איז געווען אַ רויִקער ייִד, אַ באַטראַכטער און אַ שטאָלצער. ער איז אָפּט געווען גוט אויפֿגעלייגט און באַרעדעוודיק. ער האָט ליב געהאַט דערציילן אַ מעשׂה, זאָגן אַ וויץ — און דערבײַ האָט זײַן פּנים געשטראַלט מיטן תּענוג, וואָס איינער האָט, ווען ער פֿילט, אַז ער שטייט פֿעסט אויף זײַנע פֿיס. אַצינד איז ער געוואָרן אַ שווײַגער, אויפֿן פּנים איז בײַ אים געלעגן אַ וואָלקן. ער האָט זיך אונטער־געבויגן. פֿון איין גוטן ברודער צום אַנדערן, פֿון איין אַנשטאַלט צום צווייטן איז ער געגאַנגען בעטן הלוואות אויף אויסצוקויפֿן זײַן זון פֿון די גוייִשע הענט. מען האָט אים צוגעזאָגט. ער איז שוין געווען כּמעט זיכער מיט די פּופֿציק נאַפּאָלעאָנס, ווען אַ נײַער אומגליק האָט צעשטערט זײַן גאַנצע אַרבעט: מען האָט אים אַליין אויך גענומען פֿאַר אַ סאָלדאַט. ער איז נאָך נישט אַלט געווען קיין פֿינף און פֿערציק יאָר — און דאַן האָט מען שוין גערופֿן צום דינסט אַלע אָטאָמאַנער ביז דעם עלטער. דעמאָלט האָבן זיך שוין אַ נעם געטאָן מענער מיט עלקען, מיט איר מאַן, עקיבֿא דעם קצבֿ. אין איינע פֿיר טעג האָט מען געשאַפֿן די פֿופֿציק נאַפּאָלעאָנס, וואָס זענען געווען נייטיק אויף אויסצוקויפֿן זיך פֿון דינסט — דאָס געלט, מיט וועלכע אַלטער האָט געמיינט אויסלייזן זײַן זון — און מען האָט אים באַפֿרײַט. אָבער פֿון דער קאַזאַרמע איז ער געקומען אַ צעבראָכענער און טויט־קראַנקער מענטש. דער קין איז בײַ אים געווען נידעריק אַרומגעשאָרן און שרעקלעך צעוווּנדעט — ער האָט זיך נישט געלאָזט אָפּשערן די באָרד — מען האָט זי אים אָפּגעשוירן מיט געוואַלט. ער איז געווען נישט גאָר בײַם זינען, ווען מען האָט אים געבראַכט אַהיים. ער האָט געהאַט היץ. צו נאַכט־צו איז די היץ געוואָרן שטאַרקער. ער איז אַראָפּגעשפּרונגען פֿון בעט און האָט ווילד געשריִען, און געווערט זיך מיט די הענט פֿון אומגעזעענע אָנפֿאַלער, און דערנאָך, ווען מען האָט אים צוריק אַרײַנגעלייגט אין בעט, האָט ער יאָמערדיק געוויינט. דאָס האָבן מענער מיט די מיידלעך נישט געקענט צוזען: ער איז אַלע מאָל געווען

אַזאַ שטאַרקער, אַזאַ שטאָלצער — און איצט האָט ער געוויינט, ווי אַן אומבאַהאָלפֿן קינד. זיי האָבן אַלע אַזוי געקלאָגט און געשריִען, אַז די שכנים פֿון די נאָענטע הייזער זענען דערשראָקענע אַרײַנגעלאָפֿן צו זיי אין שטוב, און די קינדער פֿונעם גאַנצן קאָרידאָר האָבן זיך צונויפֿגעקליבן לעבן זייער טיר. דער אַלטער זיידע, ר׳ זלמן, איז געזעסן בײַ זיך אין שטיבל און האָט אויך שטיל געוויינט. אין דער פֿרי האָט מען אַלטערן אַריבערגעפֿירט אין שפּיטאָל, און דער דאָקטאָר האָט געזאָגט, אַז ער האָט טיפֿוס, פֿלעק־טיפֿוס: ער האָט זיך דאָס אָנגענומען אין קאַזאַרמע . . . און אין אַ וואָך אַרום איז ער געשטאָרבן אין שפּיטאָל.

נאָך דעם איז געגאַנגען פֿון שלעכט צו ערגער. לייזערן האָט מען מער נישט געקענט שיקן קיין געלט — ס׳איז נישט געווען פֿון וואַנעט. אויף ר׳ זלמנס צימער האָט זיך געמאַכט אַ שכן, אַ בחור אַ סטאָליער, פֿון די „רוסישע״— מען איז שוין אָבער נישט געווען אין דער לאַגע איבערצוקלײַבן, ווען אַרײַנלאָזן און ווען נישט. ר׳ זלמן איז אַריבער שלאָפֿן אין פֿאָדערשטן צימער און די מיידלעך — אין צווייטן, צו דער מאַמען.

דער שכן, מאיר פֿונק, אַ יונג אין איינע יאָרן מיט לייזערן, אַ הויכער, מיט ברייטע פּלייצעס און שיינע ליכטיקע האָר, האָט זיך עפּעס אויפֿגעפֿירט גאָרנישט מעשׂה ייִד: נישט געדאַוונט, קיין תּפֿילין נישט געלייגט, אין שול נישט געגאַנגען — אַזוי ווי ער וואָלט אויסגעוואַקסן אין אַ וואַלד. נאָר ווער האָט אים געקענט זאָגן אַ דעה — אַ פֿרעמדער מענטש, זײַנע עבֿירות אויף זײַן קאָפּ — און דירה־געלט האָט ער געצאָלט אַקוראַט צו דער צײַט, און נאָך אין פֿאָרויס. מען האָט נאָך בײַ אים געקריגן צו לײַען אַ פּאָר גראָשן. בטבֿע איז ער געווען אַן איידעלער מענטש, אַ גוטער.

פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט אַ ברומענדיקער ניגון. שבת פֿאַרנאַכט האָט זיך ר׳ זלמן נוהג געווען אַרײַנצוקוקן אין משלי אָדער אין תּהילים און שטילערהייט אָפּברומען עטלעכע קאַפּיטלעך. אָבער בײַם זאָגן פֿלעגט ער זיך פֿאַרגעסן, זײַן קול פֿלעגט זיך אויפֿהייבן — אַן אַלטער אָבער נאָך אַלץ שטאַרקער קול, וואָס איז אין דער לעצטער צײַט געוואָרן דורכגעוויקט פֿון אַ טיפֿן צער און האָט געקראָגן ציטערנדיקע טענער פֿון צעבראָכנקייט — און דאַן פֿלעגט זיך זײַן הודיענדיק ברומען הערן איבערן גאַנצע הויז. נאָך דעם אַלעם, וואָס איז אַריבער איבער זײַן הויזגעזינט אין די לעצטע חדשים, האָט ער איצטער אַלע ווײַלע אָנגעטראָפֿן אין די ספֿרים אויף אַזעלכע ווערטער, וועלכע זענען דערגאַנגען ביז די טיפֿסטע טיפֿענישן פֿון זײַן האַרצן. עס איז געווען, ווי מען וואָלט לכתחילה געמיינט אים, דווקא אים. און כאָטש אים איז קלאָר געווען, אַז די ווערטער זענען געזאָגט געוואָרן וועגן דעם מענטשלעכן לעבן בכלל, און ער איז נישט מער ווי אַ קליינער פּרט אין דעם כּלל, און ער ווערט דאָ נישט געמיינט מער ווי יעדער אַנדער פּרט — האָט ער דאָך פֿאָר זיך געגלויבט, אַז דוד מלך ישׂראל, וועלכער איז געווען אַ

קיניג איבער זײַן פֿאָלק נישט נאָר אין זײַן צײַט, נאָר אויף אייביקע צײַטן, האָט זיך מתכוון געווען אויך צו אים — צום געוועזענעם שמש פֿון דער ישיבֿה „עץ הדעת“, זלמן וועטשטיין — צו זײַן לאַנגן רוקן לעבן און צו די פֿינצטערע אומגליקן, וואָס האָבן פֿאַרוואָלקנט זײַנע לעצטע טעג. ער האָט זיך מתכוון געווען צו אים און האָט אים געשטראָפֿט, פֿאַר זײַן יאוש און געפֿאַלנקייט, מיט האַרטע שטראָף־רייד און האָט אים געמונטערט מיט מאָדנע זיסע און מאָדנע נישט־קלאָרע טרייסט־רייד. צוזאַמען מיט אים האָט ער געטענהט, צוזאַמען מיט אים און שטאַרקער פֿאַר אים האָט ער געמאָנט בײַ דעם איינציקן, בײַ וועמען ער האָט נאָך געקענט עפּעס מאָנען, און צוזאַמען מיט אים האָט ער זיך דערנאָך אײַנגעשטילט און געפֿילט אויף אַ ווײַלע אַ דערלײַכטערונג. „אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע!“ — האָט ער געזאָגט מיט נצחון. און דערנאָך האָט ער געמאָנט מיט כּוח: עד מתי רשעים יהוה עד מתי רשעים יעלזו . . . עמך יהוה ידכאו ונחלתך יענו, אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו, ויאמרו לא יראה־יה ולא־יבין אלהי יעקב . . .“ האָט ער ווײַטער געברומט מיט אַן אַרויסרוף. און דערנאָך האָט ער געלייענט: „יהוה יודע מחשבות אדם כי המה הבל. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו . . .“

אסתּרקע איז אַראָפּגעגאַנגען אונטן צום בעקער ברענגען דעם קאָכער — בײַם בעקער פֿלעגן אַלע שכנים צושטעלן די טעפּלעך געקעכטס און די קענדלעך וואַסער אויף שבת.

די צוויי ייִדענעס זענען געזעסן בײַם טיש אין פֿאָדערשטן צימער און האָבן זיך שטילערהייט צוגעהערט צו ר׳ זלמנס ברומען. מענע האָט אָפּגע־ווישט אַ טרער מיטן עק פֿון איר פֿאַטשיילע.

—אַט ווען איז דאָס געווען, — האָט זי געזאָגט מיט אַ וויינענדיקן קול, — אַט אַזוי ווי ערשט פֿאַראַכטאָגן קומט מיר פֿאָר: שבת בײַ דער סעודה, צווישן איין געריכט און דעם אַנדערן, ער פֿלעגט אָנהייבן — זי האָט אָנגעוויזן מיט די אויגן צו דער טיר פֿון דער צווייטער שטוב, — און מײַן אַלטער, אונדז צו לאַנגע יאָר, פֿלעגט אונטערכאַפּן, ווי אַ לייב האָט ער געזונגען — מען האָט גאָרנישט געדאַרפֿט גיין אין שול הערן דעם חזן — און ס׳איז געווען אַן אַנדער געזאַנג, זמירות — און נישט קיין קלאָג . . . און לייזערקע האָט אונטערגע־האָלפֿן... און איצטער — ווער זאָל זיך דאָס ריכטן אויף אַזאַ אומגליק!... אוי־ווויי איז צו מײַנע יאָר! פֿינצטער איז מײַן מזל! ווויי און ווונד איז מיר! . . .

— נו, נו, שאַ! ווײַטער אָנגעהויבן! . . . — האָט זיך אַ בייזער געגעבן עלקע.

— ווו איז ער, לייזערקע? — האָט זי געפֿרעגט כּדי איבערצושלאָגן איר די קלאָגענישן. — איך האָב אים גאָרנישט געזען הײַנט.

— איך ווייס ווו ער שלעפּט זיך אַרום, דער קאַליקע, — האָט מענע געענטפערט מיט האַרץ: — אָט ווי ער איז דאַכט זיך אַ געהרגעטער, שלעפּט די פיס, ווי אַ פאַריאָגטער פערד, זיצט ער נישט אײַן אין שטוב . . . ס'איז אים אַפילו שוין גרינגער געוואָרן . . . ער איז געקומען אַהיים מיט גוטע מכות . . .

— דו דאַרפסט דאַנקען גאָט פאַר דעם אויך, מענע: ווען נישט די מכות וואָלט מען אים דען אָפּגעלאָזן, נאַרעלע?

— אָפּגעלאָזן . . . ווען ער וואָלט געלעבט! . . . און אַזוי — דאָס גליק איז גרויס: מאָרגן וועלן מיר פאַרזעצן די קישנס... דאַרטן האָט ער כאַטש געהאַט זײַן שטיקל ברויט!

אסתרקע האָט אַרײַנגעטראָגן דעם קאָכער. דאָס מיידל האָט געהאַט פולע באַקן און רויטע ליפּן, און שווערע שוואַרצע צעפּ זענען איר געלעגן פאַרדרייט אויפן שייטל פון קאָפּ, איבערן נאַקן. זי איז געווען אַלט דרײַ און צוואַנציק יאָר.

— רופן דעם זיידן טרינקען טיי? — האָט זי געזאָגט האַלב פרעגנדיק, בעת זי איז אומגעגאַנגען אַהין און צוריק, צווישן טיש און שראַנק, דער־לאַנגענדיק צום טיש די גלעזער און פאַרבריִענדיק דעם טיי.

— זיידע, קום טרינקען טיי! — האָט אַ געשריי געטאָן אין דער אָפענער טיר אסתרקע.

— ביז וואַנען וועסטו זיך האַלטן מיט אים? — האָט מיט אַ דערשטיקטן קול אַ שושקע געטאָן עלקע צו מענען. — גיב אים אַרײַן אין מושב זקנים!

עלקע האָט פון לאַנג געהאַט אַ צאָן אויף ר' זלמנען. זי האָט אים געדענקט פון די צײַטן, ווען ער איז געווען דער גאַנצער בעל־הבית אין שטוב, אַ ייִד אַ תקיף, אַ גלײַכער און אַ שטרענגער. אַלע שטוביקע האָבן זיך באַצויגן צו אים מיט גרויס דרך ארץ. זײַן וואָרט איז געווען דאָס גאַנצע וואָרט און זי האָט זיך אויך געמוזט אונטערגעבן. און ווען זי פלעגט צעלאָזן די צונג האָט זי באַמערקט, ווי ער זיצט און דריקט אין זיך אין דער שטיל. אַמאָל פלעגט ער זיך אַ רוק טאָן מיטן בענקל און אַ געשריי טאָן מיט כעס: גענוג צו רעדן, ייִדענע! — און די רייד האָבן זיך בײַ איר אָפּגעהאַקט.

דאָן איז איר גאָר נישט אײַנגעפאַלן, אַז מען קען זיך שטעלן קעגן דעם אַלטן, פרומען און שטרענגן ייִדן. דאַן האָט זי אַפילו נישט פאַריבל געהאַט אויף אים אַזוי שטאַרק. דער כבוד, וועלכן אַלע אַרום האָבן אים אָפּגעגעבן, איז געווען צו גרויס. איצט אָבער האָט זי געהאַט אַ געפיל, אַז די ערד אונטער דעם אַלטנס פיס שאָקלט זיך — איז אין איר געוואַקסן דער פאַרלאַנג צו זען אין אים אַ פולע נקמה און זי האָט שוין געהאַט אַ פאַרגעפיל פונעם פאַר־געניגן, וואָס זײַן ירידה וועט איר געבן.

ר' זלמן האָט מפסיק געווען זײַן תהילים־זאָגן.

— האַ? דאָס ביסטו, אסתרקע? וואָס זאָגסטו?

— קום טרינקען טיי, זיידע.

— ווער איז דאָרטן דאָ, ווער? עפּעס ווי כ'וואָלט געהערט פרעמדער עלקעס קול.

— יאָ, זי איז דאָ.

— אָ־כאָ־כאָ! . . . — האָט אַ קרעכץ געטאָן ר' זלמן אויפשטייענדיק פון שטול.

ער האָט געפילט, אַז די וועלט אַרום אים ווערט פוסט. דעם גאַנצן לעבן איז ער געגאַנגען מיט אַ באַשטימטן וועג. דרייסיק יאָר איז ער געווען שמש אין דער ישיבה „עץ הדעת" — פון זינט מען האָט זי אויסגעבויט און ביז פאַר זעקס יאָרן, ווען ער האָט גענומען שווער ווערן אויף די פיס. און ווען די ישיבה איז גרעסער געוואָרן און זיין עלטער איז אונטערגעוואַקסן האָט ער אים אויך דאָרט אַריינגענומען פאַר אַ באַהעלפער און האָט אים פאַרזאָרגט מיט אַ שטעלע אויף זיין גאַנץ לעבן. קיין למדן איז ער נישט געווען, זיין קאָפּ איז מער געלעגן אין דער באַלעבאַטישקייט פון דער ישיבה. אָבער כל ימיו האָבן אים אַלע געקענט פאַר אַ פרומען און אָרנטלעכן מענטשן, וואָס ווען ער זאָגט עפּעס איז דאָס געזאָגט. ר' יצחק לייב, דער רב, וואָס האָט געבויט די ישיבה, האָט געהאַלטן פון אים אַ וועלט, קיין זאַך נישט געטאָן אָן זיין וויסן. און אַזוי איז ביסלעכווייז אונטערגעקומען די עלטער, אַזוי פּאַמעלעך, מיט אַזעלכע וויכע טריט, אַז ער האָט זיך זעלטן ווען דערמאָנט אַ קלער צו טאָן, אַז ער ווערט אַלט און אַז צוריקכאַפּן קען מען נישט. אַרום אים זענען געווען אַ סך אייגענע: ברידער און שוועסטער, זייערע קינדער און קינדס־קינדער, און פון אים האָבן אַרויסגעשפּראָצט זין און טעכטער. דערנאָך איז דאָס צעקראָכן געוואָרן, די נאָענטע האָבן זיך דערווייטערט, אָדער גאָר אַוועק פון דער וועלט, און ער איז געבליבן ביי אַלטערן. דאָס איז געווען אַ שטאַרק ביימל, מיט טיפע וואָרצלען אין דער ערד — עס איז געווען אויף וואָס זיך אָנצולענען. און דער ביימל איז געוואָרן אַ גרויסער בוים, וואָס האָט געגעבן שוץ דעם גאַנצן הויז — זענען „זיי" געקומען און האָבן אים אָפּגע־האַקט, מיטן וואָרצל אויסגעריסן. און ער, דער אַלטער, שטייט נאָך אַלץ — איינגעבויגן שטייט ער איבערן קבר פון זיין זון . . . און די אייניקלעך, און די שנור — וואָס דאַרפן זיי אים: אַן איבעריקן אָרט פאַרנעמט ער ביי זיי אין שטוב, אַן איבעריקן ביסן נעמט ער צו פון זייער מויל . . . אַלטער האָט אים געדאַרפט . . . אָבער די — כאַטש פלייש פון זיין פלייש — זיי פילן דאָס נישט . . . פרעמדע . . . אַלע פרעמדע! . . . סיידן נאָר אסתרקע? האַ? . . .

ער האָט געקוקט מיט ליבשאַפט אין אירע שוואַרצע אויגן. אים האָט זיך געוואָלט אַ קנופּ טאָן אירע פרישע פולע באַקן, ווי מען קניפּט אַ בעקל ביי אַ קליין קינד. אָבער ער האָט דאָס נישט געטאָן. ער איז נישט געווען געוווינט צו דעם. זיין גאַנץ לעבן איז ער געווען צוריקגעהאַלטן אין אויסדריקן געפילן. ער האָט נאָר געזאָגט:

— האַ אסתּרקע ?

— קום שוין, זיידע, דער טיי ווערט קאַלט !

— און די קינדער זענען אין דער היים ?

— ניין, בּישטאַ.

— ווו גייט זי דאָס אַרום אַ גאַנצן טאָג . . . און אין די אָוונטן . . . אויף גאַנצענע אָוונטן ווערט זי פֿאַרפֿאַלן, היהקע, — האָט ר׳ זלמן גערעדט צו זיך אַליין. — עס געפֿעלט מיר נישט די זאַך . . . און לייזערקע געפֿעלט מיר אויך נישט : עפּעס גאָר נישט קיין פֿײַנע מידות האָט ער געבראַכט מיט זיך פֿון דאָרטן . . .

אסתּרקען זענען אויך נישט געווען שטאַרק צום האַרצן לייזערס נײַע מידות. פֿון זינט ער איז געקומען פֿון מיליטער האָט ער אַרויסגעוויזן מאָדנע גראָבע שטיק, און דער שמייכל, מיט וועלכן ער האָט געקוקט אויף אירע חבֿרטעס, איז געווען אַזאַ מיאוסער, אַז אָפּטמאָל פֿלעגט זיך איר וואַרפֿן דאָס בלוט אין קאָפּ, און עס פֿלעגט זי אָנכאַפּן אַ ווילדער פֿאַרלאַנג צו שלײַדערן אים אַ טעלער אין קאָפּ. און וועגן היהקען האָט זי אויך עפּעס געוווּסט נישט־קלאָר, אָדער אָנגעשטויסן זיך — און נישט געוואָלט קלערן פֿון דעם. זי האָט געהאַט גענוג וואָס צו קלערן וועגן זיך, און אויך וועגן זיך האָט דאָס קלערן צו קיין זאַך נישט געפֿירט.

בײַם טיי־טרינקען האָט אסתּרקע נישט אַראָפּגענומען די אויגן פֿון דער פֿאַרמאַכטער טיר פֿונעם זײַטיקן צימער. דאָרטן איז געווען שטיל. וואָס האָט ער געטאָן ? געלייענט אַ בוך ? אָדער אפֿשר גלאַט אַזוי געלעגן אויפֿן בעט, מיט אָפֿענע אויגן, געקוקט אויפֿן באַלקן און געטראַכט. וועגן וועמען האָט ער געטראַכט ?

3

מאיר פונק איז געשטאַנען בײַם אײנאײנציקן פענצטער פון זײַן קלײן צימערל, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען צום קאָרידאָר. פון פענצטער האָט ער געקענט זען אַ שטיקל הויף אונטן ביז צו דער טיר פון דער אַלטער צעלני־קערין, טויבע פעטשעניק. בײַם טיר איז געשטאַנען מיט אַ פאַרריסענעם קאָפּ די זעכציניעריקע נחמהקע, די טויב־שטומע יתומה, וואָס איז געווען בײַ דער אַלמנה האַלב ווי אַ דינסט, האַלב ווי אַ צוגענומענע טאָכטער. זיי האָבן זיך באַגעגנט מיט די אויגן, און ער האָט צו איר אַ שמייכל געטאָן רויִק און גוטמוטיק, מיט יענער גוטסקייט, וואָס ער האָט געפילט בנוגע צו יעדער שוואַכער באַשעפעניש. זי האָט אים געענטפערט מיט אַ גלאַנץ אין די אויגן, און האָט עפּעס געמאַכט מיט די ליפּן. ער האָט נישט געקענט הערן איר קול פון אַזוי ווײַט, נאָר אים איז פאָרגעקומען, אַזוי ווי ער וואָלט זיי געהערט — יענע משונהדיק־בילנדיקע אומפאַרשטענדלעכע קלאַנגען, מיט וועלכע זי פלעגט געוויינלעך ענטפערן אויף זײַנע באַגריסונגען.

פון אויבן זענען קרום געפאַלן ליכטיקע מינענשטראַלן, וואָס האָבן זיך בלישטשענדיק־שוואַרץ אָפּגעשלאָגן אין די טונקעלע שויבן פון די אַנט־קעגנדיקע ווינונגען. אויפן נאָך נישט גאָר אויסגעלײַטערטן הימל זענען געשווומען מילכיק־ברודיקע שטראָמען, אָבער די לופט איז געווען ריין און אָנגעזאַפּט מיט דער פרישקייט, וואָס נאָך אַ רעגן.

מאירן איז געווען ענג אין זײַן צימער. אים האָט זיך געוואָלט אַרויס. אים האָט נאָר אָפּגעהאַלטן, וואָס ער האָט געדאַרפט דורכגיין דורכן צווייטן צימער, ווו מען איז געזעסן און געטרונקען טיי. געוויס וועט מען צו אים צושטיין ער זאָל אויך מיט זיי טרינקען. און די גראָבע יִדענע מיט די בייזע שוואַרצע אויגן, אסתרקעס מומע, וועט זיך וועלן אויספײַנען פאַר אים מיט איר וויציקייט, און וועט אַ זאָג טאָן עפּעס אַ שפּיציק ווערטל. און ער וועט דאַרפן שמייכלען צו אירע רייד און ענטפערן איר אין טאָן. ער האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף דעם: פאַרוואָס וועט ער דאָס ד אַ ר פ ן? און וואָס, ווען ער וועט נישט ענטפערן? ער האָט געוווסט, אַז ער וועט איר יאָ ענטפערן. אַזוי איז שוין אָנגענומען צווישן מענטשן. אָבער די אמתע סיבה פון זײַן

ווען אויסמײַדן די באַגעגעניש איז גיכער געווען אסתּרקע. זי וועט אויף אים אָנשטעלן די אויגן און וועט נאָך אפשר זיך אַרויסגליטשן נאָך אים אויפן קאָרידאָר. דאָס אַלץ האָט אים אויסגעזען צו זײַן אַזוי נישט אָנגענעם.

אָבער דאַן האָט ער זיך געפרעגט: פאַרוואָס איז דאָס אים נישט אָנגענעם? דאָס מיידל האָט אים ליב, זי באַהאַלט דאָס נישט. זי קוקט אים אין די אויגן, זי לעבט אויף, ווען ער זאָגט צו איר אַ גוט וואָרט, אַפילו נאָר ווען ער דרייט צו איר אויס דאָס פּנים. און ווען ער קוקט אומצופרידן ווערט זי אַנטשוויגן און זעט אויס אַזוי דערדריקט, אַז ער מוז צוגיין צו איר. נישט זעלטן טרעפט ער זי מיט פאַרוויינטע אויגן. ער מאַכט זיך נישט זעענדיק, אָבער ער ווייס וואָס עס איז די סיבה. און זי ווייס אויך, אַז ער ווייס. און דאָך רעדן זיי נישט פון דעם. עפּעס לאָזט נישט צו . . .

און דאָס אַלץ איז אים שווער. פאַרוואָס? האָט ער דען זי נישט ליב?

דאָס איז צום ערשטן מאָל אין זײַן לעבן, וואָס ער קומט אין אַזעלכע נאָענטע באַציִונגען מיט אַ מיידל. אַזוי, שפּילערײַען, זענען געווען פריִער אויך. אָבער שפּילערײַען זענען דאָס געבליבן. דאָס מאָל זעט עס אויס מער ערנסט. זי איז אַ זעלטענע מיידל: גוט, אָרנטלעך, און נישט קיין נאַר. און מיטן כאַראַקטער איז זי געראָטן אין דעם אַלטן ר׳ זלמנען. פון דאַנען איז אפשר אויך די צוגעבונדנקייט, וואָס צווישן זיידן און אייניקל. די איבעריקע פון דער פאַמיליע האָבן שוין נישט אַזעלכע גלײַכע כאַראַקטערן: לייזער איז גאָר אַ שיטערער בחור, און חיהקע, די עלטערע שוועסטער, איז אַ שלעכטס, אַ פאַרביסנס, און האָט אויך אַזעלכע בייזע און שוואַרץ־שוימענדיקע אויגן, ווי בײַ דער מומען דער קצבטע. און די מאַמע זייערע — אים קלינגט כּסדר אין די אויערן איר אומגלײַכער קול, וואָס איז אָנגעלאָדן מיט ציטערנדיקע טענער פון באַליידיקטקייט. אסתּרקע איז אויך נישט קיין מיאוסע מיידל: זי איז נידעריקער פאַר דער מאַמען, אָבער דאָך זעט זי אויס גאַנץ הויך, זי האַלט גלײַך דעם קאָפּ מיט די שווערע שוואַרצע צעפּ, אירע פולע באַקן זענען אַ ביסל בלאַס, אָבער דאָס שאַדט נישט, דאָס מאַכט זי אויסזען איידעלער, און איר קול איז אַ זיכערער, אַ רויִקער, אַ פולער ברוסט־קול.

מאיר פונק האָט זיך געשטעלט אַ קלאָץ־קשיא: האָט ער זי ליב, אָדער ער האָט זי נישט ליב?

אָבער יעדעס מאָל, ווען ער האָט די קשיא געשטעלט אַזוי שאַרף, פלעגן זיך זײַנע געדאַנקען עפּעס ווי פון זיך אַליין געבן אַ דריי אויס ערגעץ אין אַן אַנדער זײַט, אַזוי ווי עמעצער, וואָס זיצט אין אים, אָבער בלייבט פון אים נישט באַמערקט, וואָלט אומיסטן נישט געוואָלט צולאָזן, אַז די פראַגע זאָל פאַרענטפערט ווערן.

אַ שטראָם פון מאַנצבילישער תּאווה איז פּלוצלונג דורכגעלאָפן איבער זײַנע גלידער. דאָס האָט זיך שוין גאַרנישט באַצויגן צו זײַנע פריערדיקע

געדאַנקען. ער האָט זיך געזען ביי צפורה בלומענטאַל אין שטוב. פאַראַכטאָגן איז דאָס געווען. עס האָט גערעגנט. ער איז אייגנטלעך נישט געגאַנגען צו צפורהן — ער איז געגאַנגען צו בלומע כאַדאַראָווסקי. בלומע איז נישט לאַנג פאַר דער מלחמה געקומען פון רוסלאַנד און האָט געבראַכט מיט זיך אַ קאַסטן מיט רוסישע ביכער. וועגן דעם פלעגט ער גיין צו איר נישט זעלטן — וועגן נעמען אַ ביכל צום לייענען. אַנשטאָט בלומען מיט דער שפּיציקער נאָז און געשפּאָלטענער איבערשטער ליפּ, וואָס האָט געלאָזט זען די בלוט־אָרעמע יאַסלעס איבער די פאַרגעלטע ציין, האָט אים געעפנט די טיר אַ הויכע דינע מיידל מיט שפּרינגענדע קעצישע אויגן און מיט אַזאַ קלאָרן פּנים, וואָס האָט געצוווּנגען קוקן אויף זיך — ווידער און ווידער אַ מאָל כאַפּן אַ פאַר־וווּנדערטן קוק. ווייל גלייך פון אָנהייב אָן איז דאָס געווען מער נישט ווי פאַרווּנדערונג.

בלומע איז נישט געווען אין דער היים. זי האָט געזאָלט באַלד קומען.

די אַנדערע האָט זיך פאָרגעשטעלט: צפורה בלומענטאַל, בלומעס אַ חברטע. זיי ווינען צוזאַמען שוין באַלד אַ וואָך.

ער האָט געוואָלט פון פאַרהויז גיין צוריק, נאָר זי האָט אים לאַכנדיק גענומען פאַר אַ האַנט און אַריינגעפירט אין שטוב.

— זעצט זיך און וואַרט, — האָט זי אים געזאָגט, — איך בייס זיך נישט!

אַליין איז זי נישט איינגעזעסן אויף אָן אָרט. זי האָט געקוקט אויף אים און געלאַכט און געפרעגט וואָס פאַר אַ ביכל האָט ער געבראַכט. און ווען ער האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן דעם, ווי אין אַ וועג, וואָס זאָל אים אַרויספירן פון דער פאַרלעגנהייט, אין וועלכער איר לאַכן און אַרומשפּרינגען האָבן אים אַריינגעבראַכט, האָט זי אים נישט אויסגעהערט. אין מיטן דערינען איז זי אים פאַרביינגעלאָפן און האָט אים אַ צי געטאָן פאַר די האָר: „פון וואַנען האָט איר גענומען אַזעלכע שיינע האָר? . . . און ווי געפעלן איך מיינע? . . .“ זי האָט אַרויסגענומען די קעמלען און אויף אירע פּלייצעס און נאַקן, מער ווי ביז צום מיטן פון רוקן האָט זיך פאַנאַנדערגעשאָטן אַ בלישטשענדיקער שטראָם פון ווייכע, ברוינלעך־ליכטיקע האָר. זי האָט גענומען אַ לאַקן און געהאַלטן איבערן טיש, ביים ליכט פון לאָמפּ: „ס'איז אַזוי ווי אייערע אין קאָליר . . . ניין, מיינע זענען ליכטיקער“. דערנאָך איז זי מיט אַ קוויטש געלאָפן עפענען די טיר פאַר בלומען. זיי האָבן זיך צעקושט. זי האָט איר געהאָלפן אויסטאָן דעם רעגנמאַנטל און האָט אים אויפגעהאַנגען אויפן הענגער. בלומע האָט זיך געראַנגלט מיט אירע דינע גומענע קאַלאָשן, וואָס האָבן נישט געוואָלט אַראָפּ פון פוס. צפורה האָט זיך געוואָרפן איר העלפן. „זיי זענען בלאָטיק“, האָט געשריען בלומע. צפורה האָט איר דאָך אַראָפּגעשלעפּט פון איין פוס איין קאַלאָש. „אַ משוגענע מיידל“, האָט בלומע געלאַכט.

זי האָט גענומען בלומען פאַר די הענט און האָט זיך מיט איר אַ דריי געטאָן איבערן צימער. בלומע האָט זיך פון איר אַרויסגעריסן: „איך בין

מיד!" — „נו, קומט איר טאַנצן!" — איז צפורה צוגעלאָפן צו אים. ער האָט נישט געקענט. זי האָט אים אָפּגעלאָזן, זיך צוגעזעצט צו בלומען, זי אַרומגענומען און אײַנגערוימט איר אין אויער עפּעס פון וואָס זיי האָבן זיך ביידע צעלאַכט. דאַן האָט זי פּלוצלונג מיט אַ מאָדנער תאוודיקער באַוועגונג אַרײַנגעגראָבן זיך מיט די פינגער אין אַ באַהאַלטענעם אָרט פון איר חבֿרטעס לײַב און האָט זי דאָרט, ווײַזט אויס, אַ קנופּ געטאָן — ווײַזט אויס, ווײַל ער האָט באַלד דערהערט אַ הויכן געשריי און אַ נערוועזן געלעכטער, און בלומע איז אויפגעשפּרונגען מיט אַ רויטן פּנים: „איך וויל דאָס נישט לײַדן . . . איך האָב דיר געזאָגט, אַז איך וויל נישט לײַדן דײַנע שטיק! . . ." זאָגט יענע: „נו, וועל איך גיין צו אים". און גלײַך גייט זי צו צו אים און זעצט זיך אים אויף די קני. „איך האָב ליב צו זיצן בײַ אַ מאַנצביל אויף די קני", — באַמערקט זי מיט אַ נאַיוון קול, בעת בלומע עסט זי מיט די אויגן.

„נישט פון לאַנגן דויער וועט זײַן זייער פרײַנדשאַפט", — באַמערקט פאַר זיך דער סטאָליער.

ער פילט נאָך ווי זי איז געזעסן בײַ אים אויף די קני, און דער זכרון פונעם דרוק פון איר גרינגן קערפּער מאַכט אים לײַדנשאַפטלעך אויפגערעגט. און נאָך מער ווי דאָס — יענער קניפּ. אַ מאָדנע זאַך, ער האָט קיין מאָל נישט געהאַט קיין יצר הרע צו דער פינף און דרײַסיק־יעריקער לערערין מיט אירע שיטערע לאָקנס, וואָס זילבערן זיך פאַסיקלעכווײַז, אָבער דער אומפאַרשעמטער קניפּ, וואָס די חבֿרטע האָט איר געגעבן, האָט אַזוי ווי אָנגעצונדן אַ פײַער אין זײַן בלוט.

צולעצט איז ער געוואָרן גאָר אומגעדולדיק. דאָרטן איז מען נאָך אַלץ געזעסן בײַם טיש און גערעדט. ער האָט געהערט ר' זלמנס קול:

— אַלץ איז בײַ דעם אייבערשטן אין די הענט. ווי ער וויל אַזוי טוט ער. ווער קען אים זאָגן אַ דעה! . . .

ער האָט אָנגעטאָן דעם מאַנטל און געעפנט די טיר. מאָדנע, אסתּר איז נישט געווען אין צימער. פאַרמאַכנדיק הינטער זיך די טיר פון זײַן צימער האָט ער געוואָרפן אַ צווייטן פאַרשנדיקן קוק: ר' זלמן מיט די צוויי ייִדענעס זיצן בײַם טיש, לעבן זיי לײַדיקע טיי־גלעזער מיט רעשטלעך טיי אויפן דעק — און אסתּר איז נישטאָ. עפּעס ווי אַ שטיין וואָלט אים אַראָפּ פון האַרצן. ער האָט זיך אין דעם קיין חשבון נישט אָפּגעגעבן. ער האָט נאָר העכער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, אַזוי ווי אייגער, וואָס האָט זיך אָנגעשטרענגט אויפצוהייבן אַ לײַכטער, וואָס האָט אויסגעזען מאַסיוו און שווער אין וואָג, און וואָס איז אין דער אמתן געווען אינעווייניק לײדיק און גרינג ווי אַ פעדער. זײַן האַנט מיטן לײַכטער איז צוליב דער פאַלש־אויסגערעכנטער באַוועגונג, פון זיך אַליין, אַרויפגעפלויגן אין דער הייך. אויף זײַן פּנים האָט זיך געלייגט יענער אויסדרוק פון ליכטיקער אָפנקייט, וועלכער האָט אים געוויינלעך

געגעבן חן אין די אויגן פֿון לײַט. ער איז דורכגעגאַנגען דעם פֿאָדערשטן צימער מיט אַ פֿרײַען נאַטירלעכן גאַנג, האָט מיט אַ פֿרײַנדלעכן צושמייכלען געזאָגט: „גוט שבת!", און איז אַרויס אין דרויסן, באַגלייט פֿון זייערע: „גוט שבת — גוט יאָר!"

עס איז געוואָרן טונקעלער. אויפֿן הימל זענען געלעגן געדיכטערע וואָלקנס, וואָס האָבן אָנגעזאָגט רעגנס און קאַלטע ווינטן. דאָס פֿעלד אַרום דאָבערמאַנס הויז איז נאָך געווען שטאַרק בלאָטיק. מאיר פֿונק האָט זיך געהאַלטן האַרט בײַ דער וואַנט פֿונעם הויז, ווו ס'איז געווען אויסגעטראָטן אַ שמאָל שטעגל. ערטערווײַז אָבער איז אויך דער שטעגל געווען פֿאַרפֿלייצט מיט קויט. דעמאָלט איז ער געשפּרונגען פֿון א שטיין אויף אַ שטיין מיט ריכטיק־טרעפֿנדיקע שפּרונגען — זײַנע לאַנגע און שטאַרקע פֿיס האָבן קיין טעות נישט געמאַכט — ביז ער איז ווידער אַ מאָל געקומען צו טריקעניש. אויפֿן גרויסן וועג איז געווען נישט בעסער. ער איז געווען פֿאַרגאָסן מיט בלאָטע אין זײַן גאַנצער ברייט — נאָר וואָס דאָ איז די בלאָטע געווען אַ שיטערע, צעמאָלן און צעריבן פֿון די רעדער פֿון די וועגענער. ער איז דאָ אויך געגאַנגען בײַ דער זײַט פֿון וועג, ווו די ערד איז געווען האַרטער און טריקענער, אָבער באַרגיק און גליטשיק. ער האָט דערבײַ געקלערט וועגן דעם גאַנג צוריק, שפּעטער אין אָוונט. די נאַכט וועט זײַן אַ שטאָק־פֿינצטערע. מען זעט שוין קיין ברעקל קלאָרן הימל נישט אַרויס פֿון צווישן די וואָלקנס. און זיי קלײַבן זיך אָן מער און מער. די שטערן וועלן אויך נישט לײַכטן. צוריקגייענדיק וועט ער מוזן שטעלן די פֿיס ווי עס מאַכט זיך, און וועט געוויס טרעפֿן סאַמע אין דער בלאָטע אַרײַן. ער האָט זיך דעריבער געמיט צו פֿאַרגעדענקען די לאַגע פֿון די ערטער, אַזוי אַז ער זאָל אויך אין דער פֿינצטער וויסן ווו ער געפֿינט זיך בערך, און טרעפֿן אויפֿן בעסערן וועג.

בײַם עק פֿון דער גאַס פֿון דער „לעמעל־שולע", איידער מען פֿאַרקער־רעוועט זיך אויף דער שפּיטאָל־גאַס, איז נאָך דעמאָלט געווען דאָס בערגל, וואָס די דײַטשן האָבן דאָס שפּעטער אַראָפּגעגראָבן, אום צו מאַכן אַ ברייטערן און גלײַכערן וועג פֿאַר די אויטאָמאָבילן. דאָס בערגל איז דאַן געווען גרין פֿון די פֿרישע נאָך־רעגנדיקע גראָז. מאיר פֿונק איז מיט פֿאַרגעניגן אַרויפֿ־געלאָפֿן אויפֿן גרינעם טרוקענעם שפּיץ פֿונעם קליינעם בערגל און אָפּגעריבן אין גראָז די פֿאַרבלאָטיקטע פֿאָדעשוועס פֿון זײַנע שיך. פֿון אויבן האָט ער באַטראַכט מיט צער די שפּיטאָל־גאַס, צו וועלכער ער דאַרף זיך אַראָפּלאָזן — זי איז ווידער געווען פֿון ברעג צו ברעג פֿאַרפֿלייצט מיט קויט.

בײַ אים איז נישט געווען באַשטימט ווו ער גייט. בײַם אַרויסגיין פֿון זײַן צימער האָט ער זיך אַרײַנגעשטעקט אין בוזעם־קעשענע פֿון מאַנטל דאָס ביכל, וואָס ער האָט אייערנעכטן גענומען בײַ בלומע כאַדאַראָווסקי. ער האָט דאָס שוין דורכגעלייענט און געקענט נעמען אַן אַנדערס. דאָס האָט אָבער נישט געהייסן, אַז ער גייט דווקא צו בלומען. אויב עס וועט זיך אים מאַכן

עפּעס אַנדערש אויפן וועג — אַרט אים אויך נישט. דעם אמת זאָגנדיק וואָלט ער אַפילו געווען צופרידן אָפּלייגן דעם גאַנג צו איר אויף אַ צווייטן מאָל. וואָס צו אָפט איז נישט צו גוט.

דעריבער האָט ער זיך כמעט ווי דערפרייט, ווען ער האָט אַראָפּלויפנדיק פון בערגל באַגעגנט אַנקומענדיק פון דער שפּיטאָל־גאַס לייזער וועטשטיין, אסתרקעס ברודער. געווײנלעך איז אים דער בחור נישט שטאַרק געווען צום האַרצן. ער פלעגט זיך זעלטן אַרײַנלאָזן מיט אים אין אַ לענגערן שמועס. הײַנטיקס מאָל אָבער האָט ער זיך אין אים אָנגעכאַפּט, ווי אין אַן אומגעריכטער פאַרווײַלונג און האַלב־געווונשענער שטערונג אויף זײַן וועג, וועלכן ער האָט געמאַכט און געוואָלט עמעצער זאָל אים נישט צולאָזן מאַכן.

— וואָס הערט זיך עפּעס, לייזער? — האָט ער צו אים געמאַכט מיט זײַן פרײַנדלעכן שמייכל.

לייזער וועטשטיין איז געווען מיט אַ קאָפּ נידעריקער פון פונקן, אַ בחור פון מיטעלן וווקס, אַ שלאַנקער, מיט אַ ריין און חנעוודיק פּנים. פונק האָט נישט ליב געהאַט דעם סאַמעטענעם גלאַנץ וואָס האָט זיך עפּעס באַוויזן אין לייזערס אויגן, און דעם כיטרען, לויפנדיקן און עפּעס אַזוי ווי אַנטאַפנדיקן שמייכל, מיט וועלכן ער האָט גערעדט צו די, צו וועמען ער האָט געמיינט, אַז ער וועט אפשר דאַרפן אָנקומען. בײַם גאַנג האָט ער עפּעס ברייטער ווי געוויינלעך פאַנאַנדערגעשטעלט די פיס און האָט זיך ווי איבערגעקאַטשעט פון איין זײַט אויף דער אַנדערער.

— וואָס רעכנט איר צו טאָן? — האָט ער געפרעגט בײַ פונקן.

— אַנטקעגן מיליטער־דינסט? מען זאָגט, אַז באַלד וועט מען רופן אײַך אויך, די נײַע.

— יאָ, וועגן דעם . . .

וועגן דעם האָט מאיר פונק נישט אויפגעהערט צו טראַכטן. דער יאָר פאַרלענגערונג, וואָס מען האָט געגעבן די נײַע אָטאָמאַנער, איז נאָך נישט אַריבער. באמת האָט מען זיי געדאַרפט לאָזן צורו נאָך אַ חדשים דרײַ, לכל הפּחות. און ס'איז נישט אויסגעשלאָסן פאַר דער צײַט זאָל ווערן שלום און די גאַנצע מעשׂה זאָל בטל ווערן. נאָר ווי די זאַך איז דערווײַל קען מען רופן און עס בלײַבט נאָר: אָדער גיין, אָדער ווערן אַ „פאַראַר" (דעזערטיר). און דער דין פון אַ פאַראַר איצטער אין מלחמה־צײַט איז טויט־שטראָף. די וואָך האָט מען געהאָנגען צוויי בײַם יפו־ער טויער און איינעם בײַם שכמער טויער.

עפּעס אַ מין פאַרזיכטיקער נישט־טרויען בנוגע צו לייזערן האָט אים געמאַכט אַ טרייסל טאָן מיטן קאָפּ און אויסלאָזן לאַכנדיק:

— נו, וועלן מיר גיין.

לייזער האָט אים געטאַפּט מיט די סאַמעטענע אייגעלעך, ווי וועלנדיק

כאַפּן וואָס עס באַהאַלט זיך הינטער זײַנע ווערטער און שמייכל, און האָט אים גוט־ברודעריש, מיטן נסיון פֿון אַ געפּרוווטן געעצהט:

— נאָר נישט געאײַלט . . . בײַם טערק וועט איר קיין מאָל נישט פֿאַרשפּעטיקן.

— איך האָב מורא, אַז יאָ, — האָט זיך שוין נישט אַזוי פֿריילעך אָפּגערופֿן פונק. — וויפֿל האָט מען געהאַנגען די וואָך?

ער האָט געפֿילט, ווי אַ פֿרעסטל איז אים אַריבער איבערן רוקן, ער האָט געפֿילט דעם טויטן־כאַפּ פֿונעם שטריק אַרום האַלדז. אים איז טרוקן געוואָרן אין מויל. לייזערס קול, אָנגעלאָדן מיט וווּלגאַרע טענער און פּראָסט־פֿאַלקישע אויסדריקן, האָט אים איבערגעשלאָגן די שטימונג.

— אויב אַזוי דאַרף איך דאָך ערשט מורא האָבן! . . . איר פֿרעגט מיך: איך האָב זיך שוין אַ ביסל אָנגעזען און אָנגעהערט . . . דעם אמת זאָגנדיק וועט איר נאָך גאָר קיין פֿאַראַר נישט זײַן. אַ פֿאַראַר איז דער, וואָס אַנטלויפֿט נאָכדעם ווי מען האָט אים צוגענומען און ער האָט אָפּגעגעבן די שבֿועה. אָט איך, ווען איך זאָל נישט קומען צוריק נאָכדעם, ווי איך וועל זיך אויסהיילן — און איך וועל נישט קומען, נישט דערלעבן וועלן זיי איך זאָל צוריקקומען — דאַן רעכן איך זיך אַ פֿאַראַר. איז וואָס זשע מיינט איר: אַז מען כאַפּט מיך הענגט מען מיך טאַקע באַלד, נישט אין אַ בייזער שעה גערעדט. איך זאָג דאָס נאָר אַזוי זיך. בײַ אונדז זענען דאָ פֿעלאַכן, וואָס מען האָט זיי שוין נײַן מאָל געכאַפּט, איז וואָס האָט מען זיי געטאָן? גאָרנישט: קלעפּ און — צוריק צו דער אַרבעט. און איר זענט מער נישט ווי אַ „באַקיאַ״, דאָס הייסט אַזאַ, וואָס איז לכתחילה נישט געקומען. פֿאַר אַזאַ איינעם איז נישטאָ קיין טויט־שטראָף. געוויינלעך קלעפּ קריגט ער אַרײַן פֿון די אונטער־אָפֿיצירן וויפֿל ס׳קריכט נאָר אַרײַן אין אים.

מאיר פונק האָט געקנייטש דעם רוקן. דער ענין פֿון קלעפּ איז אים נאָך וויניקער געוועזן געפֿעלן, ווי דאָס זײַן געהאַנגען.

— קומט, וואָס שטייען מיר? — האָט ער געזאָגט צו לייזערן — איך האָב בײַ אײַך די גאַנצע צײַט געוואָלט פֿרעגן: וואָס איז בײַ אײַך מיט די פּיס?

לייזערס אויגן האָבן אַ שאָס געטאָן צו פונקן מיט אַ שאַרפֿן עגבערנדיקן קוק, וועלכער האָט אויף איין קליינער רגעלע חוצפּהדיק אַרײַנגעשטאָכן זיך אין דעם סטאָליערס פּנים און געפֿרעגט, אַזוי ווי אַראָפּרײַסנדיק אַלע צודעקן פֿון אַ נאַקעטן לײַב: „דו ווייסט, אָדער דו ווייסט נישט? . . . אָדער דו ווייסט און דו מאַכסט זיך, אַז דו ווייסט נישט? . . . און באַלד זענען זיי זיך פֿאַנאַנ־דערגעלאָפֿן אין די זײַטן, אויסמײַדנדיק עמעצן, באַהאַלטנדיק עפּעס. און בעת מעשׂה האָבן זײַנע דינע, שוואַרצע שנירל־וואָנסעלעך דין געשפּיצט זייערע קורצע נאָדל־שפּיצן, און אויף זײַנע ליפּן האָט זיך געשלענגלט יענער

כיטרער נאָכגיביקער און אומרייִנער שמייכל, וועלכער איז געווען אַזוי דער־ווידער פונקן.

— וואָס איז דער וווּנדער? — האָט ער געענטפערט, — טערק!... אַלע זענען דאָרטן פאַרלײַזיקט און קרעציק... בײַ מיר זענען געוואָרן גע־שווירן אויף די פיס, און דווקא אויף אַזאַ אָרט...

ער האָט זיך אַ שטעך געטאָן מיט אַ פינגער צווישן די פיס פון הינטן, הויך איבער דעם קני־עך־בויג, און האָט קוויטשיק אַ לאַך געטאָן.

עפּעס איז געווען רייצנדיקס און אומרייִנס אין זײַן לאַך, אין זײַן שמייכל און אין דעם אויסמײַדנדיקן אַרומלויפן פון זײַנע אויגן. דאָס אַלץ האָט געוויינלעך אָפּגעשטויסן פון אים דעם רייִנהאַרציקן סטאָליער. אָבער אין דעם מאָמענט האָט דאָס גראָד אויפגעהויבן אין אים אַ כוואַליע פון שאַרפער נײַגעריקייט, און ער האָט דערזען אין געדאַנק די פאַרעלטערטע און אָפּגע־בליטע לערערין, ווי זי שפּרינגט אויף מיט אַ געשריי פון איר חבֿרטעס קניפּ, און גיט אַ לאַך מיט אַ נערוועזן געלעכטערל, און איר פּנים ווערט רויט און גלוטיק־אָנגעצונדן.

— צוערשט ווען איך בין געגאַנגען אין שפּיטאָל, — האָט ער אָנגע־הויבן, געבנדיק נאָך אַ מאָל אַ קוק אַרויף צו פונקן און באַלד ווײַטער אַוועק־יאָגנדיק די אויגן אין די זײַטן, — איז דאָרטן געווען די שוועסטער צפּורה... איצט איז זי שוין נישטאָ אין שפּיטאָל... צעקריגט זיך מיטן דאָקטאָר און אַוועק... דעמאָלט איז זי נאָך דאָרטן געווען און זי פלעגט זיך דאָס עסקן מיט מײַנע ווונדן. איך ליג אַזוי אויפן בעטל מיטן רוקן צו איר, און זי רייניקט און שמירט און טוט, עס האָט גוט געברענט!... אוי איז דאָס אַ סחורה — כסדר פלעגט זי פאַרקריכן מיט די הענט ווו מען דאַרף נישט... איך פלעג ממש אויפשפּרינגען!...

מאיר פונק האָט זיך נישט אָפּגערופן מיט קיין וואָרט. ער איז געווען פול מיט אַ שאַרפער און נײַגעריקער תּאווה און ער האָט מורא געהאַט צו רעדן כדי נישט אַרויסצוגעבן וואָס עס טוט זיך אין אים.

און לייזער האָט נאָך צוגעלייגט באַרימעריש:

— אָבער איך האָב זי אויך איין מאָל גוט אַ נעם געטאָן!...

זיי זענען אַרויס אויף יפו־ער גאַס און פאַרבײַגעגאַנגען פאַרבײַ דעם הויף, ווו בלומע כאָדאָראָווסקי האָט געוווינט. מאיר האָט אָנגעטאַפּט דאָס ביכל אין בוזעם־קעשענע פון זײַן מאַנטל און האָט זיך אָפּגעשטעלט.

— דאָ דאַרף איך אַרײַנגיין, — האָט ער געזאָגט קורץ, נישט קוקנדיק אויף לייזערן.

— צו וועמען?

— צו בלומע כאָדאָראָווסקי... נעמען בײַ איר אַ ביכל.

— אָ, די אויפֿזעערקע אין בית מלאכה, וואָס אסתּר גייט דאָרטן?

— קומט אויך אַרײַן! — האָט מאיר אים פֿלוצלונג אָנגעבאָטן.

נאָר לייזער האָט קיין אינטערעס נישט געהאַט אַרײַנגיין צו בלומען. זיי וועלן זיצן דאָרטן און רעדן וועגן רוסישע ביכלעך, אָדער וועגן ציוניזם, אָדער וועגן נאָך אַזעלכע זאַכן, וואָס קריכן אים נישט אין דער לינקער פּאה — און ער וועט דאָרטן זײַן ווי אַ פֿינפֿטער ראָד צום וואָגן. ער האָט מוחל געווען פֿונקן דעם פֿאַרגעניגן פֿון פֿאַרברענגען מיט דער דאָזיקער אָפּגעפּליקטער אַלטער מויד.

— קומט אַרײַן! — האָט אים מיט אַ באַהאַלטענער אויפֿרעגונג גערופֿן דער סטאָליער. — צפּורה די קראַנקנשוועסטער וווינט אויך מיט איר צוזאַמען.

און ער האָט אַ שמייכל געטאָן מיט אַ געצווּונגענעם שמייכל.

— איך דאַרף זי נייטיק האָבן! — האָט געמאַכט לייזער.

דערבײַ האָבן זיך בײַ אים אַ ריר געטאָן משפּחה־חשבונות. ס'איז זיכער, אַז אָט דער היכער מאַן און שיינער בחור וואָלט געווען אַ גליק פֿאַר אסתּרקען. אמת, מען וועט אים באַלד נעמען דינען. דאָס איז נישט אַזוי גוט. אָבער מען קען דאָס ווי עס איז אַראַנזשירן. מען קען אים קריגן אַן עסטרײַכישן פּאַפּירל. דאָס איז נישט אַזוי שווער. און ווײַטער, ווער קען אים? זרח דער מוכטאַר קען אים אויך נישט. אַן עסטרײַכישער איז אַן עסטרײַכישער! אַ־נישט, וועט מען אים אַרײַנרוקן אין יד אַרײַן, ר' זרחקען . . . און אַ בעל מלאכה איז ער אַ גוטער. און קאַרג איז ער נישט, קען ער אים, לייזערן, אויך צונוץ קומען... און אסתּרקע איז דאָך גאָר נאָך אים די כּפּרה... און ער איז דאַכט זיך צו איר אויך צוגעלאָזן... הײַנט ווו איז דער אָפּהאַלט?

איצטער האָט שוין לייזער אַליין אויך געוואָלט אַרײַנגיין צו דער לערערין — מען דאַרף זען וואָס דאָרטן איז . . . מען דאַרף וויסן, וואָס מען האָט צו טאָן!

זיי זענען אַרײַן אין הויף. פֿונק האָט געקלערט פֿון דעם, אַז פֿאָריקן זומער האָט אין דעם הויף, אויבן אין דעם הויז, וואָס אַנטקעגן טויער, געוווינט דער שרײַבער גדליה באַראַנטשוק. נאָכדעם, ווי מען האָט אים געכאַפּט אין יפֿו, בעת ער האָט געפּרוּווט אַוועקפֿאָרן מיט דער לעצטער שיף, און אים איז ווידער געלונגען אַרויסדרייען זיך פֿון זייערע הענט, איז ער מער נישט געקומען צוריק קיין ירושלים. ער איז אַוועק אין די קאָלאָניעס.

אים האָט שטאַרק לײַד געטאָן, וואָס דער שרײַבער באַראַנטשוק איז דאָ איצטער נישט געווען. עס וואָלט געווען גוט אָפּצוזיצן מיט אים אַן אָוונט און רעדן וועגן אַלץ, אַרײַנרעדן ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן . . . מסתּמא איז ער ערגעץ אין גליל!

זיי זענען אַרויף אויף די טרעפּ, רעכטס פֿון טויער.

4

בלומע כאַדראַווסקי איז געווען אַלט פֿינף און דרײַסיק יאָר. זי האָט געהאַט אַ גוט האַרץ, וואָס איז אָפֿט געווען איבערגעפֿולט מיט אַ באַדערפֿעניש צו ליבן און זײַן געליבט, און אַ שוואַכן קאָפּ, וואָס האָט, תּמיד פֿון דאָס נײַ, פֿאַרגעסן דעם נסיון פֿונעם עבֿר. זי איז געווען פֿון וווּקס אַ ביסל קלענער פֿון מיטל, איר פּנים איז געווען גלאַט און רויִק, די אויגן האָבן אַרויסגעקוקט, ווי פֿאַרוואָלקנט מיט אַ דינעם שלײַער פֿון טרויער. מען האָט געקאָנט אין זיי געפֿינען אַ באַזונדערן מין, מען האָט אויך געקאָנט זאָגן, אַז זיי זענען שטומפּיק און האָבן קיין אויסדרוק נישט. ווען נישט דער חסרון פֿון דער געשפּאָלטענער איבערשטער ליפּ, וואָס זי האָט געקראָגן, ווען זי איז נאָך געווען אַ קליין קינד, אַראָפּפֿאַלנדיק פֿון די טרעפּ פֿון אַ צווייטן גאָרן, וואָלט איר לעבן זיכער געגאַנגען מיט זײַן געוויינלעכן גאַנג: זי וואָלט חתונה געהאַט צו דער צײַט — צו צוואַנציק אָדער פֿינף און צוואַנציק יאָר — און וואָלט גענאָסן פֿונעם לײַד און פֿרייד, וואָס איז באַשערט אַ גוטער און אָרנטלעכער ייִדישער אַרבעטער־מיידל.

נאָר די געשפּאָלטענע ליפּ האָט אָפּגעשטויסן פֿון איר די יונגע לײַט. דאָס לעבן האָט זי אָנגעזעטיקט מיט באַליידיקונגען און געצוווּנגען צו זײַן אײַנגעהאַלטן. אָבער דאָס האָט זי נישט געבראַכט צו פֿאַרביסענער פֿאַרטריקנטקייט, ווי בײַ אַנדערע אַלטע מיידלעך. איר האַרץ איז נאָך ווי פֿריִער געווען באַהערשט פֿון ליבע־כוואַליעס. בײַ יעדן נײַעם שטורעם זענען פֿאַרשווימען געוואָרן די צייכנס פֿון די אַלטע ווונדן.

דאָך האָט זי עפּעס געלערנט אין די צוואַנציק יאָר פֿון זינט איר האַרץ האָט צום ערשטן מאָל אַ צאַפּל געטאָן מיט יענעם שרעקיגן, זיס־נאָגנדיקן צאַפּל — און אַ טייל פֿון דעם האָט זי נישט פֿאַרגעסן. אָפֿטער און אָפֿטער האָבן זיך אירע געפֿילן געווענדעט פֿונעם שלעכטן און עגאָיִסטישן מין, וואָס האָט זי תּמיד אַזוי גרויזאַם פֿאַרשטויסן און אַזוי בייז אויסגעלאַכט, צו איר אייגענעם מין. און אַזוי ווי צווישן מענער האָט איר — די שלאַפֿע אין כאַראַקטער — געצויגן צו שטאַרקערע פֿון זיך, צו זיכערע און פֿעסט־שטייענדיקע, אין וועלכע זי, די ווייבלעכע און אומבאַהאָלפֿענע, זאָל זיך קאָנען אָנלענען,

אזוי האָט זי אויך צווישן מיידלעך אוועקגעגעבן איר האַרץ צו שטאַרקערע ווי זי. די חבֿרטע פֿלעגט בלײַבן מיט איר אַ שטיקל צײַט, פֿלעגט זיך לאָזן ליב האָבן פֿון איר, פֿלעגט זי אויך אַ ביסל ליב האָבן — ביז עס פֿלעגט זיך נישט באַווײַזן אויף איר וועג אַ בחור. דאַן האָט שוין געמוזט קומען צו אַ צערײַסן צווישן זיי — און בלומע פֿלעגט ווײַטער בלײַבן אַליין. און איר אומגליק איז געווען, וואָס געצויגן האָט זי כּסדר צו אַזעלכע מיידלעך, צו וועלכע עס האָט אויך געצויגן דעם צווייטן מין.

צפּורה בלומענטאַל, די קראַנקנשוועסטער, האָט דאָס גוט פֿאַרשטאַנען און געוווּסט ווי אויסצונוצן די לאַגע. הינטער איר גלאַטן מאַרמאָר־שטערן, פֿון וועלכן זי האָט געוווּסט, מיט אַזוי פֿיל זאָרג און מי, צו פֿאַרטרײַבן יעדן אָנהייב פֿון אַ קנייטשל, האָט געאַרבעט אַ שטאַרק־פֿאַרעקשנטער, ביז־צע־רייצטער און פֿון קנאה פֿאַנאַנדערגעגעסענער מוחל, וואָס האָט מיט אַ וווּנדער־לעכער פֿלינקייט און שאַרפֿקייט געכאַפּט יעדע שוואַכקייט פֿון די אַרומיקע. צפּורה האָט זיך באַצויגן מיט ביטול אָן אַ שיער צו אַלע מענטשן, וועלכע זי האָט געקענט פֿערזענלעך, און צום גרעסטן טייל פֿון די, וואָס זי האָט זיי געקענט נאָר פֿון הערן. צוגלײַך אָבער האָט זי געהאַט אַ טיפֿן אָפּשײַ פֿאַר די „העכערע ספֿערן", צו וועלכע זי פֿלעגט נאָר זעלטן האָבן אַ דריסת רגל — פֿאַר די העכערע ציוניסטישע פּקידים, וואָס האָבן געקראָגן גרויסע געהאַלטן — אַצינד נאָך גרעסערע, ווי פֿאַר דער מלחמה, ווײַל ס'איז געווען בײַ זיי אין די הענט צו באַשטימען וויפֿל זיי דאַרפֿן זיך נעמען. די דאָזיקע באַאַמטע האָבן אָפּט זוכה געווען צו זען בײַ זיך אויף אַ טיי דעם אָדער יענעם פֿון די נײַטראַלע קאָנסולן, אַ דײַטשן לויטענאַנט, אָדער אַ פּאָר טערקישע שטאַבס־אָפֿיצירן, און האָבן פֿון זייערטוועגן אײַנגעלאַדן עטלעכע שיינע ייִדישע מיידלעך „נישט פֿון זייער קרײַז".

אין דעם קרײַז האָט צפּורה געוואָלט אַרײַנשפּרינגען — און מעג זײַן וואָס! כּמעט צוויי יאָר האָט זי באַלאַגערט דאָס האַרץ פֿון דאָקטאָר שנײַדער־ראַוויטש, דעם דאָקטאָר פֿון שפּיטאָל, וווּ זי האָט געאַרבעט. אָבער ער איז געווען אַ כיטרער יונג, וואָס האָט געהאַט זײַנע אייגענע צילן. און צולעצט, ווען זי האָט זיך דערוווּסט וועגן דעם פֿאַרשלאַג, וואָס ער האָט געמאַכט מאַדאַם שניטקראַם, דער אַלמנה פֿונעם אַלטן ד"ר שניטקראַם, האָט אין איר געפּלאַצט דאָס געדולד. זי איז מיט אַ סקאַנדאַל אַרויס פֿון שפּיטאָל. און דאַן איז זי געקומען צו בלומען.

זיי האָבן זיך געקענט שוין פֿון לאַנג, נאָר צפּורה האָט זיך אַלע מאָל געהאַלטן פֿון דער ווײַטנס מיט דער „שנײַדערקע". זי האָט איר קוים געענט־פֿערט אויף איר גרוס און אַ מאָל פֿלעגט זי אַ קוק טאָן אויף איר אַזוי ווי זי וואָלט זי גאָר נישט דערקענט, און פֿאַרבײַשווימען מיט אַ הויך־פֿאַרריסענעם קאָפּ — זי האָט זיך אויסגעלערנט צו גיין מיט אַזאַ שווימענדיקן גאַנג, מיט

אַ הויך־געהאַלטענעם קאָפּ. זי האָט געוווּסט דעם אײַנדרוק, וואָס דאָס האָט געמאַכט אויף די מענטשן אין גאַס.

און ווי זי האָט נישט באַמערקט די לערערין פֿון געני האָט זי גאַנץ גוט געזען, מיט וואָס פֿאַראַ באַוווּנדערנדיקע אויגן יענע קוקט אויף איר. און ווען זי איז געבליבן אָן אַ שטעל איז זי גלײַך געקומען צו איר — אויף אַ פּאָר טעג, האָט דאָס געהייסן. און זי האָט אַריבערגעפֿירט צו בלומען אירע זאַכן.

עס איז געווען אַ סענטימענטאַלע ליבע, אָנגעפֿילט מיט קושן און גלעטערײַען, מיט טרערן און עקסטאַז און לאַנגע האַרץ־אויסגיסונגען, אַזוי ווי די ליבע צווישן צוויי פֿערצן יעריקע מיידלעך־חבֿרטעס. די נישט יונגע און נישט שיינע לערערין פֿון געני האָט מיט דער גאַנצער פֿולקייט פֿון איר אומבאַרירט האַרץ איבערגעגעבן זיך צו איר נײַער פֿרײַנדין. זי האָט פֿאַרגעסן אין איר געשפּאָלטענער ליפּ און האָט נאָר געזען פֿאַר זיך דאָס מאַרמאָר־ריינע פּנים פֿון צפּורה. דעם שטאָלצן הייב פֿון איר קאָפּ, אירע אויסגעטאָקטע פּלייצעס און בלאַנקיק־ווייסע, דינע און קײַלעכדיקע אָרעמס. קושנדיק און גלעטנדיק דאָס אַלץ האָט זי זיך געזאָגט, אַז דאָס איז אירס, אירס, איר אייגנס. און צפּורה האָט זי צוריקגעקושט אין מויל, פֿאַרמאַכנדיק די אויגן און פֿאַרקוועטשנדיק די ציין, געקושט אין דער געשפּאָלטענער אייבערשטער ליפּ, און האָט זיך געלאַשטשעט צו איר, ווי אַ קינד צו אַ מוטער, און גערעדט מיט אַ דינעם, נאַיִוו־צוויטשערנדיקן, גוזמאדיק־זיסן קולכל, און האָט זיך געוואָרפֿן באַדינען זי אין קלייניקייטן. און דאַן, בײַ דעם וועלן באַדינען, האָט איר עפּעס אַן אײַנגעבוירענער אינסטינקט, אומבאַמערקט פֿאַר זיך אַליין, געפֿירט גראָד צו אַזעלכע זאַכן, ווי העלפֿן אויסטאָן די קאַלאָשן, אָדער אָפּ־פּוצן די שיך. בלומען איז געווען נישט אָנגענעם צו זען דאָס, כאָטש זי האָט זיך קיין מאָל נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון, פֿאַרוואָס איז דאָס איר נישט אָנגענעם, און דעריבער האָט זי זיך מיט איר געראַנגלט און צוגענומען איר פֿון האַנט דעם שוך מיט די בערשטלעך. צפּורה אַליין האָט גאָר נישט געפֿילט. און נאָר ווײַל בלומע האָט זי נישט געוואָלט צולאָזן פֿלעגט זי זיך שפּעטער באַטראַכטן וואָס פֿאַר אַ דערנידערונג עס איז פֿאַר איר געווען צו פּוצן דער שנײַדערקעס שיך. דאַן פֿלעגט זיך אין דעם באַהעלטעניש פֿון איר האַרצן אָפּלייגן נאָך אַ קערנדל פֿון קאַלטער און פֿאַרביסענער שׂנאה צו דער „שנײַ־דערקע מיט דער געשפּאָלטענער ליפּ“, אַ קערנדל, וואָס האָט ביז אַ צײַט געזאָלט בלײַבן ליגן, טרוקן און האַרט, אין הויפֿן פֿון די איבעריקע קערנדלעך, וואָס האָבן זיך דאָרטן געזאַמלט.

אָבער דאָס אַלץ זענען סוף כּל סוף געווען נישט קיין וויכטיקע זאַכן, בײַ־זאַכן. די עיקר־זאַך איז געווען, וואָס זיי האָבן געוווינט צוזאַמען, זי מיט דער שנײַדערקע, אַזוי ווי צוויי שוועסטער, אַזוי ווי צוויי גימנאַזיסט־חבֿרטעס, אַזוי ווי זיי וואָלטן באמת געווען פֿון איין קרײַז. דער געדאַנק, אַז זי האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אַזוי נידעריק, זי, וואָס זי האָט זיך געלערנט אין אַ גימנאַזיע

און קען אַפּילו רעדן פראַנצייזיש, האָט זי געברענט, ווי אַ הייסע קויל. נאָכדעם, ווי די ערשטע טעג פון איר זײַן ביי בלומען זענען אַריבער און דער אָרעמער קוואַל פון דאַנק, וואָס האָט אַ שלאַג געטאָן בײַ איר אין האַרצן, האָט זיך אויסגעשעפּט, האָט די קראַנקנשוועסטער געזען מיט אַלע מעגלעכקייטן צו ווײַזן זיך וואָס ווייניקער אויפן גאַס אין איינעם מיט איר נײַער חבֿרטע.

אין יענע טעג האָט צפּורה אָנגעהויבן אַרײַנקומען צו מאַדאַם שניטקראַם, דער אַלמנה פונעם דאָקטאָר שניטקראַם, וואָס האָט געוווינט אויף דער זעלביקער גאַס, מיט אַ קוואַרטאַל נידעריקער. דאָס וואָס מאַדאַם שניטקראַם האָט געוווינט אַזוי נאָענט איז אויך געווען אַ מעלה. פאַרנאַכט, און אַפּילו אין אָוונט, ווען מען האָט נישט געזען קיין סאָלדאַטן אויפן גאַס, האָט זי געקענט צו איר אַריבערלויפן און בלײַבן בײַ איר אַ האַלבע שעה אָדער אַ שעה.

אַזוי איז זי אַרײַנגעגאַנגען צו מאַדאַם שניטקראַם איין מאָל און אַ צווייטן מאָל, מיט הפסקות פון עטלעכע טעג צווישן יעדן אַרײַנקומען, און דאַן האָט זי אָנגעהויבן אַרײַנלויפן צו דער יונגער אַלמנה יעדן טאָג, און דאַן — צוויי מאָל און דרײַ מאָל אַ טאָג, און נישט איין מאָל פאַרזעסן זיך שפּעט בײַ נאַכט און געבליבן בײַ איר נעכטיקן.

בלומען האָט איר אָפּטער אַוועקלויפן צו מאַדאַם שניטקראַם געמאַכט אומרויק. אַ מאָל, בײַם עסן, פלעגט זי אַ זאָג טאָן מיט אומצופרידנקייט:

— איך פאַרשטיי נישט וועגן וואָס רעדט איר דאָרטן אַזוי פיל מיט אײַער מאַדאַם שניטקראַם.

נישט קוקנדיק אויף דער אינטימער נאָענטקייט צווישן זיי האָבן זיי זיך געאירצט. עס זענען געווען מינוטן פון אויסגוס און גלעטערײַען, בײַ נאַכט, פאַרן שלאָף, ווען בלומע פלעגט זי אָנהויבן דוצן, און צפּורה פלעגט איר אויך ענטפערן מיט אַ „דו". אָבער אויף מאָרגן אין דער פרי, בײַם קאַלטן און טונקעלן ליכט פונעם ירושלימדיקן ווינטער־טאָג, האָט דער דערווײַטערנדיקער „איר" צוריק פאַרנומען זײַן אָרט. בלומע וואָלט שוין לאַנג און אויף אייביק אַרײַבער אויף „דו" מיט דער אויסדערווײלטער פון איר האַרצן. אין דער פרי, נאָך די נעפּלדיקע עקסטאַזן פון דער נאַכט, האָט זי מיט פאַרוואָלקנטע, וואַרטנדיק־מאָנענדיקע אויגן געקוקט אויף איר פרײַנדין. יענע האָט געדאַרפט נאָר אָנהויבן מיט אַ „דו", נאָר איין מאָל מיט איין קליינעם „דו", און דער בונד צווישן זיי וואָלט געווען אַ פולער און אַ גאַנצער, אַ בונד אויף אַלע מאָל. נאָר די קראַנקנשוועסטער האָט זי רויק געאירצט און זי האָט איר מיט אַן אײַנגעהאַלטענעם זיפץ אויך געענטפערט „איר".

וועגן איר לויפן אַלע ווײַלע צו מאַדאַם שניטקראַם האָט זי אָנגעגעבן גאָר אַ וויכטיקן טעם:

— זי דאַרף דאָך זען קריגן אַ שטעלע. פון זיצן אין שטוב און קוקן אויף די פיר ווענט וועט זי געוויס גאָרנישט נישט האָבן.

בלומע האָט דאָס פֿאַרשטאַנען, אָבער דאָך איז איר פֿאַרגעקומען, אַז זי לויפֿט צו איר צו אָפֿט.

מאיר פֿונק און לייזער וועטשטיין זענען אָנגעקומען גראָד ווען די צוויי חבֿרטעס האָבן געטרונקען טיי. דער צימער איז געווען אַ פֿירקאַנטיקער, אַ גערוימער און זייער אַ הויכער. בײַטאָג האָט ער געקערט זײַן אַ ביסל פֿינצ־טערלעך, ווײַל ער האָט געהאַט נאָר איין פֿענצטער, און דאָס פֿענצטער איז אַרויס אין אַ שמאָל בײַ־געסל און האָט געקערט זײַן פֿאַרשטעלט פֿון דער זון מיט דער וואַנט פֿון אַנטקעגנדיקן הויכן מויער. איצט איז ער געווען גוט באַלויכטן פֿונעם נישט־גרויסן, אָבער שטאַרק ליכטיקן לאָמפּ, וואָס איז גע־שטאַנען אויפֿן מיטן טיש אויף זײַן קופּערנעם פֿיסל. דאָס ליכט פֿונעם לאָמפּ האָט זיך בלאַנקיק אָפּגעשלאָגן אינעם שניי־קלאָרן טישטוך. בלומע האָט געהאַט אויף זיך אַ בלויען סוועטער פֿון גראָבער וואָל און אויף די פֿיס די קאַלאָשן — איר איז קאַלט געווען אין די שפּיצן פֿון די פֿיס־פֿינגער. צפורה איז געזעסן מיט אַ וואַרעמען שאַל אַריבערגעוואָרפֿן איבער די פּלייצעס.

בלומע האָט אויפֿגענומען די געסט זייער פֿריינדלעך. מאיר פֿונק האָט געהאַט פֿאַר איר אַ באַזונדערע באַדײַטונג. ער, דער יונגער און שיינער סטאָליער מיטן אָפֿענעם און מונטערן קוק פֿון די ליכטיקע אויגן און מיט די ברוינע קאַשטאַנען־האָר, האָט קיין מאָל קיין השגה נישט געהאַט וועגן דעם, וויפֿל און וואָסערע שעהן דאָס אַלטע מיידל האָט אין אירע טרוימען פֿאַר־בראַכט מיט אים — מיט זײַן אָפּבילד אין איר פֿאַנטאַזיע. און נאָכדעם, ווען זי פֿלעגט זיך אויסניכטערן, פֿלעגט איר זײַן קלאָר אַזוי ווי פֿריִער, אַז ס׳איז נישטאָ פֿון וואָס צו קלערן, ווײַל אויסער אירע ביכלעך זוכט ער דאָ קיין זאַך נישט. פֿון דעסט וועגן האָט זי אויף אים קיין פֿאַריבל נישט געהאַט: ער האָט זיך באַצויגן צו איר פֿראָסט און מענטשלעך און פֿאַר די ביכלעך, וואָס זי האָט אים געגעבן צו לייענען, האָט ער איר געצאָלט מיט אַ פֿריילעכן דאַנקענדיקן קוק.

די האַרץ־שטורעמס פֿון די לעצטע פּאָר וואָכן האָבן פֿאַריאָגט זײַן געשטאַלט פֿון צווישן די טרוימען־געשטאַלטן, וואָס האָבן אַרומגערינגלט איר נאַכט־קישן און אַרײַנגעפֿירט זי אינעם קעניגרײַך פֿון פֿאַרגעסנקייט. אָבער יעדעס מאָל, ווען ער פֿלעגט אַרײַנקומען צו איר, פֿלעגט זי אים באַגעגענען מיט אַ באַזונדערער צופֿרידנקייט. די „שטיק״, וועלכע צפורה האָט געמאַכט יענעם אָוונט, ווען זי האָט זיך צום ערשטן מאָל באַקאַנט מיט פֿונקן, מיטן זעצן זיך אים אויף די קני, האָבן געערגערט בלומען פֿיל מער ווי זי האָט אַרויסגעוויזן און מער, ווי זי האָט זיך אַליין מודה געווען. ווײַל פֿאַר זיך האָט זי דערקלערט איר אויפֿרעגונג מיט דעם, וואָס זי איז פּשוט אויפֿגעבראַכט אויף איר חבֿרטע צוליב איר צעלאַזנקייט.

לייזער האָט זיך געפֿילט נישט גוט, זיצנדיק בײַם ווײַס־געדעקטן טיש, מיט דער נידעריקער ברייטלעכער טיי־טאַסע לעבן זיך, מיטן דינעם זילבער־

נעם לעפל אויפן שאל, און דערביי נאך א קליין, לײדיק שעלכל. ער האט נישט רעכט פארשטאנען צוליב וואס שטייט דא דאס קליינע שעלכל. קיין צוקער איז אויפן טיש נישט געווען. צוקער איז שוין דעמאלט געווען זייער טײער און שווער צו קריגן. אנשטאט דעם האט זי בלומע צוגערוקט א גלעזערנע וואזע מיט איינגעמאכטס. בלומע האט אים דערלאנגט דעם ערשטן — ער איז געווען מער גאסט ווי פונק — ער אבער האט שוין פריער בארעכנט וואס ער האט צו טאן, און האט דאס איבערגעגעבן צו זיין חבר. פונק האט זיך אנגעלייגט איינגעמאכטס אין דעם קליינעם ליידיקן שעלכל מיטן לעפל, וואס האט געשטעקט אין דער וואזע, און לייזער האט דערנאך אויך אזוי געטאן. דאך איז ער געזעסן ווי אויף נאדלען. די אלע דריי זענען געווען פון איין „שניט", רוסישע, אייגענע צווישן זיך, מענטשן, וואס פארשטייען זיך אויפן ווונק, און ער איז דא א פרעמדער, א „ירושלימדיקער", און טאמער זאגט ער א ווארט נישט אזוי, אדער ער מאכט א תנועה נישט ווי ביי זיי איז אנגענומען, לאכן זיי אים אויס אין הארצן, און דערנאך, הינטער די אויגן, וועלן זיי געוויס רעדן וועגן אים און זאגן: „ירושלימער כניאק!"

בפרט האט אים געשטערט די קראנקנשוועסטער. בלומע האט געפירט מיט פונקן א רויקן שמועס איבער דעם ביכל, וואס ער האט געבראכט, און איבער אנדערע ביכלעך. ווען דער סטאליער האט אים פארגעשטעלט האט זי צו אים א שמייכל געטאן גוטמוטיק און האט אים געזאגט, אז זי קען זיין שוועסטער אסתר זייער גוט, אז זי איז א גוטע נייטארין, און זי, בלומע, איז זייער צופרידן מיט איר. די עלטערע, חיה, האט אויך געארבעט ביי זיי אין בית מלאכה . . . און ער איז א סאלדאט? שוין לאנג? ווו איז זיין לאגער? „לעבן באר שבע", — האט ער איר געענטפערט, און איז געווען צופרידן, וואס זי האט זיך פון אים אפגעטשעפעט און פארפירט מיט פונקן דעם שמועס מכוח די ביכלעך: „איר האט געלייענט דאס? . . . און דאס האט איר געלייענט? . . . ס'איז שיין . . . און דאס . . ." די קראנקנשוועסטער, פארקערט, האט זיי באגעגנט קאלט, און ווען ער האט איר אויסגעשטרעקט די האנט, נאך פונקן, האט זי געגעבן א קוק אויף אים מיט אזעלכע גלעזערנע, נישט-זעענדיקע אויגן, אז זיין האנט האט א ציטער געטאן און שיער נישט אראפ-געפאלן אן א דרוק. דערנאך האט זי געטרונקען איר טיי פון א לעפל, מיט קליינע, איידעלע זופן. אינעם שמועס האט זי קיין טייל נישט גענומען. אויף איר פנים איז געלעגן אן אויסדרוק פון לאנגווייליקייט. זי האט א גענעץ געטאן — א קליינעם, איידעלן גענעץ — און האט פארשטעלט דאס מויל מיט דער דלאניע פון דער האנט.

לייזער האט געטראכט מיט גראבע ווערטער וועגן דעם, ווי זי האט אים געשמירט די ווונדן און געקראכן מיט די הענט, ווו מען דארף נישט, און ער האט זיך צעהיצט און האט זי אויך א כאפ געטאן און זי האט זיך געלאזן א ווילע, און דערנאך, ווען עס האבן זיך דערהערט טריט אויפן קארידאר, האט

זי אָנגעהויבן אויף אים שרײַען הויך אויפֿן קול, און ער האָט זיך אָנידער־געזעצט אַ דערשראָקענער, און דער דאָקטאָר איז אַרײַנגעלאָפֿן און געפֿרעגט: וואָס איז געשען? און זי האָט געזאָגט, אַז דער יונג ליגט נישט אײַן רויק, און דער דאָקטאָר האָט זיך אויף אים אָנגעבייזערט און געזאָגט, אַז ער וועט אים אַרויסוואַרפֿן און מער איבערן שוועל נישט לאָזן, אויב ער וועט נישט פֿאָלגן די שוועסטער . . .

„אַ סחורה... זיצט, ווי אַ פּראַנצויזינקע!" — האָט זיך געזאָגט לייזער. — „הײַנט גיי איך שלאָפֿן צו ראָזען. זי איז כאָטש אַן אָפֿענע נפֿקא, מאַכט נישט קיין שטיק".

ער האָט בײַ זיך באַשטימט, אַז פֿאַר אסתּרקען איז אויך נישטאָ קיין סכּנה פֿון דער זײַט. יענע, מיט דער געשפּאָלטענער ליפּ, איז דאָך אָפּגערעדט, און די צאַצע — ער וואָלט אפֿשר געוואָלט — ער כאַפּט יאָ אויף איר אַ קוק, און טאַקע אַ גאַנץ געשמאַקן, אָבער זי דרייט מיט דער נאָז: אַזעלכס פֿאָדערט זיך דאָ נישט.

און דערבײַ איז לייזער די גאַנצע צײַט געזעסן מיט אַ גלוטיק־רויטן פּנים, מיט אַן אָנגעשטרענגט־אָנגעשטעלטער נאָז און צום טיש אַראָפּגעלאָזענע אויגן, און האָט געשוויצט פֿאַר אומהיימלעכקייט.

מאירן האָט אויך געוווּנדערט די אײַנגעהאַלטנקייט פֿון צפּורהן. רעדנדיק מיט בלומען האָט ער אָפֿט געכאַפּט אַ קוק אין איר זײַט. מאָדנע, ווי זי זיצט און קוקט אויף דער וואַנט און באַמערקט אים נישט, גאָרנישט ווי דעמאָלט. זײַנע אויגן האָבן זיך געגליטשט איבער איר ווײַסן, קאַלטן האַלדז, וואָס האָט ווי אַ דינע, קײַלעכדיקע קאָלאָנע אונטערגעהאַלטן דעם שטאָלצן קאָפּ מיט די שוואַרצע צעפּ ליכטיקע האָר. ער האָט נאָך קיין מאָל נישט געזען אַזאַ קלאָר פּנים, אַזאַ קלאָרן, גלאַטן שטערן. און די אויגן אירע, וואָס האָבן דאַן אַזוי געשאָסן מיט פֿײַערלעך, זענען הײַנט טונקל און קיל, און ענטפֿערן נישט אויף זײַן רוף — זי האָט נישט מער קיין אינטערעס צו אים! . . . און לייזערס מעשׂיות? . . . אַ ליגנער! אָט זיצט ער, אַ רויטער, און וואָגט נישט אַפֿילו אויפֿהייבן אויף איר די אויגן. זי האָט געוויס אַ שטיף געטאָן מיט אים צוערשט, אַזוי ווי דעמאָלט מיט אים, פּונקט, און ער האָט דאָס שוין דערנאָך פֿאַנאַנדערגעאַרבעט אין זײַן פֿאַנטאַזיע. און ער האָט ווײַטער געפֿירט דעם שמועס מיט דער לערערין פֿון געניי, וואָס איז אים אַלץ מער געוואָרן לאַנגווײַליק און געצוווּנגען.

צפּורה בלומענטאַל האָט נאָך אַ מאָל אַ גענעץ געטאָן און האָט זיך געקליבן גיין אין צווייטן צימער לייגן זיך. איר איז געווען נישט אָנגענעם צו זיצן בײַ איין טיש מיט לייזערן. זײַנע ווונדן, וואָס האָבן געלעבט אין איר זכּרון, האָבן איר נישט צוגעגעבן קיין אַפּעטיט. ער האָט געהאַט אַ חנעוודיק, יונג פּנימל און אַזאַ באַזונדערן געלעכטערל, וואָס האָט זי שאַרף אויפֿגערייצט,

ווען ער איז געלעגן פֿאַר איר מיט אַן אויפֿגעדעקטן לײַב. אָבער איצטער האָט זי אים נישט געקענט אָנקוקן פֿאַר יענער דעמאָלטיקער אויפֿרייצונג. עס האָט זי איצטער, אין אירע רויִקע מינוטן, אַפּגעשטויסן פֿון זײַנע ווערטער, פֿון זײַן קול, פֿון זײַנע תּנועות, פֿון דעם אויסדרוק, וואָס אויף זײַן פּנים, פֿון זײַן גאַנצן גײַסטיקן ווען מיט דעם זעלביקן כּוח, ווי דער, מיט וועלכן עס האָט זי געצויגן צו זײַן לײַב דאַן, ווען זי איז געווען אויפֿגערעגט.

מאיר פֿונק איז איר, פֿאַרקערט, געפֿעלן געוואָרן פֿון יענעם מאָל, און איז איר הײַנט אויך געווען געפֿעלן. זי האָט ליב געהאַט צו רעדן און שפּילן, צו ווײַזן זיך אין גאַס מיט אַזאַ הויכן און שטאַרקן יונג, וואָס איז רויִק און גוט־מוטיק, און אַ ביסל נאַיִוו און האָט אַזעלכע שיינע קאַשטאַנען־האָר . . . יאָ, אָבער נישט מיט קיין סטאָליער! דאָס וואָלט נאָך געפֿעלט — זי זאָל אַצינד נעמען גיין שפּאַצירן מיט אַ סטאָליער אָדער שוסטער נאָכדעם, ווי זי איז געוואָרן אַזוי באַפֿרײַנדעט מיט אַ שנײַדערקע! זיי רעדן זיך צווישן זיך גוט צונויף דער סטאָליער מיט דער שנײַדערקע!... כאַ־כאַ!...

זי האָט געביסן אין די דינע, בלאַסלעכע ליפּן פֿאַר בייזן פֿאַרדרוס, וועלכן זי האָט געמוזט דערשטיקן אין זיך.

און ווען זי האָט זיך געקליבן אויפֿשטיין און גיין שלאָפֿן, כאָטש זי האָט נאָך גאָר נישט געוואָלט שלאָפֿן, האָט מען אָנגעקלאַפּט אין טיר פֿון פֿאַרהויז. דער קלאַפּ איז געווען אַ באַפֿרײַנדיקער קלאַפּ. צפּורה האָט פֿריילעך אַ לויף געטאָן אין פֿאַרהויז און אַרײַנגעלאָזן מאַדאַם שניטקראַם. זיי האָבן זיך געשושקעט אין פֿאַרהויז.

— בײַ אײַך זענען געסט? — האָט געפֿרעגט די געקומענע, געבנדיק אַ קוק אַרײַן אינעווייניק אין צימער. זיי האָבן גערעדט פֿראַנצייזיש.

— א י ר ע געסט! — האָט אונטערגעשטראָכן צפּורה.

זי האָט נישט געוואָלט צולאָזן מאַדאַם שניטקראַם זאָל אַרײַנגיין און זען פֿון דער נאָענט די חבֿרה, מיט וועלכער זי איז געזעסן בײַם טיש.

— אָ, איך בין אַזוי צופֿרידן, וואָס איר זײַט געקומען, — האָט זי חניפֿהדיק־פֿריידיק אַרײַנגעקוקט מאַדאַם שניטקראַם אין די אויגן, — אַזוי צופֿרידן! . . . איך האָב אײַך אַזוי פֿיל צו זאָגן! . . . איך ווייס נאָר נישט, ווו מיר וועלן קענען רעדן פֿרײַ, אָן פֿרעמדע אויערן . . . אָך, איך לײַד אַזוי פֿון דעם, וואָס איך האָב נישט קיין דירה . . .

— אָ, מײַן טײַערע, — איז מאַדאַם שניטקראַם אַריבער אויף רוסיש, — זעט ווי ס'האָט זיך צונויפֿגעטראָפֿן אַזוי גליקלעך! איך זיץ מיר און קלער: וואָס וועל איך טאָן דעם גאַנצן אָוונט? קיינער קומט נישט . . . דאָס ביכל פֿאַלט פֿון האַנט . . . איך דרעמל . . . איך עפֿן די אויגן און גיב אַ קוק אויפֿן זייגער: ווי איז צו מיר, עס איז ערשט האַלב זיבן דער זייגער. איך קלער מיר: לאָמיך אַרײַנשפּרינגען צו מײַן צפּורהלען, לאָמיך זי רופֿן צו מיר.

איך זע דאָ גאָרנישט ווי צו גיין, — איז מאַדאַם שניטקראַם געבליבן שטיין, ווען זיי זענען אַרויס פון פאָרהויז צום פינצטערן קאָרידאָר.

— שטייט, שטייט, דאָ זענען טרעפ! — האָט זיך מיט זאָרג אַ וואָרף געטאָן צו איר די קראַנקנשוועסטער.

זי האָט זי גענומען פאַר אַ האַנט און פאַמעלעך אַראָפּגעפירט פון די טרעפ, און דערביי שטיל געגלעט איר האַנט — אַ שעמעוודיקער צייכן פון ליבע און געטריישאַפט, וואָס קען געגעבן ווערן נאָר אין דער פינצטער.

5

מאַדאַם שניטקראָם האָט געװוינט אין װינקלהויז פֿונעם צװייטן געסל, אויפֿן אייבערשטן עטאַזש. די דירה האָט געהאַט פֿינף צימערן — הויכע, גערוימע, ליכטיקע — און איז געװען רײַך מעבלירט. פֿון פֿאָרהויז, װוּ דוניאַ, די רוסישע דינסט, האָט זיי געהאָלפֿן אויסטאָן די יאַקעס און די קאַלאָשן, זענען זיי אַרײַן אין אַ גרויסן זאַל, װאָס איז געװען אַזוי לאַנג און ברייט, אַז ער װאָלט געטויגט פֿאַר אַ פֿאַרזאַמלונג פֿון הונדערט מענטשן. אין זאַל זענען געװען אָנגעשטעלט געפֿלאָכטענע קליינע טישלעך מיט בלומען־װאַזאָנען פֿון שטרוי־קאָליר, געפֿלאָכטענע פֿאַטער־שטולן, געפֿלאָכטענע קליינע דיװאַנעס, װוּ ס׳איז געװען אַן אָרט פֿאַר צװייען צו זעצן זיך. אויף די װענט זענען געהאָנגען גראַװיורן אין גאָלדן־ליכטיקע רעמלעך. אויף דער ערד זענען געלעגן העלע טאַפּעטן, װאָס האָבן אויך האַרמאָנירט אין די פֿאַרבן מיטן גאַנצן טאָן פֿונעם זאַל.

— ניין, דאָ איז קאַלט! — האָט געזאָגט מאַדאַם שניטקראָם.

זי האָט אַרײַנגעפֿירט צפּורהן צו זיך אין בודואַר. דאָ איז באמת געװען װאַרעמער און היימלעכער. דער צימער איז געװען אויסמעבלירט מיט נידע־ריקע און ברייטלעכע אַראַבישע קושעטקעס און קליינע בענקלעך מיט אַטלע־סענע קישעלעך. אין אַ װינקל האָט שטיל געברענט אַ קליין נאַפֿט־אייװעלע.

מאַדאַם שניטקראָם האָט זיך אַװעקגעזעצט אויף אַ קושעטקע. צפּורה האָט זיך שװאַך אַראָפּגעלאָזן אויפֿן װייכן טעפּיך, איר צופֿוסן, און האָט איר געלייגט דעם קאָפּ אויפֿן שויס, און פֿאַרבויגנדיק אים אויף צוריק, געקוקט אויף איר מיט איבערגעגעבענע אויגן.

— װאָס איז, מײַן מיידעלע? — האָט טרוימעריש־װייך געפֿרעגט מאַדאַם שניטקראָם, גלעטנדיק איר די האָר.

צפּורה האָט שטיל אַ זיפֿץ געטאָן. זי האָט געקוקט אויפֿן װײַסן, פֿולן האַלדז פֿון דער בעל־הביתטע, אויף איר קײַלעכדיקן, נאָך אַלץ יונגען און אָנגענעמען פּנים, אויפֿן הויכן בוזעם, װאָס האָט זיך נאָך אַלץ אומרויִק געהויבן נאָכן גאַנג אַראָפּ און אַרויף די טרעפּ — און עס האָט זי געגעבערט אַ שאַרפֿער פֿאַרדראָס אַנטקעגן איר פֿאַר איר רײַכן און רויִקן לעבן, פֿאַר

דעם כּבֿוד, וואָס מען גיט איר אָפּ אומעטום, פֿאַר דער הצלחה, וואָס זי האָט בײַ די מענער. „אַ פּעטע, אַן אָנגעשטאָפּטע!" — האָט זי זיך געזאָגט מיט ערגערניש. — „וואָס איז?" — פֿרעגט זי. זאָל זי איר דערציילן וועגן די צוויי יאָר, וואָס זי האָט געהאַט האָפֿענונגען אויף יענעם שוסטער־יונג, אויפֿן ד"ר שנײַדעראָוויטש? . . . און זי, די אָפּגעפּיטערטע, וואָס ווייס פֿון קיין דאגות נישט, איז פֿאַרבײַגעגאַנגען און האָט אים אַוועקגענומען, און צעשטערט אַלע אירע פּלענער, די גאַנצע אַרבעט פֿון צוויי יאָר, און ווייס אַפֿילו נישט פֿון דעם . . . און פֿרעגט: „וואָס איז?" . . . צעוואָרפֿן, ווי מען צעוואַרפֿט אַ קאָרטן־הײַזל, וואָס קינדער האָבן אויפֿגעשטעלט, און מען גייט ווײַטער אָן צו באַמערקן דעם חורבן, וואָס מען האָט געלאָזן הינטער זיך . . .

דער עגבערנדיקער פֿאַרדראָס און דער רחמנות צו זיך אַליין פֿאַר איר אומבאַהאָלפֿנקייט האָבן בײַ איר אַרויסגערופֿן טרערן אין די אויגן. זי האָט נאָך מער פֿאַרוואָרפֿן דעם קאָפּ אויף צוריק און שטאַרקער, קאָנוואָלסיווער, געגעבן זיך אַ ציִ מיטן דינעם קערפּער צו איר פֿרײַנדין, אַזוי ווי איבערגעבנ־דיק זיך אין גאַנצן אונטער איר שוץ.

— עס קומען אָן אַזעלכע מינוטן, ווען עס כאַפּט דיך אָן אַזאַ אומעט, אַזש יאוש, — האָט זי געזאָגט מיט אַ מאַטן קול, — און אַלץ ווערט דיר אַזוי דערווידער, אַז ס'ווילט זיך מער גאָרנישט, גאָרנישט... צוליבֿ וואָס לעבֿן מיר? . . . צוליב וואָס זאָלן מיר לעבן, אַז מיר זענען אַזוי אומגליקלעך?...

מאַדאַם שניטקראָם האָט זי אַרויפֿגעצויגן צו זיך, האָט זי אַרומגענומען שטאַרק און געקושט אין די פֿאַרמאַכטע אויגן. צפּורה האָט געהאַלטן דעם קאָפּ אויף דער פֿרײַנדינס בוזעם. זי האָט זיך געלאָזט קושן און גלעטן, און האָט פֿון איר זײַט געענטפֿערט מיט קאָנוואָלסיווע אומאַרמונגען. ביידע האָבן אַ וויין געטאָן.

צפּורה האָט זיך פּלוצלונג אַוועקגעזעצט גלײַך אויף די קני בײַ מאַדאַם שניטקראָם, האָט געגעבֿן אַ גלאַנץ מיט די ליכטיק־גרינע, קעצישע אויגן, נאָך אַ ביסל פֿײַכטע פֿון אָקאָרשטן געוויין, און אַ לאַך געטאָן מיט אַ קורצן צעשאָטענעם געלעכטער:

— אוי, וואָס איך האָב אײַך צו דערציילן! . . . אַך מײַן טײַערע . . . אָט דער סאָלדאַטל, וואָס איז דאָרטן געזעסן בײַ מײַן בעל־הביתטע . . . בײַ דער לערערין פֿון געניי, בײַ וועלכער איך וווין . . . אַך . . . — זי האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן, ווי פֿאַרשעמט — איך ווייס נישט ווי מען קאָן דאָס דערציילן . . .

— דערציילט, דערציילט! נו, מײַן טײַערע . . . — איז צו איר צוגע־שטאַנען און נײַגעריק זיך געבעטן בײַ איר מאַדאַם שניטקראָם. — אַז איר האָט אָנגעהויבן טאָ דערציילט, אַ־נישט האָט איר נישט געדאַרפֿט אָנהויבן!
— האָט זי אַ געשריי געטאָן שוין אַ ביסל מיט כּעס.

די קראַנקנשוועסטער האָט זיך צוגעבויגן צו איר אויער און עפּעס געגומען איר אויף גיך אַרײַנשושקען.

— וואָס רעדט איר! — האָט געזאָגט די אַלמנה מיט אַ צעפּלאָמטן פּנים.

— איך זאָג אײַך! איך בין דאָך אַליין אַרום אים אַרומגעגאַנגען.

מאַדאַם שניטקראָם האָט געטראַכט וועגן די אומבאַקאַנטע, אומפּאַר־שטענדלעכע, משונהדיקע און שרעקלעכע מנהגים פֿון די אַזיאַטן. זי האָט זיך אָפּגעוואָרפֿן מיטן רוקן צום אַנלען־קישן פֿון דער קושעטקע, האָט האַלב פֿאַרמאַכט די אויגן און שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך דעם שלאַנקן גוף פֿון איר פֿרײַנדין. צפּורה איז אָן ווילן געלעגן בײַ איר אין די הענט. זי האָט שטיל געציטערט, און מיט אַ שטילן קול, וואָס האָט געהאַט אַ טרוקענעם בײַ־קלאַנג, דערציילט ווײַטערדיקע איינצלהייטן:

— ס'איז נישט נאָר מיט ייִנגלעך, — האָט זי געזאָגט דערנאָך. — בײַ אונדז אין שפּיטאָל איז געלעגן איינע פֿון דמשק . . . אַ יונגע פֿרעקינע . . . אַ טענצערין, אַ ווייס איך וואָס . . . מיט איין וואָרט: אַן אמתע פּראָסטיטוטקע . . . שוין פֿון עטלעכע יאָר . . . איז שטעלט זיך פֿאָר די פֿאַרוווּנדערונג פֿון אונדז אַלעמען — די דאָקטוירים און די שוועסטער — אַז מיר זעען — מען האָט איר געמאַכט אַן אָפּעראַציע וועגן אַ פֿרויען־קראַנקהייט — אַז מיר זעען, זי איז נאָך גאָר אַ מיידל. איר פֿאַרשטייט, נאָך דרײַ אָדער פֿיר יאָר! מיר האָבן אונדזערע אויגן נישט געגלויבט. אָבער ס'איז פֿאָרט אַזוי. דערנאָך האָט מען אונדז דערציילט, אַז אין דמשק איז דאָס נישט זעלטן, אַז מיט מיידלעך באַגייט מען זיך, ווי מיט ייִנגלעך . . . אַראַבישער געשמאַק! כאַ־כאַ! . . .

זי האָט קורץ און אויפֿגערעגט אַ לאַך געטאָן, און אַ קניפּ געטאָן די אַלמנה, אַזוי ווי דעמאָלט בלומען.

— אוי, צפּורה, לאָזט אָפּ! . . . אוי, אוי! . . . זײַט נישט אַזוי צעלאָזן! — האָט געצאַפּלט די אַלמנה.

צפּורה האָט זי אָפּגעלאָזן און גענומען זוכן די שפּילקעס, וואָס זענען איר אַרויסגעפֿאַלן פֿון די האָר בעתן ראַנגלען זיך.

— און איר מיינט, אַז ער איז טאַקע גאָר אַ קרבן, — האָט זי געזאָגט און בעת מעשׂה צורעכט געמאַכט איר פֿאַרקעמונג, — און איך פֿאַרזיכער אײַך, אַז ס'איז נישט גאָר אַזוי . . . אַז ער איז גאָרנישט אַזוי אומשולדיק אין דעם . . . איך קען אים שוין גוט . . . צוויי וואָכן געמאַכט די באַנדאַזשן יעדן טאָג . . . געהאַט גענוג צײַט . . . דאָס עפּעלע פֿאַלט נישט ווײַט פֿונעם בוים — זײַן עלטערע שוועסטער האָט אַ פֿאַרבינדונג מיט אַ גרעק — אַלע רעדן פֿון דעם אין שטאָט.

זי האָט נאָך דערציילט מעשׂיות פֿון דעם סאָרט. צווישן אַנדערע זאַכן האָט זי אַגבֿ אַרײַנגעוואָרפֿן אַ וואָרט וועגן די באַציִונגען, וואָס ד"ר שנײַדעראָ־וויטש האָט געהאַט מיט איינער פֿון די קעכינס אין שפּיטאָל. מאַדאַם שניט־

קראָם האָט דערבײַ געלאַכט מיט אַ ביסל אַ געצווונגענעם געלעכטערל, און האָט אַזוי ווי אַגבֿ אורחא נאָכגעפֿרעגט זיך וועגן דעם צופֿאַל. צפורה האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן־לעדלעך כּדי צו באַהאַלטן די שפּרינגענדיקע פֿונקען פֿון אירע אויגן. זי האָט דערציילט אין אַ נאַיִוון, נישט־פֿאַראינטערעסירטן טאָן. און אַ געדאַנק בײַ איר אין מוח האָט געטאַנצט אַ פֿריילעכן ניצחון־טאַנץ:

„אַרײַנגעקלאַפּט דיר אַ פֿלעקל, מײַן ליבער ד"ר שנײַדעראָוויטש!"

6

פֿון זינט לייזער האָט איר אַ זאָג געטאָן די ווערטער: „גיב אַכטונג, דו נאַר, ער קוקט גאָר ערגעץ אַנדערש!" — האָט אסתּרקע נישט געוווּסט פֿון קיין רו. ער האָט זיך דעמאָלט געריצט מיט איר און געלאַכט מיט זײַן אומ־ציכטיקן געלעכטער. פֿאַר כּעס און עקשנות האָט זי זיך געמאַכט, אַז איר גייט דאָס גאָר נישט אָן, אַז זי פֿאַרשטייט נישט און וויל נישט פֿאַרשטיין וואָס ער מיינט מיט זײַנע אָנצוהערענישן און רעטענישן. און ער האָט איר דערפֿאַר טאַקע, אויך פֿאַר כּעס און עקשנות, גאָרנישט ווײַטער געזאָגט, כאָטש אים האָט געביסן די צונג צו דערציילן. עס האָט איר דערנאָך שטאַרק באַנג געטאָן, וואָס זי האָט זיך דעמאָלט נישט געלאָזט רעדן. עס האָט זיך גראָד געמאַכט, אַז זײַן צײַט פֿון פֿרײַ איז אויסגעגאַנגען. ער האָט זיך נישט אומגעקערט צוריק אין לאַגער, אָבער אין דער היים האָט ער אויך מורא געהאַט צו בלײַבן. ער האָט פֿאַרקויפֿט זײַנע סאָלדאַטסקע קליידער און ווידער אָנגעטאָן זיך ציוויל. ער האָט פֿון ערגעץ געקראָגן אַן עסטרײַכישן דאָקומענט. דער מאַמען האָט ער געזאָגט, אַז ער וועט זײַן בײַ דער מומע עלקע — דאָרטן, בײַ די אונגאַרישע, איז בכלל זיכערער. און אַ היים וועט ער מער נישט קומען — ס'איז גלײַכער אַזוי.

אסתּרקע איז שוין עטלעכע מאָל אַרײַנגעלאָפֿן פֿאַרנאַכט, גייענדיק פֿון דער אַרבעט, צו דער מומע עלקע. לייזערן האָט זי דאָרטן נישט געטראָפֿן. דער פֿעטער עקיבֿא האָט איר קאַלט געענטפֿערט:

— ער האָט בײַ מיר גענעכטיקט איין מאָל . . . נו, מילא. אָבער ווײַטער נישט! וואָס מיינט איר זיך, אַז בײַ אונדז איז אַן ערי מקלט . . . די פּאָליציי ווייסט אַהער אויך גאַנץ גוט דעם וועג . . . שוין נישט איין מאָל געווען. צוגאַסט — ביטע. מיר קערן זיך דאָך אָן, שטיקלעך אייגענע קערן מיר זיך אָן . . . און אויף קעסט — גיי געזונטערהייט און גאָט זאָל דיר צושיקן עפּעס בעסערס . . . קום, זיץ, אסתּרקע!

זי האָט נאָך קיין מאָל פֿריִער נישט באַמערקט, וואָס פֿאַר אַ קורצן גראָבן האַלדז ער האָט, דער פֿעטער עקיבֿא. זײַן קאָפּ איז ווי אַרײַנגעוואַקסן אין די

פלייצעס, די אויגן קוילעכדיקע, ווי ביי אַ פיש, אָן ברעמען, און קוקן אויס־געגלאָצט; און דער קאָפּ איז ביי אים אַ קוילעכדיקער, און די באָרד איז אַ ברודיק־געלע, אַ קורצע, ברייטע און געדיכטע . . . אַ פאַרשוין!

גייענדיק אַהיים האָט זי געקלערט וועגן איר פ ר י נ ץ. ער איז אַ הויכער, און זיין פנים איז ליכטיק — עס איז באַלויכטן מיט זיינע וווּנדער־לעכע, שמייכלענדיקע, ליכטיק־גרויע אויגן. און די האָר זיינען אויך ליכטיקע, שאַטנדיק־ליכטיקע, ווייכע, וועליקע . . . ער איז אַ שטאַרקער, אָן מורא, און איז בכלל אַן אַנדערער, נישט ווי די היגע יינגלעך . . . „מאיר . . . מאיר . . . מאירקע מיינער! . . . מיין מאירקע . . . ער איז אַ גוטער . . .“ אַ גוטער צו אַלעמען . . . צו איר אויך . . . און נאָך צו עמעצן . . . נאָך — צו וועמען? . . . „דו, נאַר, ער קוקט גאָר ערגעץ אַנדערש“. צו וועמען? . . .

זי האָט פאַרגיכערט אירע שריט און אַראָפּגעלאָזן דעם טיכל איבערן שטערן די פאַרביייגייער זאָלן נישט זען די טרערן, וואָס זענען איר אַנגעלאָפן אין די אויגן.

זי האָט געוווּסט פון די חברטעס, אַז לייזערקע דרייט זיך אַרום מיט איינער אַ ראָזען, וועלכע איז פון ד י מיידלעך. דאָרטן וואָלט זי אים געוויס געפינען. מען האָט איר געזאָגט, אַז דאָס מיידל זיצט אין „סוכות שלום“. אָבער ווו, אין וועמענס הויז, דאָס האָט זי נישט געוווּסט. און פאַנאַנדערפרעגן זיך — ווי וועט זי זיך פאַנאַנדערפרעגן? און אַפילו ווען זי זאָל וויסן דאָס הויז וואָלט זי דאָרט נישט אַריינגעגאַנגען. אַריינגיין צו אַזאַ . . . טפו! זי וועט דאָס קיין מאָל נישט טאָן!

דער געדאַנק אַליין וועגן יענער מיידל האָט טיף באַליידיקט איר צניעות און ציכטיקייט פון אַן אָרנטלעכער באַלעבאַטישער ייִדישער טאָכטער. זי האָט געפילט אַ שׂנאה צו יענער אומבאַקאַנטער — אַ שׂנאה פון אַ מיידל, וועלכע האַלט זיך און וועלכע מען האַלט אין צוים, קעגן דער, וואָס האָט אָפּן צעריסן דעם צוים און אויסגעלאַכט זיך פון זיי אַלעמען; זי האָט געפילט צו איר אַן עקל פון אַ פרוי, וועלכע האָט ליב און וויל נישט צולאָזן, אַז מען זאָל קאָנען אַפילו קלערן פון אַן אַנדערן, נישט פון דעם איין־איינציקן; צו דער, פאַר וועמען אַלע זיינען גליייך, און וועלכע האָט דעריבער פאַרלוירן די רעכט צו זיין אַ פרוי; און זי האָט געפילט צו איר דעם גאַנצן איינגעוואָרצלטן, פון קינדווייז אָן איינגעזאַפּטן אָפּשטויס, שרעק און כעס, וואָס אַ פרומער און אָרנטלעכער פילט צום זינדיקן.

פון דעסט וועגן האָט זי דאָך איין מאָל אַ פאַרנאַכט נאָך דער אַרבעט אין אַ בלאָטע אונטער אַ שיטערן רעגנדל זיך אַרומגעדרייט אין געסל פון דער שכונה „סוכות שלום“. זי האָט געהאָפט, אפשר וועט זי זיך צופעליק באַגעגענען מיט לייזערן. זי איז שוין אויף אַזוי פיל אַראָפּגעפאַלן ביי זיך, אַז ווען זי וואָלט געוווּסט אויף ריכטיק ווו עס איז די וווינונג פון יענער, פון ראָזען,

וואָלט זי אפשר צו איר אָנגעקלאַפּט, און אפשר — אַרײַן אויך. נאָר דאַן האָט זי זיך געפֿרעגט: ווי וועט זי רעדן מיט לייזערן פֿאַר „יענער" אין די אויגן? און נישט טרעפֿנדיק אים אין גאַס איז זי, אַ צעבראָכענע, צוריקגעגאַנגען אַהיים.

אין שטוב איז געווען פֿינצטער און קאַלט. די מאַמע איז געלעגן אין בעט און געקרעכצט. בײַ טאָג האָט זי זיך נאָך ווי עס איז אַרומגעשלעפּט אויף די געשוואָלענע פֿיס, צוגעשטעלט אין קיך אויפֿן לײמענעם אײוועלע אַ טעפּל וואַסער מיט אַ הייפֿל „בורגאַל", גראַבע ווייץ־גרויפּן, פֿאַרמישט מיט אַ ביסל מעל צוליב געדיכטקייט, און מיט בוימל צוליב טעם, אָדער געמאַכט אַ באָרשט פֿון גרינע בלעטער, וואָס די טעכטער האָבן געבראַכט אין דער פֿרי פֿון קלײטל אונטן. אָבער נאָך מיטאָג פֿלעגט איר ווערן ערגער. זיי האָבן אַלע געליטן אויפֿן מאָגן פֿון די שווערע, גראָבע עסנס, און נאָך מער פֿונעם טונקעלן דוראַ־ברויט, וואָס איז אַרײַנגעפֿאַלן אין אַ פֿאַרדעכטיקן בלוי. מען האָט געזאָגט, אַז די מילנער מישן צו צום דוראַ־מעל אַ מעל פֿון ווילדע זאַנגען, וועלכע מאַכן קראַנק די מענטשן, און פֿון דעם איז דער בלוילעכער קאָליר אין דעם ברויט. מענע האָט דאָס ברויט גאָר נישט געקענט פֿאַרטראָגן, נאָכן עסן האָט זיך איר געדרייט דער קאָפּ, אָפֿט האָט זי געבראָכן. און די קעלט, וואָס האָט זי דורכגענומען, ווען זי איז געשטאַנען אין קיך, אָדער ווען זי איז געגאַנגען אויפֿן ווינט דורכן קאָרידאָר פֿון שטוב אין קיך אַרײַן און צוריק, האָט זיך בײַ איר אָפּגערופֿן מיט אַ ציטער איבערן גאַנצן לײַב. זי האָט געדאַרפֿט לאַנג ליגן אין בעט אײַנגעוויקלט אין אַ קאָלדרע, מיט אַ פּעריגע פֿון אויבן, און אויסטרינקען אַ פּאָר גלעזער הייסן טיי ביז זי האָט זיך דערוואָרעמט.

חיהקע איז געזעסן בײַם טיש און האָט זיך גענייט אַ ווינטער־היטעלע בײַם ליכט פֿון אַן אויל־לעמפּל. דאָס איז געווען אַ פּראָסטע טיי־גלאָז אָנגעפֿילט ביז דרײַ פֿערטל מיט וואַסער, פֿון אויבן ביז די ברעגעס איז געווען אויל, און אינעם אויל איז אַרומגעשווומען אַן איבערגעפֿלאָכטענער באַנוול־פֿאָדעם — אַ היימיש געמאַכטער קנויטל. אַזעלכע לעמפּלעך — די פֿאַסאָנען זענען געווען פֿאַרשיידן — האָבן שוין דאַן געברענט אין אַלע דירות פֿון דאָבערמאַנס הויז, און אין דער גאַנצער שכונה, און כמעט אין דער גאַנצער שטאָט. נישט וואָס נאַפֿט איז גאָר אויסגעגאַנגען אין שטאָט. פֿאַרקערט, מען האָט דערציילט, אַז בײַ די סוחרים ליגן נאָך באַהאַלטן גאַנצע אוצרות מיט נאַפֿט. אויס מורא פֿאַר דער רעגירונג, דאָס הייסט פֿאַר די באַאַמטע, וועלכע האָבן צוגענומען פֿאַר זיך די סחורות, וואָס האָבן אויסגעפֿעלט אין לאַנד, האָבן די סוחרים באַהאַלטן: נאַפֿט, צוקער, טיי און נאָך אַזעלכע זאַכן, וועלכע זיי האָבן שפּעטער שטילערהייט מיט דער הילף פֿון מעקלער און גאַסנהענדלער פֿאַרקויפֿט פֿאַר זייער הויכע פּרײַזן. די שטאָט האָט געוווסט פֿון דעם און האָט געשוויגן. וואָס וואָלטן זיי געהאַט פֿון דעם, ווען זיי זאָלן פֿאַרמסרן. די רעגירונג וואָלט אַלץ צוגענומען און קיינער וואָלט פֿון דעם קיין נוצן נישט געהאַט. דעריבער האָט

נאָפּט נישט אויפגעהערט צו זען זיך אין שטאָט. דאָרט ווו ס׳זענען געווען איבעריקע עטלעכע גראָשן האָבן נאָך אַלץ געברענט נאָפּט־לאָמפּן. אין די רײַכע הײַזער זענען די פּענצטער געווען באַלויכטן, העל, ווי אַמאָל. אָבער די שטאָט, דאָס רובֿ שטאָט, איז צוריק אַריבער צו די פּאַרצײַטיקע קנויטלעך מיטן אויל.

— וואָס ביסטו אַזוי שפּעט, אסתרקע? — האָט געפֿרעגט די מאַמע.

— געווען אַרבעט.

— מען אַרבעט און קיין עסן האָט מען נישט . . . אַך־כאָ! . . . — האָט אַ קרעכץ געטאָן די מאַמע.

— ס׳איז נאָך דאָ אַ ביסל קאַלטער באָרשט פון וואַרעמעס, — האָט זיך אָפּגערופן חיה.

—און דער זיידע האָט שוין געגעסן? — האָט אַ פֿרעג געטאָן אסתר.

ר׳ זלמן איז געזעסן אין דער פֿינצטער, אין פֿאָדערשטן צימער, און האָט שטיל פֿאַר זיך געברומט עפּעס אַן אומעטיקן ניגון, פֿון וועלכן עס האָט אַן ווערטער אָפּגעהילכט אַ קלאָג אָן אַן אויסוועג, אַן אייביקע קלאָג פֿון עלנט און לײַדן, וואָס האָט נישט געהאַט קיין אָנהייב און קיין סוף, אַזוי ווי דער ניגון אַליין. ער האָט שוין געזופּט אַ ביסל קאַלטן באָרשט מיט בלעטער, ער האָט שוין אַ קײַ געטאָן און איבערגעלאָזן דעם שטיקל בלויִלעכן ברויט, וואָס האָט פֿאַרסמט זייערע מאָגנס, און איצט איז ער געזעסן אין דער פֿינצטער, אויף זײַן בעט, אין דער פֿאָדערשטער שטוב — אַ לאַסט פֿאַר זײַנע הונגעריקע קינדס־קינדער און אַ לאַסט פֿאַר זיך אַליין, אַן איבעריקער מענטש אויף דער וועלט — און געוואַרט אויפֿן סוף, געבעטן אַ מאָל מיט ווערטער ער זאָל שוין גיכער קומען, און אין האַרצן — טיף אין האַרצן — מורא געהאַט פֿאַר אים — מורא געהאַט ביז אַ מין פֿאַרשטיינערונג אין אַלע גלידער. און דאַן, ווען די הענט זענען בײַ אים געלעגן אויף די קני אָן באַוועגונג און דער רוקן האָט זיך אָנגעלענט אָן דער וואַנט און נישט קיין ריר געטאָן זיך, און די אויגן האָבן געקוקט ווי פֿאַרגליווערט, און נישט געווונקען — דאַן האָט דאָס אַלטע האַרץ געשלאָגן זיך אין ברוסט מיט אַ ווייטיק אָן אַ שיער. און דעמאָלט פֿלעגט ער אָנהייבן ברומען יענעם אומעטיקן ניגון — דעם ניגון פֿון דער אייביקער קלאָג, וואָס האָט נישט קיין האָפֿענונג און נישט קיין כּעס, וואָס האָט נישט קיין אָנהייב און נישט קיין אויסגאַנג. אין דרויסן האָט געוויעט אַ קאַלטער מערבֿ־ווינט. ער האָט געקלאַפּט איבער די בלעכענע דעכער, ווי אַ מײַסטער אַ שפּילער קלאַפּט איבער די סטרונעס פֿון זײַן האַרפֿע. יעדער דאַך איז געווען אַ סטרונע, וואָס האָט געהאַט אַן אייגענעם קול. ער, דער מײַסטער, איז אַריבער איבער אַלע סטרונעס, און אַלע האָבן זיך אָפּגערופֿן — די פֿרײַער, די שפּעטער — די טויב און שטומפּיק, פֿון דער ווײַטנס, די מיט אַ הויכן הודיען, איבערן קאָפּ. און דאָס ברומען פֿון דעם זיידן האָט זיך צוזאַמענגעגאָסן

מיטן ווויען און הודיען פֿונעם ווינט, און דער ניגון איז בײַ בײדן געווען דער זעלביקער ניגון, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער ווינט, וואָס לויפֿט אַרום איבער די דעכער אין דער פֿינצטער און קעלט, האָט די זעלביקע געפֿילן, ווי דער אַלטער ר׳ זלמן, און אפֿשר אַזוי ווי ער באַמערקט ער גאָר נישט, אַז ער ברומט.

אסתּרקע איז באַלד פֿאַרטיק געוואָרן מיטן טעלער באָרשט. זי האָט זיך אַרומגעקוקט מיט פֿאַרוווּנדערטע אויגן.

— נו... איך בין הונגעריק! — האָט זי געזאָגט אומגעדולדיק.

חיה האָט אויפֿגעהויבן אויף איר די אויגן מיט אַ שמייכל:

— קום אין קיך, מיר וועלן מאַכן טיי... אַלע וועלן זיך דערוואַרעמען.

— אָבער איך וויל עסן! — האָט אסתּרקע געמאַכט קלאָגעדיק־קאַפּריזנע.

— קום, קום, אסתּרקע! — האָט חיה געזאָגט וואַרעם.

די שוועסטער האָבן זיך ליב געהאַט. חיה איז געווען די גרעסערע, מיט צוויי יאָר עלטער, ווי אסתּר. זי האָט געהאַט שוואַרצע האָר, ווי אַלע בײַ זיי אין דער משפּחה. אין וווּקס און אין דער פֿיגור איז זי געווען געראָטן אין דער מאַמען: אַ הויכע, מיט אַ שטיק קאָפּ העכער פֿאַר דער ייִנגערער שוועסטער, אַ ברייטע, אָבער נישט אַזאַ פֿולע און קײַלעכדיקע. די נאָז האָט געררוט אויף צוויי ברייטע פֿליגלען, דאָס פּנים האָט אויסגעזען פֿרישער און געזינטער, ווי בײַ די אַנדערע אין שטוב, די אויגן האָבן שוואַרץ געשוימט און האָבן דערמאָנט אין די אויגן פֿון דער מומע עלקע.

חיה האָט אָנגעצונדן אין קיך — אַ קליין בלעכן קעמערל אין ווינקל פֿון קאָרידאָר, רעכטס פֿון זייער שטוב־טיר — אַן אויל־קנויטל אין אַ שערבל פֿון אַ צעבראָכן טעפּל, און אסתּר האָט געמאַכט אַ פֿײַערל אין אייוועלע. דער רעגן אין דרויסן האָט אויפֿגעהערט און ווײַטער אָנגעהויבן. ווען ער איז געוואָרן געדיכט האָט ער געקלאַפּט אַזוי ווי האָגל אין דעם בלעכענעם דאַך פֿון דער קיך.

— נאַ, עס! — האָט חיה געזאָגט קורץ, אַרײַנרוקנדיק דער שוועסטער אין האַנט אַ שטיקל וווּרשט און ברויט — אמתן, ריינעם, האַלב־ליכטיקן ווייצענעם ברויט.

— זע, פֿון וואַנעט האָסטו דאָס? — האָט זיך געוווּנדערט אסתּר.

זי האָט זיך זשעדנע צוגעכאַפּט צום טײַערן ביסן. דערנאָך, מיט אַ פֿולן מויל, און שוין געשטילט דעם ערשטן הונגער, האָט זי געזאָגט:

— דו גיסט אויס אויף נאַשערײַען, חיהקע. זע. מיר וועלן נישט אויס־קומען מיט דער הוצאה.

— עס, מיר וועלן אויסקומען! — האָט איר מיט קאַרגע ווערטער גע־ענטפֿערט די עלטערע שוועסטער.

חיה איז פון אַלע מאָל געווען מער זעלבשטענדיק. זי פלעגט עפּעס פאַרטראַכטן און טאָן, נישט אָנפרעגנדיק ביי קיינעם. זי האָט נישט געקענט ליידן מען זאָל איר זאָגן אַ דעה.

שוין פון אַ פּאָר חדשים ווי זי איז אַוועק פון בית מלאכה, ווו זי האָט געניט צוזאַמען מיט אסתרקען, און מען האָט אין שטוב נישט געוווּסט ווו זי אַרבעט. זי האָט געזאָגט, אַז זי אַרבעט ביי אַ פרענק, אַ שניידער, אין דער „אַלטער שטאָט”. זייער פאַמיליע איז געווען אַ ירושלימדיקע שוין פון צווייטן דור. אסתר איז קיין מאָל נישט אַרויסגעפאָרן פון ירושלים, נאָר זי איז אויסגעוואַקסן אין די שכונות, וואָס אויסער דער שטאָט, און די שטאָט אַליין, די „אַלטע שטאָט”, איז איר געבליבן גאָר אומבאַקאַנט. זי האָט געקענט נאָר דעם מאַרק, וואָס אויף דער „יידישער גאַס”, און די יאַטקעס, וואָס הינטערן „דייטשן פּלאַץ”, און די פינצטערע געסלעך פונעם „באַטראַק”. ווייטער זענען נאָך געלאָפן געסלעך און געסלעך, שמאָלע, איינגעקוועטשטע, די הייזער האָבן געהאַט האַלב־קיילעכדיקע דעכער, וואָס האָבן אויסגעזען, ווי פאַרזונקענע און צום טייל נאָר אַרויסגעשטעקט־געבליבענע אייער. צווישן די דעכער זענען געווען אַלטע וועגנטלעך מיט איינגעמוירטע ליימענע קריגלעך — אַ קריגל צו אַ קריגל — מיט די מיילער אַרויס — אַראַבישע הייזער, וואָס אין פילע פון זיי האָבן אויך געוווינט יידן: אַשכנזים, ספרדים, מוגראַבער (מאַראָ־קאָנער) און אַלערליי אַנדערע. דאָרטן ערגעץ האָט געאַרבעט איר שוועסטער. זי האָט נישט געהאַט קיין השגה — ווו?

חיה איז אָפט געקומען שפּעט אַהיים — צען, עלף ביי נאַכט. שפּעטער פון עלף האָט מען בכלל נישט געטאָרט גיין אין גאַס. די ערשטע צייט פון דער מלחמה איז ווי נאָר ס'פלעגט ווערן פינצטער האָט מען שוין נישט געטאָרט די נאָז אַרויסשטעקן אין דרויסן. און ביי איר בעל־הבית, זאָגט זי, איז דאָ אַ סך אַרבעט, ער נייט פּאַר אָפיצירן, און דעריבער זיצט מען אָפט ביז צען און ביז האַלב עלף. און אַ פּאָר מאָל אין וואָך קומט זי גאָר נישט אַהיים נעכטיקן: מען אַרבעט ביז האַלבער נאַכט און דערנאָך קען מען שוין נישט גיין אַהיים, מען מוז בלייבן נעכטיקן אין וואַרשטאַט.

אַזוי זאָגט זי . . . זי וואָלט זיך געקענט נאָכפרעגן ביי די חברטעס, די שטאָטישע. אָבער עפּעס האַלט זי אָפּ פון נאָכפרעגן זיך. זי האָט שוין געכאַפּט איין מאָל אין זייער שושקען זיך דעם נאָמען פון איר שוועסטער. און זי וויל ביי זיי נישט פרעגן.

איז דאָס אמת, וואָס זי זאָגט? אָט האָט זי, אסתר, אויך געזאָגט דער מאַמען, אַז זי האָט זיך פאַרשפּעטיקט ביי דער אַרבעט. אַלע מאָל זאָגט מען אַזוי . . .

— מען דאַרף לאָזן פאַר דער מאַמען! — האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן אסתר, ווען ביי איר איז געבליבן שוין כמעט נאָר דער עקל פון דעם ווורשט און

גאָר אַ קליין שטיקל ברויט. — און פֿאַרן זיידן! . . . אוי־ווי, איך האָב אַליין אין גאַנצן אויפֿגעפֿרעסן!

— איך האָב פֿאַר זיי אויך, — האָט ברוגזלעך געזאָגט חיה.

זי האָט די לעצטע צײַט שוין עטלעכע מאָל געבראַכט אין שטוב אַזעלכע ביסנס, פֿון וועלכע מען איז דאָ שוין לאַנג געווען אָפּגעוווינט. און שטענדיק איז זי דערבײַ געווען שלעכט אויפֿגעלייגט. זי האָט ווי פֿאַר עפּעס מורא געהאַט, און האָט מיט אַ האַלבן מויל געוואָרנט, מען זאָל פֿון דעם נישט אויסריידן זיך: „לײַט וועלן אונדז נישט פֿאַרגינען!“

— און פֿאַרן שכן? — האָט געבעטן אסתּר.

— וואָס נאָך? — האָט אַ געשריי געטאָן מיט האַרץ חיה. — אפֿשר נאָך צונויפֿרופֿן דעם גאַנצן הויף אויף אַ מאָלצײַט?

נאָר ווען זי האָט אַ קוק געטאָן אויפֿן אויסגעצויגענעם פּנים פֿון איר שוועסטער, האָט זי זיך פֿאַנאַנדערגעלאַכט:

נו, פֿאַר אים אויך . . . נאָר זאָג אים ער זאָל מאַכן אַ שווײַג . . . נייןן, מען דאַרף נישט, זאָלסט אים גאָרנישט נישט זאָגן, הערסט? . . . זאָג מיר בעסער, וואָס ציט זיך דאָס בײַ אײַך, ווי פֿון פעך?... וואָס, קענסט אים נאָך אַלץ דעם שטריקל נישט אָנטאָן, דו, בהמה? . . . אַ בחור איז ווי אַ קעל־בעלע . . . און אַז דו ביסט אַ בהמה דאַרף ער דיר נאָכגיין, ווי אַ קעלבעלע גייט נאָך אַ בהמה . . . כאַ־כאַ־כאַ! . . .

בײַ אסתּרן האָבן אַ פֿלאַם געטאָן די באַקן. זי איז געשטאַנען האַלב אָפּגעקערט פֿון דער שוועסטער. דורכן שפּאַלט פֿון דער קיך־טיר האָט זי געזען ליכט אינעם פֿענצטער פֿון שכנס צימער. ער מוז זיצן און לייענען איינס פֿון זײַנע רוסישע ביכלעך, וואָס ער נעמט בײַ זייער אויפֿזייערקע, בלומע מיט דער געשפּאָלטענער ליפּ. ער זיצט און לייענט. קיין מאָל גייט ער צו איר נישט אַרויס, באַגעגענען זי ווען זי קומט פֿון דער אַרבעט. אים איז אַלץ איינס צי זי קומט פֿרי, צי זי קומט שפּעט, צי זי זאָל גאָר נישט קומען. „ער קוקט ערגעץ אַנדערש“ . . . ווו? אויף דער געשפּאָלטענער ליפּ? כאַ־כאַ! . . . זי מוז רעדן מיט אים . . . איין מאָל אָפּן דורכרעדן זיך, זאָגן אַלץ . . . זאָל דאָס נעמען אַן עק!

— אסתּרקע! וואָס האָסטו זיך אַזוי פֿאַרקוקט, מײַן שוועסטערקע? מען זעט דאָך אים גאָר נישט פֿון דאַנעט — ס'איז בלויז אַ שײַן, וואָס מען זעט...

— און דו — מיינסט, אַז מען ווייסט נישט פֿון וואַנעט דו נעמסט דאָס געלט אויף צו קויפֿן וווּרשט מיט ווייצענע ברויט? מיינסט, אַז מען ווייסט נישט, ווו דו פֿאַרברענגסט די נעכט? — האָט פּלוצלונג אויפֿגעקאָכט אסתּר.

חיה איז געוואָרן בלייך אויפֿן פּנים.

— למשל, ווו? נו, ווו? — האָט זי געזאָגט קאַלט.

— ווו . . . — האָט מיט אַן אויסרוף געמאַכט אסתּר.

— נו . . .

אסתּר האָט געשוויגן. זי האָט נישט געוווּסט ווו און וואָס. זי האָט נאָר געהערט, אַז מען שושקעט זיך. זי איז געווען אומרויִק. זי האָט געוואָלט, אַז איר שוועסטער זאָל צעזייען דעם נעפּל.

— רעד! — האָט מיט אַן אומגעריכטער ווילדקייט אַ געשריי געטאָן חיה און האָט זי מיט כּוח אַ טרייסל געטאָן פֿאַרן פּלייצע.

— אוי־אוי! . . . לאָז מיך!

— רעד! — האָט געמאַכט חיה מיט נאָך מער רציחה אין איר קול און אינעם אויסדרוק פֿון איר פּנים, קוועטשנדיק און טרייסלענדיק נאָך שטאַרקער אסתּרס פּלייצע.

אסתּר איז געשטאַנען אַ דערשראָקענע, אַ צעטומלטע. זי האָט זיך גע־לאָזט טרייסלען אָן אַ שום ווידערשטאַנד.

— דו . . . דו . . . — האָט זי געשטאַמלט מיט ציטערנדיקע ליפּן, — מען שושקעט זיך . . . מיר זאָגט מען נישט . . הינטער מײַן רוקן שושקעט מען זיך, אַז דו ביסט . . . אַז דו פּירסט זיך אויף נישט פֿײַן . . . אַז דו ביסט אַ פֿאַרלאָרענע . . .

— נו, און וואָס נאָך? — האָט חיה געפֿרעגט מיט אַ קרים פֿון פֿאַר־אַכטונג, און האָט אַראָפּגענומען איר האַנט פֿון דער שוועסטערס פּלייצע.

איר טאָן האָט אויפֿגערייצט אסתּרן. איצטער האָט זי שוין אויך געזוכט זאָגן אַזוינס און אויף אַזאַ אופֿן, אַז חיהן זאָל פֿאַרגיין דער חשק צו קרימען זיך און מאַכן אַ פּנים, אַז זי לאַכט זיך אויס פֿון אַלעמען.

— און נאָך — אַז קיינער גלויבט נישט, אַז דו אַרבעטסט בײַ אַ שנײַדער, וואָס מען קען אים נישט און מען ווייס אים נישט — מען קען אַלעמען! . . . און וואָס דו קומסט יעדן טאָג אַהיים האַלבע נאַכט זאָגט מען, אַז דו גייסט אום מיט אַ טערק... און וואָס דו נעכטיקסט נישט אין דער היים — די שכנים ווייסן אַלץ — פֿון זיי ווערסטו זיך נישט אויסבאַהאַלטן — זאָגט מען, אַז דו שלאָפֿסט בײַם טערק . . .

זי האָט אויפֿגעהויבן הויך דעם קאָפּ און געקוקט דער עלטערער שוועס־טער גלײַך אין פּנים אַרײַן מיט צאָרנדיקע אויגן און צעפֿלאַמטע באַקן.

— שוין אַלץ? — האָט חיה געמאַכט ווי פֿריִער.

— נישט גענוג דיר? — האָט אַ טופּע געטאָן מיטן פֿוס אסתּר. — אַז מען האַלט דיך ווי ראַזקע שעפּסלס . . . טפֿו! . . . אוי־ווײ איז צו מיר! אַ קלאָג צו מיר! אַ בראָך צו מיר! —האָט זי אָנגעהויבן קלאָגן אויפֿן קול, ווי באַוויינענדיק אַ טויטן. — די חרפּה פֿאַר לײַטן! די בושה און חרפּה! מיט אַ טערק . . . צו וואָס מיר האָבן דערלעבט. מען וועט דאָך נישט קענען דורכ־

גיין די גאַס . . . דו ווילסט די מאַמען אַ לעבעדיקע אַרײַנלייגן אין קבֿר!...
און דער זיידע! . . . אוי־ווי איז צו מײַנע יאָרן! אַ בראָך איז צו מיר! אַ
קלאָג איז צו מיר! . . .

חיה האָט זיך געביטן אין פּנים. תּנועות און אויסדריקן פֿון פֿאַרשיידענער
באַדײַטונג — פֿון כּעס און חשד, פֿון פֿאַראַכטונג און שטאָלץ, פֿון באַשלוס
און אומאַנטשלאָסנקייט — זענען אַריבער איבער איר פּנים אין אַ וואָסערע
צוויי־דרײַ מינוט. זי האָט געמאַכט אַ האַלבן טראָט צו דער שוועסטער און
צוריקגעשטעלט דעם פֿוס אויפֿן פֿרײַערדיקן אָרט. צולעצט האָט זי זיך ווי
איבערגעשטאַרקט און געזאָגט מיט אַ מין אויפֿגעשרויפֿטער היציקייט:

— זאָג זיי, אַז איך וועל זיי אַרויסנעמען די ציינער און די אויגן — די
וואָס רעדן אַזוי וועגן מיר — אויב זיי וועלן נישט אויפֿהערן צו בילן — זאָג
זיי, אַז איך וועל זיי פֿאַרמאַכן זייערע פּאַסקודנע מיילער . . . זאָג זיי, אַז איך
האָב זיי אין דר׳ערד, זיי אַלעמען! . . .

— איז דאָס אַלץ נישט אמת? — האָט אַ געשריי געטאָן אסתּר. —
איך האָב געוווּסט, אַז ס׳איז אַ ליגן! . . . איך האָב געוווּסט . . . דאָס האַרץ
האָט מיר געזאָגט! . . .

זי האָט זיך מיט אַ ריס אַ וואָרף געטאָן צו חיהן. זי האָט זי אַרומגענומען
פֿאַרן האַלדז און געוויינט בײַ איר אויפֿן בוזעם.

חיה איז געווען זייער בלאַס. אירע שוואַרצע אויגן האָבן געפֿינקלט מיט
אַ מין בייזן אַרויסרוף איבער אסתּרס קאָפּ. נאָר זי האָט זיך באַלד צוגעבויגן
צו אסתּרן און דערטרונקען דעם הייסן קוק אין אירע שוואַרצע, קילע האָר,
און האָט זי אויך שטאַרק אַרומגענומען און צוגעדריקט צו איר ברוסט.

— וויין נישט, אסתּרקע! . . . און הער וואָס איך זאָג דיר: דו מוזט
ענדיקן מיט אים, — זי האָט אָנגעוויזן מיט די אויגן אויפֿן באַלויכטענעם
פֿענצטער פֿון פֿונקס צימער. — לייזער האָט איר געזאָגט: בײַ בלומען, ווו
ער גייט נאָך זײַנע ביכלעך, וווינט איצטער אַ קראַנקנשוועסטער, צפּורה — אַ
גאָרנישט, אַ . . . אַ . . . — זי האָט געוואָלט זאָגן עפּעס אַ וואָרט און האָט
זיך אײַנגעהאַלטן און נישט געזאָגט. — אַן אַלטע מויד, וואָס פֿאַרבט זיך און
שמירט זיך. אָבער זי איז נאָך גאַנץ רייצנדיק פֿאַר מאַנסלײַט . . . און זי
קריכט אַליין אויך . . . און פֿאַר אַזאַ יונגל קען זי אים נאָך פֿאַרקומען, ווי גאָר
עפּעס רעכטס . . . זאָג איך דיר, אויב דו האָסט עפּעס אַ כּוח איבער אים,
מאַך אַ סוף . . . שטעלט אַ חופּה און אַן עק!

— און טאָמער וועט מען אים באַלד צונעמען פֿאַר אַ סאָלדאַט, — האָט
אסתּר געזאָגט פֿאַמעלעך און צעטראָגן, ווי קלערנדיק דערבײַ גאָר פֿון עפּעס
אַנדערש.

— צונעמען! — האָט אַ פֿיר געטאָן מיט די פּלייצעס חיה. — ער איז
דאָך פֿון די נײַע. ס׳וועט קומען זײַן צײַט וועט ער זיך אויסקויפֿן. ער אַרבעט

דאָך אין „בצלאל". מען וועט שוין דאָרטן קריגן פאַר זיי דאָס געלט. און טאָמער וועלן אויספעלן עטלעכע לירעס — מען וועט זיי שוין קריגן!

— פּופּציק נאַפּאָלעאָן! — האָט געזאָגט אסתּר.

— אַ־נישט, וועט ער זיך קריגן אַ פּאַפּירל פון אַ פרעמדן אונטערטאַן: אַן עסטרײַכישן, אַן אַמעריקאַנער, כ׳ווייס . . . דו פאָלג מיך — מאַך אַ סוף!

אסתּר האָט זיך צוגעהערט צום זידן פונעם וואַסער אין בלעכענעם קאָכער. זי האָט געקוקט אַ פאַרקלערטע אויפן שטרעמל גרויער פּאַרע, וואָס האָט גענומען גיין פונעם נעזל פון דער כּלי. באמת, האָט זי ווייניק געקימערט דאָס וואָס ער וועט דאַרפן גיין דינען. ערשטנס, ווען וועט דאָס נאָך זײַן. אפשר וועט גאָט געבן, עס וועט אַזוי אַריבערגיין און מען וועט אויפהערן צו שלאָגן זיך נאָך איידער זײַן צייט וועט קומען. און אפשר וועט ער זיך ווי עס איז אַנדערש אויסדרייען. דאָס וועט מען שוין דעמאָלט זען. און אַפילו זי זאָל וויסן, אַז מאָרגן נעמט מען אים אַוועק פון איר — וועט דאָס דען זי אָפּהאַלטן? זי וויל פון אים גאָר נישט. זי וויל נאָר אים — ער זאָל זײַן אירער איצטער און דערנאָך, ער זאָל קוקן אויף איר און נישט „ערגעץ אַנדערש"... און מער קיין זאַך פאַרלאַנגט זי נישט . . . און קיינע באַוואָרענישן דאַרף זי נישט . . . זי מוז רעדן מיט אים . . . זי קען איצט אַרײַנגיין צו אים, ס׳איז נאָך פרי . . . בײַ אים איז נאָך ליכטיק . . . זי וועט אים זאָגן . . . וואָס וועט זי אים זאָגן?

זי האָט בײַ זיך געפרעגט נאָך אַ מאָל, מיט אַ געפאַלנקייט, מיט אַ ווייטיק אין האַרצן: „וואָס וועט זי אים זאָגן?"

זי האָט שוין נישט איין מאָל געהאַט די געלעגנהייט צו רעדן מיט אים. די וואָך נאָך האָט ער זי באַגלייט אין אָוונט אין אַפּטייק, נעמען אַן אָפּפירונג פאַר דער מאַמען. זי האָט אומיסטן אויסגעקליבן צו גיין אין אַ ווײַטער אַפּטייק אויף יפו־ער גאַס. עס איז געווען פינצטער און גליטשיק. ער האָט זי גענומען פאַר אַ האַנט. דעמאָלט איז אפשר געווען די צײַט צו רעדן. נאָר זי האָט ערשט שפּעטער אין דער היים אַ קלער געטאָן וועגן דעם. אויפן גאַנג איז געווען אַזוי גוט צו גיין צוגעטוליעט צו אים און פילן ווי זײַן אָרעם איז שטאַרק און זיכער, ווי מען קען זיך אָנשפּאַרן אָן אים און פאַרלאָזן זיך אויף אים, אַז עס האָט זיך גאָר נישט געוואָלט רעדן. עס האָט זיך נאָר געוואָלט גיין און גיין אַזוי שווײַגנדיק. דאָס האַרץ איז געווען פול — איר האַרץ — און זײַן האַרץ סײַדן נישט? עס איז איר אין יענע מינוטן געווען אַזוי קלאָר, אַז ער פילט דאָס אייגענע, וואָס זי, אַז באמת זענען גאָר אַלע ווערטער געווען איבעריק צווישן זיי. זיי האָבן זיך אַזוי אויך גוט פאַרשטאַנען, אָן די ווערטער. און אפשר האָט זי אַ טעות געהאַט? אפשר האָט ער גאָר נישט געפילט דאָס וואָס זי? און דעמאָלט . . . און דעמאָלט איז אַלץ גאָר נישט . . . דעמאָלט איז אַלץ אויס . . .

און יענעם אָוונט, וואָס זי איז געזעסן בײַ אים: דער זיידע איז געווען אָוועקגעגאַנגען אין בית המדרש, די מאַמע איז געלעגן בײַ זיך אין בעט, געשלאָפֿן שוין, און קיינער איז נישט געווען אין דער היים... זי האָט אים דערציילט פֿון איר לעבן, פֿון איר קינדהייט, פֿון איר טאַטן, עליו השלום... ער האָט אַזוי גוט געשמייכלט צו איר. ער האָט מיט אַזעלכע ליכטיקע אויגן געקוקט אויף איר. ער האָט אויך עפּעס דערציילט. ער האָט גענומען איר האַנט און געגלעט אירע פֿינגער. זי האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן. זי איז געזעסן אַ רויטע, אַן אויפֿגערעגטע, אַ צעטומלטע, זי האָט זיך קוים אײַנגע־האַלטן פֿון וויינען. זי האָט געוואַרט ער זאָל עפּעס זאָגן — און ער האָט דאָס נישט געזאָגט.

פֿילט ער נישט? אָדער ער פֿאַרשטייט נישט?... אַ מאָל ווײַזט זיך איר אויס, אַז ער איז ווי אַ קינד, וואָס פֿאַרשטייט נישט... אָבער צו קוקן „ערגעץ אַנדערש" — דאָס פֿאַרשטייט ער...

און אַלע מאָל איז אַזוי געווען צווישן זיי: ער האָט געוואַרט, זי האָט זיך געקאָכט אין אייגענעם סאָק, און ער... סײַדן זי וואָלט געקאָנט זיצן לעבן אים אַזוי רויק, און אַזוי פֿרײַנדלעך שמייכלען צו אים, און זיצן... און גאָר נישט?...

זי קאָן איצטער אַרײַנגיין צו אים. נו, און וואָס? און ווײַטער וועט זײַן ווי יענע מאָלן. דאָך, וועט זי אַרײַנגיין. נו, און דער זיידע?

די שוועסטער זענען אַרײַן מיטן קאָכעדיקן וואַסער אין שטוב אַרײַן.

דער זיידע איז געזעסן ווי פֿריִער בײַ זיך אויפֿן געלעגער, אינעם פֿינצ־טערן פֿאָדערשטן צימער, און אַלץ געברומט יענעם אומעטיקן ניגון. עס איז געווען אוממעגלעך אַרײַנצוגיין צום בחור, און בלײַבן בײַ אים זיצן, פֿאַרן זיידן אין די אויגן. צווישן וועלן אַרײַנגיין צו אים און דעם נישט־קענען, און דעם אינעווייניקסטן נישט־וואָגן, נישט זײַן זיכער מיט דעם צו וואָס דאָס וועט פֿירן — איז זי געבליבן שטיין אַ ווײַלע אומאַנטשלאָסן, און האָט צולעצט אָנגעקלאָפּט בײַ אים אין טיר און גערופֿן אים טרינקען טיי. לכל הפחות, זען אים, סתם זען אים — דאָס מעג זי דאָך אַוודאי!

זיי האָבן אַרײַנגעטראָגן אין דער פֿאָדערשטער שטוב דאָס אויל־לעמפּל. די מאַמע איז אויך אַרויסגעקראָכן פֿון בעט. מען האָט געזופּט דעם הייסן טיי און געפּילט, ווי די וואַרעמקייט צעגייט זיך איבער די פֿאַרפֿראָרענע גלידער. אַלע האָבן אויסגעזען צופֿרידן.

— דער טיי איז גוט... זייער גוט! — האָט געזאָגט פֿונק, קוקנדיק צו אסתּרן מיט פֿריילעכע אויגן.

זי האָט אים געענטפֿערט מיט אַ גליקלעכן שמייכל. ער האָט געביסן די וורשט, נישט זאָרגנדיק זיך פֿון וואַנעט עס איז געקומען.

— אַ סעודה! — האָט ער געזאָגט. — ווייסט איר וואָס: מען דאַרף איינפירן אַזעלכע סעודות יעדע וואָך: איין מאָל וועט איר מאַכן, איין מאָל — איך.

— נו, נו, מיר וועלן מאַכן. פאַרוואָס נישט? — האָט געזאָגט מענע.

— איר זאָלט אָבער קיין חרטה נישט האָבן! — האָט אַ גלאַנץ געטאָן מיט די אויגן חיה. — מיר מיינען, קיין עין הרע, זאָלבע פערט!

— חרטה איז נישט מעשה סוחר, — האָט געלאַכט מאיר פונק.

— נו, נו, וועלן מיר זען וואָס פאַר אַ סוחר איר זענט!

ווען מאיר פונק איז אַוועק צוריק צו זיך אין צימער האָט אסתר געהאַט אַ געפיל, אַזוי ווי אין סינעמאַ, ווען עס האַקט זיך פלוצלונג אָפּ דער לויף פון די כּישוף־בילדער, אין זאָל ווערט צוריק ליכטיק, און דאָרט ווו עס האָט ערשט געקאָכט אַ וווּנדערלעכע פולקייט פון באַוועגונגען און פאַרבן, הענגט אַ גרויסער, ווייסער, פּירקאַנטיקער, ליידיקער לײַוונט — און מער גאָר נישט! עס דאַכט זיך, אַז ערגעץ הינטער אים מוז נאָך שווימען און גריבלען דאָס ערשט געזעענע שטיקל לעבן, אָבער דער לײַוונט איז ווײַס און פוסט, און לאָזט קיין זאַך נישט דורכזען דורך זיך.

זי קען עפענען די טיר דאָרטן אין זײַטיקן צימער און צוריק פאַרמאַכן זי הינטער זיך — און דעמאָלט וועט זי באַלד ווײַטער אַרומנעמען, אונטער־כאַפּן און אַוועקטראָגן יענער שטראָם פון פולקייט און דערהויבנקייט פון געמיט, וואָס האָט זיך אַזוי פלוצלונג איבערגעשלאָגן. אָט איז ער דאָרטן. ער איז אַזוי נאָענט. נאָר אַ וואַנט און אַ טיר טיילן זיי פאַנאַנדער. אַ טיר, וועלכע איז נישט פאַרשלאָסן. ער שטייט און הערט זיך צו. ער טוט גאָר נישט. ער וואַרט.

„ביני ובינך אַג׳בל‟, צווישן מיר און צווישן דיר זענען בערג, — האָט זי געזונגען אין האַרצן, אַן אַ קול, אַן אַראַביש לידל פון ליבע און בענקשאַפט.

און דערנאָך, אין בעט, האָט זי אַלץ געטראַכט וועגן דעם. זי איז געשלאָפן צוזאַמען מיט חיהן. די מאַמע האָט פון דער אַנדערער בעט גע־שנאָרכט הויך און געדיכט, דערנאָך געקרעכצט אַ ווײַלע, און ווײַטער געשנאָרכט. חיה איז געלעגן צו איר מיטן רוקן. אַ שטאַרקער ריח פון יונגן פלייש און אַלטן שוויס האָט זיך געהערכט פון איר. זי איז אַנטשלאָפן געוואָרן ווי נאָר זי איז אַרונטערגעקראָכן אונטער דער קאָלדרע. זי האָט נישט געהאַט קיין שלעכטע מחשבות, וואָס זאָלן זי פּלאָגן בײַ דער נאַכט און אַוועקרויבן פון איר דעם שלאָף. זי האָט זי חושד געווען און אָנגעפאַלן אויף איר — דאָרטן, אין קיך — ווי אַ בייזער הונט איז זי באַפאַלן. און געדאַרפט האָט אפשר זײַן פאַרקערט. גאָר פאַרקערט האָט געדאַרפט זײַן . . .

נאָר זי שלאָפט מיט אַ שטאַרקן שלאָף. און די מאַמע אויך. און זי, אסתר, פלעגט אויך פאַרזינקען אין שלאָף, ווי אַ שטיין אין אָפּגרונט, נאָך

גאַר נישט לאַנג . . . איידער זיי האָבן פֿאַרדינגען דעם צימער . . . זי האָט נאָך דעם קאָפּ נישט רעכט אַוועקגעלייגט אויפֿן קישן — איז זי שוין געשלאָפֿן.

דער זיידע שלאָפֿט אין דער פֿאָדערשטער שטוב. שלאָפֿט ער? די אַלטע לײַט האָבן אַזאַ לײַכטן שלאָף! זיי שלאָפֿן גאָר נישט — זיי דרעמלען. אַ פּאָר שעה דרעמלען זיי בײַ טאָג, אַ פּאָר שעה בײַ נאַכט — דאָס איז אַלץ . . . ס׳איז נישט גוט, וואָס ער ליגט אין פֿאָדערשטן צימער — מען דאַרף דורכגיין זײַן צימער סײַ ווען מען גייט אין דרויסן, סײַ ווען מען גייט צו אים, מאירן. דאָס שטערט אים אין זײַן רו. באַלד וועקט ער זיך אויף און קאָן נישט מער אײַנשלאָפֿן. און ווען מען עפֿנט די דרויסנדיקע טיר רײַסט זיך אַרײַן אין שטוב אַ קאַלטער ווינט. ער קען זיך צוקילן. פֿאַר אַזאַ אַלטן, ווי ער, איז דאָס זייער מסוכן. אין זײַנע יאָרן אַ פֿאַרקילונג . . .

וואָס וועט מיט אים זײַן, מיטן זיידן? ער פֿילט זיך בײַ זיי שלעכט, אַזוי ווי ער וואָלט געווען בײַ פֿרעמדע. און אויף אַן אמתן איז ער עלנט. ווען מען האָט ער דאָ. די קינדער זענען אַ גאַנצן טאָג נישטאָ אין דער היים. די מאַמע איז קראַנק און פֿאַרנומען מיט זיך. און זיי זענען דאָך פֿרעמדע מענטשן — אַ שווער און אַ שנור. און זיי האָבן זיך קיין מאָל שטאַרק נישט ליב געהאַט. אים ווײַזט זיך אויס, אַז ער עסט אויף זייער שטיקל ברויט. וויפֿל ער עסט שוין אויף! נאָר אַזוי האָט ער זיך אַרײַנגענומען אין קאָפּ — און לײַדט פֿון דעם . . . און לייזערקע איז געווען גראָב צו אים, ווי אַ . . . ווי קיין מאָל פֿריִער . . . ער האָט זיך אָנגענומען טערקישע שטיק, דאָרטן אין דינסט, און איז געוואָרן אַזוי צעלאָזן און פֿאַרדאָרבן . . . און איצטער זיך פֿאַרבונדן מיט דער פּאַסקודסטווע — מיט ראָזקען . . . אַזאַ מין חרפּה פֿאַר דער גאַנצער משפּחה! . . . בעסער וואָלט ער שוין אויך געשטאָרבן דאָרטן בײַם טערק . . . בעסער וואָלט ער נישט דערלעבט זיך אומקערן . . . די מיידלעך אין בית מלאכה רעדן פֿון אים, ווי פֿון אַן אויסוווּרף . . . אַט שושקעט מען זיך וועגן אים, אָט שושקעט מען זיך וועגן חיהקען . . . און זי דאַרף זיצן און מאַכן זיך, אַז זי הערט נישט און פֿאַרשטייט נישט . . . די ערד ברענט דאָך אונטער איר . . . באַלד וועט זי דאַרפֿן אַנטלויפֿן פֿון דאָרטן . . . אַנטלויפֿן פֿון שטאָט, אַוועקגיין ווו די אויגן וועלן זי פֿירן . . .

דער זיידע זאָל בעסער אַרײַנגיין אין מושבֿ זקנים. וואָס איז? דאָרטן זענען פֿאַראַן אַ סך ייִדן, וואָס זענען אויך אַזעלכע אָנשטענדיקע זקנים, ווי ער. ייִדן לומדים און בעל־הבתּים, וואָס האָבן רײַכע קינדער אין חוץ לאָרץ, קומען און טרעטן אַרײַן אין מושבֿ זקנים. פֿאַר וואָס זאָל אים נישט אָנשטיין? ער וועט דאָרטן נישט זײַן אַזוי עלנט און ס׳וועט זײַן ווער עס זאָל אויף אים אויפֿפּאַסן. מער נישט, וואָס ער האָט אַ משפּחה. אָבער דאָ, אין זײַן משפּחה, איז ער דאָך נאָך מער עלנט, ווי יענע פֿון דער פֿרעמד געקומענע אַלטע לײַט, וואָס האָבן דאָ גאָר קיינעם נישט. נאָר מען דאַרף אײַנצאָלן. דאָס קען זײַן אַ מניעה. מען דאַרף זיך דערפֿרעגן. און ווי איז — די וואָס האָבן גאָר

גאָר נישט? אויף וואָס קלײַבט מען געלט איבער דער וועלט? און ער איז געווען אַ שמש אין דער ישיבֿה פֿערציק יאָר. און דער זון זײַנער — איר טאַטע — איז געווען אַ שמש . . . עס קען נישט זײַן מען זאָל אים נישט אַרײַננעמען אָן געלט . . .

אסתּר האָט אַלץ נישט געקענט אײַנשלאָפֿן. צולעצט האָט זי נישט געקאָנט מער אײַנליגן. זי איז פּאַמעלעך אַרויסגעקראָכן פֿון בעט, אַרויפֿגעוואָרפֿן אויף זיך חיהס לאַנגן מאַנטל, און איז באָרוועסערהייט אַרויס אין צווייטן צימער. נאָר דאָ האָט זי זיך אָנגעשטויסן אויף אַ בענקל און האָט אים קוים אונטערגעכאַפּט ער זאָל נישט פֿאַלן.

— ווער איז דאָרטן? — האָט דער זיידע דערלאַנגט אַ שפּרונג אויף זײַן געלעגער.

— איך, — האָט זיך מיט אַ דערשטיקטן קול אָפּגערופֿן אסתּר.

— וואָס טוסטו דאָ?

— איך דאַרף אַרויסגיין.

איצט האָט זי שוין געמוזט גיין ווײַטער. אַ באָרוועסע איז זי אַרויס אויפֿן קאָרידאָר, אין נעץ און קעלט.

דערנאָך, ווען זי איז צוריק געלעגן אין בעט, אונטער דער וואַרעמער קאָלדרע, האָט זי זיך געפֿרעגט: וואָס איז זי אײַגנטלעך אויפֿגעשטאַנען פֿריִער? זי האָט געוואָלט זען אויב בײַ אים איז שוין פֿינצטער? אויב ער שלאָפֿט שוין אויך — נאָר דאָס האָט זי געוואָלט.

און זי איז ווײַטער געלעגן און געקלערט פֿונעם זיידן: ער מוז אַרײַן אין מושבֿ זקנים. ס'איז נישט פֿאַר אים קיין אָרט צו ליגן דאָ, אין דער פֿאָדערשטער שטוב, וווּ ער קאָן זיך צוקוקן יעדן מאָל, וואָס מען עפֿנט די דרויסנדיקע טיר.

7

דער געדאַנק פֿון מושבֿ זקנים האָט זיך אַרומגעטראָגן אין דער לופֿטן. ער האָט זיך צוערשט אַרײַנגעגליטשט ווי אַ צופֿעליקער אורח, דערנאָך האָט ער גענומען אָפֿטער אַרײַנקומען, געוואָרן אַן אַלטער באַקאַנטער, אַן אייגענער אין הויז, און צולעצט באַזעצט זיך אין די מוחות פֿון די מיטגלידער פֿון דער משפּחה, און פֿון זייערע קרובֿים, און אַפֿילו פֿונעם שכן, דעם סטאָליער מאיר פֿונק. מען האָט געשמועסט פֿון דעם יעדעס מאָל, וואָס מען איז זיך צוזאַמענגעקומען, און ר' זלמן איז דערבײַ נישט געווען. מען האָט גערעדט הינטער זײַנע אויגן, נישט ווײַל אין דעם וואָלט געווען עפּעס אַ פּחיתת־הכּבֿוד פֿאַרן זיידן. עס איז פּשוט אויסגעקומען דערפֿאַר וואָס יעדער איינער האָט געהאַט זײַנע באַזונדערע גרונדן, און הינטער די אַלע באַזונדערע גרונדן איז געלעגן איין באַהאַלטענער, געמיינזאַמער גרונד, אין וועלכן די אַנדערע פֿון די בני בית האָבן זיך מודה געווען פֿאַר זיך אַליין — דאָס וועלן פּטור ווערן פֿונעם אַלטן. דאָס האָט זיי אָפּגעהאַלטן פֿון צו רעדן מיט אים גלײַך און אָפֿן, כאָטש פֿאַר קיינעם פֿון זיי איז קיין ספֿק נישט געווען, אַז דאָס איז פֿאַר אים דער בעסטער אויסוועג — עס האָט זיך אַלץ מורא געהאַט, אַז ער וועט דערזען דעם פֿאַרשטעלטן הינטערגרונד.

די מומע עלקע האָט שוין וויפֿל מאָל געמאַכט אַ שמועס מכּוח דעם מיט מענען:

— מען מיינט אים דען מיט דעם אַ רעה, חלילה? דאָס וואָלט דאָך פּשוט געווען אַ גליק פֿאַר אים! אַן אַלטער מענטש אין זײַנע יאָרן — ער דאַרף האָבן ווער עס זאָל אַרומגיין אַרום אים. און דאָ — די קינדער, זאָלן געזונט זײַן, זענען אין דער היים נישטאָ דעם גאַנצענעם טאָג, און דו ליגסט נעבעך, ווי אַ קלאָץ, די פֿיס געשוואָלן, ווי אַ באַרג . . . קוים וואָס דו טוסט וואָס מען דאַרף פֿאַר זיך מיט די קינדער. אַן איבעריקער מענטש איז נישט קיין קלייניקייט. און ס'איז טאַקע אַ דוחק אינעם שטיקל ברויט. מיט אַ מויל וויניקער איז טאַקע מיט אַ מויל וויניקער. דאָס וועט זײַן פֿאַר אַלעמען אַ דערלײַכטערונג. ער דאַרף דאָס אַליין פֿאַרשטיין — נישט קיין קליין קינד! און דאָרט האָט ער אַרום זיך מענטשן — אַ לעבעדיקע וועלט! ער'ט נאָך

דאָרטן חתונה האָבן אויך — אָט וועסט זען, מענע! כי־כי־כי!... אָ־כאָ־כאָ!... ס'איז נישטאָ קיין כוח צו לאַכן! וואָלסט געדאַרפט הערן, מענע, וואָס עטקע די גבאיטע דערציילט זיך אָן פון זיי, פון די אַלטיטשקע. ס'איז אַ צעפּויקעניש, און גאָר! מען שפּילט ליבעס, מען איז זיך חושד, מען צעגייט זיך, מען בעט זיך איבער, דער נעמט די, די גט אָפּ דעם — אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק שרײַבט מען נײַע כתובות און נײַע גטן! ער וועט דאָרטן אָפּלעבן, דײַן זקן... כי־כי־כי!... כאָ־כאָ!...

עלקע האָט געלאַכט מיט אַ קײַכענדיקן, קוועלנדיקן בויך־געלעכטער. אירע גרויסע פלײשיקע באַקן האָבן געציטערט, ווי זיי וואָלטן געווען גומענע.

מענע האָט קיין מאָל נישט געקאָנט לײַדן דער שוועסטערס צופרידענעם אָנקוועלן. דאָך האָט זי איצטער צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ, גערן און מיט אַ מין זשעדנער הסכמה:

— רבונו של עולם, ער גייט דאָ אַרום, קוקט נישט אויף קיינעם און ברומט בײַ זיך אין ווינקל... מען קאָן זיך נישט קיין קערעווע טאָן... זיצט און ברומט... רבונו של עולם, ס'וואָלט געווען אַ גליק... און נאָך ווען די פיס זאָלן מיר אָפּלאָזן.

מענען האָט נישט געאַרט וועגן דעם ברויט, וואָס ער עסט בײַ זיי. פון זינט זי האָט זיך געפילט קראַנק האָט זי זיך ווייניקער גענומען צום האַרצן דאָס, וואָס עס האָט זיך געטאָן אַרום איר, און וואָס איז געווען נוגע צו אַנדערע מענטשן. אירע געדאַנקען און געפילן, וואָס זענען אַזוי אויך געווען פאַריאָגט אינעווייניק, ווײַל זי האָט אַלע מאָל געלעבט מיט מענטשן, וואָס זענען געווען מער תקיף ווי זי, האָבן זיך אַצינד, אויף אַ פאַרשאַרפטן אופן, אָפּגעגעבן נאָר מיט דעם, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו איר לעבן און צו איר געזונט. שוין פון עטלעכע וואָכן ווי זי האָט געליטן אויפן מאָגן. דאָס עסן איז איר נישט אײַנגעגאַנגען. און פון נאָך דעם שטיקל וורשט, וואָס חיה האָט איר געבראַכט, האָט דער מאָגן גאָר אויפגעהערט צו קאָכן. זי האָט שוין מער קיין זאַך נישט געקאָנט נעמען אין מויל, אויסער טיי אָדער קאַווע. און עס האָט זי לחלוטין אויפגעהערט צו אַרן, אויב די אַנדערע אין שטוב האָבן וואָס צו עסן, אָדער נישט.

זי איז געלעגן און געקרעצכט. אײַנגעשפּאַרטערהייט האָט זי געקלערט נאָר פון איין זאַך — פון איר געזונט. זי האָט באַוויינט אירע יאָרן, זי האָט פאַרשאָלטן די וועלט, זי האָט געוואָלט געזונט ווערן. און דאָרטן, אין דער פאָדערשטער שטוב, איז ער געזעסן און געברומט. דאָס האָט איר געשטערט. זי האָט זיך נישט געקאָנט אָפּגעבן מיט זיך. זי האָט געמוזט, נישט ווילנדיק, טראַכטן וועגן אים און זײַן ברומען. זי האָט געהיט יעדע באַוועגונג זײַנע, יעדן קלאַנג, יעדן שאַרך מיטן פוס, וואָס האָט זיך געהערט פון אים. דאָס האָט זי אַרײַנגעוואָרפן אין אַזאַ יאוש, אַז זי פלעגט אַרײַנקוועטשן דעם קאָפּ אין

קישן און פֿאַרמאַכן די אויערן מיט די הענט. אָבער אויך דעמאָלט האָט זי נישט אויפֿגעהערט צו הערן זײַן ברומען. מינוטנווײַז האָט זי געטראַכט וועגן אים מיט אַן אומבאַגרענעצטער ברענענדער שׂנאה. זי האָט אים געשאָלטן און געבעטן גאָט ער זאָל אים וואָס גיכער צונעמען: „זאָל ער זײַן די כּפּרה פֿאַר מיר!" האָט זי געמורמלט שטיל, מיט די אויגן צום באַלקן. נאָר דערנאָך פֿלעגט זי זיך דערשרעקן — אַלע מאָל האָט זי מורא געהאַט פֿאַר שטאַרקערע פֿון זיך און געלעבט אונטערן צוואַנג פֿון פֿרעמדע ווילנס — און מיט איר געוויינלעכער צביעות האָט זי זיך געאײַלט צוצולייגן: „גאָט זאָל מיר נישט שטראָפֿן פֿאַר די רייד! איך בין דאָך נישט מער ווי אַ נאַרישע ייִדענע, וואָס ווייס נישט וואָס זי רעדט . . ." און פֿון הינטן האָט זיך שוין ווײַטער געדרייט דאָס אמתע, דאָס וואָרט, וואָס איז געווען הייס פֿון פֿאַרלאַנג: „זאָל ער זײַן אַ כּפּרה פֿאַר מיר!"

עס איז אין איר אויפֿגעגאַנגען דאָס געפֿיל, וואָס איז געלעגן פֿאַרשטיקט בײַם לעבן פֿון איר מאַן. זיי זענען געווען געראָטן איינער אין דעם אַנדערן, דער מאַן מיטן שווער. אַלטער איז אויך געווען אַ תּקיף, אַ שווײַגער, אַ פֿעסטער בײַ זיך. ער האָט געהאַלטן פֿון זיך אַ וועלט, און האָט זיך נישט געבויגן און נישט געדרייט. זי האָט זיך אונטערגעגעבן אַ פֿאַרשוויגענע און באַליידיקטע, ווי פֿריִער, מיידלווײַז, אין איר פֿאָטערס היים. דער פֿאַרלאַנג ווידער צו שטעלן זיך איז אײַנגעזויגן און צעברעקלט געוואָרן פֿונעם געמיינזאַמען לעבן. איצט האָט זיך דאָס צעברעקלטע צוזאַמענגענומען אין איין גרויסן ברענענדיקן קנויל פֿון שׂנאה און אָפּשטויס צו דעם, וועלכער איז נאָך געבליבן אין הויז, צו ר' זלמנען.

פֿון דעסט וועגן האָט זי נישט גערעדט. זי האָט געהיט אַלע זײַנע תּנועות, זי האָט זיך צוגעהערט צום שאַרך פֿון זײַנע טריט, זי האָט אים געגעסן מיט די אויגן און האָט זיך געקאָכט אינעם זאַפֿט פֿון איר שׂנאה — און האָט זיך נישט אָנגערופֿן צו אים מיט קיין וואָרט.

נאָר דאָס, וואָס איז בײַ איר געגאַנגען אין דער טיף, — און וואָס שאַרפֿער זי האָט געפֿילט אַלץ טיפֿער האָט זיך דאָס פֿאַרגראָבן אין איר האַרצן, — איז געשפּרונגען פֿון מויל בײַ איר זון, בײַ לייזערן, גרינג און לײַכטזיניק, און ער האָט דערבײַ געהאַט אַ פּנים אַזוי ווי דאָס וואָס ער האָט געזאָגט וואָלט פֿאַר אים אַליין געווען פּונקט אַזוי אומגעריכט, ווי פֿאַר די אַרומיקע. די באַציִונג צום זיידן איז געווען בײַ די קינדער, אַזוי ווי אַ ירושה פֿון די עלטערן, מיט וועלכער זיי האָבן זיך אײַנגעטיילט מער אָדער ווייניקער גלײַך. לייזער האָט פֿון קינדווײַז אָן געהאַט אָפּשיי פֿאַרן אַלטן און שטרענגן זיידן, וועלכער האָט אָנגעוואָרפֿן אַ שווערע ערנסטקייט אויף דער שטוב. „שאַ! שאַ!" — פֿלעגט אויף אים שרײַען די מאַמע מיט אַ דערשטיקטן דערשראָקענעם קול, ווען ער פֿלעגט זיך צעשפּילן בעת דער זיידע האָט זיך צוגעשפּאַרט נאָך מיטאָג. און דער טאַטע פֿלעגט נאָך דערצו אים אַראָפּלאָזן אַ פּאַטש. דער טאַטע האָט

געהאַט אַ שווערע האַנט. פֿאַרן טאַטן האָט ער שטאַרק מורא געהאַט, און זעענדיק דעם כּבֿוד, וואָס דער טאַטע גיט אָפּ דעם זיידן, האָט ער פֿאַרן זיידן געציטערט אין צווייען. אָבער אין זײַן נשמה זענען נישט געווען קיין טיפֿע אונטערגרונדן, און אויפֿן אויבערגרונד איז נישט געווען קיין אָרט פֿאַר דער צווייענדיקער שרעק צו איבעראַנדערשן זיך און אַרויסגעבן פֿון זיך דאָס געפֿיל פֿון יראת הכּבֿוד. דער היפּך פֿון שרעק איז בײַ אים געווען פֿײַנטלעכ־קייט און לצנות. ווי נאָר דער זיידע איז אָוועק פֿון שטוב — אויב נאָר דער טאַטע איז דערבײַ נישט געווען — פֿלעגט ער נעמען נאָכמאַכן דעם זיידן: ווי ער גייט אַרײַן אין שטוב, ווי ער זעצט זיך אַנידער, פֿאַמעלעך און וויכטיק, ווי ער גיט אַ הייב די ברעמען, קוקט זיך אַרום, און זיצט, און שווײַגט — און די מאַמע און די שוועסטער האָבן געלאַכט פֿון זײַנע שטיק. נאָר פֿון דעם טאַטן האָט מען אַלץ באַהאַלטן. זיי האָבן געוווסט אַז ער וואָלט ממיתן לייזערקען, ווען ער זאָל זיך נאָר דערוויסן פֿון דעם.

אַצינד, ווען לייזער איז געקומען פֿון סאָלדאַטן, האָט ער מיטגעבראַכט נײַע געוווינהייטן פֿון גראָבקייט און צעלאָזנקייט. דאָרטן אין דינסט האָט ער זיך אָנגעזען, ווי מען טרעט מיט די פֿיס דעם כּבֿוד פֿון די מענטשן — און וואָס דער מענטש איז עלטער און שלאָפֿער אַלץ מער ווערט ער געיאָגט און אויסגעלאַכט — אין אים אַליין האָט מען אויך געטראָטן דאָס ביסל זעלבסט־ווירדע, וואָס ער האָט געהאַט — און ער האָט דאָס איבערגענומען גרינג און באַטירלעך, אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען דאָס איינציקע, וואָס האָט אים געפֿעלט צו דער גאַנצקייט פֿון זײַן כאַראַקטער. אין מיליטער האָט ער זיך נישט איין מאָל אויסגעדרייט פֿון אַ שווערער שטיקל אַרבעט, אָדער פֿון אַ שטראָף, דורך דעם, וואָס ער האָט משׂמח געווען די עלטערע, נאָכמאַכנדיק דעם גאַנג און דאָס אומגליקלעכע אויסזען פֿון די געפֿאַלענע און דערשלאָגענע. פֿאַר אים אַליין זענען די פֿאַרשטעלונגען אויך געווען אַ תּענוג און זענען געוואָרן מיט דער צײַט אַ באַדערפֿעניש, אַזוי ווי ער וואָלט געפֿילט, אַז דאָס איז די איינציקע פֿאָרם אין וועלכער ער קאָן אַרויסווײַזן זײַנע פֿעיִקייטן. און דעריבער ווען ער איז צוריקגעקומען אַהיים האָט זיך דער זיידע גלײַך געשטעלט פֿאַר אים, ווי אַ ציל פֿאַר זײַנע פֿײַלן. ער האָט פֿון ערשטן קוק אײַנגעזען, אַז דעם זיידנס מצבֿ איז אַ פֿאַלשער, אַז דער יסוד, אויף וועלכן ער איז געשטאַנען, איז אונטערגעגראָבן, אַז נאָר אויס געוווינהייט האַלטן זיך נאָך אין שטוב די פֿריִערדיקע באַציִונגען. און דאָך האָט ער נישט גלײַך אַרויסגעוויזן נײַעם פּרצוף. פֿאַר דעם איז ער געווען צו שוואַך אין כאַראַקטער און צו גרינג אויף צופּאַסן זיך. די היימישע לופֿט האָט אים אַרומגענומען, ווי אַמאָל, און אַ קורצע צײַט געהאַלטן אין צוים.

אסתּר האָט ליב געהאַט דעם זיידן. איר נאַטור איז געווען אַ גלײַכע און אַן אָפֿענע, אָבער שטורעמדיקע, ווי דעם פֿאָטערס, אָן זײַן שווײַגנדיקער און איבערטראַכטנדיקער אײַנגעהאַלטנקייט. אסתּר האָט נישט געהאַט וואָס מורא

צו האָבן, נישט פאַרן טאַטן און נישט פאַרן זיידן. זי האָט ליב געהאַט דעם זיידן אַזוי ווי דעם טאַטן, און זיי ביידע האָבן זי שטענדיק באַגלייט מיט ליבנדיקע אויגן.

חיה איז געווען ווי אַ דריטע צווישן די צוויי לאַגערן. זי האָט געלעבט פאַר זיך, איינגעשלאָסן אין זיך, ווי די מאַמע, אָבער נישט צעברעקלט און אָן צו אונטערגעבן זיך. מען האָט נישט געקאָנט וויסן, וואָס זי מיינט און ווי זי באַציט זיך. אָפּטמאָל האָט מען געהאַט אַן איינדרוק, אַז זי האָט גאָר קיין באַציִונג נישט צו די אייגענע. די מאַמע פלעגט איר אויפוואַרפן, אַז זי איז אַ פרעמדע אין שטוב. זי פלעגט לאַכן און אַוועקגיין און קומען, נישט זאָגנדיק וווּ זי איז געווען. נאָר פאַרן טאַטן האָט זי מורא געהאַט — פאַר זיינע קלעפּ. זי פלעגט אים זאָגן ליגנס אויף טריט און שריט, נישט בײַטנדיק זיך אין פנים, מיט אַ רויִקער האַלטונג. ער פלעגט בלאָס ווערן פאַר כעס פילנדיק, אַז זי לײַגט צו אים און נישט קענענדיק דערגיין דעם אמת. אָבער ווען ער פלעגט זי פּאַקן בײַ אַ ליגן האָט ער זי געשלאָגן מערדערלעך. דאַן האָט זי געוויינט, געברעוועט מיט אַזאַ קול, אַז ס'פלעגט ווערן אַן אויפגעלאַף, און ער פלעגט זי אָפּלאָזן. שפּעטער איז זי געזעסן אין אַ ווינקל און געקוקט אויף אים מיט גרויסע שוואַרצע בייז־שוימענדיקע אויגן, אין וועלכע עס האָבן מאָט געגלאַנצט די בולטע, בלוילעכע ווייסלעך — און ר' אַלטער האָט געטראַכט, אַז אירע אויגן זענען ווי די אויגן פון עלקען, זײַן שוועגערין, און האָט זי דערפאַר נאָך מער פײַנט געהאַט.

לייזער האָט זיך אַ וואָך צײַט נישט באַוויזן אין דער היים. ער האָט מורא געהאַט, אַז מען וועט אים קומען זוכן נאָך דעם, ווי די צײַט פון זײַן פרײַהײַט איז שוין אַריבער. און באמת, ר' זרח דער מוכטאַר איז איין מאָל אַרײַנגעקומען אין אָוונט און האָט געשנאָרט מיט די אויגן איבער די שוואַרצע ברילן־שייבלעך אין אַלע ווינקעלעך פון שטוב, ווי די שײַבלעך וואָלטן אים געדינט נאָר צו פאַרשטעלן די אויגן. די שטוביקע מענטשן האָבן זיך זייער איבער־געשראָקן. זיי האָבן אים געזאָגט, אַז לייזער איז שוין מיט אַ וואָך פריִער אַוועק צוריק קיין באר שבע. ער איז אָבער אַלץ נישט אַוועקגעגאַנגען, אַרײַנ־געקוקט אין צווייטן צימער, אַן עפן געטאָן די טיר צו פונקן, און געמאַכט צו מענען, מיט אַ שטרענגן פנים, אַז מען האָט אים, לייזערן, געזען אין שטאָט. מען האָט אים געפּטרט מיט אַרײַנרוקן אין יד אַרײַן, וואָס מען האָט געמוזט לײַען בײַ פונקן. נאָך דעם האָט מער קיינער נישט געשטערט זייער רו. לייזער האָט פון צײַט צו צײַט אַרײַנגעכאַפּט זיך אַהיים, פאַרנאַכט, אויף אַ האַלבע שעה, אויף אַ שעה. ער האָט איצטער געטראָגן אַ גאַנץ גוטן גרויען אַנצוג, אַ ברוינעם האַרטן קאַפּעליוש, ברוינע הענטשקעס אויף די הענט און שוואַרצע ברילן — ס'איז אים געווען נישט צו דערקענען. מען האָט פון אים נישט געקענט דערגיין ווו ער איז און פון וואָס ער לעבט, און פון וואַנעט האָט ער גענומען געלט אויף אַזאַ אויסשטײַער. ער פלעגט זאָגן, אַז ער

אַרבעט בײַ אַ זייגערמאַכער, און די אַרבעט נעמט ער צו זיך אַהיים ווײַל ער האָט מורא צו זיצן אין קלייט, און ווינען ווינט ער אין אַ צימער הינטערן „בצלאל". דאָס האָט זיך אַלץ נישט גאָר געלייגט אויפֿן שׂכל: וועלכער זייגערמאַכער? וואָס פֿאַר אַן אַרבעט? פֿאַר דער מלחמה האָט ער אויך געאַרבעט בײַ אַ זייגערמאַכער, האָט ער געהאַט פֿון דעם זיבן פֿראַנק אַ וואָך. ווי זשע איז ער איצטער פּלוצלונג געוואָרן אַזאַ מײַסטער און פֿאַרדינער?

נאָר מענע איז געווען קראַנק און אויסער איר קרענק איז איר קיין זאַך נישט אָנגעגאַנגען. חיה האָט נישט געפֿרעגט קיין קשיות און אסתּר האָט געהאַט אירע חשדים וועגן ראָזען, דער נפֿקא, און האָט נישט געוואָלט מיט אים רעדן פֿון דעם.

איין מאָל, ווען לייזער האָט זיך אַרײַנגעכאַפּט אויף אַ ווײַלע אין אָוונט, זענען אַלע געזעסן בײַם טיש אין פֿאָדערשטן צימער. מען האָט געטרונקען טיי און געשמועסט, ווי אָפּט אין יענע טעג, וועגן דעם זיידן. די מומע עלקע איז אויך געווען דערבײַ. זי האָט אויך אַרײַנגעלייגט אַ וואָרט. ווען ר' זלמן איז אַרײַן אין שטוב — ער איז גראָד דעמאָלט געקומען פֿון קלויז, פֿון מעריבֿ־דאַווענען — האָט זיך דער שמועס מיט אַ מאָל אָפּגעהאַקט.

— גוט ב'אָוונט! — האָט ער געמאַכט רויִק, און האָט זיך אָפּגעשטעלט, וואַרטנדיק מען זאָל אים צוטראָגן אַ בענקל צום טיש.

— גוט ב'אָוונט, גוט יאָר! — האָבן זיי אים געענטפֿערט מעכאַניש. אסתּר איז אויפֿגעשטאַנען און האָט אים געגעבן איר אָרט.

— זעץ זיך צו, זיידע! — האָט געזאָגט לייזער מיט אַ געמאַכט־איידעלן קול, אין וועלכן עס האָט געקלונגען אַ באַליידיגנדיקע נאָטע. — אסתּרקע, לאָז דעם זיידן זעצן זיך! — האָט ער אַ געשריי געטאָן, כאָטש זי האָט זיך שוין סײַ ווי סײַ אויפֿגעהויבן פֿון איר בענקל. — וואָס מאַכסטו, זיידע?

ר' זלמן האָט נישט באַמערקט די בכּיוונדיקייט פֿון זײַן געשריי.

— עס מאַכט נישט, עס מאַכט נישט, — האָט ער געזאָגט, זעצנדיק זיך. — דאַנקען גאָט! איך האָב דיך שוין טאָקע לאַנג נישט געזען, לייזער.

— ביסט צופֿרידן, וואָס דו זעסט מיך, זיידע? — האָט לייזער געמאַכט מיט דעם זעלביקן קול ווי פֿריִער, מיט אַ רוק אויפֿן בענקל און מיט אַ חוצפּהדיק־אויסלאַכנדיקן שמייכל אויף די ליפּן.

די מומע עלקע האָט אַ קוועקע געטאָן מיט אַ דערשטיקטן געלעכטער. אסתּר האָט געקוקט מיט כּעס אויף לייזערן. חיה האָט אויף אים אויך אויפֿגעהויבן די ברעמען מיט אומצופֿרידנקייט.

— הער אויף, לייזער! — האָט זי געזאָגט מיט אַ האַלבן קול, נישט אויסדרייענדיק צו אים דאָס פּנים, אַזוי ווי רעדנדיק צו זיך.

זי האָט צום זיידן גאָרנישט נישט געהאַט. ער האָט איר נישט געשטערט. זי האָט נאָר נישט געקענט ליידן די הנאה, וואָס די מומע עלקע האָט פֿון דער סצענע.

און מענע האָט אויפֿגעהערט צו קרעכצן. זי האָט אַריבערגעפֿירט די אויגן פֿון זון צום שווער און האָט זשעדנע געוואַרט.

ר׳ זלמן האָט אויפֿגעהויבן די אויגן אויף עלקען, וואָס האָט אַזוי קוואַקענדיק אַ לאַך געגעבן, און האָט אָנגעהויבן צו פֿאַרשטיין.

— פֿאַרוואָס נישט? — האָט ער געזאָגט צו לייזערן, קוקנדיק אויף אים מיט שטרענגקייט.

פֿון דעם קוק, וואָס האָט אויף אַלעמען אָנגעוואָרפֿן אַ פּחד, און פֿון דער אָנשטרענגונג, מיט וועלכער ער האָט זיך אַצינד געראַנגלט, האָט זיך דאָס בלוט געוואָרפֿן זלמנען אין פּנים. דער שטערן, די באַקן און די נאָז זענען בײַ אים געוואָרן רויט. איצט האָט ער זיך שוין נישט געקענט אָפּשטעלן, אײַנהאַלטן זיך. אים האָט געטראָגן אַ פֿלייצנדיקער שטראָם.

— מיר האָבן דאָ גערעדט וועגן דיר, זיידע . . .

ר׳ זלמן האָט געשוויגן. ער האָט שוין פֿריִער, באַלד ווי דער אייניקל איז צוריקגעקומען פֿון דינסט, באַמערקט, אַז ער פּרוווט אָנגעמען אַנטקעגן אים עפּעס אַ מין נײַעם, נישט־געוווינטעם חוצפּהדיקן טאָן, נאָר זײַנער אַ קוק איז נאָך אַלץ געווען גענוג אויף צו מאַכן אים שווײַגן און אַוועקרוקן זיך ערגעץ ווײַטער. און ער, דער אַלטער, פֿלעגט בלײַבן דערנאָך זיצן טיף אויפֿגערעגט, הערנדיק ווי יענער פֿײַפֿט עפּעס דורך די ציינער אין צווייטן צימער, זײַענדיק זיכער, אַז דאָס פֿײַפֿן איז אַ צו־להכעיס־פֿײַפֿן. ער האָט בכלל נישט געקענט ליידן, אַז אַ קינד זאָל פֿײַפֿן אין שטוב. ר׳ זלמן האָט נישט־קלאָר פֿאַרשטאַנען, אַז דער מצב זײַנער אין שטוב איז שוין נישט דער, וואָס געווען. זײַן זון, אַלטער, איז מער נישטאָ, און לייזער איז שוין אַ גרויסער בחור, אַ סאָלדאַט, און אויב ער וועט אים נישט וועלן פֿאָלגן, אָדער גאָר ענטפֿערן גראָב — איז וואָס קאָן ער אים טאָן? דעריבער האָט ער זיך אויך אָפּגערוקט פֿון דעם לעבן פֿון די שטוב־לײַט, האָט זיך גאָר אויפֿגעהערט אַרײַנמישן, און כמעט ווי מיט קיינעם נישט גערעדט, אויסער מיט אסתרקען. אין האַרצן בײַ אים האָט געבלוטיקט אַן אומפֿאַרהיילטע וווּנד — דער טויט פֿון זײַן זון. די אַלטקייט און צער האָבן אים שוין געבראַכט צו דעם, אַז ער זאָל מותר זײַן אויף אַ סך פֿון דעם, צו וואָס ער איז געווען געוווינט גאַנצע פֿערציק יאָר. אָבער בײַ אים אין שטוב זאָל זײַנס אַ קינד אים אין די אויגן פּוגע זײַן אין זײַן כּבֿוד — דאָס האָט ער געוווסט וועט ער נישט צולאָזן. דאָס וועט נישט אַראָפּגיין גלאַט. און איצט האָט ער געפֿילט קומט דאָס . . . נאָר דערווײַלע איז לייזער אַוועק און ער האָט אויפֿגעהערט צו טראַכטן וועגן דעם.

— מיר ווילן דיך אַרײַנגעבן אין מושבֿ זקנים, — האָט אויסגעלאָזן לייזער.

ר׳ זלמן האָט זיך אויסגעגלײַכט מיט אַ וואָרף צום רוקן פֿון זײַן שטול.

ער האָט געהאַט אויפֿן קאָפּ אַן אַלטן, שוואַרצן, ווייכן, קײַלעכדיקן קאַפּעליוש, וואָס פֿון הינטער אים האָט זיך אים אַראָפּגערוקט אויפֿן נאַקן אַ ווײַסע געשטריקטע יאַרמולקע. דער אַלטער קאַפּטאַן איז געווען אונטערגעגאַרטלט מיט אַ ווײַסן שאַלעכל. די ברוסט האָט אויסגעזען ברייט און איז געווען צום טייל, פֿון אויבן, פֿאַרדעקט מיט דער לאַנגער, פּלאַטשיקער, ווײַסער באָרד. די גרויע ברעמען זענען געדיכט אָנגעהאַנגען איבער די אויגן, און האָבן געגעבן זײַן פּנים אַן אויסדרוק פֿון שטרענגקייט. זײַנע באַקן און שטערן זענען אויך געוואָרן אַזוי רויט ווי בײַ לייזערן.

— דרך ארץ! — האָט ער אַ דונער געטאָן מיט אַן אומגעריכט־שטאַרקן קול.

און לייזער האָט זיך ווי אַ רוק געטאָן מיט זײַן בענקל ווײַטער אַוועק פֿון טיש. מיט דער חוצפּה פֿון איינעם, וואָס האָט מורא, כאָטש ער ווייס אויף געוויס, אַז ס׳איז נישטאָ פֿאַר וואָס מורא צו האָבן, האָט ער געזאָגט:

— דאָרטן זענען דאָ אַ סך טויבע... דאָרטן וועסטו שרײַען...

ר׳ זלמן האָט זיך אַ הייב געטאָן פֿון אָרט, אַ נידעריקער, אַ קערנדיקער. דער שטול הינטער אים האָט זיך איבערגעקערט. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט ביידע הענט אָן די ברעגן פֿון טיש און אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ צו לייזערן. זײַן פּנים איז געווען שרעקלעך. אין די אויגן איז אים אָנגעלאָפֿן בלוט, די לאַנגע באָרד האָט געציטערט.

— דרך ארץ!!! — האָט ער אַ דונער געטאָן ווילד. — הפקר?!...

די סעקונדע פֿון זײַן שווײַגן דערנאָך איז געווען נאָך מוראדיקער ווי דער געשריי. זיי האָבן אַליין נישט באַמערקט ווי זיי האָבן זיך אַלע געשטעלט אויף די פֿיס. נאָר מענע איז געבליבן זיצן. אפֿשר — ווײַל די פֿיס זענען בײַ איר געווען געשוואָלן און ס׳איז איר נישט אַזוי גרינג געווען אויפֿצושטיין. אָבער נאָך מער איז דאָ געווען פֿון איר שטענדיקער טבֿע, בעת אַ באַגעגעניש מיט אַ סכּנה אָדער מיט אַ פֿרעמדן כוח — צוזאַמענצוצי׳ען זיך, אַרײַנגיין אין זיך ווי מעגלעך טיפֿער און וואַרטן אײַנגעשפּאַרט, מיט אַן אינעווייניקסטן, נישט אַרויסגעוויזענעם ווידערשטעלן זיך, וואַרטן און נישט רירן זיך. מאיר פֿונק איז אַרויסגעשפּרונגען פֿון זײַן צימער, און דער שפּרונג האָט זיי ווי אויפֿגעוועקט פֿון אַ שלאָף. אסתּר האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צום ברודער:

— לייזערקע, גיי אַוועק! — האָט זי געשריגן נישט מיט איר קול. — איך וועל דיר פּלעטן דעם קאָפּ אויב דו גייסט נישט אַוועק!

ער האָט שטומפּיק־דערשראָקן געקוקט אויפֿן טומל, וואָס האָט זיך געטומלט אין שטוב, און פֿאַרן מאַך פֿון אירע הענט איז ער אָפּגעטראָטן צו דער טיר פֿון דער הינטערשטער שטוב.

ביי עלקען האָבן געציטערט די באַקן פֿאַר אויפֿרעגונג און כּעס. איר פּנים האָט געקראָגן אַ ברודיק־בלאַסע באַפֿאַרבונג. זי האָט זיך נאָך אַ מאָל גענאַרט אין איר האָפֿענונג צו זען נקמה אינעם אַלטן. אַנשטאָט דעם האָט דאָס אויסגעזען ווי זיין נצחון. אומפֿאַרזיכטיקערהייט האָט זי זיך אויך אַריינגעמישט:

— שאַ־שאַ! — האָט זי געמאַכט מיט אַ בייזער. — וואָס איז דאָרטן אַזוינס? קוילע מיינע גענדז . . . וואָס איז דאָ דער גוואַלד? וואָס האָט ער געזאָגט אַזוינס? קוקט זיי אָן, ווי אַלע זענען אָנגעפֿאַלן אויפֿן קינד! משוגעים! אויף מיין וואָרט — משוגעים! . . .

— מומע, מישט זיך נישט! — האָט קאַלט געזאָגט חיה.

עלקע האָט נישט באַמערקט די וואָרנדיקע נאָטקע אין איר קול.

— איך מיש זיך טאַקע יאָ, — האָט זי געמאַכט פֿאַרעקשנט. — וואָס וועסטו מיר טאָן, אַז איך מיש זיך?... וואָס האָט ער איינך געזאָגט, ר' זלמן . . . דאַכט זיך, ער האָט געזאָגט אַ גאַנץ גלייכע זאַך, און איך ווייס גאָר נישט, וואָס איר זענט אויף אים אָנגעפֿאַלן אַזוי ווי אַ ווילדע חיה . . .

— אַרויס! — האָט זיך צו איר אַ דריי געטאָן ר' זלמן.

ער האָט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין קלאָרן חשבון פֿון דעם וואָס ער טוט. עפּעס האָט אים געפֿירט און ער האָט געהאַט אַ געפֿיל, אַז ער איז שטאַרק און וואָס ער טוט איז ריכטיק. און אויף אַ מאָדנעם אופֿן איז אויסגעקומען, אַז ער האָט באמת גוט געטראָפֿן אין ציל.

עלקע האָט אַ צאַפּל געטאָן. זי האָט זיך אַ דריי געטאָן צו דער שוועסטער.

— דו הערסט, מענע, דו שוויגסט? מען טרייבט מיך פֿון דיין הויז!

דאָס איז נאָר געווען אַ הקדמה. דערנאָך האָט זיך אַ שאָט געטאָן אַ האָגל:

— איך וויל דאָס הערן פֿון דיין מויל, מענע! דו שוויגסט? איך וויל זען, ווי דו וועסט אַליין אַרויסטרייבן דיין פֿלייש און בלוט. אָט איך וועל גיין... מיין פֿוס וועט דאָ מער נישט זיין ביי איינך! קבצנים! שלעפּערס! איר וועט קומען צו מיר אין יאַטקע בעטן דריי אונצעס פֿלייש אויף באָרג אויף שבת! אַ מכּה וועל איך איינך געבן!

— אַ מכּה מיינע שונאים! — האָט געמאַכט מענע מיט האַרץ.

זי האָט אַצינד שוין נישט געוווּסט מיט וועמען צו האַלטן. זי האָט געוואָלט אַרויסגיין מיט געוואַלדן און מיט קללות קעגן דעם שווער, זי האָט געוואָלט שרייען, אַז ער מאַכט זי קראַנק, זיין זיין דאָ אַליין אין שטוב איז אַזאַ אָפּקומעניש, וואָס זי קאָן דאָס מער נישט איבערטראָגן, און ס'איז איר געווען

קלאָר, אַז זי דאַרף זיך שטעלן אויף דער זייט פון דעם זון און פון דער שוועסטער. אָבער עלקעס רייד האָבן זי אַזוי אויפגעקאָכט און צעטומלט, אַז זי האָט זיך מער נישט געקאָנט זאָגן אויף געוויס מיט וועמען און קעגן וועמען זי איז.

בעת מעשׂה איז ר׳ זלמן אַוועקגעגאַנגען פון טיש. ער האָט זיך אויסגעדרייט מיטן רוקן מיט אַ מין דיטלעכער פאַראַכטונג צו די מענטשן אין שטוב, האָט מיט ציטערנדיקע הענט אַרויפגעוואָרפן אויף די אַקסלען דעם מאַנטל מיטן שמאָלן קאָלנער פון שוואַרצן סאַמעט, נישט אַריינטוענדיק די הענט אין די אַרבל. האָט גענומען אין האַנט דעם גראָבן געלן שטעקן מיט דעם גרויסן קיילעכדיק־אויסגעדרייטן הענטל, און איז שטיל אַרויס פון שטוב. אסתּר האָט נישט געזען זיין אַרויסגיין. לייזער האָט דאָס אָבער גוט געזען, און נאָך אײדער ער האָט פאַרמאַכט די טיר הינטער זיך האָט ער באַוויזן אים נאָכצוּוואַרפן אַ וואָרט, געגנוג הויך, אַז דער זיידע זאָל דערהערן:

— מושבֿ זקנים!

דער רוקן פונעם אַלטן ייִדן האָט אַ ציטער געטאָן, ווי פון אַ זעץ פון הינטן, די טיר האָט זיך פאַרמאַכט מיט אַ קלאַפּ. אסתּר איז אים נאָכגעלאָפן אין קאָרידאָר מיט אַ געשריי:

— זיידע, זיידע!

ער האָט זיך נישט אָנגערופן. ער האָט זיך געשעמט פאַר די שכנים און איז צוריק אַריין אין שטוב.

ביי לייזערן איז דורכגעפלויגן אַ געדאַנק אין קאָפּ, אַז ס׳איז פאַר אים בכלל אפשר נישט כדאי צו בלייבן דאָ — עס קאָן אַריינגיין ווער פון די שכנים און זען אים, אַז ער איז דאָ. ער האָט גענומען דעם הוט מיט די הענטשקעס און שטילערהייט אַרויסגעגליטשט זיך פון שטוב.

און עלקע האָט זיך ערשט פאַנאַנדערגערעדט ווען זי האָט דערזען, אַז ר׳ זלמן איז אַוועק. זי האָט אויסגערעכנט אַלע טובֿות, וואָס זיי האָבן געהאַט פון איר, נישט פאַרגעסן קיין איין איינציקע, קיין פאַרצעניאָריקע, און האָט געסטראַשעט:

— אַז דו וועסט אים אַריינלאָזן אין שטוב צוריק, דעם אַלטן כּלבֿ, וועט מיין פוס דאָ מער נישט זיין ביי אייך, דו הערסט, מענע?

פונק איז צוריק אַריין צו זיך, דאָס האָט פאַנאַנדערגעבונדן די הענט אסתּרן. בעת ער איז דאָרט געשטאַנען לעבן דער טיר פון זיין צימער און האָט זיך נישט אַריינגעמישט, און נאָר געקוקט, האָט זי געלייענט אין זיינע אויגן, אַז ער האַלט מיטן זיידן, אַזוי ווי זי, און קוקט פיינטלעך אויף דער מומען, און אויב ער מישט זיך נישט אַריין איז דאָס נאָר ווייל אים, אַ פרעמדן, פּאַסט נישט אַריינמישן זיך אין משפּחה־ענינים. אָבער איר האָט געשטערט,

וואָס ער שטייט דאָ און קוקט פֿון דער זײַט. אַצינד האָט זי זיך ווײַטער צוגעהערט צו דער מומעס רייד.

— לאָז מיך צורו, עלקע, — האָט געזאָגט מענע אײַנגעהאַלטן.

זי האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט צו קריגן זיך מיט דער רײַכערער שוועסטער.

נאָר עלקען האָט איר נאָכגיביגקייט צוגעגעבן היץ:

— מ י ך טרײַבן פֿון שטוב! איך וועל אים באַווײַזן, דעם אַלטן פֿערד!

— מומע, איר׳ט אויפֿהערן צו רעדן? — איז צו איר צוגעלאָפֿן מיט אַ כּעס אסתּר.

— אָפּנעמען זאָל בעסער בײַ דיר די צונג! — האָט זיך אויפֿן שטעל אָפּגערופֿן די קצבֿטע.

— אַלע בייזע פֿינצטערע חלומות צו דײַן קאָפּ! — האָט געפּלאַצט מענע. — גייט אַוועק פֿון מײַן שטוב! דו הערסט, אָדער ניין?

— איך וועל אַוועקגיין, נישקשה, די פֿיס זענען בײַ מיר גאַנץ, — האָט באַלד געענטפֿערט עלקע, וועלכע איז געווען פֿון אַלע מאָל געניט אין אַזעלכע טורנירן, — און דו זאָלסט זיצן מיט געליימטע פֿיס, און נישט דערלעבן מער קיין מאָל צו גיין.

אסתּר האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו דער מומען גרייט איר אויסצודראַפּען די אויגן, נאָר חיה האָט זי אָפּגעשטופּט. זי איז שוין לאַנג געשטאַנען לעבן עלקען און האָט אויף עפּעס געוואַרט מיט אַ פֿאַרביסענעם באַשלוס אין פּנים, מיט בייז־שוימענדיקע אויגן און גרויסע קײַלעכדיקע, מאַט־בלוילעכע ווייסלעך. אַצינד האָט זי אָנגעכאַפּט די צעקאָרטשעטע יידענע פֿאַר די פּלייצעס און זי געגעבן אַ שטויס צו דער טיר.

— איך וואַרף דיך אַראָפּ פֿון קאָרידאָר . . . דו הערסט? — האָט זי געזאָגט מיט אַ דערשטיקטן קול.

איר קול האָט עפּעס אָנגעוואָרפֿן אַן אימה אויף עלקען. זי האָט געכאַפּט דעם שאַל און די גרויסע פּאַטשיילע און איז אַרויסגעלאָפֿן פֿון שטוב. פֿון דרויסן אָבער האָט זי נאָך אַ מאָל אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ און אַרײַנגעשריען:

— אַ שוואַרץ יאָר אויף אײַך אַלעמען! אין דר׳ערד זאָלט איר ליגן נאָך הײַנטיקן יאָר, אמן!

— דו! . . . אויף דיר! . . . — האָבן איר געענטפֿערט אין איין קול די מאַמע מיט די טעכטער.

8

די נאַכט איז געווען קאַלט און קלאָר, איבערגעדעקט פֿון אויבן מיט אַ פֿול־אויסגעשטערנטן הימל. פֿון מערבֿ־זײַט האָט אָן אויפֿהער געבלאָזן אַ שטאַרקער ווינט. פֿונעם הערן אַליין פֿון זײַן הודיענדיקן פֿלי איז בײַ ר׳ זלמנען אַריבער אַ פֿראָסט איבערן רוקן. ווען ער איז אַרויס פֿון הינטערן הויז אויפֿן וועג האָט אים דער ווינט אונטערגעכאַפּט און שיער נישט געוואָרפֿן פֿון די פֿיס. צעררודערט און צעטראָגן פֿון דעם, וואָס איז אָט ערשט פֿאָרגעקומען אין דער היים, און נישט אָפּגעבנדיק זיך קיין חשבון וווהין ער גייט, האָט ער זיך אויסגעדרייט מיטן רוקן צום ווינט, אַרויפֿגעקלאַפּט טיפֿער אויפֿן קאָפּ דעם קײַלעכדיקן קאַפּעלוש, אײַנגעוויקלט זיך שטײַפֿער אינעם אַלטן אויסגעריבענעם מאַנטל, און אויפֿגעשטעלט דעם קאָלנער, וואָס האָט אים קוים געגרייכט ביז די אויערן. דער ווינט האָט אים מיט כּוח געשטויסן אין רוקן, זײַנע פֿיס האָבן זיך געשטרויכלט און געבויגן פֿאַר שוואַכקייט. אויך דער שטעקן האָט זיך געטרייסלט אין זײַנע ציטערנדיקע הענט און טאַפּנדיק געטאַנצט איבער דער אויבערפֿלאַך פֿון דער פֿאַרהאַרטעוועטער ערד.

לינקס פֿון וועג האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ לאַנגער און ברייטער, אָפֿענער טאָל, וואָס אין זײַן רחבֿות איז נישט געווען קיין אָפּהאַלט פֿאַרן פֿרײַען אַרומיאָגן זיך פֿונעם ווינט. רעכטס איז געלאָפֿן אַ שורה נידעריקע, אין איין שטיק צוזאַמענגעשמאָלצענע הײַזער. דער ברייטער וועג האָט זיך טונקל געווײַסט צווישן דער שוואַרצלעכער טיפֿקייט פֿונעם טאָל און די פֿינצטערע ווענט פֿון די הײַזער.

בײַ ר׳ זלמנען אין קאָפּ האָבן זיך ווי אין היץ אויסגעמישט אין אַ הויפֿן און זיך אַרומגעטראָגן בילדער פֿון דער קריגערײַ און דעם טומל, פֿון וועלכע ער האָט זיך אַצינד אַרויסגעריסן. עס האָבן זיך געהערט רייד, עס האָבן זיך געזען מענטשן און זאַכן. נאָר ווען פֿונעם שטראָם פֿון די זעונגען האָט זיך אַרויסגעשיילט און אָפּגעשטעלט זיך אַנטקעגן אים מיט אַ חוצפּהדיקן שמייכל אויף די ליפּן דאָס פּנים פֿון זײַן אייניקל — האָט עפּעס ווי געפּלאַצט בײַ אים אין מוח: אַ בליץ האָט דורכגעבליצט, אַ דונער האָט אַ דונער געטאָן: „דרך־ארץ!... הפֿקר־יונג!...״

ר׳ זלמן איז געגאַנגען גלײַך פֿאָרויס, בלינד פֿאַר אויפֿרעגונג, נישט פֿרעגנדיק זיך ווו ער גייט, ווען ער וועט זיך אומקערן, און צי ער וועט זיך בכלל אומקערן? זײַנע פּיס האָבן געטראָגן פֿעסטער, דאָס אַלטע בלוט איז דערוואַרעמט געוואָרן פֿונעם פֿײַער, אין וועלכן עס האָט זיך געבראָטן זײַן נשמה; עס האָט איצט געפּלאָסן רוישיקער אין די אָדערן, דער שטעקן האָט געקלאַפּט אָן דער קאָרע פֿון דער ערד הילכיק און בייז, ווי אַן איין־איינציקער הונגעריקער צאָן אין אַן אַלטן צײַנלאָזן מויל מיט פֿאַרהאַרטעוועטע יאָסלעס. דער שטראָם פֿון די זעונגען איז געלאָפֿן זײַן וועג, זײַנע כוואַליעס זענען אָנגעקומען און אָוועקגעגאַנגען, נאָך זיי אַנדערע, און ווידער אַנדערע — און די זעונגען זענען געבליבן כסדר די אייגענע. זיי האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן אין דער טיף און צוריק אַרויפֿגעשווומען, געמישט זיך, געפּלאָנטערט זיך — און געטאַנצט אויפֿן אויבן־אויף פֿונעם שטראָם. דאַן האָבן זיך ווידער פֿונעם לויפֿנדן תהו ובהו אַרויסגעטיילט צוויי שוואַרצע, שוואַרץ־שוימענדיקע, בייזע און כיטרע אויגן מיט צוויי גראָבע באַקן, אויף וועלכע דאָס פֿלייש האָט געציטערט — און ווידער האָט אין זײַן מוח עפּעס געפּלאַצט, ווידער האָט אַ בליץ געטאָן אַ בליץ און עס האָט אַ דונער געטאָן אַן אינעווייניקסטער דונער: „אַרויס אישה!״

— האַ, זלמן, ווו טראָגט דאָס דיך, ווי אַ וויכער? — האָט אים עמעצער אַרײַנגעשריען אין אויער אַרײַן.

ר׳ זלמן האָט זיך אָפּגעשטעלט ווי געפּלעפֿט. ער איז געווען פֿאַרשוויצט פֿונעם קאַלטן ווינט און האָט שווער געאָטעמט. ער האָט נישט געוווּסט אויף וועלכער וועלט ער איז. לעבן אים איז געשטאַנען דער אַלטער שוסטער, דער לאַטוטניק ברוך שיבקאָ.

— נו, וואָס איז . . . איך גיי . . . — האָט עפּעס גערעדט מיט אַ פֿאַר־דיכעטן קול, נישט ווינסדיק וואָס ער רעדט, ר׳ זלמן.

— גייסט? — האָט געמאַכט דער שוסטער שפּאַסנדיק. — אַרויס אַ ווײַלע דורכלופֿטערן זיך? . . . קיל — אַ מחיה! . . . קום זשע אַרײַן צו מיר — אָט דאָ באַלד, אין „בית ישׂראל״.

ר׳ זלמן האָט זיך איצט ערשט אַרומגעזען, אַז זיי שטייען אין ווינקל פֿון „מאה שערים״, ווו דער וועג פֿאַרנעמט זיך קיין „בית ישׂראל״. אויף דעם וועג האָט זיי דער ווינט געבלאָזן אין דער לינקער זײַט. אומזיסט האָט זיך ר׳ זלמן געוויקלט אין זײַן אַלטן אויסגעטראָגענעם מאַנטל — דער ווינט האָט זיך געוואָרפֿן אויף אים מיט אַ קאַלטער רציחה און האָט אים דורכגענומען דורך און דורך. ר׳ זלמן האָט זיך געהויקערט און שווער אָנגעלענט זיך אויפֿן שטעקן. ער האָט געקלערט פֿון זײַן אַנומלטיקן גיכן גיין און פֿון דער צעהיצט־קייט — און מורא געהאַט פֿאַר אַ פֿאַרקילונג. אַ פֿאַרקילונג אין זײַנע יאָרן . . . וויפֿל דאַרף ער?

— קום גיכער, ברוך! — האָט ער געזאָגט מיט כעס.

— אַט־אַט, שוין . . . אַט זענען מיר! . . .

ברוך איז געווען פרייליך. ער האָט מונטער צוגעהונקען מיט זײַן קורצן פיסל.

— אַ וואָזשנער וויכער! — האָט ער באַמערקט אין אַ טאָן פון אָפּשאַצונג און הסכמה. — ס'וועלן שוין ווידער זײַן רעגנס. אַזאַ ווינט מוז אָניאָגן וואָלקנס.

ער האָט צוגעטאַנצט און ווײַטער גענומען אונטערבאָמקען דאָס לידל, וואָס האָט זיך צוגעטשעפּעט צו אים הײַנטיקן אָוונט, און וועלכן ער האָט איבערגעריסן צוליב דער באַגעגעניש מיטן אַלטן שמש:

„גיכער, גיכער, ווי אַ וויכער — און די באָבע יאָכנע גייט!”

„גיכער, גיכער, ווי אַ וויכער — און די באָבע יאָכנע גייט!”

ברוך איז אַרײַנגעפאַלן אין שטוב מיט אַ ליאַרעם:

— נעכע, אַ גלעזל וואַרעמס! . . . ראַטעווע אַ יידישע נשמה! . . .

— נו, נו, מאַך נישט אַזעלכע קולות! — האָט זיך מיט אַ רויִקן גוטמוטיקן שמייכל אָפּגערופן נעכע.

ר' זלמן איז געזעסן אויף אַ שטול לעבן טיש און האָט געציטערט. עס האָט אים געקלאַפּט אַ צאָן אָן אַ צאָן.

נעכע איז שוין געגאַנגען מיטן הייסן קאָכער און מיט די גלעזער צום טיש.
ברוך האָט אַ טאַנץ געטאָן איר אַנטקעגן:
— נעכע, קיין משקה האָבן מיר נישט?

— בײַ דיר וועט עפּעס בלײַבן! — האָט זי אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. אָבער זי איז אַרויס אין קלייטל און געבראַכט משקה.

פונעם אַראַק און פונעם קאָכעדיקן טיי האָט זיך ר' זלמן דערוואַרעמט. טראָפּנס שוויס האָבן געגלאַנצט אויף זײַן שטערן. דאָס שטיבל איז געווען קליין און נידעריק. שטיקלעך לעדער און אַלטע שיך זענען געווען אָנגעוואָרפן אויף דער ערד. אין מיטן שטוב איז געשטאַנען אַ קליין טישל און אויף אים שוסטער־געצײַג, הילצערנע טשוועקלעך, אַ פאַרשמאַלצענער פאַרטוך, אַ הילצערנער פורעם. לעבן טישל — צוויי דרײַפוסיקע בענקלעך מיט גלאַט אויסגעריבענע אינווייניק אײַנגעבויגענע דעקלעך. אַנטקעגן דער אַרײַנגאַנגס־טיר איז געווען נאָך אַ טירל, וואָס האָט געפירט אין אַן ענג קעמערל — זייער שלאָפצימער.

ברוך איז געווען אַ ייִד פון אַ יאָר זיבן און זעכציק, אַ דאַרער, אַ פלאַטשיקער, ווי אַ פיש, דאָס ווײַסע בערדל האָט געסטאַרטשעט קליין און שאַרף, ווי אַ ברעטל, די בעקלעך זענען געווען רויט, ווי די עפּעלעך, מיט אַן עלטער־רויטקייט. באַזונדער האָבן זיי געבליט נאָכדעם ווי ער פלעגט נעמען אַ ביסעלע משקה. און דאָס פלעגט זיך מאַכן נישט זעלטן.

נעכע איז געווען אַ קליינע, דאַרע אַלטיטשקע, דאָס פּנים אין קנייטשן, די אויגן שטראַלנדיקע מיט אַ רויִקער, לאַכנדיקער גוטסקייט.

— הוליע, קבצן! — האָט געשריִען ברוך, קלאַפּנדיק נעכען איבער דער פּלייצע: אַט אַזוי זענען מיר — דיעד דאַ באַבאַ!... נישט געזאָרגט, זלמן!

און ר' זלמן האָט זיך דערפילט דאָ — מיט די צוויי אַלטע גוטע פריינד — הימלעך, דערוואַרעמט און אָפּגעשוואַכט. זיין געווינלעכע אייַנגעהאַלטענע שווייַגעוודיקייט האָט אים פאַרלאָזן. ער האָט דערציילט דאָס וואָס ביי זיי איז פאַרגעקומען דעם אָוונט און דאָס, וואָס ער האָט חושד געווען, וואָס איז געווען הינטער דעם פאַרגעקומענעם. ער האָט גערעדט פּאַמעלעך, מיט אָפּגעהאַקטע ווערטער, אָנגעזאָפּטע מיט כעס און ווייטיק, אַזוי ווי קייַקלענדיק שווערע שטיינער פון איין אָרט אויפן אַנדערן.

— די וועלט איז געוואָרן הפקר... איבעריקע יאָרן לעב איך... נישטאָ אַלטער... דער טערק האָט אים געפּטרט... על קידוש השם... און זי ליגט און קרעכצעט — און רק אויף מיר מיט די אויגן... אַלע מאָל געווען אַ שלאַנג — קוקט ווי אַ שפּין — וואָלט מיך אויפגעגעסן מיטן קוק... און די אַנדערע קומט און רעדט זי אָן... חיהקע דרייט זיך ערגעץ אַרום טאָג און נאַכט. דעם טאַטן באַגראָבן, די מאַמע קראַנק — אַ פרייַע וועלט... נאָר אסתרקע... און דער שרץ, דער סאָלדאַט... ווען אַלטער וואָלט דאָס געזען... ליג, ליג אין דיין רו, מיין זון... דיין אַלטער טאַטע בענקט נאָך דיר... ער וועט אין גיכן קומען צו דיר... דו צו אים — נישט... דער הפקר־יונג! דער הולטאַי!... „מושב זקנים!“ שרייַט ער מיר נאָך און לאַכט... פון קיין כבוד־אָב ווייס ער נישט... אויסגעשניטענע יאָרן זאָל ער האָבן... אויסגעשניטענע יאָרן, הולטאַי!...

ביי ר' זלמנען האָט געציטערט דער קאָפּ פאַר כעסיקער אויפרעגונג. דעם לעצטן אויסגעשריי „מושב זקנים“ האָט ער נישט געקאָנט מוחל זיין לייזערן.

— שאַ, שאַ, גענוג, זלמן! — האָט אים ברוך געוואָלט באַרויִקן. — ווייסט דאָך ווי עס שטייט געשריבן: אַ מענטשן דערקענט מען אָן דריי זאַכן: בכיסו, בכוסו, בכעסו? בכוסו — דאָס איז וועגן מיר געזאָגט — איך נעם גלייך אַ כוסה, אַט אַזאַ טבע האָב איך, וואָס, נישט, נעכע?... בכעסו — דאָס איז וועגן דיר: דו ביסט אַ ייִד אַ כעסן, ביד חזקה... שוין דאַכט זיך נישט קיין ייִנגל, זלמן... ווייסט דאָך, מענטשן זענען אַזעטקע און אַזעטקע... דער זאָגט, יענער זאָגט... גיב אַ שפּיי און צערייב!... אַ ייִנגל אַ סמאַרקאַטש האָט געזאָגט... גייסטו שוין אַרום, ווי אַן אינדיק — בכעסו... און בכיסו — דאָס איז וועגן אונדזביידן, דאָ זענען מיר ביידע גלייך, וואָס, נישט אַזוי, נעכע?... נישט געזאָרגט, זלמן... מירן נעמען נאָך צו גלעזלעך?...

ר׳ זלמן האָט גענעכטיקט ביי ברוכן. צו אַ שמאָלער הילצערנער באַנק האָט נעכע צוגעשטעלט ברוכס אַרבעטס־טישל און נאָך אַ גוזמא פון בענקלעך און נאָפּט־קעסטלעך, און אַרויפגעלייגט אויף דעם אַ שטרויזאַק. ס׳איז געווען נישט זייער גלייך און גלאַט, אָבער מען האָט געקענט איבערשלאָפן אַ נאַכט, אויב ס׳וועט זיך נישט צעפאָרן. ברוך איז געווען גאָר שטאַרק צופרידן מיטן געלעגער. „אַ קייסער וואָלט דאָ געמעגט שלאָפן״, האָט ער געמאַכט מיט התפעלות.

ר׳ זלמן האָט לאַנג נישט געקענט דערוואַרעמען די דורכגעפרוירענע גלידער, כאָטש נעכע האָט אים אַרויפגעלייגט פון אויבן אַ באַרג מיט שמאַטעס. אין דער פרי אָבער האָט ער זיך אויפגעכאַפּט נאַס פון שווייס. ער איז נאָך לאַנג געלעגן האַלב מיט אָפענע און האַלב מיט פאַרמאַכטע אויגן, אַן אָפּגע־שוואַכטער, אַ צעבראָכענער, מיט אַן אויסגעלאָשן האַרץ און מיט נידעריק־קריכנדע מחשבות.

ווען ער איז געקומען אַהיים זענען די קינדער שוין געווען אַוועק צו דער אַרבעט. מענע אַליין איז געשטאַנען אין קיך ביים איוועלע און האָט זיך גע־מאַכט, אַז זי זעט אים נישט ווי ער גייט אַריין אין שטוב. ער איז אָבער באַלד צוריק אַרויס און געבליבן שטיין אויף דער שוועל פון דער קיך.

— מענע, — האָט ער געזאָגט שטרענג, מיט אַ מין אונטערגעשטראָכענער תקיפות, — איך האָב איבערגעטראַכט מכּוח אַלץ. פון מיין זייט איז קיין מניעה נישטאָ... אויב מען וועט מיך נאָר אַריינעמען. איך וועל היינט גיין צו די גבאים.

— ווי איר ווילט, שווער, איך זאָג גאָר נישט, — האָט געענטפערט מענע.

זי האָט נישט געקוקט אויף אים. זי האָט אַראָפּגענומען מיט אַ לעפל דעם ברודיקן שוים, וואָס איז אָנגעלאָפן ביי די ברעגן פונעם קאָכנדיקן טעפל.

— איך ווייס, אַז דו זאָגסט גאָר נישט! — האָט ער זיך אָפּגערופן מיט אַן איינגעהאַלטענער ביטערניש.

ער האָט איר געוואָלט דערקלערן, אַז ער איז נעכטן געווען אין כּעס נישט ווייל מען האָט גערעדט, אַז ער זאָל גיין אין מושב זקנים, נאָר מחמת לייזער איז געווען אַזוי גראָב און האָט אים געלאַכט אין פּנים און מחמת עלקע האָט זיך געקוויקט, קוקנדיק אויף זיין בזיון. אָבער איצטער האָט ער נאָך אַ מאָל און קלאָרער ווי ווען עס איז דערזען, אַז די שנור איז אויך מיט זיי, און ס׳איז נישטאָ מיט וועמען אַריינצולאָזן זיך — און ער איז געשטאַנען אויף דער שוועל, אַ שווייגנדיקער, אַן אָנגעכמורעטער, וואַרפנדיק אויף איר בייזע בליקן פון אונטער די געדיכטע ווייסע ברעמען.

פון זיין רעדן מיט די גבאים, וואָס ער האָט מיט זיי גערעדט יענעם טאָג, און אויף מאָרגן, און די אַנדערע וואָך, איז גאָר נישט אַרויסגעקומען. זיי האָבן

אים נישט אָפּגעזאָגט מיט קיין פֿולן מויל און האָבן אויך נישט צוגעזאָגט אויף געוויס. לויט די תּקנות זענען זיי געווען מחויבֿ אַרײַנצונעמען אומזיסט יעדן אַלטן ייִדן, וואָס נויטיקט זיך אין דעם. אויף דעם האָבן זיי געקליבן געלט איבער דער וועלט. נאָר אויסער די זקנים זענען געווען נאָך פֿאַרשיידענע מענטשן פֿאַרינטערעסירט אין די הכנסות פֿונעם אַנשטאַלט: די גבאים, די שרײַבער, וואָס האָבן געפֿירט די ביכער און געשריבן קיין חוץ לאָרץ די שנאָר־בריוו, די שמשים. יעדן איינעם פֿון זיי איז עפּעס וואָס צוגעפֿאַלן פֿון די רווחים פֿון „זייער" אַנשטאַלט — און דער „עפּעס וואָס" איז געווען אַ סך מער ווי דער וואָסערדיקער גרויפּן־גריץ און דאָס דאַרע שטיקל דורא־ברויט, וואָס די זקנים האָבן געקראָגן. דעריבער האָבן די פֿאַרוואַלטער געזוכט אַרויס־צוציִען פֿונעם זקן בײַ זײַן אַרײַנטרעטן וואָס מער געלט, און האָבן אויסגעמיטן ווי ווײַט מעגלעך אַרײַנצונעמען אָרעמע אַלטע ייִדן, און בפֿרט ירושלימדיקע, פֿון אַ פּראָסטער פֿאַמיליע, וואָס איר מצבֿ איז זיי געווען גוט באַקאַנט.

זיי וואָלטן אים דאָך אַרײַנגענומען סוף כּל סוף, ווען ער וואָלט צוגע־שטאַנען און נישט אָפּגעטראָטן, ווי דער מנהג פֿון די ירושלימדיקע איז, ווען ער וואָלט געקלאָגט און געוויינט איבער זיי און זיי נישט געלאָזט לעבן. נאָר אויף דעם איז ר' זלמן געווען צו שטאָלץ. ער האָט גערעדט צו זיי מיט אַ הויכן קול, און דער סוף איז געווען, אַז ער האָט זיך מיט זיי גאָר צעקריגט און אָפּגעזידלט ר' מנשהן, דער קאַסירער פֿון אַנשטאַלט, און אויפֿגעהערט צו גיין זיך משתּדל זײַן.

אין איינעם פֿון יענע טעג — שבת פֿאַרנאַכט איז דאָס געווען — איז אסתּר געגאַנגען שפּאַצירן מיט מאיר פֿונקן. זיי זענען אַרויס אויפֿן וועג צום מושבֿ זקנים. דער וועטער האָט זיך יענע וואָך אויסגעבעסערט. דער וועג איז דאָס רובֿ געווען טרוקן. נאָר ערטערווײַז זענען נאָך פֿאַרבליבן פֿלעקן בלאָטע. אין מזרח איז דער הימל געווען ריין. שטיקער וואָלקנס זענען זיך צעקראָכן אין צפֿון און דרום פֿון הימל. נאָר אין ווײַטן מערבֿ איז געשטאַנען ווי אַ באַרג אַ שוואַרצע וואָלקן־מאַסע. און די מאַסע האָט זיך אָנגערוקט און פּאַמעלעך אַראָפּגעבויגן זיך צו דער שטאָט. עס האָט אויסגעזען, אַז בײַ נאַכט וועט ווידער אַראָפּ אַ שטאַרקער רעגן. דערווײַלע זענען געשוווּמען פֿון מערבֿ־זײַט זיי אַנט־קעגן גאָר נידעריק שטראָמען פֿון עפּעס, וואָס איז געווען מוטנע־גרוי און שיטער, און וואָס הינטער דעם האָט זיך פּאַמעלעך דערגענטערט צו ירושלים דאָס שוואַרצע און געדיכטע. דער ווינט האָט געבלאָזן זיי אין פּנים, און זיי זענען אומיסטן געגאַנגען אים אַנטקעגן, מיט צעהיצטע פּנימער, מיט רויטע באַקן, און האָבן געלאַכט פֿריילעך־אויפֿגערעגט, ווי ווען מען ראַנגלט זיך אויף צו כּלומרשט מיט עמעצן אַ שוואַכערן, און יענער וויל נישט צוגעבן, אַז ער איז שוואַכער און וואַרפֿט זיך מיט כּעס נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל אין געשלעג. אַזוי האָט זיך דער ווינט געוואָרפֿן אויף זיי, צונויפֿגעקליבן זיך מיט די כּוחות און ווײַטער געוואָרפֿן זיך, און זיי האָבן אים געלאַכט אין פּנים, און מיט

פֿאַרויס־געבויגענע קעפּ, צוהאַלטנדיק די הוטן מיט די הענט, דורכגעלייגט זיך אַ וועג דורך אים.

צוריק זענען זיי געגאַנגען פּאַמעלעך, רוענדיק. זיי האָבן זיך געלאָזט שטויסן אין רוקן פֿונעם ווינט. ער האָט זיי געהודיעט אין די אויערן. אסתּרס גרוי קליידל איז געווען פֿון הינטן ווי צוגעקלעפּט צו אירע פֿיס, אונטער די קני, און פֿון פֿאָרנט האָט זיך דאָס אויפֿגעבלאָזן ווי אַ זעגל פֿון אַ שיף, און געריסן זיך אין דער הויך און פֿאָרויס, און געלאָזט זען די ווײַסע שפּיצן פֿון איר אונטערקליידל און די ברוינע זאָקן ביז די קני. אסתּר האָט געלאַכט און האָט זיך געמאַכט אַזוי ווי זי וואָלט זיך אײַנגעשפּאַרט — אַזוי ווי עמעצער וואָלט זי אונטערגעשטופּט בעת זי וויל נישט גיין. אין אַזעלכע מינוטן איז זי געווען שטאַרק געפֿעלן מאירן. איר געלעכטער איז געווען אַ זאַפּטיקער ברוסט־געלעכטער, אַ מונטערער, אַ פֿול־קלאַנגיקער, און צוגלײַך אַזאַ ווײַבלעכער, אַז ער האָט דורכגענומען, גלעטנדיק און ציִענדיק זײַן מאַנצבילישע נשמה. אירע באַקן זענען געווען געררויטלט, אין די אויגן האָבן געטאַנצט פֿריילעכע פֿײַער־לעך, אַ לאָקן שוואַרצע האָר האָט זיך אַרויסגעשלאָגן פֿון אונטערן שוואַרצן הוט צום שלייף. די שווערקייט, וועלכע ער האָט געפֿילט מיט איר אין אַנדערע מאָמענטן, ווען זי איז געזעסן מיט אים בײַ אים אין צימער און געקוקט אויף אים מיט גרויסע בעטנדיק־מאַמעדיקע אויגן און אַזוי ווי געבונדן אים מיט אָט דעם קוק אירן צו עפּעס, צו וואָס ער האָט זיך נישט געוואָלט בינדן, אָדער נישט געוווסט אויף געוויס, צי ער זאָל זיך בינדן צי נישט — די שווערקייט איז איצטער פֿאַרשוונדן פֿון צווישן זיי. אים האָט זיך געוואָלט איצטער אויפֿ־הויבן זי, און לויפֿן מיט איר איבער אַ גלאַטן, גלאַטן אײַז־פֿעלד, מיט גליטש־אײַזנס אויף די פֿיס. ער איז געווען אַ גוטער גליטשער.

די מוסקלען פֿון זײַנע לאַנגע, שטאַרקע הענט האָבן זיך אָנגעצויגן. די קולאַקעס האָבן זיך פֿאַרמאַכט ווי צוואַנגען. זײַן גײַסטיקע אויפֿרעגונג האָט געוואָלט אַריבערגיין אין מוסקל־כּוח, אָבער דער מוסקל־כּוח האָט אויך נישט געהאַט קיין אויסגאַנג.

— בײַ אונדז אין רוסלאַנד איז איצטער שניי און אײַז... ווײַסער שניי פֿאַלט, אסתּרקע, — אַציִנד האָט זיך אים זייער פֿאַרוואָלט אָנרופֿן זי „אסתּרקע", ווי אַלע אין שטוב רופֿן זי — און ער האָט דאָס געטאָן, און האָט מיט פֿרייד געקלערט פֿון דעם, וואָס פֿאַר אַ באַדײַטונג דאָס האָט, און האָט מיט ליכטיקע אויגן געענטפֿערט אויף איר פֿלינקן, אומרויִקן אַרויפֿקוקן צו אים. — מען פֿאָרט אויף שליטנס. זיי האָבן נישט קיין רעדער, נאָר אײַזערנע, גלאַטע, קײַלעכדיקע פֿון פֿאָרנט פּאַסן. זיי שנײַדן דעם ווײַסן שניי און פֿליען גרינג, ווי דער ווינט. זיי סקריפּען, דער שניי כאַרכלט, כּרעמזלט זיך... או־או... ס'איז פֿריילעך! דו האָסט קיין מאָל נישט געזען קיין שניי, אסתּרקע?

אסתּר האָט שוין אַראָפּגענומען פֿון אים די אויגן. זי האָט געקוקט אַראָפּ, דורכן ציטערנדיקן נעפּל פֿון די צווײ גרויסע טראָפּנס, וואָס האָבן זי געצוווּנגען

אַראָפּלאָזן דעם קאָפּ. זי האָט פאַרשטאַנען, זי האָט אַרויסגעלייענט אויף זײַן פּנים, זי האָט געהערט אין זײַן קול דעם ענטפער, אויף וועלכן זי האָט אַזוי לאַנג, מיט אַזוי פיל פּײַן געוואַרט. און איצטער איז זי געווען גליקלעך. זי האָט געקוקט אַראָפּ אַ רויטע, אַ צעטראָגענע, און נישט געהערט וואָס ער פרעגט.

דעמאָלט האָט זיי אָנגעיאָגט און אַריבערגעיאָגט אַ יונגער מאַן פון אַ יאָר דרײַסיק, וואָס האָט געטראָגן שוואַרצעברילן, אַ פּעס אויפן קאָפּ און אַ הויכן, שטייענדיקן, ווײַס-געפּרעסטן קאָלנער. דאָס איז געווען דער שרײַבער פון מושבֿ זקנים, פּנחס קלאָפּער, וואָס האָט געשמט אין שטאָט פאַר אַ געבילדעטן יונגן מאַן, ווײַל ער האָט געשריבן שנאָר-בריוולעך אויסער אין העברעיִש אויך אין פראַנצויזיש און דײַטש, און יידן מבֿינים האָבן געזאָגט, מיט התפּעלות, אַז יעדער וואָרט זײַנער איז אַ פּערל. אסתּר האָט אים אָפּגעשטעלט.

— זײַט אַזוי גוט, ר׳ פּנחס!

זי האָט גענומען טענהן וועגן דער לאַגע בײַ זיי אין דער היים און וועגן דעם ענין פון איר זיידן, און אויף זײַנע אויסמײַדנדיקע תּשובֿות, אַז דאָס געהערט צו די גבאים און ער קאָן אין דעם קיין דעה נישט זאָגן, האָט זי געלאַכט צו אים מיט דעם בעטנדיק-פאָדערנדיקן מיידלשן געלעכטער, וואָס זי האָט זיך מיט דעם אינסטינקטיוו באַנוצט, ווען זי האָט געוואָלט עפּעס אויספירן נישט בײַ אַ היימישן, נאָר בײַ אַ פרעמדן מאַנצביל, און האָט חנפעוודיק געזאָגט, אַז צווישן זיי רעדנדיק וויסן זיי דאָך, אַז דאָס ווענדט זיך נישט אין קיין אַנדערן, נאָר אין אים. ער האָט צוגעשוויגן, נישט צוזאָגנדיק, נישט וועלנדיק עפּעס טאָן פאַר ר׳ זלמנען, נישט זעענדיק וואָס ס׳וועט אים אַרויס-קומען פון דעם, אָבער אויך נישט וועלנדיק לייקענען, אַז ער וואָלט געקאָנט טאָן, דערבײַ האָט ער פאַרשנדיק באַטראַכט דעם בחור, וואָס איז געגאַנגען מיט איר.

מאיר איז געווען אַ הויכער, שיינער שאַטין, ער האָט געטראָגן אַ נײַעם דעם ווינטער געקויפטן ברוינעם מאַנטל, און כאָטש ער האָט שוין געטראָגן אַ פּעס אויפן קאָפּ איז געווען נישט שווער צו דערקענען נאָך זײַן שטעל און קוק, אַז ער איז נישט קיין היגער, מסתּמא פון די רוסישע. בײַ זיי איז איצטער בײַ אַלעמען געוואָרן אַ מאָדע צו טראָגן פּעסן. דער שרײַבער פון מושבֿ זקנים האָט בײַ זיך באַשטימט, אַז דער בחור זײַן פון ציוניסטישן משׂרד, אָדער פון דער באַנק. נאָר אַזוי ווי ער האָט צוליב די עסקים פון זײַן אַנשטאַלט געקענט די היגע פּקידים, איז בײַ אים געבליבן, אַז דאָס מוז זײַן גאָר אַ יפֿוער. פּנחס קלאָפּער איז געווען אַ דורכגעטריבענער יונג און האָט ליב געהאַט צו באַווײַזן פאַר „זיי" וואָס ער קלערט און ווי ער פאַרשטייט. דאָס האָט אים געשטופּט צו פאַרפירן מיטן בחור אַ ברייטן שמועס וועגן מושבֿ זקנים און אַגבֿ באַווײַזן, אַז ער פאַלט נישט אַראָפּ אין שׂכל פון יענע, פון די חוץ-לאַרצדיקע.

— איר רעדט וועגן דער לאַגע, אין וועלכער איר זענט פאַרבליבן נאָכן טויט פון אײַער פאָטער, — האָט ער זיך אָפּגערופן צו אסתרן, קוקנדיק בעת מעשׂה צו פונקן, — און בײַ אַנדערע איז בעסער? גיט אַ קוק אַרום... וואָס זשע רעדט איר וואָס? ר׳ זלמן איז אַליין שולדיק, וואָס ער האָט זיך אײַנגעשפּאַרט, אַז מען זאָל אים אַרײַננעמען גאָר אומזיסט. ערשטנס, זאָגט ער, האָט ער נישט פון וואַנעט צו נעמען, און צווייטנס, זאָגט ער, איז נאָך די תקנות מוז מען אים אַרײַננעמען אומזיסט. וואָס הייסט, מען מוז? קיין מוז איז נישטאָ. ווען מיר זאָלן זיך אַזוי לאָזן וואָלטן מיר באַלד אַ האַלבע שטאָט געדאַרפט אַרײַננעמען!

— עס זענען דאָך פאַראַן נישט קיין זקנים אויך! — האָט זיך מאיר פונק צעלאַכט. קלאַפּער האָט אַ שמייכל געטאָן בנעימותדיק, ווײַזנדיק אַ שורה קליינע, שאַרפע ציינער:

— די יונגעלײַט — גלויבט מיר, אַז בײַם הײַנטיקן טאָג פּאַסן זיי פאַרן מושב זקנים נישט ווייניקער, ווי די אַלטע! געווייַנטלעך, אײַך וואָלט איך נישט אַרײַנגענומען!

— כאַ־כאַ־כאַ!... — האָט פריילעך געלאַכט פונק.

— געוויינטלעך, — האָט דער שרײַבער גערעדט ווײַטער, — ר׳ זלמן האָט זיך אַליין קאַליע געמאַכט, וואָס ער האָט זיך געקריגט מיט די גבאים. אַזאַ ייִד, ווי ר׳ זלמן — אַלע קענען אים, מען וואָלט נישט געמאַכט קיין גרויסע רייד... איבער וואָסערע צען נאַפּאָלעאָן מאַכט מען נישט אַזאַ רעש... און ווידער — אַ רענדל אַרויף, אַ רענדל אַראָפּ — מען וואָלט דורכגעקומען, אייגענע מענטשן...

— בײַ אײַך רעדט זיך דאָס אַזוי גרינג אַרויס פון מויל, ר׳ פּנחס, — האָט אַ געשריי געטאָן אסתּר — צען נאַפּאָלעאָן! פונוואַנען זאָלן מיר נעמען צען נאַפּאָלעאָן?

— איך וועל אײַך זאָגן, אדון... אַנטשולדיקט, איך וויס נישט אייער נאָמען — האָט זיך אַ קער געטאָן פּנחס קלאַפּער צום סטאָליער.

— פונק.

— פונק? — האָט איבערגעפרעגט דער שרײַבער פון מושב זקנים, טראַכטנדיק — אַ יפו׳ער?

— ניין, אַ היגער.

— יאָ... — עס איז פאַר אים געווען טשיקאַווע: אַ היגער און ער קען אים נישט! — איר מיינט דאָך אַוודאי, אַז מיר קריגן געלט פון דער וועלט אויסצוהאַלטן די זקנים?... האָט איר אַ טעות, ליבער פרײַנט. אויף אַזוינע זאַכן גיבן נישט אונזערע ייִדעלעך. אַ האַלבן גראָשן, אַ גראָשן — מהיכי תיתי! אָבער נישט מער!... דער יסוד פון די מוסדות חסד אין

ירושלים איז גאָר אַן אַנדערער... ס'איז אַזוי ווי אַ באַנק, להבדיל, אַ ייִד האָט פֿײַנט צו וואַרפֿן זײַן געלט אויפֿן ווינט — ער וויל דאָס אַרײַנלייגן אין אַ ראַיעלן געשעפֿט. אַ ייִד פֿון אַמעריקע, למשל, צי פֿון דײַטשלאַנד, צי פֿון אונגאַרן — אַז ער באַקומט אַ בריוול פֿון אונז, צי פֿון אַ בית יתומים, צי פֿון אַ שפּיטאָל — רעכנט איר, אַז ער וועט זיך דאָס אַזוי כאַפּן צו שיקן פֿינף, צי צען, צי גאָר פֿופֿציק נאַפּאָלעאָן אויף אויסצוהאַלטן עפּעס אַ זקן, אָדער אויסגעבן אַ יתומה, אָדער קויפֿן רפֿואות פֿאַר אַ חולה? נו, און דערנאָך, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר, ווען ער וועט שטיין פֿאַרן בית דין של מעלה, וועט ער גיין זוכן דעם זקן, די יתומה? וואָס דאַרף ער די קאָפּ־דרייעניש? ער וויל גיין אויף אַ זיכערער בריק. ער שיקט אַרײַן צען דאָלער מען זאָל זעצן אַ מנין ייִדן זאָגן קדיש פֿאַר זײַן טאַטן, אָדער פֿופֿציק דאָלער פֿאַר דרײַ מנינים: אַ מנין אין דער חורבה־שול, אַ מנין אויף דער מוטער רחלס קבֿר און אַ מנין אין מירון, לעבן צפֿת... איי וואָס, דאָרטן אין ירושלים וועט מען פֿאַרן געלט אויסהאַלטן זקנים און אויסגעבן יתומות — דאָס אַרט אים נישט. ער האָט זיך באַוואָרנט מיט דירעקטע וועקסלען.

— און טאָמער זאָגט ער אַליין קדיש? — האָט געפֿרעגט פֿונק, שטאַרק פֿאַרינטערעסירט פֿון דער אָריגינעלער באַלויכטונג פֿון דער זאַך.

— זעט איר, דערפֿאַר ליגן טאַקע אין דר'ערד די פּוילישע כוללים, — האָט געזאָגט מיט נצחון פּנחס קלאַפּער. — אַ פּוילישער ייִד וועט איבערגעבן אַ פֿרעמדן זאָגן קדיש פֿאַר זײַן טאַטן? מען זאָל אים צוצאָלן!... אַ דײַטש — אַ דאָקטאָר, אַ סוחר, אַ... אַ שוואַרץ יאָר ווייס וואָס — קלערט ער בײַ זיך, אַז ער קאָן גאַנץ גרינג פֿאַרגעסן ווען ער האָט יאָרצײַט, אָדער קיין צײַט נישט האָבן אַרײַנלויפֿן אין שול אויף פֿינף מינוט זאָגן קדיש — טאָ נאָט אײַך פֿופֿציק מאַרק, הונדערט מאַרק — זעצט אַ מנין ייִדן אין ירושלים!...

— ר' פּנחס, איז ווי זשע וועט זײַן מיטן זיידן? — האָט אים איבער־געשלאָגן אסתּר מיט אומגעדולד.

אַלע זײַנע רייד זענען איר פֿאָרגעקומען נאָר ווי אַן אומנויטיקער פֿאַר־קריכן אין דער זײַט.

— איך זאָג דאָך אײַך: אַ רענדל אַרויף, אַ רענדל אַראָפּ — מיר וועלן דורכקומען, הערט, אדון פֿונק, — האָט ער זיך ווידער אויסגעדרייט צו אסתּרס מיטגייער, — בײַ ייִדן זאָגט זיך אַ ווערטל: יעדער ייִד האָט דריי ביסעלעך: אַ ביסעלע ייִדישקייט — ער מעג זײַן גאָר אַ גרויסער אַפּיקורס, אָבער אַמאָל, יום כּפּור, גייט ער פֿאָרט אַרײַן אין אַ שול, אָדער עס ווערט אים אומעטיק אויפֿן האַרצן און ער גיט אַ זינג אַ ייִדישן ניגון; אַ ביסעלע רחמנות — אַט ווי ער זאָל נישט זײַן אַן אַכזר גיט זיך בײַ אים דאָך אַמאָל אַ ריר דאָס האַרץ; אַ ביסעלע געלט — ער מעג זײַן דער גרעסטער קבצן, אָבער ערגעץ וואו, בײַם ווײַב אין זאַק, צי בײַ זיך אין פּערינע וועט זיך דאָך עפּעס בײַ אים

פאַרוואַלגערן. וואו איז דאָס געהערט געוואָרן, אַז אַ ייִד זאָל גאָר, טאַקע גאָר נישט האָבן קיין גראָשן?...

און ער האָט געקוקט אויף פונקן ערנסט, מיט אַ גלאַנץ אין די אויגן, וואָס האָט זיך באַהאַלטן הינטער די שוואַרצע שייבעלעך פון זײַנע ברילן, און וואָס האָט ווי געוואָלט זאָגן: „אויב דו פאַרשטייסט — פאַרשטיי, אויב נישט — איז נישט כדאַי צו דערקלערן".

— אַ קעפּל! — האָט זיך אָפּגערופן פונק צו אסתּרן מיט התפּעלות, נאָך דעם ווי זיי האָבן זיך צעשיידט מיטן שרײַבער פון מושב זקנים און פאַרנומען זיך פון יפו'ער גאַס לינקס, — אַזוי האָב איך דאָס קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען!

— אַהאַ, ער דרייט מיטן גאַנצן אַנשטאַלט! — ער איז זייער אַ געביל־דעטער! — האָט אסתּר געזאָגט מיט גרויס כּבֿוד.

זי האָט אויסגעמיטן צו געברויכן אַזעלכע ווערטער, וואו זי וואָלט אים געדאַרפט אירצן אָדער דוצן. זי האָט זייער אים געוואָלט זאָגן „דו" און האָט נישט געוואָגט.

און דאַן האָט ער זי גענומען פאַר אַ האַנט און געמאַכט ווייך, ענדיקנדיק מיטאַמאָל אַלע ספקות:

— דאַג'ע נישט, אסתּרקע! מיר וועלן קריגן די עטלעכע נאַפּאָלעאָן.

זי האָט שווײַגנדיק צוגעדריקט צו זיך זײַן האַנט. איר האַרץ האָט געשלאָגן שטאַרק, פול מיט דאַנק, און מיט עפּעס, וואָס איז געווען פיל מער און שטאַרקער, ווי דאָס דאַנק־געפיל.

9

דערווײַלע איז ר׳ זלמן נאָך אַלץ געבליבן אין דער היים. ער איז נאָך מער אַרײַן אין זיך. פֿאַרטאָג פֿלעגט ער אַוועקגיין אין בית מדרש, אָן צו טרינקען אַ גלאָז טיי, און קומען צוריק אַרום אַכט, ווען די קינדער זענען שוין געווען אַוועק צו דער אַרבעט. דעמאָלט פֿלעגט ער נעמען אַ שטיקל ברויט און טרינקען אַ גלאָז לעבלעכן טיי. אסתּר האָט געזען מיט אַ פֿאַרקלעמט האַרץ, אַז ער ווערט שוואַכער פֿון טאָג צו טאָג. זי האָט זיך געבעטן בײַ אים, ער זאָל רחמנות האָבן אויף זיך און אויף איר — זי קאָן נישט צוזען ווי ער פֿאַרהונגערט זיך. און וואָס וועלן לײַט זאָגן?

ער האָט זיך נישט געלאָזט ריידן:

— איך עס גענוג, אסתּרקע! גיי, גיי, דו ביסט אַ גוט קינד!

און אין שטוב איז בײַ זיי גראַד געוואָרן בעסער. עס איז ווי אַליין פֿון זיך געקומען. חיה האָט אָפֿטער געבראַכט מיט זיך גוטע זאַכן. מענע האָט זיך גענומען אויסצאָלן פֿון די חובֿות אין קלייטל, פֿאַר די קוילן, פֿאַר דער דירה, און דערבײַ זענען נאָך כּסדר געלעגן עטלעכע איבעריקע מעדשידיס אין שופֿלאָד. פֿונוואַנען דאָס אַלץ האָט זיך גענומען — וועגן דעם האָט מענע געקלערט פֿאַר זיך, און נישט געוואָלט קלערן. אסתּר האָט געהאַט אירע געדאַנקען, און האָט אויך נישט גערעדט. נאָר בײַנאַכט, ווען זי פֿלעגט זיך אויפֿכאַפּן מיט אַ ווילדן געשריי, פֿון וועלכן אַלע אין שטוב פֿלעגן זיך פֿלעגט זי אַמאָל אָנכאַפּן אַ מין יאוש און עקל צו אָט דער גרויסער און פֿעטער מויד, און זי פֿלעגט זיך פֿון איר אָפּרוקן צום ברעג פֿון בעט אַזוי, אַז זי זאָל זיך נישט אָנרירן צו איר. און ס׳איז איר אָפֿטער געקומען דער געדאַנק וועגן קריגן פֿאַר זיך אַ באַזונדערע בעט.

נאָר ר׳ זלמן האָט וועגן דעם נישט איבערגעקלערט. ער איז געווען פֿאַרטאָן אין זײַנע מחשבֿות וועגן זיך, וועגן זײַן לעבן, וועגן דעם סוף פֿון זײַן לעבן. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויף איין זאַך: ער עסט אויף דאָס ברויט פֿון יתומים — פֿון זײַנע אייניקלעך די יתומים. ער האָט נאָך אַלץ געהאָפֿט, אַז ער וועט צווינגען די גבאים אַרײַננעמען אים אין מושבֿ זקנים.

בײַטאָג האָט אים דער דאָזיקער געדאַנק געשטאַרקט. ער איז געגאַנגען זען זיך מיט מענטשן און באַשולדיקן די גבאים. ער האָט געפֿירט אַ מלחמה פֿון עקשנות מיט זײַן שוואַכקייט און הונגער. אָבער בײַנאַכט פֿלעגט ער זיך אַמאָל אויפֿכאַפּן מיט אַ ווילדן געשריי, פֿון וועלכן אַלע אין שטוב פֿלעגן זיך אויפֿוועקן דערשראָקן, און פֿלעגט ליגן דערנאָך מיט אָפֿענע אויגן, מיט אַ שוידער אין גאַנצן לײַב, מיט אַ ווייטאָגדיק־קלאַפּנדיקן אַלטן האַרץ. דעמאָלט האָט ער געוואוסט אויף געוויס, אַז זײַן קריג מיט די גבאים, זײַן עקשנות אַנטקעגן די קינדער, זײַן כּעס, זײַן באַליידיקן זיך, זײַן וועלן אויספֿירן — אַז דאָס זענען אַלץ נאַרישקייטן, גאָר פּוסטע זאַכן... ער איז אַלט און שוואַך, די כּוחות גייען אַוועק מיט יעדן טאָג, דער סוף איז נאָענט — שוין גאָר נאָענט...

— רבונו של עולם, האָב רחמנות, — האָט ער געמורמלט, ווי אין אַ פֿאַרגעסנקייט, — רבונו של עולם, נאָך נישט... נאָך נישט איצטער... נאָך אַ יאָר!... איין יאָר, סך הכּל!...

אויפֿן שטערן האָט אים אַרויסגעשלאָגן אַ קאַלטער שווייס. אויף די אויערן, אויף דער באָרד זענען אים אַראָפּגערונען זודיק־הייסע, זודיק־קאַלטע טרערן. ר' זלמן האָט געוויינט אַן אַ קול אין דער פֿינצטערער ווינטער־נאַכט.

חיה איז דעמאָלט געווען אָפֿטער אין דער היים. נישט זעלטן פֿלעגט זי זיך אומקערן פֿון גאַס צו האַלבן טאָג, אָדער נאָך פֿריִער, און בלײַבן זיצן אין שטוב ביז פֿאַרנאַכט. דערנאָך פֿלעגט זי אַוועק אויפֿן גאַנצן אָוונט, אָדער גאָר נישט קומען אַהיים ביז אויף מאָרגן אין דער פֿרי. מענע האָט געפּרוּווט מיט איר רעדן, נאָר זי האָט איר שטענדיק אָפּגעהאַקט:

— לאָז מיך צורו, מאַמע!

באַהאַלטענערהייט האָט זי געבראַכט דער מאַמען פּושקעלעך נעסטלי־מילך און אייער. מענע האָט דאָס זשעדנע צוגענומען. פֿון זינט זי איז קראַנק געוואָרן זענען אַלע אירע געדאַנקען געווען נאָר וועגן איר געזונט. איר איז געווען קלאָר, אַז דאָס איבעריקע וועט זיך שוין ווי עס איז אַליין פֿון זיך אויסבעסערן. און איצט האָט זי געפֿילט, ווי דאָס געזונט קומט איר צו מיט יעדן טאָג. זי איז דעריבער נישט צוגעשטאַנען צו פֿיל צו חיהן. זי וויל נישט רעדן — איז נישט! אַבי זי פֿאַרדינט, גאָט צו דאַנקען. און זי האָט כיטרע גע־שוויגן, באַהאַלטן די אייער מיט די נעסטלי־מילך הינטערן קאָמאָד און קיינעם נישט געזאָגט פֿון דעם. דער מאָגן איז בײַ איר גוט געוואָרן, די געשווילעכץ פֿון די פֿיס איז אַראָפּ, דאָס פּנים איז ווידער געוואָרן גלאַט און פֿאַרביק — זי האָט אויסגעזען מיט צען יאָר יונגער. איצט האָט זי זיך געפֿרייט, וואָס עלקע קומט נישט מער. די סוחרטע וואָלט גלײַך אָנגעהויבן צו שמעקן — ווי? פֿונוואַנען? גלײַכער, אַז מען איז פֿונדערווײַטנס!... אַזוי שווײַגט זי אויך נישט. די ייִדענעס אין מאַרק האָבן איר שוין דערציילט, אַז עלקע גייט און באַרעדט זיי. און וועגן חיהקען, זאָגן זיי, רעדט זי גאָר מיאוסע רייד.

— מיאוס זאָל איר ווערן דאָס לעבן, טאַטע אין הימל! — האָט מענע אויפגעהויבן די אויגן צום באַלקן.

און זי האָט געשאָלטן די שוועסטער מיט טויטע קללות.

וועגן חיהן אָבער האָט מען געשמועסט אַלץ אָפטער און די רייד זענען געוואָרן מער באַשטימטע. ר׳ זלמן איז איינמאָל אין אָונט געקומען פון בית מדרש מיט אַ גאָר פאַרחושכטן פנים.

— מענע, דו האָסט געהערט וואָס מען זאָגט וועגן חיהקען? — האָט ער געפרעגט מיט אַ באַזונדערער האַרטקייט אין קול.

אסתר האָט אויפגעציטערט. זי האָט זיך אָנגעשטעלט אויפן זיידן מיט אַ דערשראָקענעם פנים. מענע האָט זיך צוזאַמענגעצויגן אינעווייניק און אַריין אין זיך, ווי אַלעמאָל, ווען זי האָט געפילט אַ סכנה פון דרויסן.

— וואָס איז דען? — האָט זי געפרעגט מיט אַ פאַרשטיינערטן פנים.

— וואָס איז דען, — האָט ער איבערגעזאָגט מיט ביטערניש, — אַ מוטער ביסטו?...

און דאָן האָט אים אַ זעץ געטאָן אין קאָפּ דער כעס, וועלכן ער האָט מיט אַזוי פיל זאָרג געטראָגן פון בית מדרש ביז אַהיים, נישט אַרויסגעבנדיק דאָרטן פאַר קיינעם, נישט פאַרלירנדיק אויפן וועג קיין טראָפּן. זיין פנים האָט זיך אָנגעגאָסן מיט בלוט — טונקל־רויטע, אַלטע בלוט — די הענט און פיס האָבן אים געציטערט. ער איז געשטאַנען אין מיטן שטוב, אַ נידעריקער, אַ ברייטער אין ברוסט, אַ גרויער, דער קאָפּ אַריינגעזונקען אין די פלייצעס, די אויגן ברענענדיקע, און האָט געשריען מיט אַ משונהדיקן קול, מיט אַ מין הייזעריקן קוויטש, און געטופּעט מיט די פיס, און געטרייסלט זיך אַזוי, אַז אסתר האָט אַלץ מורא געהאַט ער זאָל נישט פאַלן אין מיטן שטוב. און כאָטש ער איז געוועזן נידעריק און אַלט און געהויקערט, האָט זיך אין יענער מינוט געדאַכט, אַז ער גרייכט מיטן קאָפּ ביז צום באַלקן און פילט אָן מיט זיך די גאַנצע שטוב.

— אַ מוטער ביסטו?... ווייסטו, אַז זי איז אַ נפקא געוואָרן? אַ נפקא!... מיין אַלטערס קינד!... מיט גוים געשעפטן... אַ נפקא!... דו פאַרשטייסט דאָס, בהמה?... דו האָסט געהאַט אויגן?... האָסט אַכטונג געגעבן אויף דיין טאָכטער? וואו איז זי? אַהער־צו רופט זי, זאָג איך אייך! אסתר!...

— זי איז נישטאָ אין דער היים, — האָט אסתר געזאָגט דערשראָקן.

— נישטאָ? ווען איז זי דאָ? ביינאַכט איז זי דאָ? איך פרעג דיך, מענע: ביינאַכט איז זי דאָ? טאָ זאָל זי מער נישט קומען! איר הערט, וואָס איך זאָג אייך: זי זאָל דאָ אין שטוב נישט אַריינגיין, דעם טאַטנס הויז נישט פאַראומריינען. זאָל זי ליגן דאָרט ביי איר גוי... אפשר האָט זי זיך שוין געשמדט אויך? — איז אים איינגעפאַלן אַ נייער געדאַנק. — איך פאַרשילט

זי אויף אייביקע יאָרן... די קללה פֿון איר זיידן זאָל זיך פֿון איר קיינמאָל נישט אָפּטאָן... זי איז געשטאָרבן... מענע, דײַן טאָכטער איז געשטאָרבן!... אסתּר, דײַן שוועסטער איז געשטאָרבן!... איך וועל נאָך איר זיצן שבֿעה!...

אסתּר האָט אויסגעבראָכן אין אַ כליפּענדיקן געוויין.

מענע איז אַלץ געזעסן ווי אַ פֿאַרשטיינערטע. זי האָט זיך דערמאָנט אָן די אייער און נעסטלי־מילך, און קיכלעך, וואָס זי האָט באַהאַלטן הינטערן קאָמאָד, וואָס חיהקע האָט איר הײַנט געבראַכט. דאָס אַלץ וועט מער נישט זײַן. זיי וועלן ווײַטער לעבן מיטן בלויען דורא־ברויט און וואַסערדיקן בלעטער־זופּ. און דאָס נעמט זיך אַלץ פֿון אים, פֿון אָט דעם אַלטן, וואָס גיט גאָרנישט, וואָס זיצט בײַ זיי אויפֿן האַלז שוין גאַנצע צען יאָר, וואָס זי קאָן אים נישט אָנקוקן, וואָס זי קאָן נישט זען, ווי ער דיכעט אַפֿילו, וואָס ער האָט פֿאַרטריבן פֿון שטוב איר לייבלעכע שוועסטער, און איצטער האָט ער פֿאַרשאָלטן איר טאָכטער.

זי האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון בעט, וואו זי איז געזעסן, און האָט זיך געשטעלט אַנטקעגן אים, אַ הויכע, אַ פלאַטשיקע, מיט אַ ברייטן פֿאַרשטיינערטן פּנים, און האָט גענומען רעדן, קוקנדיק פֿאַרבײַ אים, צו דער לופֿט, און ווענדנדיק זיך ערגעץ אין דער וועלט אַרײַן. איר קול איז געווען אומבאַלעבט, מאָנאָטאָן ווי אַלע מאָל, און נאָר אין דעם ציטער, וואָס איז איבער אים פֿון צײַט צו צײַט אַריבערגעלאָפֿן, האָט מען געקאָנט דערקענען, אַז אינעווייניק אין איר קאָכט אַ פֿאַרשטיקטע אויפֿרעגונג.

— מענטשן זאָלן האָבן אַ טבֿע צו שטופּן די נאָז אומעטום וואו מען דאַרף נישט. מען זאָל רק זוכן פֿון אונטער דער ערד ווי צו מאַכן אַן איבערקערעניש אין הויז. שעמען מעגן זיי זיך אין זייער ווײַטן האַלז אַרײַן!... טפֿו אויף מײַנע שונאימס קעפּ!... אַן אַלטער ייִד, וואָס שוין פֿון צען יאָר, ווי ער האָט נישט פֿאַרדינט קיין פּאַרע, וואָס זיצט אויפֿן האַלז בײַ די קינדער און זיי האַלטן אים מיט גרויס כּבֿוד — נישט ווי בײַ לײַט — זאָל אים נאָר זיצן אין קאָפּ אָנצוצינדן אַ שׂרפֿה אין הויז, און שילטן זיך מיט טויטע קללות... נישט גענוג האָט מען געטאָן פֿאַר אים!... מענטשן האָבן נישט קיין בושה און קיין חרפּה... דעם זון באַגראָבן נעמט ער זיך איצטער צו די אייניקלעך. נישט געקאָנט זען מען זאָל די פּופּציק באַפּאָלעאָן קריגן פֿריִער מיט אַ וואָך — וואָלט אַלטער נישט אַוועק פֿון אונז יונגערהייט... וואָס האָב איך געקאָנט טאָן, אַ שוואַכע ייִדענע, מיט קראַנקע פֿיס?... דער זון אין דר׳ערד אַרײַנ־געלייגט און אַליין פֿירט ער מלחמות... איצטער גענומען זיך אַריבערטראָגן פּליאָטקעס פֿון קלויז... אַז מען זאָגט אים שלעכטס אויף זײַנס אַן אייגן קינד קומט אים צו אַ שטיק געזונט... אַן אַנדערער וואָלט אים די ציינער אַרויס־גענומען, דעם וואָס רעדט... די שנור און די אייניקלעך זענען אים אַ דאָרן אין אויג... זעט, דאַכט זיך, גאַנץ גוט, ווי די מיידלעך ווערן אויסגעריסן,

האַרעווענדיק פאַרן הויז, פאַר אים. נישטאָ צו מאַכן גרינגער. טאָמער האָט מען געזאָגט אַ וואָרט וועגן מושב זקנים איז הימל עפן זיך... געכאַפּט דעם שטעקן און אַנטלאָפן אויף אַ גאַנצע נאַכט... און טאָמער שוין יאָ מסכים געווען לפנים — איז גלײַך געגאַנגען און צעקריגט זיך מיט די גבאים... מיינט, אַז מען פאַרשטייט נישט די שטיק... לייזערקען שוין אַרויסגעטריבן פון שטוב, עלקען אַרויסגעטריבן, איצטער — חיהקען... לײַטישער געלעכטער!... מאָרגן וועט ער הייסן גיין מיר מיט אסתרקען. מײַנע שונאים זאָלן נישט דערלעבן צו זען דעם נחת... חיהקע וועט דאָ בלײַבן — איר הערט, שווער? — איצטער האָט זי שוין געשריען מיט אַ מין משונהדיק־שאַרפן קול, ווי פון אַ קופּערנעם רערל: — זי וועט דאָ בלײַבן. אויב אײַך געפעלט נישט מעגט איר ווײַטער נעמען דעם שטעקן... און ווער ס'שילט מײַן טאָכטער זאָלן די קללות פאַלן אויף זײַן קאָפּ... אויף זײַן קאָפּ! אויף זײַן לײַב און לעבן... אַלע וויסטע חלומות, רבונו של עולם!... צו אים זאָל דאָס אויסגיין!...

יענעם אָוונט איז ר' זלמן ווײַטער געקומען צו זײַן אַלטן גוטן ברודער, דעם לאָטוטניק, ברוך שיבקאָ. ער האָט זיך שווער אַנידערגעזעצט אויפן שמאָלן הילצערנעם בענקל, אַנגעלענט זיך מיטן רוקן אָן וואַנט, און אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ אויפן ברוסט. זײַן פּנים איז געווען אויפגעלאָפן מיט גראָבע קנייטשן פון אַ ברודיקן ערד־קאָליר. זײַן ווײַסע באָרד איז פלאַטשיק געלעגן איבער די לאַצן פונם אויבערמאַנטל. אין די הענט האָט ער געהאַלטן דעם שטעקן.

ער האָט אויפגעהויבן די אויגן — גרויסע, אָפּגעשטעלטע, אויסגעלאָשענע, אַלטע אויגן — צו ברוכן און נעכען, וואָס זענען געשטאַנען לעבן אים אומרויִק, און געזאָגט שטיל:

— ברוך, איך בין ווידער געקומען צו דיר.

ברוך האָט אין אויפרעגונג צוגעקלאַפּט מיטן קורצן פיסל אָן דער פּאָדלאָגע:

— אַדרבה, אַדרבה... בכבוד גדול... ביסט בײַ אונז אַן אַנגעלייגטער גאַסט, זלמן!

און נעכע האָט אונטערגעשפּאַרט די רעכטע באַק מיטן קולאַק און געקוקט אויף אים מיט גוטסקייט און רחמנות, און צוגעשאָקלט מיטן קליינעם פּנימל, וואָס איז אויך געווען ווי אַ צונויפגעקוועטשטער, אײַנגעקנייטשטער קולאַק.

— איך וועל אײַך אויפקאָכן אַ קענדל טיי, ר' זלמן... גאָט איז אַ טאַטע, מער נישט, ווי ער!...

— איך וועל בײַ דיר זיצן שבעה, ברוך, — האָט געזאָגט ר' זלמן.

דאָס מאָל איז ר' זלמן שוין נישט געקומען צוריק צו זײַן שנור און אייניקלעך.

און אין שטוב איז מען געווען צופיל פאַרנומען מיט די אייגענע צרות און אויפרעגונגען מען זאָל זיך קאָנען אָפּגעבן מיטן עלנטן מענטשן, וואָס איז מער בײַ זיי נישט געווען פאַר די אויגן, וואָס האָט אַריבערגעטראָגן זײַן אַלטן גוף ערגעץ אין אַן אַנדער ווינקל כּדי דאָרטן אויסצולעבן זײַנע לעצטע טעג. אסתּר נאָר איז געקומען צו אים אויף איבערמאָרגן, אין באַגלייטונג פונעם יונגן סטאָליער, דעם שכן זייערן, און האָט געווינט פאַר אים, האָט אים געקושט און געשלעפּט צוריק אַהיים. ער האָט זי געגלעט איבערן קאָפּ און האָט אויך מאָדנע־פאַרהאַקט אַ כּליפּע געטאָן — און דאָס האָט זי געמאַכט שרײַען פאַר געוויין — פון יאָרן שוין ווי ער האָט זי קיין גלעט נישט געגעבן, און וויינענדיק האָט זי אים קיין מאָל פריִער נישט געזען. אָבער וועגן צוריק־גיין האָט ער געזאָגט פעסט און בייז:

— ניין!

און דאַן האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט אין דרויסן — זי מיט מאירן — און מאיר האָט איר געזאָגט, אַז פאַר ר׳ זלמנען איז דאָ, בײַ ברוכן, טויזנט מאָל בעסער צו זײַן, ווי אין דער היים, אָדער אין מושבֿ זקנים. און דאָס וואָס זײַן עסן קאָסט אין דער היים, אָדער וואָס מען וואָלט געדאַרפט אײַנצאָלן אין מושבֿ זקנים וועלן זיי דאָס בעסער געבן ברוכן, און ר׳ זלמן וועט בײַ אים האָבן אַ רויִקן לעבן, און זיי וועלן אים קומען זען. זיי זענען געגאַנגען צוריק און האָבן אַרויסגערופן ברוכן, און ברוך האָט אַרויסגערופן נעכען — און די זאַך איז באַלד דערליידיקט געוואָרן אויפן בעסטן אופן.

נאָר אסתּר האָט געהאַט אין יענע טעג נאָך גרעסערע דאגות, ווי דער זיידע. אין די גאַסן זענען שוין צום צווייטן מאָל געווען פאַנאַנדערגעקלעפּט די ליסטעס מיט די נעמען פון די נײַע אָטאָמאַנער, וואָס דאַרפן זיך צושטעלן צום דינסט. צווישן די אָפּגעדרוקטע נעמען איז געווען אויך זײַן נאָמען. עס האָט זיך נאָך אַלץ נישט געגלויבט, אַז די מענטשן, וואָס זענען אָקאָרשט געווען רוסישע, פון חוץ־לארץ געקומענע, און וואָס האָבן דאָס רובֿ גאָר נישט פאַרשטאַנען די היגע שפּראַכן, וועט מען פאַרשפּאַרן אין קאַזאַרמע צוזאַמען מיט די לײַזיקע טערקן און שיקן ערגעץ אין מדבר אונטער דער קאָמאַנדע פון אַ ווילדן אומריינעם טשאַוויש צו גראָבן ערד און וואַלגערן זיך אין בלאָטע, ביז זיי וועלן זיך אָװעקלייגן פון הונגער אָדער אַ קרענק, און מער שוין נישט אויפשטיין. פון לייזערן און אַנדערע, וואָס זענען צוריקגעקומען, האָט זי געוואוסט וועגן דעם ווי עס לעבט זיך דאָרטן די ייִדן. אמת, אויף דער מלחמה שיקט מען זיי נישט — אויך אַ שטיקל נס — מען זאָגט, אַז צו זיי — צו די ייִדן און קריסטן— האָט מען נישט קיין פאַרטרויען, ווײַל מען איז זיי חושד, אַז אין האַרצן האַלטן זיי מיטן ענגלענדער, און וואָלטן געוויס אַריבערגעלאָפן, ווען מען וואָלט זיי געשיקט שלאָגן זיך קעגן אים. דעריבער שיקט מען זיי נאָר אויף אַרבעט ווײַט פון דער מלחמה. אָבער די אַרבעט איז אַזוי שווער און דאָס עסן אַזוי שלעכט, אַז זיי פאַלן דאָרטן ווי די פליגן. אין דער פרי גיט מען אַ

הויפן מעל און בײַ נאַכט אַ הויפן מעל — און ווערג זיך. מען באַקט האַלב רויע פּלעצלעך און מיט דעם לעבט מען. און אַ גאַנצן טאָג אַרבעט מען ווי די אָקסן, און די טשאַווישן שטייען איבערן קאָפּ מיט בײַטשן. לייזער האָט דערציילט, אַז איינמאָל זענען זיי געקומען צום אָפּיציר און זענען אים געפאַלן צו די פּיס מיט אַ געוויין: „מיר קומען צו דיר ווי צו אַ טאַטן. אויסער דיר האָבן מיר קיינעם נישט, — מיט ווייכע רייד האָבן זיי אים געוואָלט נעמען, — פאַרבעסער אונז דאָס עסן! זעסט דאָך אַליין, מיר פאַלן פון די פּיס... אַט זענען שוין עטלעכע געשטאָרבן. אַז אַלע וועלן אויסשטאַרבן — מיט וועמען וועסטו אַרבעטן? גיב אונז נאָר אַביסל בעסער עסן מיר זאָלן קאָנען לעבן און אַרבעטן!"

און דער אָפּיציר, וואָס האָט געגנבֿעט פון זייער עסן און פאַרקויפט און גוט פאַרדינט אויף דעם, האָט אַ פּיר געטאָן מיטן פוס איבערן זאַמד און געזאָגט מיט אַ געלעכטער: „איר זענט אַזוי ווי דער זאַמד אונטער מײַנע פּיס... פּגרט אויס וויפיל אייער האַרץ גלוסט... מאָרגן שרײַב איך — שיקט מען מיר צו הונדערט אַנדערע אַזעלכע ווי איר!" און מאיר האָט איר נישט איינמאָל געזאָגט, אַז בעסער וואָלט ער געגאַנגען אויף דער מלחמה — דאָרטן גיט מען כאָטש גוט עסן און טרינקען, און מען קאָן לעבן, אויב מען ווערט נישט געהרגעט פון אַ קויל.

בעסער... וואָס איז בעסער? דאָס האַרץ האָט זיך אין איר איבערגעקערט און אין קאָפּ איז שוין געווען אַזאַ טומל, אַז זי האָט מער נישט געוואוסט, וואו זי איז אין דער וועלט. זי האָט אים אַרומגענומען ווען זיי זענען געווען אַליין בײַ אים אין צימער, און האָט ביטער געוויינט בײַ אים אויף דער ברוסט: זי וויל נישט ער זאָל אַוועקגיין!... זי וויל דאָס נישט!... זי קאָן נישט זײַן אָן אים.

און חיהקע האָט אויך געזאָגט, ער זאָל נישט גיין. מען קאָן אים אויך קריגן אָן עסטרײַכישן פּאַפּירל, אַזוי ווי לייזערן. ערשטנס, ער האָט נישט געדינט, און צווייטנס — ער איז נישט קיין היגער, די מוכטאַרס קענען אים אפילו נישט אין פּנים... משוגע דאַרף מען זײַן אַליין פון דער העלער הויט צו קריכן אין גרוב אַרײַן!...

נאָר מאיר פונק האָט זיך נישט פאַרגעשטעלט ווי קאָן מען זיך אויס־באַהאַלטן. ער איז געווען זיכער, אַז לייזערן וועט מען אויך באַלד פאַקן. און דאָן דאָס זיצן און ציטערן... און ווי וועט ער גיין צו דער אַרבעט? אין „בצלאל" קומט מען אַלע ווײַלע זוכן די אַנטלאָפענע תּימנער. קיין גרייטע קאַפּיטאַלן אויף צו זיצן אין שטוב האָט ער נישט. און פון זיי וועט ער זיך אויך דאַרפן אַרויסקלייבן.

— מילא, איך וועל זען ווי אַלע וועלן טאָן, — פלעגט ער זאָגן אסתּרן.

און צוזאַמען מיט דעם האָט זי געהאַט צרות און קאָפּדרייעניש מיט דער מאַמען. מענע איז ווידער פּלוצלונג און זייער שאַרף קראַנק געוואָרן אויפן מאָגן. עס האָבן נישט געהאָלפן קיין אָפּפירונגען און די אַלע היימישע מיטלען, וואָס מען האָט ביז אַהער געטאָן. זי איז געלעגן אויפן בעט אַ בלאַסע, מיט אַ פאַרגעלטן לימענע־פּנים, און האָט געקרעכצט. זי האָט זיך אַרײַנגענומען אין קאָפּ, אַז דאָס איז איר געקומען פונעם שווער, וואָס ער האָט איר אָנגעוואונשן. עס איז איר טיילמאָל געקומען אויפן געדאַנק שיקן אסתרן איבערבעטן אים, דעם אַלטן פרומען שמש, וואָס איז געוויס מער חשוב בײַ גאָט, ווי זי, און אפשר האָלט נאָך אַלטער אויך מיט אים דאָרטן... נאָר זי האָט דאָס נישט געטאָן אויס עקשנות. „בעסער דער טויט ווי גיין צו אים בוקן זיך"... האָט זי געמורמלט מיט אירע בלוטלאָזע ליפּן. און מיט אַ שטילן מאָנאָטאָנעם קול, מיט אַ פאַרשטיינערטן פּנים און נישט־ווינקענדיקע אויגן האָט זי לאַנג און געַנוי געשאָלטן אים מיט אַלע קללות, וואָס זי האָט זיך נאָר געקאָנט דערמאָנען אָדער צוקלערן, נישט קוקנדיק צי זי איז געווען אַלײן, אָדער ס'איז נאָך ווער געווען אין שטוב... און כאָטש זי האָט מיט אַזאַ זיכערקייט גערעדט, אַז דאָס האָט זיך צו איר גענומען פון אַ בייזער פאַרווינשונג, האָט זי פאַר זיך, באַהאַלטענערהייט, געוואוסט, אַז זי האָט זיך פאַרדאָרבן דעם מאָגן מיט אַ טוכלער איי, וואָס זי האָט געזשאַלעוועט אַרויסוואַרפן... נאָר זי האָט מיט אַ מין הילצערנער עקשנות נישט אויפגעהערט צו לייגן די שולד אויף ר' זלמנען.

פינף טעג איז זי אָפּגעלעגן אָן עסן. בײַנאַכט, אויפן זעקסטן טאָג, האָט זי געפילט אין שלאָף מאָדנע ווייטאָקן אין די פיס. מיטן בראָך־טאָג האָט זי זיך אויפגעכאַפּט און געוואָלט אַראָפּגיין פון בעט — די פיס זענען געווען ווי קלעצער — געשוואָלן הויך איבער די קני. זי האָט מער נישט געהאַט קיין שליטה איבער זיי. זי האָט געקאָנט נעמען אַ פוס מיטן האַנט און אויפהויבן אים — ווי נאָר זי האָט אים אָפּגעלאָזן איז ער געפאַלן צוריק, אַזוי ווי ער וואָלט גאָר נישט געווען קיין גליד פון איר לײַב. זי האָט אָנגעהויבן צו שרײַען דערשראָקן און האָט אויפגעוועקט אסתרן.

אסתר האָט געבראַכט דעם אַפּטייקער, וואָס האָט געוואוינט אינם הײַזל, אַרומגעצוימט מיט העל־בלויע שטאַכעטן, אין צווייטן עק פון דער שכונה. דער אַפּטייקער איז געווען פון אַ יאָר עטלעכע און דרײַסיק, מיט אַ שוואַרץ נידעריק געשוירן, קײַלעכדיק בערדל אַרום דעם גאַנצן פּנים, און מיט גלאַנציקע, קײַלעכדיק־אַרומלויפנדיקע קליינע אייגלעך. אסתרן איז געווען נישט אָנגענעם צו זען, ווי ער טאַפּט די נאַקעטע, געשוואָלענע פיס פון איר מאַמען און ס'איז איר דערבײַ געקומען אויפן זכרון, ווי פאַר צוויי יאָרן האָט זי אים באַגעגנט אין אָוונט נישט ווײַט פון זײַן הויז, און ער האָט זי פּלוצלונג צוגעקוועטשט צום פאַרקאַן און מיט אַ זשעדנער האַנט אָנגעכאַפּט בײַ דער ברוסט. זי האָט זיך דעמאָלט באַפרײַט פון אים מיט אַ שטאַרקן שטויס אין זײַט אַרײַן און איז אַנטלאָפן... איצט איז זי געשטאַנען לעבן אים בײַ דער

מאַמעס בעט און האָט אויסגעמיטן צו באַגעגענען זיך מיט אים מיט די אויגן. און דערנאָך, ווען ער האָט אויפגעדעקט דער קראַנקער די העמד און גענומען קוועטשן דעם אײַנגעפאַלענעם בויך, וואָס די הויט האָט זיך אויף אים אויס־געלייגט אין לויזע קנייטשן, איז זי רויט געוואָרן אין פּנים און גענומען קוקן אין פענצטער. דער אַפּטייקער האָט געשטעלט פראַגן און אויסגעהערט די ענטפערס מיט דער וויכטיקייט פון אַ פּראָפעסאָר, האָט אויסגעהערט דעם פולס, באַטראַכט די צונג, צוגעזאָגט געבן אַ פּראָשעק — און צולעצט האָט ער דאָך געעצהט צו פירן זי אין שפּיטאָל.

אסתּר האָט אַ האַלבן טאָג נישט געאַרבעט ביז זי האָט זיך דערשלאָגן מען זאָל צונעמען די מאַמע אין שפּיטאָל. און פאַרנאַכט, ווען זי איז געקומען פון דער אַרבעט, האָט אויף איר שוין געוואַרט אַ בשׂורה: מאיר פונק איז דעם טאָג געגאַנגען צושטעלן זיך ווען מיליטער־דינסט צוזאַמען מיט די איבעריקע נײַע אַטאַמאַנער, און מען האָט זיי שוין מער נישט אָפּגעלאָזן. זי איז געווען פאַרדרייט מיט דער מאַמען פון פאַרטאָג אָן און האָט אים גאָרנישט געזען און נישט געוואוסט, אַז ער וועט זיך הײַנט צושטעלן. אַצינד זענען זיי אַלע געזעסן פאַרשפּאַרט אין אַ הויף לעבן יפו'ער טויער, וואָס האָט דעמאָלט געדינט פאַר אַ צײַטווײַליקער מיליטערישער טורמע. ס'איז שוין געווען פינצטער, ווען זי מיט חיהן זענען געגאַנגען צו אים מיט אַביסל עסנוואַרג און מיט זײַן מאַנטל, וועלכן ער האָט אין דער פרי נישט מיטגענומען מחמת דער וואַרעמקייט פון טאָג. בײַם טויער פונעם הויף איז געשטאַנען אויף דער וואַך אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס, און צוויי טשאַווישן האָבן פרידלעך געשמועסט, רויכערנדיק זייערע ציביקעס.

— מאיר פונק? — האָט געפרעגט איינער פון זיי, — נישטאָ דאָ אַזאַ!

— דאָ! דאָ! — האָט אַ געשריי געטאָן אסתּר, — עפענדי, טו מיר אַ טובֿה, רוף אים אַרויס! ער האָט אַ גאַנצן טאָג נישט געגעסן. איך האָב אים געבראַכט עסן און דעם מאַנטל אויף בײַנאַכט.

— דאָס קאָן מען אים איבערגעבן, — האָט געמאַכט דער טשאַוויש, נעמענדיק בײַ איר פון האַנט די זאַכן.

— איך וויל דאָך אים אָבער זען! — האָט זי אויסגערופן. — די מאַמע איז קראַנק, אין שפּיטאָל, איך דאַרף אים זאָגן...

— וואָס איז ער דיר, אַ ברודער? — האָט איר געצויגן די אָדערן דער טשאַוויש.

— אַ ברודער, — האָט געענטפערט אסתּר.

— און זי ווער איז? — האָט ער אָנגעוויזן אויף חיהן.

— מײַן שוועסטער.

— אויב דײַנע איז זײַנע אויך, — האָט לאַגיש באַמערקט דער טשאַוויש, — טאָ פאַרוואָס שטייט זי אַזוי ווי ס'וואָלט איר גאָרנישט געאַרט?

— מײַן פרײַנט, — האָט געמאַכט חיה, קאַלט צולאַכנדיק, ווי אַראָפּ־לאָזנדיק זיך צום טשאָוויש, — וואָס טויג דיר צו רעדן פיל? רוף אים אַרויס, מיר וועלן אים געבן די זאַכן און זאָגן וואָס מיר האָבן צו זאָגן, און אַוועקגיין, — און זי האָט אים דערלאַנגט דרײַ צענערלעך און דרײַ צענערלעך זײַן חבר.

דער טשאָוויש איז פויל צוגעגאַנגען צום טויער און אַרײַנגעשריען אין אָפענעם הילצערנעם פענצטערל:

— מאיר פונק!... די שוועסטער רופן אים.

פון הויף אינעווייניק האָט זיך געהערט, ווי די סאָלדאַטן שרײַען:

— מאיר פונאַק!... מאיר פונאַק!... די שוועסטער רופן דיך.

אין לאָך פון פענצטערל האָט אַ געל געטאָן אַ מענטשישער פּנים.

— מאיר! — איז מיט אַ ריס צוגעלאָפן אסתּר.

ער האָט זיך באַמיט אויסצוזען מונטער:

— מיר שפּאַצירן דאָ אַרום איבערן הויף. ס'איז גאַנץ גוט צו שפּאַצירן. מיר זענען אַלע צוזאַמען. גוט, וואָס דו האָסט מיר געבראַכט דעם מאַנטל. ס'איז דווקא נישט קאַלט. בײַנאַכט אָבער קאָן זײַן קאַלט. אין שטוב אינעווייניק ווילן מיר נישט אַרײַנגיין. דאָרטן זיצן אַראַבער און אויף זיי קריכן אַרום גאַנצע מחנות. ס'איז נישט כּדאַי וועגן אײַן נאַכט. מאָרגן וועט מען אונז ברענגען צום „קאָלאָראַסי" (אָפיציר, וואָס נעמט אויף די רעקרוטן). ווער ס'האָט געלט אויף אויסלייזן זיך איז זײַן גליק — וועט ער זײַן פרײַ, ווער נישט — וועט גיין אין קאַזאַרמע...

זיי האָבן זיך איבערגערעדט נאָך אַ פּאָר מינוט. זי האָט אים דערציילט וועגן דער מאַמען, וואָס מען האָט זי אַרײַנגענומען אין שפּיטאָל. זי האָט עפּעס געזאָגט וועגן אויסלייז־געלט — זי וועט זען עפּעס טאָן — אָבער אין די אויגן זענען איר אָנגעלאָפן טרערן און דער קול האָט זיך אָפּגעהאַקט פאַר געוויין. „מען דאַרף נישט, אסתּר", — האָט ער אַ געשריי געטאָן אויפגערעגט. ער האָט נישט געהאַט קיין האָפנונג זיך אויסצולייזן און ער האָט נישט געוואָלט זיך נאַרן.

— נו, גענוג! — האָט זיך געגעבן אַ בייזער דער טשאָוויש, און פונקס פּנים איז פאַרשוואונדן פונעם פענצטערל.

די שוועסטער זענען געגאַנגען אַהיים. הײַנטיקע נאַכט האָט אסתּר נישט געוואָלט שלאָפן אַליין. חיה איז געבליבן מיט איר, אָבער זי איז געווען בייז און אָנגעבלאָזן. זי האָט נישט געוואָלט פאַרשטיין אסתּרס לײַדן — זי האָט נאָר געזען די שטערונג, וואָס קומט אַרויס פאַר איר פון דעם נײַעם עסק, און האָט געקאָכט איבער דעם גאַנצן אָוונט. זי האָט געוואוסט, אַז סוף כּל סוף וועט מען בײַ איר פאַרלאַנגען הילף. די מעגלעכקייט דערפון האָט זי נאָך מער אויפגעבראַכט.

10

אין דער פרי איז מאיר פונקן נישט געקומען אויפן געדאַנק, אַז די נעכסטע נאַכט וועט ער פאַרברענגען אָן שלאָף, אונטערן פרײַען הימל, אונטער אַ קליין טריפנדיק רעגנדל, וואַלגערנדיק זיך אויף די שטיינערנע „באַלאַטעס" פון אַ פאַרשלאָסענעם הויפל, באַוואַכט פון סאָלדאַטן מיט ביקסן, ערגעץ אין אַ ווינקל הינטערן שכמ'ער טויער.

זיבן אַזייגער אין דער פרי איז ער געווײנלעך געגאַנגען צו דער אַרבעט. עס איז געווען סוף שבת. דער טאָג האָט זיך אויסגעגעבן אַ שיינער, אַ וואַרעמער. ער האָט געטראַכט וועגן מענען, וועלכע מען האָט געדאַרפט אַריבערפירן אין שפיטאָל, און האָט שטאַרק רחמנות געהאַט אויף אסתרן, וואָס אויף אירע פלייצעס ליגט זיך די גאַנצע לאַסט פון די שטוב־דאגות. ווען ער וואָלט נישט געווען געבונדן מיט דער אַרבעט וואָלט ער איר געקאָנט אַ סך העלפן דעם פאַרמיטאָג.

אין דעם ווערקשטעטל האָט אויף אים אַ וואַרט געטאָן די אויפרעגונג פונעם טאָג. די אַרבעטער האָבן געאַרבעט נאָר לפנים, דער משגיח האָט אונטער־געטריבן נאָר פון יוצא וועגן. אַלע ווײַלע האָט דער אָדער יענער פון זײַנע חברים אָוועקגעלייגט דעם האַמער און געזאָגט:

— ווי זשע וועט זײַן? הײַנט איז דער לעצטער טערמין!

דאָס קלאַפּן פון די האַמערס איבער די קעפלעך פון די טשוועקעס, דאָס הובלעווען און זעגן פלעגט תיכף אויפהערן, און פון איין טיש צום אַנדערן זענען געפלויגן באַמערקונגען און סבֿרות:

— מען זאָגט, אַז קיין אויסלייז־געלט וועט מען מער נישט נעמען.

— וואָלט איך נאָר געהאַט צו געבן — וואָלט דאָס געווען מײַן לעצטע דאגה.

— פינף נאַפּאָלעאָן גיט מען צושטייער פונעם אַמעריקאַנער געלט, פון „ועד העזרה", — האָט אַנגעזאָגט דער משגיח, ר' גרשון.

— יאָ, און נאָך צוואַנציק וואו נעמט מען? — האָט געפרעגט מאיר, — און אין צוויי חדשים אַרום די צווייטע צאָלונג.

— נו, פֿאַר צוויי חדשים גיט מען זיך אַן עצה, — האָט געזאָגט שמעון, דער אַרבעטער, וואָס האָט זיך אָפּגערופֿן אויף דער באַמערקונג פֿון יאַנקלען, וואָס האָט אָנגעהויבן דעם שמועס: אפֿשר וועט פֿאַר דער צײַט די מלחמה אויפֿהערן.

— יאָ, אויפֿהערן, שוין געהערט די נחמה! — האָט איראָניש געזאָגט יאַנקל.

אַ זייגער צען איז דער משגיח אַרויס אין גאַס און קומענדיק צוריק אָנגעזאָגט, אַז חבֿרה קלייבן זיך אויף יפֿו'ער גאַס צו גיין פֿון דאָרטן אַלע צוזאַמען צום קאָלאָראַסי. די אַרבעטער פֿון דער סטאָלערײַ זענען געווען אָטאָמאַנער פֿון געבורט, דער משגיח אויך. נאָר פֿאַראַיאָרן, ווען מען האָט די אָטאָמאַנער גערופֿן דינען, זענען זיי געגאַנגען, ווי פֿילע אַנדערע פֿון די היגע ייִדן האָבן דאָס געטאָן, און האָבן זיך אָטאָמאַניזירט פֿונדאָסנײַ. אַצינד האָבן זיי נישט געוואוסט ווי נאָך אויסדרייען זיך.

פֿונק האָט מער נישט געקאָנט אײַנשטיין אין דעם ווערקשטעל. ער האָט אַוועקגעלייגט די געצײַג און אַוועק אַהיים. ער האָט געוואָלט רעדן מיט אסתּרן איידער ער וועט טאָן אַ שריט. ער האָט געוואוסט, אַז ביז מיטאָג וועט זי שוין נישט גיין צו דער אַרבעט צוליב דעם עסק מיט דער מאַמען, און האָט דעריבער געהאָפֿט זי צו טרעפֿן אין דער היים. נאָר ער האָט זיך גענאַרט אין דער האָפֿענונג. די שטוב איז שוין געווען פֿאַרשלאָסן. ווײַזט אויס זי האָט שוין אַוועקגעפֿירט די מאַמען אין שפּיטאָל און צוריק נישט געקומען.

ער איז ווידער אַרויס אויפֿן גאַס. אויף דער וואַנט פֿון אַ קלייט איז געווען אָנגעקלאַפּט די ליסטע מיט די נעמען. נעמען פֿון אַ סך באַקאַנטע. און אָט איז זײַן נאָמען. עס שטייט בפֿירוש אַז הײַנט איז דער לעצטער טאָג. ווער ס'וועט הײַנט נישט קומען — וועט מען אים פֿאַררעכענען פֿאַר אַ דעזערטיר.

ער איז אַרויס אויף יפֿו'ער גאַס. דאָ, לעבן טויער פֿון דער קליינער שכונה „עזרת ישׂראל”, אַנטקעגן דעם געסל, וואָס פֿירט צו „משכּנות”, איז געשטאַנען אַ הייפֿל יונגעלײַט: פּקידים, האַנדלס־אָנגעשטעלטע, עטלעכע משגיחים פֿון „בצלאל” און אַ פּאָר אַרבעטער אין פּעסן.

— אַהער! אַהער! — האָבן זיי געשריען צו פֿונקן נאָך פֿון דער ווייטן.

און פֿונק איז צוגעגאַנגען.

מען האָט אים אַרײַנגענומען אין קאָמפּאַניע מיט פֿריילעכע אויסרופֿן. חבֿרה האָט זיך געפֿילט געהויבן און אַ ביסל געשפּאַנט, ווי מענטשן, וואָס זענען אַרויס שפּאַצירן אין אַ וועלדל און האָבן זיך אַראָפּגעשלאָגן פֿון וועג און ווייסן נאָך נישט, צי מען זאָל דאָס נעמען ערנסט אָדער ווי אַ שפּאַס, און ווילן נישט איינער פֿאַרן אַנדערן באַווײַזן די דאגה און פֿאַרדאַכט, וואָס נעסטן זיך בײַ זיי אין האַרצן, און מונטערן זיך און מאַכן זיך לוסטיק.

דער טאָג איז געווען אַזאַ ווייכער און ליכטיקער. די זון האָט געשטראַלט מיט יונגע פֿרילינגס־שטראַלן. די שטאָט האָט זיך געבאָדן אין לויטער־העלע

און בלוי־בלויע לופט־וועלן. דער אָטעם פון אָנקומענדן פרילינג האָט באַוויזט די גאַס און די מענטשן. אַלץ איז געווען אַזוי פראָסט און געוויינלעך. זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין גאַס, דאָרטן וואו זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אַזוי פיל מאָל פריִער אויך — כסדר באַקאַנטע, מענטשן פון איין קרײַז — אויף צו פּלוידערן עטלעכע מינוט, בײַטן זיך מיט די נײַעס, וואָס דער אָדער יענער האָט געהערט — און וועלן זיך באַלד ווידער פאַנאַנדערגיין יעדער צו זײַנע געשעפטן. מער נישט, וואָס אַ טערקישער סאָלדאַט האָט זיך דאָ צווישן זיי פאַרמישט. עפּעס איז אין דעם געווען אַ שטערונג, און ס׳האָט דערמאָנט אָן אַ הינטל, וואָס איז אַרײַנגעקראָכן אין אַ הינערשטײַג. אָבער ער האָט קיינעם נישט געטשעפּעט, און דער עולם האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. דערווײַלע זענען פון ערגעץ אויסגעוואַקסן נאָך צוויי סאָלדאַטן. איינער פון דער חברה האָט געוואָלט צוגיין אין קלייטל קויפן ציגאַרעטן — און אפשר האָט ער געמיינט אָפּטראָגן זיך שטילערהייט? — האָט אויף אים אַ סאָלדאַט זיך אַ בייזער געטאָן און נישט געלאָזט אים גיין. עס איז מיטאַמאָל קלאָר געוואָרן, אַז די סאָלדאַטן זענען דאָ נישט גלאַט אַזוי, נאָר אויף צו היטן זיי. זיי האָבן זיך ווײַטער געמאַכט נישט וויסנדיק, נאָר אויפן האַרצן איז געוואָרן קאַלאַמוטנע. עס האָט זיך געוואָלט לכל הפּחות, אַז זיי זאָלן נישט זײַן דאָ אַזאַ שיטער הייפל פון פופצן־צוואַנציק מענטשן, אַז זיי זאָלן זיך דאָ אָנקלייבן אין די הונדערטער. עס האָט זיי פאַרדראָסן, וואָס אַנדערע קומען נישט, און עס האָט זיך געקלערט, אַז אפשר האָבן זיי געטאָן אַ נאַרישקייט, וואָס זיי זענען פליגן, וואָס האָבן זיך געזעצט אויף אַ זיסן און קלעפּיקן בלעטל פליגן־סם. זיי האָבן געזען נאָך איינעם און האָבן אים גערופן מיט לוסטיקע צורופן, און האָבן דערנאָך געשפּאַסט און געזאָגט: „נאָך אַ העכט!“ זיי זענען געווען ווי די פליגן, וואָס האָבן זיך געזעצט אויף אַ זיסן און קלעפּיקן בלעטל פליגן־סם, וואָס מיט זייער שיכורן אַרומפליִען איבערן בלעטל אַהין און אַהער פאַרגאָרן זיי כסדר נײַע און נײַע קרבנות פון זייערע ברידער.

צולעצט, ווען עס האָבן זיך שוין אָנגעקליבן אַ דרײַ־פיר צענדליק מענטשן, האָבן די סאָלדאַטן אַ קאָמאַנדעווע געטאָן:

— יאַלאַ!

איינער פון זיי האָט זיך געשטעלט פון פאָרנט, די צוויי אַנדערע — פון הינטן; און די גאַנצע חבֿרה האָט אָוועקמאַרשירט, באַוואַכט פון אומבאַקאַנטע דרײַ מענטשן פון אַ פרעמד פאָלק מיט אַ פרעמדער שפּראַך, וואָס זענען געווען אָנגעטאָן אין ברודיקע קליידער פון אַ גרוילעכן און געלבלעכן ערד־קאָליר, און האָבן געהאַט אין די הענט ביקסן. די דרײַ מענטשן האָבן גאָרנישט גערעדט, זיי האָט נישט געאַרט, וואָס די געפירטע מענטשן האָבן זיך געפלאָנטערט צווישן זיך, ווי אַ סטאַדע שאָף, געטומלט, געלאַכט, געמאַכט זיך מונטער און פריילעך, בפרט, ווען מען האָט זיי אין אָנהויב געפירט דורך די יידישע גאַסן. די הינטערשטע האָבן אָנגעיאָגט די פאָדערשטע, נאָר ווען איינער

האָט זיך אָפּגעטיילט, אָדער זיך צופֿיל פֿאַרזאַמט, אָדער אַרויסגעלאָפֿן צופֿיל פֿאָרויס, האָבן די סאָלדאַטן אים געיאָגט צוריק אין הויפֿן, געשריִען און געקוקט בייז, אַזוי ווי אָט־אָט און זיי וועלן זיך אַרויפֿוואַרפֿן אויף אים און מאַכן פֿון אים קאַשע מיט די העגטלעך פֿון זייערע ביקסן.

פֿון יפֿו׳ער גאַס האָבן זיי זיך פֿאַרנומען אויף דער שפּיטאָל־גאַס, דערנאָך ליִנקס און אַראָפּ איבערגעהאַקט פֿון דער אַנדערער זײַט דעם וועג צו מאה שערים און אַראָפּ צו דער „סאַרײַע״, וועלכע האָט זיך שוין דאַן אַרויסגעקליבן פֿון איר לאָך אין דער אַלט שטאָט און אַריבער אין דאָמיניקאַנער מאָנאַסטיר, לעבן שכם׳ער טויער.

אויפֿן גאַנג איז פֿונקן געקומען אין געדאַנק ווי פֿאַראיאָרן, סאַמע בײַם אָנהויב פֿון דער מלחמה, האָט מען מאָביליזירט און גערופֿן צום דינסט די אַלטע אָטאָמאַנער. דעמאָלט האָבן זיך צונויפֿגעקליבן אויפֿן פּלאַץ, וואָס פֿאַר דעם חכם באַשיס הויז, עטלעכע הונדערט מענטשן, אַשכּנזים און ספֿרדים, און מען האָט זיך אויך געמאַכט מונטער, און מען איז אויך געגאַנגען מיט דעם אייגענעם וועג, צום רעקרוטן־ביוראָ. נאָר דעמאָלט איז מען טאַקע אויף אַן אמתן געווען מונטער — קיינער האָט נישט געגלויבט, אַז דאָס איז אַ געשיכטע אויף יאָרן, מען האָט פֿון טאָג צו טאָג געוואַרט צו הערן, אַז די ענגלענדער האָבן שוין אַרויסגעזעצט מיליטער אין יפֿו און גייען אויף ירושלים. עס זענען אָבער אויך געווען מענטשן פֿון פּראָסטן פֿאָלק, פֿון די ספֿרדים און חלבֿ׳ער, וואָס האָבן זיך אָנגענומען מיט דער מלחמה־אויפֿרעגונג און וואָס זענען געווען זיכער, אַז דער סולטאַן איז שטאַרק און וועט מנצח זײַן, און האָבן זיך געוואָלט שלאָגן פֿאַר זײַן גדולה, און אויסצייכענען זיך, און דערבײַ אויך מעגלעך קריגן אַ חלק פֿונעם מלחמה־רויב. און די יונגע ספֿרדישע בחורים האָבן גלאַט געוואָלט באַווײַזן, אַז זיי זענען וואוילע יונגען און האָבן קיין מורא נישט פֿאַר זעלנערײַ. זיי האָבן זיך אָנגעטאָן אין די בעסטע יום־טובֿ־קליידער, האָבן אָפּגעפּוצט די שיך ביזן זיבעטן גלאַנץ, אַרומגעגאָלט זיך ריין און גלאַט, באַשפּריצט זיך מיט שמעקעדיקע וואַסערן און אײַנגעווייקט די האָר אין אַ שווערער פּאָמאַדע. נאָר דעמאָלט איז מען געגאַנגען פֿרײַ, אָן אַ באַוואַכונג, אָן אַ קאָנוואָי פֿון באַוואָפֿנטע סאָלדאַטן. זיי, די פֿרעמדע — דאַן זענען זיי נאָך געווען פֿרעמדע — האָבן זיך אויך געמישט. זיי האָבן זיך געפֿילט אַ ביסל שולדיק, וואָס אָט די אַלע ייִדן גייען אויף דער מלחמה און זיי בלײַבן זיצן אין דער היים. זיי האָבן זיך אָנגעקליבן אַ היפּש ביסל און געגאַנגען באַגלייטן די מאָביליזירטע חבֿרים ביז צום רעקרוטן־ביוראָ. אויפֿן וועג האָט מען געשריִען און געזונגען לידער. עס איז אויסגעקומען אַ גאַנצע פּאַטריאָטישע מאַניפֿעסטאַציע.

נאָכדעם האָבן זיי זיך אַפֿילו גערדרייט דעם קאָפּ וועגן מאַכן אַ ייִדישן באַטאַליאָן פֿון פֿרײַוויליקע. רם און גבֿעוני, די רעדאַקטאָרן פֿון דער צײַטונג „הדרך״, זענען געשטאַנען בראש פֿון דער זאַך. מען האָט געמאַכט אַ רשימה.

עס האָבן זיך פֿאַרשריבן אַ וואָסערע פּופּציק מענטשן. ער איז אויך געווען צווישן. נאָר ס׳איז פֿון דעם גאָרנישט אַרויסגעקומען. מען האָט זיי אָפּגעזאָגט, ווײַל זיי זענען געווען פֿרעמדע.

ער האָט פֿאַרגליכן דעם דעמאָלטיקן גאַנג מיט דעם איצטיקן. אַ סך, אַ סך האָט זיך געענדערט פֿון יענער צײַט: קיין לידער האָט מען איצטער נישט געזונגען, קיין „הידד״־געשרײַען האָבן זיך נישט געהערט. קיינער האָט זיי נישט באַגלייט, אויסער דרײַ סאָלדאַטן, וואָס האָבן זיי געיאָגט, ווי אַ סטאַדע שאָף. זיי זענען געווען פֿאַרנאַרטע און אָפּגענאַרטע מענטשן. זיי האָבן נאָך געמאַכט אַן אָנשטעל פֿון מונטערקייט און אומבאַזאָרגטקייט אָבער זיי האָבן שוין גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס עס וואַרט אויף זיי. זיי האָבן געוואוסט, אַז מען נעמט זיי נישט אויף דער מלחמה, נאָר אויף אַרבעט — שווערע, נידעריקע אַרעסטאַנטן־אַרבעט, בײַ דערנידערנדיקע באַדינגונגען. זיי וועלן דאַרפֿן אַרבעטן אונטער אַ בײַטש, אַן עסן, אָן שיך און קליידער. הײַנט וואָלט זיך שוין קיינער פֿון זיי נישט פֿאַרשריבן אין אַ רשימה פֿון פֿרײַוויליקע! און דער סוף פֿון דער מלחמה — דאַכט זיך, אַז מען מעג שוין אויפֿהערן קלערן פֿון אַ סוף.

מען האָט זיי אַרײַנגעפֿירט אין אַ הויף. זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אַ ווינקל, רעכטס פֿון אַרײַנגאַנג. דער באָדן איז דאָ געווען געדעקט מיט ברייטע, גלאַטע שטיין־טאָוולען, אַזוי ווי אַ גוט אויסגעלייגטער טראָטואַר אין אַ גרויסער שטאָט. אַרום זענען געוועןביימער. צווישן די ביימער זענען געלאָפֿן ריינע שטעגלעך, וואָס האָבן זיך געדרייט אַרום גרינע פֿלעקן פֿון גראָז און פֿלאַנצונגען. די פֿראַנצויזישע מאַנאַכן, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט פֿון אַלע הנאות פֿון דער וועלט, האָבן געוואוסט ווי צו מאַכן זיך נאָך בײַם לעבן אַ שטיקל גן עדן — אַן ערדישן פֿאָרהויז צום קומענדן הימלשן גאָרטן. די טערקן זענען שוין איצטער אַרויסגעקראָכן פֿון זייערע פֿינצטערע לעכער אין דער אַלטער שטאָט און האָבן פֿאַרטריבן די פֿראַנצויזן פֿון זייער ערדישן גן עדן. דאָ האָבן זיך איצטער אַרומגעדרייט טערקישע שרײַבערלעך, פֿאָליציי־ליט, סאָלדאַטן און סתם פֿאַרדעכטיקע פּערזאָנען פֿון אַן אומבאַשטימטער באַשעפֿטיקונג.

אַ ווײַלע זענען די נײַע אָטאָמאַנער געשטאַנען אינעם ווינקל פֿון הויף, צוזעצנדיק זיך אויפֿן שטיינערנעם טראָטואַר, וואָס איז געגאַנגען בײַ דער וואַנט. זיי האָבן זיך נאָך אַלץ געפֿילט, אָדער געוואָלט פֿילן האַלב פֿרײַ: אָט וועט דער באַאַמטער אַרויסקומען, וועט אײַנשרײַבן זייערע נעמען אין אַ בוך און דאַן וועלן זיי גיין אַהיים.

ענדלעך האָט מען זיי אַרײַנגעפֿירט אין אַ גרויסן ליידיקן צימער מיט אײַזערנע גראַטעס אין די פֿענצטער. אַ פּאָר הילצערנע בענק זענען געווען אין צימער. צום טייל האָט מען זיך געזעצט אויף די בענק, צום טייל איז מען געבליבן שטיין אויף די פֿיס, אָדער געזעצט זיך אויף דער ערד. אין טיר האָט זיך געשטעלט אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס — זיי זענען געווען אַרעסטאַנטן.

די צײַט איז געגאַנגען און געגאַנגען. זיי האָבן זיך געפילט שטאַרק מיד פון דער וואַרטעניש און אומבאַשטימטקייט פון דער לאַגע. אָבער ענדלעך איז געקומען אַ שרײַבער מיט אַ ליסטע נעמען און מען האָט זיי אַלעמען אויסגערופן און איבערגעציילט.

— יאַלאַ!

מען האָט זיך געאײַלט אַרויסגיין. מען האָט זיך געשטופּט אין טיר. מען איז געווען צופרידן — איצטער וועט מען סוף כּל סוף ערגעץ קומען. אפשר וועט מען זיי אינגאַנצן אַפּלאָזן? אינגאַנצן — דאָס איז אוממעגלעך, אָבער אויף דערוויילע, כאָטש אויפן הײַנטיקן טאָג. דערנאָך וועט מען זען.

איצטער, די מינוט, האָבן זיי געוואָלט זײַן פרײַ, קאָנען אַ גיי טאָן וואו עס ווילט זיך, קאָנען אַרײַנקוקן אַהיים.

מען האָט זיי אַרויסגעפירט פון טויער און געבראַכט איבערן גאָס צום הויף, וואו ס'איז געווען דער רעקרוטן־ביוראָ. דער הויף איז געווען אַרומ־געצאָמט מיט אַ נידעריקן, שטיינערנעם צאָם. דאָרט האָבן זיך אַרומגעדרייט סאָלדאַטן. מיט פּלאַטשיקע טרעפּ זענען זיי אַרויף צו אַ ברייטער וועראַנדע. דאָ זענען זיי געבליבן שטיין. זיי זענען געווען בײַם קאָלאָראַסי, דעם אָפיציר, וואָס האָט אויפגענומען די נײַע רעקרוטן און די צוריקגעבראַכטע דעזערטירן.

זיי זענען געשטאַנען אויף דער וועראַנדע — אַ המון פון הונדערט און אפשר הונדערט און פופציק מענטשן פון אַלערליי עלטער — פון צוואַנציק ביז פינף און פערציק יאָר. פונק האָט זיך אָנגעלענט אין דער הויכער אייזערנער פּאַרצוימונג, וואָס האָט אים דערלאַנגט ביזן האַלז, און האָט געקוקט אַרום זיך. אונטן איז געלאָפן אַ ברייטע, ווײַסע, שטויביקע גאַס, וואָס האָט פון איין זײַט געפירט צום שכמ'ער טויער, און פון דער אַנדערער — צו דער „אַמעריקאַנער קאָמונע" און צום קבֿר פון שמעון הצדיק. איבערן גאַס האָט מען געזען דעם הויכן, פון שווערע פירקאַנטיקע שטיינער געמויערטן פאַרקאַן פונעם פראַנ־ציזישן מאָנאַסטיר, פון וועלכן זיי זענען אָקאָרשט געקומען. עס האָט זיך געזען דער שאַרפער רוקן פונעם דאַך פון מאָנאַסטיר מיט אַ צלם פון אויבן.

אויפן הויף אונטן זענען געווען אַ סך מענטשן. אַלטע פעלאַכן און יונגע פעלאַכטעס, וואָס זענען געקומען געוואויר ווערן וועגן זייערע זין און מענער, זענען געזעסן אויף די שטיינער פונעם נידעריקן צאָם, אָדער אויף דער ערד דערבײַ. שטאָטישע, גוט אָנגעטאָנענע אַראַבער האָבן זיך געהאַלטן פון דער ווײַטנס, אין אַ ווינקל פון הויף, אָדער אין אַ געסל אין דרויסן. יידן מיט בלאַסע פנימער און ייִדענעס מיט פאַרוויינטע, אַרויסגעקראָכענע אויגן, מיט בינטלעך אין די הענט, האָבן אָן אַ ציל אַרומגעבלאָנדזשעט איבערן ברייט־לאַנגן הויף. אַנדערע זענען אַרויפגעקראָכן אויפן פאַרקאַן, דאָרט וואו ער איז געווען העכער, און געפּרואווט אַרײַנקוקן דורך די פענצטער אינעווייניק, — ביז איינער פון די סאָלדאַטן פלעגט זיי אַראָפּטרײַבן.

מיטאַמאָל איז אַריבער אַ קלאַנג, אַז קיין אויסליי־געלט נעמט מען נישט מער. די גאַנצע אײַנפירונג פון אויסלייזן זיך מיט געלט ווערט בטל. ביז אַהער האָט אַ גרויסער טייל פון די געפאַנגענע זיך געטרייסט מיטן געדאַנק וועגן אויסקויפן זיך. אַנדערע האָבן אַפילו מיט זיך געהאַט דאָס געלט. די האָבן די גאַנצע צײַט באַטראַכט די גאַנצע זאַך, ווי אַ שפּאַס — און האָבן געטראַכט מיט פאַרגעניגן וועגן דעם, ווי זיי וועלן אין אָוונט דערציילן אינעם קרײַז פון זייערע נאָענטע אָדער גוטע ברידער וועגן די געשעענישן פון טאָג. די פריילעכקייט איז אָבער איצט אַראָפּ פון זייערע פּנימער, מיטאַמאָל אָפּגעווישט געוואָרן מיט דער נישט גאָר איידעלער האַנט פונעם טערק. זיי האָבן נאָך נישט געגלייבט. וואָס הייסט נישט נעמען? ווי מאַכט מען דאָס פּלוצלונג בטל? זיי זענען דאָך פאַרבליבן אין לאַנד און האָבן זיך אָטאָמאַטיזירט מיטן געדאַנק, אַז אויב עס קומט צום דינען וועלן זיי זיך אויסלייזן. און זיי האָבן זיך געזאָגט, אַז ס׳וועט זיך נאָך געפינען אַ וועג: ווי קאָן דאָס זײַן דער טערק וועט זיך אָפּזאָגן פון צו נעמען געלט? און דאָך זענען זיי אַצינד געווען בײַ זיך אַראָפּגעפאַלן.

פון דער טיר לינקס איז אַרויס אַ נידעריקער, באַיאָרנטער אָפיציר, אַ געגאָלטער, מיט גראָבע און שפּיציקע, גרויע וואָנסעס, און האָט זיך בייז אָנגעשטעלט אויפן המון ילדן. דאָס איז געווען דער קאַלאַראַסי. אויף דער ווערענדע איז געוואָרן שטיל. דער קאַלאַראַסי האָט עפּעס אַ זאָג געטאָן אויף טערקיש צו אַ הויכן, רויט־באַקיקן, ברייט־ברוסטיקן טשאַוויש, וואָס האָט זיך פאַר אים אויסגעצויגן, גלײַך ווי אַ שטעקן, און יענער איז מיט אַ גיכן, שנײַדנדיקן טראָט אַראָפּ אונטן אין הויף.

די, וואָס זענען דאָרט געווען פאַרזאַמלט און געוואַרט אויף זייערע געפאַנגענע קרובים, האָט עפּעס ווי אַ הייב געטאָן פון זייערע ערטער. זיי זענען געשטאַנען מיט בלאַסע, אויסגעצויגענע פּנימער און מיט גרויסע, דער־שראָקענע אויגן געעגבערט דאָס פּנים פונעם רעקרוטן־אָפיציר. אַנדערע האָבן זיך געשאָקלט, אַזוי ווי עפּעס אינעווייניק וואָלט זיי געשטויסן צוצולויפן צו אים. עטלעכע פעלאַכטעס זענען דאָך צו אים צוגעגאַנגען מיט אַ קלאָג, מיט יאָמערדיקע טענות.

— האַ? וואָס? — האָט ער זיך שאַרף געשטעלט אַנטקעגן זיי.

זיי האָבן ווײַטער געיאָמערט.

— אַוועק! — האָט ער אַ געשריי געטאָן מיט רציחה.

און אַזוי ווי זיי זענען נאָך אַלץ געשטאַנען פאַר אים און געקלאָגט, האָט ער פּלוצלונג גאָר אָן ווערטער גענומען זיי בריקען מיט די פיס אין בויך. עס האָבן זיך דערהערט שאַרפע געשרייען פון ווייטאָק, איינע פון די פעלאַכטעס האָט זיך אָוועקגעזעצט אויף דער ערד, מיט אַ פאַרקרימט פּנים, אײַנגעדרייט אין דרײַען, האַלטנדיק זיך מיט די הענט פאַרן בויך. די אַנדערע זענען זיך

צעלאָפּן. דער עולם, וואָס אין הויף, האָט זיך געטוליעט אין די ווינקעלעך, צו די שטיינער פֿון צאָם. ווער ס'איז געווען נעענטער צום טויער פֿון הויף איז פֿאַרשוואונדן געוואָרן פֿון דער אַנדערער זײַט. אַרום דעם קאַלאַראַסי איז געוואָרן גאָר פּוסט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט צעבליצטע אויגן און איז מיטן פֿריִערדיקן שאַרפֿן, שנײַדנדיקן טראָט אַרויף צוריק אויף דער וועראַנדע. די געפֿאַנגענע זענען געשטאַנען אַצינד פֿאַרשטילט, צונויפֿגעקוועטשט אין אַן אומבאַוועגלעכן הויפֿן, דורכגענומען מיט אימה, וואָס האָט זיי געקילט דאָס בלוט אין די אָדערן.

מאיר פֿונק האָט זיך געפֿילט אַלץ מער און מער דערנידעריקט און פֿאַרלאָרן אין דעם המון פֿון ציטערנדיקע מענטשן, פֿון וועלכע ער איז געווען איינער, אַנטקעגן דעם אַלטן קליינעם טערק, וועלכער האָט אויף זיי אַלעמען אָנגעוואָרפֿן דעם פּחד. ער האָט נאָך אַלץ געזען דעם בריקע מיטן פּוס, און די זעונג האָט זיך אָפּגערופֿן בײַ אים אינעווייניק אין בויך מיט אַ מאָדנעם געפֿיל פֿון דרייענעניש, אַזוי ווי ער וואָלט אַליין געקריגן דעם קלאַפּ. די הענט האָבן זיך בײַ אים אויסגעצויגן — לאַנגע, שטאַרקע, מיט געשפּאַנטע מוסקלען — און די קולאַקעס האָבן זיך צוזאַמענגעקוועטשט, האַרטע ווי האַמערס. ווען ער זאָל באַגעגענען אָט דעם מענטשל בײַ נאַכט אין אַ פֿינצטער געסל, וואָלט ער אים אַ האַמער געטאָן איין מאָל איבערן שייטעל פֿון קאָפּ. דאָס וואָלט פֿאַר אים געווען גענוג. ווען ער זאָל...

ער האָט זיך מיט אַ מאָל דערפֿילט שוואַך און צעבראָכן, און איז געוואָרן ווי אַלע — אַ זאַך, אָן אייגענעם ווילן אום צו טאָן עפּעס וואָס ער וויל.

ער האָט זיך צוגעהערט. עפּעס האָט זיך שוין דאָ געטאָן. מען האָט אויסגערופֿן נעמען. ער האָט קוים פֿאַרשטאַנען וועגן וואָס. דאָס איז געווען אַ צעטל פֿון מענטשן, וועגן וועלכע מען האָט אויסגעפֿועלט נאָך פֿריִער, מען זאָל זיי לאָזן אויף אַרבעט אין שטאָט. זיי זענען געווען אַ פּאָר צענדליק, אפֿשר ווייניקער. מען האָט זיי אַרויסגערופֿן און אָפּגעלאָזן. מאָרגן אין דער פֿרי האָבן זיי געדאַרפֿט קומען צו דער אַרבעט. דערנאָך האָט מען ווידער אויס־גערופֿן נעמען פֿון די איבעריקע.

— יאַלאַ! יאַלאַ!

וואָס נאָך? וואוהין איצטער?

מען האָט זיי אַראָפּגעטריבן אין הויף, אויפֿן גאַס. איצטער האָט מען זיי שוין אויסגעשטעלט אין שורות — צו פֿיר אין אַ שורה. סאָלדאַטן זענען איצט אויך געווען מיט זיי מער: איינער פֿון פֿאָרנט ווי פֿריִער, נאָר בײַ די זײַטן עטלעכע, און זיי האָבן געהיט מען זאָל זיך האַלטן אין שורות, און די וואָס זענען אַרויס פֿון דער שורה האָט מען מיט זידלערײַען און שטוסאַקעס צוריק־געשטעלט אויף זייער אָרט. אַראַבישע פֿאַרבײַגייער האָבן דאָס געזען און זיך אָפּגעשטעלט קוקן אויף דעם מיט צופֿרידענע פּנימער — סוף כּל סוף האָט מען

די ייִדן אויך געפֿירט אין סטאַדעס, אַזוי ווי מען פֿירט זייערע יעדן טאָג. און שקצים זענען נאָכגעלאָפֿן און געשריִען:

— יאַהוד! יאַהוד!...

מיט דעם איז אונטערגעשטראָכן געוואָרן, אַז זיי זענען שוין טאַקע אויף אַן אמתן אַטאַמאַנער, מענטשן אָן רעכט, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פֿונעם טערק אויף חן און אויף אומחן. די אייראָפּעיִשע שכינה האָט זיך פֿון זיי אָפּגעטאָן. אָט אַפֿילו די אַראַבער האָבן דאָס שוין דערפֿילט און נישט קענענדיק זיך אַליין אויפֿהויבן, פֿרייען זיי זיך כאָטש אויף דער דערנידעריגונג פֿון די אַנדערע.

זיי זענען דורכגעגאַנגען דעם שכמ׳ער טויער און אַריַין אין שטאָט. מען האָט זיי אַריַינגעיאָגט לינקס אין אַ קליינעם און שמאָלן, שטיינערנעם הויף. פֿונק האָט פֿון אין דער פֿרי אָן גאָרנישט נישט געהאַט אין מויל און האָט דאָס גאָרנישט געפֿילט. די שטילע אינעווייניקסטע צעטומלטקייט, וואָס האָט אים אַרומגעכאַפּט, ווען ער האָט זיך אַרומגעזען, אַז ער איז מער נישט פֿריַי צו טאָן וואָס ער וויל, נאָר מוז פֿאָלגן וואָס אַנדערע הייסן, האָט אים נאָך אַלץ געהאַלטן פֿאַרקוועטשט דאָס האַרץ און האָט פֿאַריאָגט פֿון אים דעם הונגער און דורשט און יעדן געדאַנק פֿון אַ קערפּערלעכן גענוס.

אינעם ענגן הויף האָט געקאָכט, ווי אין אַ פּאָליש צום לייענען. אַנדערע, פֿון די וואָס האָבן אַ טבֿע אומעטום און ביַי אַלע אומשטענדן אויסצוזוכן פֿאַר זיך שטילערהייט אַ בעסערן ערטל, האָבן זיך געפּרוּווט אַריבערקליַיבן אויפֿן פּאַסעק גראָז אַנטקעגן דער שטיינערנער פּלאַטפֿאָרמע. די סאָלדאַטן האָבן דאָס באַמערקט און האָבן זיי אָוועקגעטריבן צוריק — דאָס גראָז האָט מען נישט געטאָרט טרעטן, דאָס גראָז איז געווען נויטיק פֿאַר די פֿערד. עס זענען אויך געווען בעלנים אַריַינצוקוקן אינעם הויז, וואָס אויפֿן הינטערשטן פּלאַן פֿון הויף. דאָרט איז געווען פֿינצטער, ווי אין אַ קאַסטן. אַ שווערער ריח פֿון פֿוילעניש, פֿון אומריינעם לייב און פֿון אַ פֿאַרשטיקטער לופֿט האָט געטראָגן פֿון אינעווייניק. מיט דער הילף פֿון אָנגעצונדענע שוועבעלעך האָט מען דערזען מאָדנע ברואים, איַינגעוויקלטע אין שמאַטעס, אויסגעלייגטע אויף דער ערד, אויף די הילצערנע בריקן. דאָס זענען געווען די תּושבֿים פֿונעם הויז, וואָס האָבן געהאַט דעם זכות, וואָס זיי זענען פֿריִער דאָ אַהער געקומען. זיי האָבן זיך געאיַילט דאָס מאָל צו לייגן זיך פֿרי שלאָפֿן, פֿאַרנעמענדיק די „בעסטע“ ערטער, וואָס ביַי די ווענט, אויס מורא, אַז די ניַי־געקומענע זאָלן זיי נישט פֿאַרכאַפּן. אָבער די אויסקוקער פֿון די ניַי־געקומענע זענען אַרויסגעשפּרונגען פֿון דאָרטן ווי אָפּגעבריטע. סיַידן מען זאָל זיי צווינגען מיט געוואַלד — מיטן אייגענעם ווילן וועלן זיי נישט גיין דאָרטן נעכטיקן. בעסער שוין ליגן אויפֿן גאַס, אויף די שטיינער!

און אונטן, אין דורכגאַנג, וואָס צווישן דעם פּאַסעק גראָז, אויף וועלכן עס האָבן זיך געפּיטערט די פֿערד, און דער שטיינערנער בימה, וואו דער

גאַנצער עולם האָט זיך געטומלט — אין דעם דורכגאַנג האָבן געשנאָרט צווישן די סאָלדאַטן מענטשן, וואָס האָבן געהאַט אַן אונטערנעמערישן גײַסט — ייִדן־מעקלערס, ייִדן־קאָכלעפֿל, ייִדן־געשעפֿטנמאַכער, און קלוגיטשקע, שמייכלענדיקע, אָנגענעמע ייִדן, וואָס האָבן זיך פֿאַוואָליע געסטאַרעט וועגן זיך אַליין. די קאָכלעפֿל און מעקלערס און געשעפֿטסלײַט זענען באַלד געוואָרן בײַ די סאָלדאַטן גאַנצע מאַכערס: זיי זענען געשטאַנען בײַם טויער און אַרויסגערופֿן צום טירל די, צו וועלכע עס זענען געקומען קרובֿים צום זען זיך; זיי האָבן זיך איבערגערעדט מיט די פֿון דער פֿרײַ געקומענע און האָבן איבערגעגעבן די געבראַכטע זאַכן, עסנוואַרג און נײַעס; זיי האָבן געהאַנדלט מיט די סאָלדאַטן וועגן ברענגען טאַבאַק, שנאַפּס און פֿאַרבײַסן. און די קלוגיטשקע האָבן זיך שטילערהייט אויסגעקויפֿט בײַ די היטער, מיט באַקשישן און חניפֿות, און געפּועלט מען זאָל זיי לאָזן גיין אַהיים נעכטיקן בתּנאַי, אַז מאָרגן פֿאַרטאָג וועלן זיי זײַן צוריק.

און דער גרויסער המון האָט זיך ווי אַ צערודערטע סטאַדע בהמות אָן אַ שום ציל און אָן אַ זין אַרומגעשטויסן און אַרומגעבלאָנקעט אַהין און אַהער איבער דער שטיינערנער פּלאַטפֿאָרמע פֿונעם הויף. צום טייל האָט מען זיך צוגעזעצט אויף די שטיינער, צום טייל האָט מען זיך אַוועקגעלייגט, אײַנגעוויקלט אין מאַנטלען און פּעלערינעס. אומעטום איז מען געזעסן צו צוויי, צו דרײַ און מען האָט געקײַט. אין איין אָרט האָט זיך צונויפֿגעקליבן אַ חבֿרה פֿון לוסטיקע יונגעלײַט — נישט גאָר יונגע, אָבער אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט בײַ זיך גרייט די פּופּציק נאַפּאָלעאָן אויסלייז־געלט. פֿון שטאָט האָט מען זיי געבראַכט אַ ידיעה, אַז ס׳איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן — מאָרגן וועט מען בײַ זיי צונעמען דאָס געלט און מען וועט זיי לאָזן פֿרײַ. אמת, אין סטאַמבול האַנדלט מען וועגן בטל מאַכן אינגאַנצן די אויסלייזונג, אָבער אָפֿיציעל איז נאָך די ענדערונג נישט דורכגעפֿירט. דער קאָלאָראַסי איז גלאַט אַ מחמיר — אויף אייגענער אַחריות. אָבער מען האָט זיך משתּדל געווען און געפּועלט. און די נישט גאָר יונגעלײַט מיט די קלינגערס אין די בײַטלען האָבן אויפֿגעהערט מורא צו האָבן. אַצינד איז פֿאַר זיי געווען נאָר איין אויפֿגאַבע: צו פֿאַרברענגען די מאָדנע נאַכט אויפֿן הויף ווי מעגלעך פֿרייַלעכער און באַקוועמער. קאַלט איז זיי נישט געווען. צו אָוונט צו האָט זיך אַפֿילו דער הימל אָנגעכמורעט און ס׳האָט אַ טריף געטאָן אַ קליין רעגנדל, אָבער ס׳האָט באַלד אויפֿגעהערט. מען האָט זיי געבראַכט מאַנטלען, וואַרעמע זשאַקעטן, קאָלדרעס. דורך די מעקלערס האָבן זיי געקראָגן ווײַן און קאָניאַק און האָבן געטרונקען. וכטובֿ לבֿ המלך ביין האָבן אַנדערע פֿון זיי אַרומגעטראָגן גלעזלעך י״ש און געטיילט צווישן דעם עולם.

און די נאַכט איז געקראָכן פּאַמעלעך, אַ נעפּלדיק־נאַסלעכע קילע נאַכט פֿון הילולה און קלאָג, פֿון אַ פּוסטער שרײַענדער שיכּרות און פֿון אַ שטילן, פֿאַרשוויגענעם, אינעווייניק נאָגנדיקן טרויער, פֿון אַ געבראָכנקייט פֿון יִאוש.

II

נאָך דער זעונג מיט אסתרן בײַם טויער פֿון געפֿענגעניש האָט פֿונק אַרומגעשפּאַנט אַן אומרויִקער איבער דער לענג פֿונעם הויף. ער האָט געטראַכט וועגן דער זעונג, וועגן אסתרן און חיהן און זייער פֿאַמיליע, וועגן דעם פֿאַרלאָפֿענעם ווילדן טאָג און וועגן דעם טאָג, וואָס וועט קומען מאָרגן. בײַם געדאַנק וועגן דעם האָט אים פֿאַרקלעמט דאָס האַרץ. דאָס איז נישט געווען קיין טראַכטן, וואָס זאָל האָבן פֿאַר זיך אַ וואָסערן ציל און צו עפּעס פֿירן. די געדאַנקען און בילדער האָבן אים באַוועלטיקט און אים געיאָגט פֿון איין עק הויף צום אַנדערן. דער אומרו, וואָס בײַ אים אין האַרצן, האָט נישט געגעבן קיין מנוחה זײַנע גלידער. ער האָט געמוזט שפּאַנען און שפּאַנען כּדי אויסטראָגן, אויסשעפּן אָדער כאָטש פֿאַרמאַטערן די אויפֿרעגונג, וואָס האָט אים געמאַטערט.

דאָס פּעקל עסן, וואָס אסתר האָט אים געבראַכט, איז נאָך אַלץ געלעגן נישט גערירט. ער האָט דאָס אָנגעטאַפּט מיט די הענט יעדעס מאָל, ווען ער האָט זיי אַרײַנגעשטעקט אין די קעשענעס פֿון זײַן מאַנטל. און דעמאָלט האָט ער געקלערט פֿון דער, וואָס האָט דאָס אים געבראַכט צו טראָגן. ער האָט זיך פֿאָרגעוואָרפֿן, וואָס ער האָט אַזוי גראָב אַ געשריי געטאָן צו איר בײַם טויער: „מען דאַרף גאָרנישט נישט טאָן! מען דאַרף גאָרנישט!‟ עס איז אויף אַן אמתן נישט געווען גראָב. ער האָט דאָס נישט געמיינט גראָב — ס'איז נאָר געווען געזאָגט האַרט, אין אויפֿרעגונג. אָבער זי איז געבליבן דאָרט שטיין מיט טרערן אין די אויגן, מיט געוויין. ווען ער וואָלט איצטער געקאָנט קומען אַהיים כאָטש אויף אַ שעה, אויף איין האַלבער שעה, נאָר זאָגן איר, אַז ער האָט נישט געמיינט צו זײַן גראָב צו איר, גאָר פֿאַרקערט... מען זאָגט, אַז אַנדערע האָט מען אָפּגעלאָזן. אפֿשר וואָלט מען אים אויך געלאָזן, ווען ער זאָל פּרוּוון.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין עק פֿון דער פּלאַטפֿאָרמע, וואָס צו דער זײַט פֿון דעם טויער. אונטן אין דורכגאַנג זענען געזעסן סאָלדאַטן. פֿון די מעקלערס און מאַכערס האָט זיך מער קיינער נישט געזען. דער זייגער איז שוין געווען נאָך צען. צום טייל זענען זיי שוין מיד געוואָרן און געלייגט זיך

שלאָפֿן אָדער צוגערוקט זיך צו דער פֿריילעכער חבֿרה, וואָס האָט באַשטימט דורכצוהוליען די נאַכט. טיילעכע זענען בכלל פֿאַרשוואונדן געוואָרן — מסתמא אויך געפּועלט ביי די סאָלדאַטן, מיט וועלכע זיי זענען שוין געוואָרן שטאַרקע גוטע ברידער, מען זאָל זיי אָפּלאָזן ביז אין דער פֿרי. ער האָט זיך איינגעקוקט אין די טונקעלע נאַכט־פּנימער פֿון די סאָלדאַטן און געקלערט ווי טרעט מען צו צו זיי. עפּעס האָט זיך נישט אַרויסגעשטעלט קיין מעגלעכקייט. מען האָט געדאַרפֿט רעדן מיט איינעם באַזונדער און זיי זענען דאָ גראָד געזעסן עטלעכע צוזאַמען. ס'איז אַן עסק...

פֿונק האָט זיך איבערגעוואָלט. ער האָט ווייטער גענומען אַרומשפּאַנען. אַ וויסער, רויער נעפּל האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויפֿן הויף. אונטן אויף די שטיינער זענען געלעגן הויפֿנס מענטשן — צעבראָכענע, איינגעשטילטע פֿאַר מידקייט און צער. וואו נישט וואו האָט זיך געהערט אַ געדיכט שנאָרכן. איינער איז געלעגן אויף דער ערד, קלאַפּנדיק מיט די ציינער, ציטערנדיק מיטן גאַנצן לייב — עס האָט אים אָנגעכאַפּט אַן אָנפֿאַל פֿון פֿיבער־קעלט. און לעבן אים האָבן זיך צונויפֿגעלייגט אין אַ הויפֿן, איבערגעפֿלאָכטן מיט די קערפּערס אין אַ קנויל צוליב וואַרעמקייט, די חבֿרה, וואָס האָט ביי זיך באַשטימט צו מאַכן פֿון דער נאַכט אַ פֿריילעכע הוליאַנקע. זיי האָבן זיך שוין אָנגעגעסן און אָנגעטרונקען, זיי האָבן שוין געטומלט און געפּילדערט, און געוועוּרטלט זיך ביז צו דער זעט — איצטער האָבן זיי זיך צוזאַמענגערוקט מיט די קעפּ און האָבן זיך געקוויקט מיט נבֿול פּה. איינער האָט דערציילט און די איבעריקע האָבן געשמאַק געהירזשעט, אָדער אויסגעגאָסן זיך אין אַ קוועלנדיק, שיטער געלעכטערל, אַזוי ווי דרייצניעריקע מיידלעך, ווען מען דערציילט זיי די מעשׂה מיטן פֿויגל, וואָס ברענגט די קינדער צו די מאַמעס.

פֿונק האָט פֿון אויבן, פֿאַרבייגייענדיק, געהערט זייער הירזשען און קוועלן, און געזען ווי זייערע פֿיס דריגען און זייערע הינטנס טרייסלען זיך פֿאַר תּענוג. אים האָט אָפּגעעקלט קוקנדיק אויף זיי. דאָרט אין דורכגאַנג זענען געשטאַנען טערקן, מענטשן פֿון אַ פֿרעמדער ראַסע, געקומענע פֿון אַ ווייטער וויט, באַוואָפֿנטע, שטאַרקע, שווייגנדיקע. זיי זענען נישט קיין סך, אפֿשר אַ צענדליק, אָבער זיי זענען ביי זיך זיכער, — און דאָ אינעווייניק איז מען אויך אין דעם זיכער — אַז זיי קאָנען צעשלאָגן, צעברעכן און צעשמעטערן די פֿאַר הונדערט ייִדעלעך, און קיין איינער פֿון זיי וועט נישט אויפֿהייבן קיין האַנט.

פֿונק האָט ווייטער געזען פֿאַר די אויגן אסתּרן, ווי זי איז געבליבן שטיין ביים טויער, מיט אַ פֿאַרשטיקטן געוויין, בעת מען האָט אים אַוועקגעיאָגט צוריק.

אסתּר... אסתּרקע... וואָס איז זי פֿאַר אים אסתּרקע?... זי איז אים נאָענט. עפּעס אַ נאָענטקייט איז פֿאַראַן צווישן זיי, בפֿרט אין די לעצטע טעג.

פֿריִער איז אים געווען שווער די דערנענטערונג. אַביסל שווער. זי האָט אים קיינמאָל נישט אָפּגעשטויסן. פֿאַרקערט, אין אָנהויב ווען ער האָט נאָר געגומען בײַ זיי דעם צימער, איז זי געווען ווי אַ נײַער שײַן פֿאַר אים. זי איז אים כּסדר געשטאַנען פֿאַר די אויגן. ער האָט געהערט איר קול פֿון דער צווייטער שטוב — און דער קול איז געווען אַ ווייכער און גלעטנדיקער, אַזאַ ווײַבלעכער קול, וואָס האָט זיך אים אַרײַנגעגנבֿעט אין דער נשמה און געוואונען זײַן האַרץ. זי איז געווען פֿריש און פֿריילעך און יונג, און האָט געהאַט אַ גוט האַרץ. וויפֿל מאָל איז ער געלעגן בײַ נאַכט אַ צײַט אָן שלאָף און געטרוימט, אַז אָט־אָט עפֿנט זיך אויף די טיר פֿון זײַן צימער און זי קומט אַרײַן, פּאַמעלעך, שטיל — גלאַט אַזוי, זי דאַרף עפּעס האָבן צו אים, זי האָט דאָ עפּעס פֿאַרגעסן בײַ טאָג — און ער נעמט זי פֿאַר דער האַנט... מער גאָרנישט, נאָר ער נעמט זי פֿאַר דער האַנט און קוקט איר אין די אויגן...

אין דער פֿרי פֿלעגט ער זיך אײַלן אויפֿשטיין כּדי כאַפּן אויף איר אַ קוק אײדער זי גייט אַוועק צו דער אַרבעט. אויף דער נאַכט פֿלעגט ער זי אָפּהיטן אויפֿן קאָרידאָר כּדי זאָגן איר אַ וואָרט, אַ לאַך טאָן מיט איר בעת זי קומט אַהיים...

איין מאָל, אַ זומער־פֿאַרנאַכט, זענען זיי געזעסן אויפֿן קאָרידאָר, אויפֿן שוועל פֿון דער דרויסן־טיר. זי האָט זיך פֿאַנאַנדערגערעדט וועגן זיך, וועגן אירע קינדערשע יאָרן. אונטערן שטראָם פֿון די זכרונות און אונטער דער ווירקונג פֿון זײַן נאָענטקייט איז איר פּנים געוואָרן באַלעבט מער ווי געווײנלעך, די באַקן האָבן זיך גערויטלט און פֿון די אויגן האָט געשטראַלט אַ הייסע און דאָך אין אַ נעפּל געשליײערטע שײַן. זי האָט דערציילט פֿון דער „אַלטער שטאָט”, וואו זי איז געבוירן געוואָרן און אויסגעוואַקסן. די הײַזער פֿון אַ גאַנצער גאַס זענען דאָרטן ווי איין הויז, די הויפֿן ווי טיפֿע ברונעמס, שטיינערנע אַלטע מויערן אַרום און אַרום. די געסלעך אויך שטיינערנע און אַזעלכע שמאָלע — נאָר פֿאַר אַ מענטשן אויף דורכגיין. אײדער זיי האָבן זיך אַרויס־געקליבן קיין „נחלת יהודה” האָט זי קיינמאָל נישט געזען קיין בלאָטע, קיין אמתע צעווייקטע בלאָטיקע ערד, אַזוי ווי דאָ אַרום זייער הויז אין ווינטער. דאָרטן אין דער אַלטער שטאָט איז קיינמאָל נישטאָ קיין בלאָטע: די רעגנס באַוואַשן די שטיינער, דאָס וואַסער רינט אַראָפּ און די שטיינער טריקענען זיך אויס. וואו נישט וואו בלײַבן נאָך אויף אַ טאָג קליינע וואַסערלעך צווישן די שטיינער... אַלערליי געגנג און קאָרידאָרן פֿאַרייניקן די הײַזער, און די דעכער פֿון אויבן באַרירן זיך איינע מיט די אַנדערע און זענען אַלע ווי איין דאַך. קליינערהייט איז זי געווען אויף אַלע דעכער פֿון זייער שכונה, ווי בײַ זיך אין דער היים. דער טאַטע האָט אויף איר נישט איין מאָל אָנגעשריִען זי זאָל נישט קריכן איבער די דעכער — זי קאָן אַראָפּפֿאַלן, חלילה. אָבער עס האָט זי געצויגן צום דאַך. זי פֿאַרשטייט נישט ביזן הײַנטיקן טאָג ווי זי האָט זיך נישט אַראָפּגעקייקלט פֿון דאָרטן — אַזאַ גראַביטשקע קײַקעלע, ווי זי

איז דאַן געווען. בפרט האָט איר געצויגן צו די אָפּצאַמונגען צווישן די דעכער פון צוויי הײַזער — אַזעלכע ברייטע נישט קיין הויכע אָפּצאַמונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן ווי פון קריגלעך, אויסגעלייגטע אין עטלעכע שורות, איין שורה איבער דער אַנדערער, לויטן אַראַבישן שטייגער, כּדי די ווײַבער זאָלן קאָנען קוקן פון דאַך, נישט געזען דורך די לײַמענע רערלעך, וואָס זענען געווען אָפן פון בײדע זײַטן. די דעכער זענען פאַר זיי געווען ווי ווערענדעס און באַלקאָנען, אַ פלאַץ צום פאַרברענגען. אסתּר האָט ליב געהאַט אַרויפֿצוקלעטערן אויף אַט די קריגל־ווענטלעך און זיצן אויף זיי רײַטנדיק. איין מאָל האָבן די ייִדן די שכנים, וואָס האָבן דאָס געזען, דערציילט וועגן דעם דעם טאַטן — נו, נו, האָט זי שוין געהאַט אַ חלק... פריִער פלעגט איר דער טאַטע אויך געבן אַמאָל אַ קלאַפּ, אַ שטופּ, אָבער דאָס איז געווען צום ערשטן מאָל, וואָס ער האָט זי אָוועקגעלייגט אויף די קני און גוט אָפּגעשמיסן... זי האָט געמאַכט אַזעלכע געוואַלדן, אַז די גאַנצע שכונה איז זיך צוזאַמענגעלאָפן ווי אויף אַ שׂרפה. און דערנאָך האָט זי זיך ווידער באַהאַלטן אויף אַ דאַך און איז דאָרטן אָפּגעלעגן דעם גאַנצן טאָג. וויפל מען האָט זי געזוכט, גערופן — זי איז געלעגן ווי אַ שטיין. ערשט אין אָוונט האָט זי חיהקע געפונען. מען האָט זי אַראָפּגעבראַכט אונטן און אַרײַנגעלייגט אין בעט. און דער טאַטע האָט נאָר אַ קוק געטאָן אויף איר בייז, אָבער גאָרנישט געזאָגט.

זי האָט זיך אָפּט אומגעקוקט אויף אים בעתן דערציילן און האָט צו אים געשמייכלט גלעטנדיק, און איז געווען פריילעך אויפגערעגט. און ער האָט איר געענטפערט מיט אַ געצוואונגענעם צולאַכן און האָט זי געגעסן מיט די אויגן פון דער זײַט. עס האָט אים געגעבערט אַן אומקלאָרער פאַרלאַנג צו זײַן מיט איר נעענטער, נאָך נעענטער, צו קומען צו עפּעס גאָר אַן אַנדערער נאָענטקייט. זיי האָבן זיך באַרירט מיט די קני. אַ ציטער פון איבעוויניקסטער צערודערטקייט האָט אים אַ שלאָג געטאָן איבערן לײַב. ער האָט אָפּגערוקט זײַן קני אויס מורא זי זאָל נישט דערפילן דעם ציטער פון זײַן קני. דערנאָך האָבן זיך זייערע קני ווידער באַרירט. זי האָט קיין זאַך נישט געמערקט. איר קני האָט זיך שטאַרקער אָנגעשפּאַרט אָן זיינער. ער איז אויפגעשטאַנען. אין שטוב איז קיינער נישט געווען. מענע איז אַראָפּ אונטן אין קלייטל, וואו זי האָט געהאַט אַ געוויינהײַט צו זאַמען זיך אַ האַלבע שעה. דער קאָרידאָר איז געווען ווי אויפן גאַס — אַרום און אַרום מענטשן. ער האָט געהאַט אַ געדאַנק, אַז איצטער וואָלטן זיי געקאָנט זײַן אין שטוב, אין צווייען, בײַ איר אין צימער, און אַ פאַרלאַנג עס זאָל זײַן אַזוי. ער איז לאַנגזאַם איבערגעטראָטן די שוועל און געגאַנגען צו זיך, נישט זאָגנדיק איר קיין וואָרט. זי איז אויפגעשטאַנען נאָך אים: „קומט זיך דורכגיין, פונק! — האָט זי אים גערופן, גייענדיק הינטער אים. — אַזאַ שיינער אָוונט!" ער האָט זיך אַ קנייטש געטאָן מיט אומגעדולד. זי האָט אים לאַכנדיק געשלעפּט פאַרן אַרבל. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט די פיס אין בריק. זי האָט אים געשלעפּט מיט בײדע הענט און נישט געקאָנט רירן

פון ארט. „איר מיינט איר זענט אזא שטארקער?״ — האט זי א געשריי געטאן און האט אים אומגעריכט געגעבן אזא שטויס, אז ער האט זיך א בויג געטאן און געמוזט איבערשטעלן די פיס כדי נישט צו פאלן. „א, איר גייט מיט פאלש־קייטן!״ האט ער געזאגט צו איר און האט זי געכאפט פאר די הענט. זיי האבן זיך געראנגלט. ער האט זי צוגעשלעפט צו זײַן בעט און א ווארף געטאן. עפעס איז זי דאן געבליבן ליגן אן באוועגונג, מיט פארמאכטע אויגן. נאר ווען ער האט זי אלץ נישט אפגעלאזן און האט זיך מער אויף איר אנגעזעצט איז זי מיטאמאל פארגאסן געווארן מיט א שטארקער רויטקייט, דאס גאנצע פנים, ביזן האלז, ביז די פלייצעס, און האט זיך גענומען ווילד רײַסן פון זײַנע הענט: „לאזט מיך אפ!... איך וויל נישט!... איך וויל נישט!...״ זי איז ארויס־געלאפן.

צוויי טעג נאך דעם האט זי אים אויסגעמיטן. דערנאך האבן זיי זיך ווײַטער באגעגענט אויפן קארידאר, גערעדט, געלאכט. יעדן אוונט זענען זיי געגאנגען שפאצירן. ווען זי איז געווען אין דער היים האט זי אלע ווײַלע געפונען אן אויסרייד אויף ארײַנלויפן צו אים אויף א מינוט. איין מאל, בײַם איבערטאן די זאקן, האט ער געפונען, אז זיי זענען פארריכט, גאנץ. דאכט זיך, אז זיי זענען פריִער געווען צעריסן אין די פיאטעס. א צווייטן מאל האט ער זיך ארומגעזען, אז זײַן צעריסענע העמד איז פארנייט. ער האט געפרעגט בײַ איר אפשר וויס זי פונוואנעט דאס קומט. זי האט געלאכט. ער האט געשריִען, אז ער האט זי געפאקט. זי האט געלאכט נאך מער — שוין פון א חודש צײַט ווי זי פארריכט אים די וועש און ער האט זיך קוים געכאפט. ער האט ארויפגעלייגט זײַן האנט אויף אירער און האט שטיל געגלעט אירע פינגער. דאס מאל האט זי די האנט נישט צוגענומען. זי איז נאר געזעסן שווײַגנדיק, אראפגעלאזן די אויגן און בלאס אין פנים. פלוצלונג האט אים עפעס א ברען געטאן אין האנט — א קאלטער ברען פון אן אראפגעפאלענער טרער. ער האט א ציטער געטאן פאר אומגעריכטקייט, און זי האט גענומען לאכן דורך די טרערן און איז ארויס פון זײַן צימער.

פון יענעם מאל אן האט זיך עפעס איבערגעדרייט אין זייערע באציונגען. זי האט אים אפגעווארט אויפן קארידאר, זי האט אים גערופן שפאצירן, זי האט אים געקוקט אין די אויגן, געהיט זײַן שמייכל, זי איז אים נאכגעלאפן אויף טריט און שריט. און ער איז געווארן רויִקער און קעלטער. די פריער־דיקע שארפקייט פון זײַן טרוימען וועגן איר איז אוועק, ווי נישט געווען. ער האט זיך געלאזט קוקן אין די אויגן, ער איז פויל געגאנגען מיט איר שפאצירן — אבער טאמער איז זי נישט געקומען אים רופן האט אים נישט געארט. איר נאכגיין נאך אים איז אים געווען שוין א ביסל צו לאסט. ער האט זיך גענומען פארטראכטן וואס פון דעם וועט זײַן. קיין פרײַע ליבע וועט ער מיט איר נישט שפילן. און חתונה האבן מיט איר — וואס איז זי אים פאר א חברטע, א פראסטע ירושלימדיקע מיידל, א טאכטער פון א שמש, אן א ברעקל בילדונג,

קוים וואָס זי קאָן לייענען, און איז פֿול מיט ווילדע, פֿאַנאַטישע אײַנגלויבענישן. ווי וועלן זיי זיך אײַנלעבן? זי וועט פֿאַר אים זײַן אַ שטענדיקע לאַסט. ער וועט זיך מאַכן אומגליקלעך אויפֿן גאַנצן לעבן.

ער האָט זיך דעמאָלט געגומען דערווײַטערן פֿון איר. „אויס רחמנות צו איר", — האָט ער זיך געזאָגט. אָבער ער האָט נישט רחמנות געהאַט אויף איר מיידלשער פּײַן, אויף אירע שלאָפֿלאָזע נעכט.

און אפֿשר איז נאָך געווען אַ סיבה פֿאַר דער דערווײַטערונג? צפורה בלומענטאַל... נײן, ער האָט זי נישט ליב געהאַט. דאָס וואָרט „ליב־נישט ליב" פֿאַסט גאָרנישט אַהער. אויסער פֿאַראַכטונג און עקל האָט ער צו איר גאָרנישט געפֿילט.

ער האָט זיך דערמאָנט, ווי זי איז יענעם אָוונט געזעסן בײַ אים אויף די קני, און ווי זי האָט אַ קנופּ געטאָן בלומען... אַ הייסע כוואַליע פֿון לײַדנ־שאַפֿט האָט אין אים אַ קאָך געטאָן אויפֿן גאַנג, אין מיטן פֿון דער מאָדנער, כאַאָטישער נעפּל־נאַכט, אויפֿן שטיינערנעם הויף פֿון דעם געפֿענגעניש. האָ, ווען ער וואָלט זיך מיט איר געראַנגלט און וואָלט זי אַוועקגעלייגט אויפֿן בעט, וואָלט ער זי נישט אָפּגעלאָזט ווי אסתּרן!... וואָס, ווײַטער וועגן איר?

ער האָט צאָרנדיק אַ טופּע געטאָן מיטן פֿוס. גענוג! זײַן וועג איז באַשטימט.

— אסתּרקע!... אסתּרקע!... — האָט ער געמורמלט מיט טרוקענע ליפּן. — איצטער וועל איך וויסן ווי צו שעצן דיך... איך זאָל זיך נאָר אַרויס־רײַסן פֿון דאַנען... דו וועסט זען, אסתּרקע...

אים האָט אָנגעכאַפּט אַ שטילע פֿרייד איבער דעם וואָס זײַן האַרץ האָט זיך צוריק אומגעקערט צו אסתּרן. די לעצטע צײַט איז ער ווײַטער געווען גוט צו איר און זי האָט געקוקט אויף אים מיט אַזעלכע שײַנענדיקע אויגן. די אַלע משפּחה־אומגליקן, וואָס האָבן זיך צוזאַמענגענומען איבער איר, ווי אַ שוואַרצער וואָלקן, האָבן נישט געקאָנט פֿאַרטונקלען דעם שײַן פֿון אירע אויגן. נאָר וואָס וועט זײַן אויב מען וועט אים צונעמען? וואָס וועט זײַן מיט איר? און ער — ווי וועט ער דאָס אַריבערטראָגן? איצטער, ווען אים איז אַלץ קלאָר געוואָרן און ער ווייס וואָס ער האָט צו טאָן — איצטער וויל ער זיך מיט איר נישט שיידן. נישט באַלד, לכל הפּחות!...

— אסתּרקע! דו וועסט זען ווי מיר וועלן איצטער לעבן, אסתּרקע! — האָט ער געמורמלט.

אָבער ווי באַפֿרײַט מען זיך? אויסקויפֿן זיך? וועגן דעם איז אָפּגערעדט. אַזעלכע געלט האָט ער קיינמאָל נישט געהאַט און וועט נישט האָבן. אַנטלויפֿן? יאָ, דאָס וועט ער טאָן. אויב נישט פֿונדאַנעט וועט ער אַנטלויפֿן פֿון דאָרטן, פֿון באר שבֿע, פֿון דער מדבר, פֿון וואַנען ס'זאָל נישט זײַן, און וועט קומען צוריק, אַ דעזערטיר, ווי לייזער, און אויך קריגן פֿאַלשע פּאַפּירן, און וועט

דאָ זײַן... און אפֿשר װעלן זײ אַריבערגײן אין גליל. מען זאָגט, אַז דאָרטן איז גרינגער אויסצובאַהאַלטן זיך..

ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ שטײן, אַ מידער, און גענומען דרעמלען. דער קאָפּ האָט זיך אים צו שטאַרק אַ בויג געטאָן אויף אַ זײַט — איז ער אויפֿגעשטאַנען, בעסער אײַנגעװיקלט זיך אין מאַנטל און געלײגט זיך אויף דער ערד.

ער האָט זיך אויפֿגעכאַפּט פֿאַרן גרויען אויף טאָג. עס איז אים געװען קאַלט און נאַס. די אויסגעשטרעקטע פּיס האָבן גענאָגט פּרירנדיק, פֿאַרגליװערטע, װי ער װאָלט פֿאַרבראַכט אַ װינטער־נאַכט אין רוסלאַנד אין װעג אויף אַ שליטן. דער הימל איז געװען פֿאַרכמאַרעט און האָט װײַטער געטריפֿט אויף זײ מיט אַ קלײן רעגנדל. דער גאַנצער המון מענטשן, װאָס האָט זיך אַזוי געטומלט אויף דער נאַכט, איז געװען אויסגעלײגט אויף די שטײנער, װי הויפֿנס שמאַטעס, נאַסע, צעקנײטשטע, בלאָטיקע. עס האָט זיך געהערט אַ שנאָרכן און אַ קרעכצן.

פֿונק האָט זיך געשטעלט אויף די פּיס. זײ האָבן זיך געבויגן אונטער אים אין זײער פֿאַרפֿרוירנקײט, ער האָט זײ געפֿילט װי שטיקער אײַז. פֿונעם נאַכטיקן נעפּל און פֿון דער נישט־דערשלאָפֿנקײט און פֿון דער גאַנצער אויפֿרעגונג פֿון דעם פֿאַרגאַנגענעם טאָג האָט אים שטאַרק געריסן דער מח. אין מויל איז געשטאַנען אַ שלעכטער געשמאַק. די אויגן האָבן אים װײ געטאָן, אַ שװערקײט האָט אָנגעגאָסן די לעדלעך. ער האָט װידער גענומען אַרומשפּאַנען איבערן הויפֿל אַהין און אַהער, האַסטיק, לויפֿנדיק, מיט אַ כּװנה צו דערװאַרעמען זיך. פֿון הויז אינעװײניק האָט זיך אַרויסגערוקט אַ טונקעלע פֿיגור פֿון אײנעם פֿון די דאָרטיקע. דער מענטש האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָט געטראַכט אַ װײַלע, קוקנדיק אויף פֿונקן, און האָט גענומען פּאַמעלעך קלעטערן אויף דער װאַנט פֿון דער חורבֿה־טורמע צום הינטערשטן הויף־װינקל. פֿונק איז מיטאַמאָל געבליבן שטײן, נישט גלויבנדיק זײַנע אויגן: האַ, װאָס טוט ער, דער מענטש? ער האָט זיך פֿאָרזיכטיק אומגעקוקט אויף צוריק, צום טויער, װאו עס זענען געװען די װאַך־סאָלדאַטן. װען זײ דערזעען אים לאָזן זײ אַ קויל פֿון אַ ביקס, און פֿאַרטיק — ער װעט זיך אַראָפּקײַקלען צוריק אין הויפֿל, װי אַ זאַק מיט ערד. נאָר דאָרטן איז שטיל צװישן די סאָלדאַטן. מסתּמא דרעמלען זײ. פֿאַרטאָג דרעמלט זיך, געװײנלעך, שטאַרקער װי די גאַנצע נאַכט. ער האָט אַמאָל געהערט, אַז גנבֿים קלײַבן אויס פֿאַר זײערע אונטערנעמונגען די שעה, װאָס פֿאַרן בראָך־טאָג. ער האָט װײַטער, פֿאָרזיכטיק, אויסגעדרײט דעם קאָפּ צום הינטערשטן הויף־װינקל — אַזוי פֿאָרזיכטיק, גלײַך װי דער דרײ פֿון זײַן קאָפּ װאָלט געקאָנט אָנמאַכן אַ רעש און אויפֿװעקן די דרעמלענדיקע היטער. דער קריכער איז שוין געװען גאָר אויבן. אָט פֿויזעט ער אַריבער אויפֿן דאַך פֿונעם צװײטן הויז, אָט גיט ער זיך אַ רוק נאָך װײַטער, אָט פֿאַרשװינדט ער הינטערן רוקן פֿון יענעם דאַך... פֿונק האָט אָפּגעעטעמט.

אַט אַזוי אַנטלויפֿט מען... מען קריכט אַריבער איבערן וואַנט, און אויפֿן דאַך, און איבערן דאַך...

ער האָט איבעראַנײַס געגומען אַרומשפּאַצירן איבערן הויף. אַצינד איז ער געטראָטן שטיל און פֿאָרזיכטיק, היטנדיק זיך צו שטערן דעם שלאָף פֿון די שלאָפֿנדיקע. יעדעס מאָל, ווען ער איז געגאַנגען מיטן פּנים צום טויער האָט ער זיך אײַנגעקוקט אינעם הויפֿן סאָלדאַטן — צי זיי האָבן זיך נאָך נישט אויפֿגעוועקט. יעדעס מאָל, וואָס ער איז געגאַנגען פֿון זיי צוריק, האָט ער נישט אָפּגעריסן די אויגן פֿון דער וואַנט פֿון דער טורמע און פֿונעם שכנותדיקן דאַך. עס איז געווען גרינג אַרויפֿצוקלעטערן, אַזוי גרינג! אין צוויי מינוטן וואָלט ער געווען אויבן. אָבער טאָמער באַמערקט איינער פֿון זיי און מיט אַ מאָל קריגט ער אַ קויל אין רוקן...

דער שרעק, וואָס איז אַזוי קלוג אויף המצאות און האָט אַזוי ליב די לאָגיק, די בעסטע און אונטערטעניקסטע פֿון זײַנע דינסטן — ווײַל קיין מאָל איז דער מענטש נישט אַזוי לאָגיש, ווי ווען ער איז באַוועלטיקט פֿון שרעק — האָט אים אונטערגעזאָגט, ער זאָל אויסלאָכן דעם געדאַנק וועגן אַנטלויפֿן. אַנשטאָט איצטער קלעטערן איבער דער וואַנט און אײַנשטעלן דאָס לעבן, האָט ער געזאָלט בעסער נעכטן נישט קומען און אַליין איבערגעבן זיך אין זייערע הענט. אַלאַ וואָדען, ער איז געקומען? פֿאַרוואָס? ווײַל ער האָט נישט געזען קיין מעגלעכקייט אויסצובאַהאַלטן זיך. ער איז געקומען, ווײַל ער האָט געמוזט. טאָ צוליב וואָס וועט ער איצטער אַנטלויפֿן? וואו וועט ער זיך איצטער באַהאַלטן? זײַן לאַגע וועט זײַן ווי פֿריִער און נאָך ערגער, ווען מען וועט אים כאַפּן... און אויב ער וועט דאָך באַשטימען אַנטלויפֿן וועט ער נאָך האָבן געגנוג און בעסערע געלעגנהײַטן. סוף כּל סוף וועט ער זײַן אַ סאָלדאַט, נישט קיין אַרעסטאַנט. ער וועט איין מאָל אַוועקגיין פֿון קאַזאַרמע און נישט קומען צוריק...

דאָס איז געווען ריכטיק. און פֿון דעסט וועגן האָט אים די וואַנט געצויגן צו זיך, און דער געדאַנק, אַז ער קאָן זיך באַפֿרײַען באַלד, די מינוט, איז נישט אָפּגעטראָטן פֿון אים, און די מוראַשקעס, וואָס זענען אים געלאָפֿן איבערן רוקן, האָבן דערמאָנט אָן די שטאָלענע מײַלער פֿון די סאָלדאַטן־ביקסן.

ער איז ווײַטער געבליבן שטיין אין אַ פֿאַרלעגנהייט. דער הינטער־ווינקל פֿון הויף האָט אים געצויגן מיט אַ מאַגנעטישן כּח. ער האָט געמאַכט אַ טראָט אין יענער זײַט.

ווי? נאָך איינער?... יאָ, דאָס איז געווען נאָך איינער, וואָס האָט זיך געקליבן צו גיין מיטן וועג פֿונעם ערשטן. נאָר דעם איז נישט געלונגען. ער איז נאָך נישט ווײַט אַרויף ווען פֿון הינטערן הויז, פֿונעם צווייטן ווינקל, איז אַרויסגעשפּרונגען אַ סאָלדאַט און אַ לאָז געטאָן זיך נאָך אים.

— העי, וואוהין?

ער האָט אויף אים אָנגעשטעלט די ביקס. צווישן די סאָלדאַטן בײַם טויער איז אויך געוואָרן אַ באַוועגונג. נאָך אַ פּאָר ביקסן האָבן אַ גלאַנץ געטאָן אין דער זײַט פֿונעם לויפֿער. יענער האָט זיך אָוועקגעזעצט, ווי איבערטראַכטנדיק, און באַלד גענומען, שווײַגנדיק און אויף גיך, קריכן צוריק. דער סאָלדאַט, וואָס האָט געוואַרט אויף אים אונטן, האָט אים אַ נעם געטאָן פֿאַרן אויער. פֿונק האָט געזען, ווי דעם מענטשנס קאָפּ האָט זיך געשאָקלט אַהין און אַהער אין די הענט פֿון סאָלדאַט און האָט געהערט זײַן שטיל, ווייטאָקדיק אויקען. דער סאָלדאַט האָט אים אַ שטופּ געטאָן צום לאָך פֿון הויז, און האָט אים געיאָגט אַרײַן אינעווייניק, בריקענדיק אים מיטן פֿוס אין הינטן.

„דאָרטן אין ווינקל, הינטערן הויז, איז אויך געווען אַ וואַך, — האָט צו זיך געזאָגט מאיר פֿונק. — גוט וואָס איך בין נישט געקראָכן!"

און ער האָט פֿון דאָס נײַ גענומען אין אויפֿרעגונג אַרומשפּאַנען איבערן הויפֿל.

עס איז געוואָרן טאָג. צווישן די ליגנדיקע הויפֿנס מענטשן און בגדים איז געוואָרן אַ באַוועגונג. אַנדערע האָבן זיך אָוועקגעזעצט און געקוקט אַרום זיך מיט בלאַסע פּנימער און דולע מיט קאָפּווייטאָק אָנגעלאָדענע אויגן. אַנדערע זענען אַרומגעגאַנגען אָן אַ זין אַהין און אַהער איבער דער לענג פֿון הויפֿל. דאָס רעגנדל האָט אויפֿגעהערט צו טריפֿן. פֿונעם טרעטן פֿון די פּאָר הונדערט פֿיס האָט זיך פֿאַנאַנדערגעשמירט איבער די נאַסע שטיינער אַ ווייכע, קלעפּיקע בלאָטע, וואָס האָט שטיל געקוואַטשקעט אונטער די פֿיס. איבערן הימל זענען געשוואומען מוטנע־ווײַסע נעפּלען. דורך זיי האָט זיך דורכגעזויגן, ווי דורך אַ שלייער, דאָס בלאַסע ליכט פֿון דער זון.

דאָס רובֿ האָט זיך שוין ווידער אַ נעם געטאָן צום קײַען. בײַם טויער איז געווען אַ טומל און אַ מאַרק אַזוי ווי נעכטן אויף דער נאַכט. די מאַכערס, וועלכע האָבן גענעכטיקט דאָ אין הויף, און די, וואָס זענען פֿאַרשוואונדן געוואָרן אויף איבער נאַכט, זענען שוין אַלע געווען צוריק אויף זייערע פּאָסטנס, בײַם טויער, און האָבן ווידער צוגענומען די געבראַכטע זאַכן און איבערגעגעבן גרוסן, געהאַנדלט מיט די סאָלדאַטן, אַרויסגערופֿן די, צו וועמען מען איז געקומען געוואויר ווערן. בײַ אַלעמען פֿון די געפֿאַנגענע זענען ווידער געווען פּעקלעך מיט אָנבײַסן אין די הענט. די קלאַנגען, וואָס עס האָבן אַרויסגעגעבן די קײַענדיקע מײַלער, האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן מיטן קוואַטשקען פֿון דער בלאָטע אונטערן טראָט.

פֿונקן האָט מען אַרויסגערופֿן צום טויער. אסתּר איז געקומען אים זען פֿאַרן גיין צו דער אַרבעט. ער איז צוגעלאָפֿן אַ מונטערער, פֿול מיט פֿרייד צוליב איר קומען. די פֿרייד האָט אים גערויטלט די באַקן.

זי האָט געקוקט אויף אים מיט איבערגעגעבענע, גליקלעך־שײַנענדיקע אויגן.

— איר זעט אויס גוט, מאיר! — האָט זי געזאָגט, — טראַכט נאָר נישט איבער, מען וועט אַלעמען אויסלייזן. ווי זענט איר געשלאָפן?

— זייער גוט! — האָט ער געענטפערט שמייכלענדיק, גלעטנדיק זי מיט די אויגן.

זי האָט אים ווידער געבראַכט וואָס צו עסן. ער האָט געוואָלט זאָגן, אַז ער האָט נאָך דאָס געכטיקע, נאָר ער האָט זיך באַצײַטנס אײַנגעהאַלטן, — צו וואָס זאָל ער איר אָפּעסן דאָס האַרץ?

דאַן איז ער צוריקגעגאַנגען אין הויף און האָט זיך געשמאַק גענומען צום עסן. איצטער האָט ער געהאַט אַ גוטן אַפּעטיט. באַלד האָט זיך אַרום אים צוזאַמענגעקליבן אַ מנין פון די אויסגעהונגערטע סקעלעטן, וואָס זענען געהאַט אַרויסגעקראָכן פון די לעכער פון דער וואַנט. זיי האָבן געהיט אַלע באַוועגונגען פון זײַנע מויל־מוסקלען און יעדן שלונג פון זײַן האַלז האָבן זיי באַגלייט מיט אַ גוזמאדיקן און פאַלש־הויכן שלונג פון זייער פוסטער שפּײַעכץ. פונק האָט זיך געמוזט שטעלן אויף די פיס כדי זיי זאָלן אים נישט דערדריקן. ער איז געווען אַ הויכער, מיט אַ ברייטער ברוסט און לאַנגע הענט. זײַן פּנים איז געווען אַן אָפענער, אַזאַ וואָס געפעלט און ציט צו פון ערשטן קוק, נאָך איידער מען קען דעם מענטשן. אים איז געווען גוט אויפן האַרצן און ער האָט מיט גוטע אויגן געקוקט אויף די אַלע, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט. ער האָט פאַנאַנדערגעטיילט צווישן זיי, מיט אַ שטרענגער גערעכטיקייט, אַ ברייטל, אַ פּאָר שטיקלעך קעז, אַ פּאָר מאַראַנצן. דאַן האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צו אים פּופּציק אַנדערע. ער האָט זיך קוים אַרויסגעריסן פון זיי. לויפנדיק אויף גיך האָט ער פאַרענדיקט עסן און אַוועקגעגעבן זיי די רעשטלעך.

ער האָט זיך אַרומגעזען, אַז אין הויף איז געוואָרן שיטערער. פון דער פריילעכער חבֿרה פּקידים, באַלעבעסלעך און קרעמער, וואָס האָבן זיך בײַ נאַכט אָפּגעגעבן מיט נבֿול־פּה, איז שוין נישט געווען קיין איינער. פון די מאַכערס האָבן אויך אַ סך געפעלט. און אַ סך פון די שטילע מענטשן, וואָס האָבן זיך די גאַנצע צײַט געהאַלטן אָן אַ זײַט, זענען אויך אַזוי שטיל פאַרשוואונדן. פונק האָט זיך נאָכגעפרעגט וואו זיי זענען אַהינגעקומען. מען האָט אים געזאָגט, אַז די, וואָס האָבן געלט, מעלדן זיך, אַז זיי ווילן זיך אויסלייזן, און מען שיקט זיי מיט אַ סאָלדאַט צום קאַלאַראַסי.

עס זענען ווײַטער אומגעגאַנגען קלאַנגען, אַז דאָס אויסלייזן זיך ווערט בטל. דער קאַלאַראַסי האָט שוין נעכטן נישט געוואָלט אָננעמען קיין אויסלייז־געלט. דאָך האָט מען געפועלט בײַ דער העכערער מיליטערישער פאַרוואַלטונג מען זאָל נעמען. מען האָט געזאָגט, אַז דאָס איז דער לעצטער טאָג. ביז מיטאָג — מער וועט מען נישט נעמען.

פונק האָט זיך מידערהייט צוגעזעצט אויף אַ שטיין. הײַנט ביז מיטאָג. טאָ וואָס זשע איז זי געווען אַזוי פריילעך, אסתרקע? פאַרוואָס האָט זי געזאָגט,

אַז מען וועט אַלעמען אויסלייזן ? וואָס הייסט — אַלעמען ? ווער וועט אויסלייזן ? ווער ס׳האָט געלט וועט זיך אויסלייזן, און ווער ס׳האָט נישט וועט דאָ בלײַבן און קראַפּירן !

אין קאָפּ האָט זיך שוין בײַ אים געטומלט פֿאַר מידקייט. אין דעם טומל איז פֿאַרטומלט געוואָרן די זאָרג וועגן די קומענדיקע טעג. אים איז געווען אַלץ איינס וואָס דערנאָך וועט זײַן. ער איז געווען אויסגעמאַטערט און שלעפֿעריק און האָט נישט געהאַט וואו צוצולייגן זיך. די שטיינער פֿונעם הויף זענען געווען אַזוי קויטיק, אויסגעשמירט מיט דער שליימיקער, צעטראָטענער קויט. און דאָ זענען אַרומגעגאַנגען די פֿאַרלײַזטע אַרעסטאַנטן. מען האָט זיך נישט געקאָנט אויסהיטן פֿון זיי אַפֿילו וואַכעדיקערהייט.

פֿאַרוואָס האָט זי געזאָגט, אַז מען וועט אויסלייזן אַלעמען ? וואָס האָט זי געמיינט דערמיט ? ס׳איז גלאַט אַזוי. זי האָט אים געוואָלט טרייסטן, אסתּרקע. זי האָט אים געוואָלט צוגעבן מוט.

דער „ועד העזרה״ גיט הונדערט פֿראַנק. די איבעריקע פֿיר הונדערט — נישט זי, נישט ער האָבן נישט פֿון וואַנען צו קריגן די איבעריקע פֿיר הונדערט.

נאָך האַלבן טאָג איז געוואָרן גרינגער צו עטעמען. מען האָט צוגענומען די אַלטע תּושבֿים, מען האָט דאָס גאַנצע געפֿענגעניש פֿרײַ געמאַכט פֿאַר די נײַע. נאָר פֿאַרנאַכט איז זיי פֿינצטער געוואָרן אין די אויגן, ווען מען האָט זיי גענומען אַרײַנטרײַבן אין הויז אינעווייניק. זיי זענען געזעסן אין דער פֿינצטער בײַ די ווענט און האָבן טעמפּ אָן אַ געדאַנק געוואַרט וואָס ווײַטער וועט זײַן. מען האָט אָנגעצונדן אַ לעמפּל. די געלע פֿלעמלעך האָבן נאָך מער אונטערגעשטראָכן דעם פֿאַרוויכערטן חושך פֿונעם אַלטן פֿאַרפֿוילטן געפֿענגעניש־הויז.

מיט אַ מאָל איז געוואָרן אַ נײַע באַוועגונג. אַ וואָרט איז דורכגעלאָפֿן דורך דער פֿינצטערניש — דאָס איינציקע וואָרט, וואָס האָט נאָך געקאָנט אויפֿרודערן די אויסגעשעפּטע קערפּערס און גײַסטער — דאָס וואָרט וועגן פֿרײַהייט.

מען האָט אָנגעהויבן אויסרופֿן די נעמען. אַ טשאַוויש האָט אויסגעלייענט דעם נאָמען פֿון אַ פּאַפּיר און עטלעכע פֿרײַוויליקע העלזער האָבן אים איבער־געחזרט. דער אַרויסגערופֿענער האָט גענומען זײַנע זאַכן און אַוועק, אַוועק אויף אַן אמתן. מאיר פֿונק האָט לאַנג געוואַרט ביז ס׳איז געקומען זײַן צײַט. ער איז געווען פֿון די לעצטע. בײַם אַרויסגאַנג זענען געשטאַנען אַ פּאָר ייִדן שטאָט־עסקנים. איינער, ווײַזט אויס אַ מוכטאַר, האָט געזאָגט צו אים :

— מיר נעמען דיך אַרויס אויף אונזער אַחריות, און אויפֿן אַחריות פֿונעם חכם־באַשי... ס׳איז נאָר אויף איבערנאַכט. מאָרגן פֿאַרטאָג דאַרפֿסטו שוין זײַן צוריק בײַם קאָלאָראַסי... הערסט, מאָרגן פֿאַרטאָג. ס׳איז אַ טובֿה, פֿאַר־

שטייסט? אויב דו ווילסט זיך אויסלייזן — איז מאָרגן אין דער פֿרי, בײַם קאַלאַראַסי... זע־זשע זאָלסט קומען!

— איך וועל קומען! — האָט געזאָגט דער סטאָליער מיט אַ פֿעסטן קול, פֿול מיט דאַנק־געפֿיל צו די מענטשן, וואָס האָבן אים באַפֿרײַט, זאָל זײַן נאָר אויף איין נאַכט.

בעת מעשׂה האָט ער גאָרנישט געטראַכט, אַז די אייגענע רייד זאָגן זיי יעדן איינעם, און יעדער איינער איז בײַ זיי דער זעלבער בטוח.

— ער וועט קומען! ער וועט קומען! — האָט גוטמוטיק פֿאַרזיכערט איינער פֿון די עסקנים.

מאיר פֿונק איז אַרויס אויפֿן גאַס. דער קאָפּ איז בײַ אים געגאַנגען כאַדאָראָם, די פֿיס זענען געטראָטן נישט זיכער. וואו איז ער געווען? ער האָט זיך אַ דריי געטאָן אַרום זיך. אַ, אָט איז דער שכמ׳ער טויער. וואו זשע דאַרף ער גיין? און בעת מעשׂה איז ער שוין געגאַנגען. נאָר אין קאָפּ איז אים געווען נישט קלאָר. די פֿיס האָבן בלינדערהייט געוואוסט וואו צו טראָגן אים. אַ קאַלטער ווינט האָט אים געבלאָזן אַנטקעגן און אַ ביסל צעווייעט דעם טומאַן, וואָס בײַ אים אין מח..

12

די נאַכט, וואָס מאיר פֿונק האָט פֿאַרבראַכט אין הויף בײַ „שעיך לו־לו“, איז געווען אַ שטורעמדיקע נאַכט פֿאַר די שוועסטער וועטשטיין. אסתּר האָט נישט אָפּגעלאָזן חיהן אַוועקצוגיין, לויט איר געוואוינהייט, אויף אַ גאַנצן אָוונט, אָדער גאָר אויף איבער נאַכט — זי האָט מורא געהאַט צו בלײַבן אַליין אין שטוב. חיה איז געזעסן בײַם טיש, אינעם פֿאָדערשטן צימער, אַ ברוגזע און צעטראָגענע, און האָט פֿון צײַט צו צײַט מיט כּעס אַרויפֿגעקוקט אין דער אָפֿענער טיר פֿון דער צווייטער שטוב, וואוהין אסתּר איז אַוועק באַלד נאָך וועטשערע. בײַם עסן האָט זי זיך צו קיין זאַך נישט צוגערירט, און איצטער איז זי דאָרטן געלעגן אויפֿן בעט און זיך געשטיקט מיט געוויין. חיה איז געווען בייז אויף דער נײַער אויפֿרודערונג. אַ נײַע נײַעס! — האָט זי געטענהט מיט האַרץ פֿאַר זיך און צו זיך אַליין. — וואָס איז דאָס פֿאַר אַן אָנשיקעניש! נישט גענוג, וואָס די מאַמע ליגט קראַנק אין שפּיטאָל, וואָס לייזערקע איז נע ונד און אין איין שרעק מען זאָל אים נישט כאַפּן, און דער זיידע וואַלגערט זיך אין דער פֿרעמד, און איך... טפֿו! נאַדיר נאָך אַ צרה... פֿאַרן שכן דאַרף אונז אויך דאַרן דער מוח!... אַזאַ נײַעס!..

דאָס אײַנגעהאַלטענע כליפּען אין צווייטן צימער האָט זי געשלאָגן איבער די נערוון. עס איז איר פֿאָרגעקומען, אַז אסתּרקע ליגט דאָרטן און כליפּעט אומיסטן צוליב איר, כּדי זי זאָל קיין מנוחה נישט האָבן, כּדי זי זאָל נישט קאָנען בלײַבן רויק, ווען יענע לײַדט. בײַ יעדן נײַעם כליפּ האָט דאָס חיהן געגעבן אַ הויב אינעווייניק, ווי עס וואָלט זי אַ ביס געטאָן אַן עקרבֿ. זי האָט געהאַט חשק צו שרײַען און טופּען מיט די פֿיס אָדער וואַרפֿן איר אַ טעלער אין קאָפּ. כאַי וואָלט זי שוין איינמאָל זיך אויסגעוויינט — און אַן עק! איז ניין — ווײַטער אַ כליפּע און ווײַטער אַ שווײַג!...

אָבער זי האָט גאָרנישט נישט גערעדט. און אסתּר איז געלעגן אויפֿן בעט און האָט זיך אויך צו איר נישט אָנגערופֿן מיט קיין וואָרט. זיי האָבן ביידע געהאַט אין זיך אַ שטיק פֿון דער אײַנגעגראָבענער עקשנות פֿון די וועטשטיינס.

און ווען אסתּר האָט צולעצט אויסגעבראָכן אין אַן אָפענעם געוויין, הויך אויפן קול, ווי חיה האָט דאָס געוואָלט ערשט מיט עטלעכע מינוטן פריער, האָט דאָס זי אויפגעריסן, ווי מיט פולווער.

— דו הערסט נישט אויף צו רעוון? וואָס איז דאָס פאַר אַן אָנשיקעניש אויף אונזער קאָפּ? די מאַמע ליגט אין שפיטאָל און זי רעוועט דאָ איבער אַ פרעמדן בחור... אין דר'ערד מיטן קאָפּ!... שלאָג זיך קאָפּ אָן דער וואַנט אָן מיר!...

זי האָט אָנגעטאָן דעם זשאַקעט און געכאַפּט דעם שאַל. דעמאָלט איז אסתּר אויך אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט און האָט זיך איינגעקלעמט אין איר, ווי אַ צוואַנג:

— דו וועסט נישט אַוועקגיין! — האָט זי געשריִען אויסער זיך פאַר אויפרעגונג. — איך וועל דאָ משוגע ווערן איינע אַליין!... חיהקע!... דו וועסט נישט אַוועקגיין! דו וועסט נישט אַוועקגיין!...

זי האָט געשלעפּט פון איר דעם זשאַקעט און דעם שאַל. חיה האָט זיך געריסן פון אירע הענט מיט געוואַלד, מיט אַ גראָבן שטויס און ריס. זי איז אַרויסגעלאָפן פון שטוב און האָט הינטער זיך געהערט אַ שרעקלעכן, קוויטשיקן, שניידנדיקן רוף:

— חיהקע! חיהקע! חיהקע!...

דערנאָך אַ ווילדער געשריי — און מער גאָרנישט. אין שטוב איז געוואָרן שטיל. חיה איז געשטאַנען אויפן קאָרידאָר, הינטער דער דרויסנדיקער טיר, און האָט זיך צוגעהערט. די מאָדנע רויקייט דאָרט אינעווייניק האָט זי געשראָקן. זי האָט זיך אַ דריי געגעבן מיט באַשלוס און געפּרוּווט אַוועקגיין, אָבער פון עק קאָרידאָר האָט זי זיך אומגעקערט און האַסטיק אַריינגעלאָפן אין שטוב. אסתּר איז געלעגן אויף דער ערד, אָן באַוועגונג, אין מיטן פון צווייטן צימער. חיה האָט ווייטער אויפגעקאָכט:

— וואָס איז דאָס נאָך פאַר אַ שטיק? אויף די קאַלטע שטיינער... ווילסט אויך אין שפּיטאָל... נישט גענוג וואָס די מאַמע... פּלאַצן קאָן מען פון איַך!... און ס'איז אַלץ אויף צו־להכעיס, אַלץ צו־להכעיס... שטיי אויף, הערסט? באַלד שטיי אויף!

אסתּר איז געלעגן אָן אַ ריר ווי פריִער. דאָס האַרץ האָט אַ ציטער געטאָן ביי חיהן. זי האָט אַריינגעטראָגן דאָס גלאָז, וואָס האָט זיי געדינט פאַר אַן אויל־לעמפּל. אסתּר איז געלעגן שטיל, אַ ווייסע, ווי קרייד, די אויגן פאַרמאַכט.

חיהס צעקאָכטקייט איז אַריבער, זי האָט אַ הויב געטאָן די שוועסטער פאַר די פּלייצעס:

— אסתּרקע, וואָס איז דיר? אסתּרקע, קום אין בעט, דו, נאַר... וואָס איז מיט איר? אוי־ווי, זי האָט געחלשט!... רופט עמיצן... אסתּרקע, קום אין בעט אַריין!

זי האָט זי אויפֿגעהויבן און צוגעפֿירט צום בעט. אסתּר האָט אָן עפּן געטאָן די אויגן און באַלד צוריק פֿאַרמאַכט. זי האָט זיך אַוועקגעלייגט אין בעט און ווײַטער געלעגן שטיל, ווי נישט בײַם זינען. חיה האָט זי אויסגעטאָן, און האָט זיך אַליין אויך געלייגט. אסתּר האָט זיך אײַנגענורעט מיט איר קאַלטער באַק אין חיהס בוזעם, ווי אַ קליין קינד בײַ דער זײַט פֿון דער מוטער, און איז געלעגן אָן באַוועגונג. חיה האָט זי אַרומגענומען און צוגעדריקט צו זיך. אונטער דער שווערער וואָלענער קאָלדרע איז איר גיך געוואָרן הייס. זי האָט געפֿילט, ווי די קאַלטע גלידער פֿון דער שוועסטער דערוואַרעמען זיך אויך. עס האָט זי אָנגעכאַפּט אַ שאַרפֿער רחמנות צו דער שוועסטער, וואָס האָט זיך אַזוי אומבאַהאָלפֿן צוגעטוליעט צו איר, ווי זוכנדיק שוץ בײַ איר, דער עלטערער און שטאַרקערער. אין גרונט האָבן זיי זיך אַלע מאָל ליב געהאַט, די צוויי שוועסטער. כאָטש זיי האָבן דאָס וויניק אַרויסגעוויזן. חיה האָט זיך געזאָגט, אַז זי מוז איר העלפֿן. זי האָט זיך פֿאַרטראַכט וועגן דעם ווי אַזוי זי וועט דאָס טאָן. און אסתּר אַ דערוואַרעמטע און אָפּגעשוואַכטע האָט מיט אַ מאָל געזאָגט מיט אַ שוואַכן קול:

— חיה, דו וועסט נישט אַוועקגיין מער?

— ניין, אסתּרקע, ניין! — האָט געענטפֿערט חיה מיט אַ צעוויקטן, מיט רחמנות אָנגעזאַפּטן קול.

— איך קאָן נישט זײַן אַליין, חיה...

— איך וועל נישט אַוועקגיין, אסתּרקע, איך זאָג דיר, אַז ניין!

זי האָט זי שטײַפֿער אַרומגענומען און מיט מער כּוח צוגעדריקט צום האַרצן.

און דאָן, בײַ דער אַרומנעמונג, האָט זי זיך דערמאָנט אָן עפּעס, וואָס האָט געמאַכט האַרט און טרוקן די שטריכן פֿון איר פּנים. זי האָט אַרויסגעלאָזן אסתּרן פֿון אירע אָרעמס און האָט זיך פֿון איר אָפּגערוקט ביזן ברעג פֿון בעט — אַזוי, אַז זיי זאָלן זיך גאָרנישט אָנרירן איינע אָן דער אַנדערער. אסתּר האָט זיך ווײַטער צו איר אַ רוק געטאָן, האָט זי זי אָפּגעשטופּט מיט אַ האַרטער האַנט:

— גענוג! לאָמיך שלאָפֿן!

אסתּר האָט עפּעס דערפֿילט און פֿאַרשטאַנען. דאָס איז געווען אַזוי ווי דעמאָלט, ווען זי האָט געהאַט געדאַנקען וועגן חיהן און האָט זיך פֿון איר אָפּגערוקט ביזן ברעג פֿון דער בעט. נאָר איצטער האָט איר דאָס אַלץ גאָר נישט געאַרט. זי איז געווען פֿאַרנומען נאָר מיט איין געדאַנק — וואָס וועט זײַן מיט א י ם? זי האָט זיך געזאָגט, אַז חיה קאָן קריגן דאָס געלט. זי האָט נישט געוואָלט וויסן פֿון וואַנען, נאָר עס איז איר געווען קלאָר, אַז זי קאָן. שוין איר בייזקייט דעם גאַנצן אָוונט איז אַ באַווייז, אַז זי קאָן, נאָר זי וויל נישט, און זי וויל נישט מען זאָל בײַ איר פֿאַרלאַנגען.

זי האָט געוואוסט, אַז חיה שלאָפט נישט. זי ליגט און קלערט אויך וועגן די זאַכן.

— חיה, — האָט זי געזאָגט אומאַנטשלאָסן.

— נו?...

— זײַ נישט קיין שלעכטע!

חיה האָט דעמאָלט שאַרף דערפילט, אַז זיי זענען נאָר אין צווייען דאָ אין שטוב. די משפחה איז חרוב — און זי האָט אָנגעמאַכט דעם חורבן. איבער איר איז דער זיידע אַוועקגעגאַנגען. אפשר איז די מאַמע אויך איבער איר קראַנק געוואָרן. די מאַמע איז פון אייביק אָן געווען אַ שוויַגנדיקע. זי רעדט נישט, אָבער אין האַרצן פילט זי. און זי אַליין... זי איז שוין אַ פאַרפאַלענע... און איצטער וועט אסתּר אויך זײַן אומ־גליקלעך, ווײַל זי וויל איר נישט העלפן. זיי זענען דאָ אַליין, צוויי עלנטע שוועסטער... זי האָט זיך קוים אײַנגעהאַלטן פון געוויין.

— וואָס ווילסטו? — האָט זי געמאַכט בייז. — גוט, איך וועל דיר קריגן דאָס געלט!

— חיה! — האָט אַ שפרונג געטאָן אסתּר.

— גוט... ליג!... איך האָב דאָך דיר געזאָגט!...

— חיה!... מײַן גוטע שוועסטערקע!... אויף געוויס, חיה?... גאָר אויף געוויס?

זי האָט זיך געוואָרפן קושן זי. חיה האָט זי אָפּגעשטויסן.

— יאָ, יאָ... לאָז מיך שלאָפן!

אסתּר איז דערנאָך אַנטשלאָפן געוואָרן מיט אַ געזונטן, טיפן שלאָף. חיה האָט געהערט, ווי זי שנאָרכט — אַזוי ווי אַ זעג, וואָס איז פאַרקוועטשט אין בוים בײַם זעגן און זעגט פאָרט. זי אַליין האָט נישט געהאַט קיין שלאָף. דער רחמנות צו אסתּרן און צו דער היים, וואָס איז חרוב געוואָרן, האָט איר געריסן דאָס האַרץ. און דאַן האָט זיך דאָס געפיל אומגעדרייט אויף איר אַליין. אַצינד איז זי געלעגן, ווי אסתּר פריִער, און האָט געכליפּעט, און געוואָרגן זיך מיטן כליפּען, מיט אַ שוידער איבערן גאַנצן לײַב, און מיט אַ שרעק, אַז די שוועסטער זאָל זיך נישט אויפוועקן. ווען אסתּר וואָלט זיך דאַן אויפגעכאַפּט — וואָלט זי חיה פײַנט געקריגן אויף אייביק. עס וואָלט שוין נישט געווען קיין רייד וועגן פונקס אויסלייזן זיך... נאָר אסתּר איז געשלאָפן רויִק און גוט.

באַגינען איז אסתּר אויפגעשטאַנען שטילערהייט און אַוועקגעלאָפן אָנזאָגן מאירן די בשׂורה פון האָפנונג. מיטאָג־צײַט האָט זי חיהן נישט געטראָפן אין דער היים. פאַרנאַכט, נאָך דער אַרבעט, אויך נישט. זי איז ווידער אַ מאָל געלאָפן צום געפענגעניש. די אַרעסטירטע זענען שוין געווען

איינגעשלאָסן אין הויז. מען האָט זי נישט צוגעלאָזן און אים נישט אַרויס־גערופֿן. זי איז געקומען אַהיים אָן כּוחות, צעבראָכן פֿון דער האָפֿנונג, וואָס האָט נישט געפֿונען קיין באַרעכטיקונג, און געפּלאָגט פֿון אַ שרעקעדיקן, געיאָגטן און קעגן איר ווילן צוריקקומענדיקן צווייפֿל. איצטער האָט זי שוין חיהן געפֿונען אין שטוב, און יענע האָט ברוגזדיק געזאָגט, אַז דאָס געלט וועט זײַן מאָרגן אין דער פֿרי, פֿיר הונדערט פֿראַנק, און הונדערט זאָל ער קריגן פֿון ועד העזרה — מען גיט אַלעמען — און ווײַטער וויל זי פֿון קיין זאַך נישט וויסן. זאָל זי זי נאָר לאָזן צורו!

אסתּר האָט שווײַגנדיק געגרייט צום טיש. זי האָט מורא געהאַט צו זאָגן אַן איבעריק וואָרט. איר האַרץ איז געווען פֿול — פֿול מיט שׂמחה איבער זײַן באַפֿרײַונג און מיט צער און ווייטאָק פֿאַר דער שוועסטער, מיט חרטה פֿאַר דער פֿאָדערונג, וואָס זי האָט פֿון איר געפֿאָדערט, מיט אַ געפֿיל פֿון שולדיקייט, אָן אַ מעגלעכקייט פֿון אַ תּיקון. זי האָט שטיל אַ זיפֿץ געטאָן און געמיט זיך אָוועקצוטרײַבן פֿון זיך די שווערע געדאַנקען. די זאָרג פֿאַר מאירן איז איר געקומען צו הילף. זי האָט איבערגעטראַכט. צי ער האָט דאָרט אין זײַן געפֿענגעניש וואָס צו עסן און וואו צו שלאָפֿן. אָט וואַלגערט ער זיך דאָרטן שוין די צווייטע נאַכט און דעם צווייטן טאָג. זי מוז אים אַרויסראַטעווען. מעג עס קאָסטן וואָס עס וויל — זי מוז אים האָבן צוריק לעבן זיך. זי וועט זיך פֿאַר קיין זאַך נישט אָפּשטעלן.

אסתּר האָט זיך אויסגעגלײַכט און אויפֿגעהויבן הויך דעם קאָפּ, זי האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אויפֿגערעגט־גלאַנצנדיקע אויגן. — זאָל זײַן זי איז שולדיק, וואָס זי האָט פֿאַרלאַנגט בײַ חיהן. זי נעמט אויף זיך די עבֿירה. זאָל מען זי שטראָפֿן פֿאַר חיהס זינד. זי בעט בײַ גאָט ער זאָל זי באַשטראָפֿן פֿאַר די זינד פֿון איר שוועסטער. זי איז גרייט אַלץ צו נעמען אויף זיך. פֿאַר אים איז זי גרייט... אָבער ס'איז דאָך נישט פֿון הײַנט בײַ איר, בײַ חיהן. זי האָט דאָך שוין פֿון פֿריִער...

אין מיטן דערינען האָט זיך די טיר אַן עפֿן געטאָן ברייט, אָן ספֿקות און אָן אָנצוקלאַפּן, ווי אַ היימישע האַנט עפֿנט זי — אין שטוב איז אַרײַן מאיר פֿונק.

ביידע שוועסטער זענען אויפֿגעשפּרונגען פֿון זייערע ערטער. אסתּר האָט אים געשלעפּט פֿאַר די הענט צום טיש, און האָט געשריִען און געלאַכט, נישט וויסנדיק וואָס זי טוט. ער האָט אויך געלאַכט און גערעדט נישט געבונדענע ווערטער. און האָט זיך כּסדר אַרומגעקוקט מיט אַ מאָדנער התפּעלות, אַזוי ווי נישט גלייבנדיק זײַנע אייגענע אויגן, אַז ער איז צוריק אין דער היים, און אַלץ איז דאָ ווי געווען, יעדע זאַך שטייט וואו זי איז פֿריִער געשטאַנען. אסתּר איז אַרומגעלאָפֿן אַרום אים, האָט אים צוגעטראָגן אַ טעלער און פֿאַרגעסן אַ לעפֿל, און פֿאַרטשעפּעט אַ שאַל, וואָס איז אַראָפּ־געפֿאַלן מיט אַ קלונג און צעבראָכן זיך אויף שערבלעך.

— מזל טובֿ! — האָט געזאָגט מיט אַן אָפּלאַכנדיקן קול חיה..

אַלע דרײַ האָבן זיך צעלאַכט. אסתּר איז רויט געוואָרן און ענדלעך געבליבן שטיל.

מאירס קאָפּ איז געווען פֿול אָנגעלאָדן מיט דולקייט פֿון דער נישט געשלאָפֿענער נאַכט און פֿון די צוויי ווילדע טעג, וואָס זענען איבער אים אַריבער. די אויפֿרעגונג פֿון ווידער זײַן אין דער היים, צווישן נאָענטע און פֿרײַנטלעכע מענטשן, האָט געמאַכט מאירן אויסזען פֿריש און לעבעדיק און געגעבן אים אַפּעטיט צום עסן. ער האָט גערעדט מיט פֿולע באַקן, מיט אַ מויל, וואָס האָט געהאַלטן אין איין קײַען, און האָט אין אַן אָפּגעריסענעם שטראָם פֿון רייד דערציילט די געשעענישן פֿון די צוויי טעג. נאָכן עסן איז אים אָבער דער קאָפּ גאָר שווער געוואָרן. ער האָט געזען ווי דורך אַ נעפּל אסתּרס ברוינע קאָפּטל, הויכן בוזעם און די פֿולע באַקן, אונטערן רעמל פֿון די גלאַטע, געדיכטע, שוואַרצע האָר, און אירע פֿײַכט־שײַנענדיקע אויגן, וואָס האָבן זיך נישט אָפּגעטאָן פֿון אים אויף קיין רגע. ער האָט געזען חיהן אַנטקעגן, מיט איר הויך אויפֿגעשלאָגענער פֿאַרקעמונג, מיטן ברייטן פּנים, ווי בײַ דער מאַמען, און מיטן גלײַך און שטאָלץ געהאַלטענעם קאָפּ. ער האָט געזען ר׳ זלמנס לײדיקן גלעזער און די אַנדערע זאַכן אין שטוב. אָבער צווישן אים און די מענטשן און זאַכן זענען אומגעגאַנגען דינע, דורכזעעוודיקע שטראָמען, וואָס האָבן זיי ווי פֿאַרשלייערט — אָפּגעדעקט און פֿאַרשלייערט. ער האָט זיך געשאָקלט אויף זײַן בענקל און מיט מי און אָנשטרענגונג געהאַלטן אויפֿגעריסן די שווערע אויגן־לעדלעך.

— גייט שוין שלאָפֿן, גייט! — האָט געלאַכט חיה.

— ביין, ביין! — האָט ער זיך געמאַכט מונטער. — איך בין גאָרנישט שלעפֿעריק. מיר איז נאָר שווער צו זיצן. איך בין אַביסל מיד, מער גאָרנישט.

ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט נאָך אַ סך צו דערציילן, נאָר ער וויל זיך צולייגן — וועט אים זײַן גרינגער צו רעדן. זיי זענען אַלע אַרײַן צו אים אין צימער. ער האָט זיך אויסגעצויגן אויפֿן בעט, און נאָך איידער זײַן קאָפּ האָט זיך רעכט אָוועקגעלייגט אויפֿן קישן, איז ער שוין געשלאָפֿן, ווי אַ געהרגעטער. געשלאָפֿן מיטן גאַנצן גוף. פֿונעם שייטל פֿון קאָפּ ביז די שפּיצן פֿון די פֿינגער פֿון זײַנע פֿיס.

די שוועסטער זענען געבליבן שטיין לעבן אים, שטיל שמייכלענדיק. איצטער האָבן זיי ערשט געזען, ווי בלאַס און אָפּגעמאָגערט ער איז געוואָרן פֿאַר די צוויי טעג. עס האָט זיך געדאַכט, אַז זײַן פּנים איז געוואָרן קלענער, ווי דאָס צעגייענדיקע פּנים פֿון אַ שניי־מענטש. אסתּר האָט נישט געמערקט, ווי די טרערן האָבן זיך איר געקײַקלט פֿון די אויגן איבער די באַקן און נאָז.

— נו, דו ווייסט שוין ווײַטער, בהמה, — האָט איר חיה אַ שטויס געטאָן אין דער זײַט. — וואָס וויינסטו איצטער, וואָס? ער איז דאָך דאָ,

אַט האָסטו אים! וויש אָפּ די נאָז!... מען דאַרף אים כאַטש אויסטאָן די שיך. ער איז אַזוי פֿאַרמאַטערט, נעבעך.

זיי האָבן אים פֿאַרזיכטיק אויסגעטאָן די שיך און די זאָקן. אסתּר האָט געבראַכט די קאָלדרע פֿון דער מאַמעס בעט און האָט געפֿונען, אַז חיה טוט אים אויס דאָס רעקל. זי האָט אים אַרויסגעצויגן די הענט פֿון די אַרבל, אַרויסגעשלעפּט פֿון אונטער אים דעם רעקל — ער האָט זיך איבערגעקערט אויף דער אַנדערער זײַט און איז ווײַטער געשלאָפֿן, גאָרנישט נישט פֿילנדיק און נישט וויסנדיק, באַטרונקען פֿון שלאָף. חיה האָט קרום אַ שמייכל געטאָן אין דער זײַט פֿון דער שוועסטער, וואָס איז געשטאַנען מיט דער קאָלדרע אין די הענט, און האָט אים גענומען אויסטאָן די הויזן.

— נייזן, מען דאַרף נישט! — האָט זיך אויפֿגערעגט אסתּר. — לאָז מיך, איך וועל אים צודעקן!

נאָר זי האָט געטאָן דאָס איריקע. אסתּר האָט זי מיט כּעס אַ שטופּ געטאָן. די שוועסטער האָט זי אָנגעקוקט מיט דעם פֿריערדיקע קרומען שמייכעלע:

— שטופּ זיך נישט... איך וועל בײַ דיר נישט אויסכאַפּן!

זי האָט אַ לאַך געטאָן מיט אַן אײַנגעהאַלטענעם, שטילן געלעכטערל. אסתּר האָט זיך האַסטיק אָפּגעקערט מיטן קאָפּ צום פֿענצטער. דערנאָך איז זי, מיט דער זײַט, נישט קוקנדיק, פֿאַרשטעלנדיק זיך מיט דער קאָלדרע, צוגעגאַנגען צום בעט און האָט אים צוגעדעקט, און גלײַך נאָך חיהן אַרויס־געלאָפֿן פֿון צימער.

זיי זענען אויפֿגעשטאַנען זייער פֿרי. פֿונק האָט געדענקט, אַז ער האָט צוגעזאָגט מיטן טאָג זײַן בײַם קאָלאָראַסי. וואָס איז געווען די אײַלעניש האָט ער נישט געוואוסט. נאָר ער האָט אַזוי צוגעזאָגט די מענטשן, וועלכע האָבן אים באַפֿרײַט אויף איבערנאַכט — מענטשן, וועלכע קענען אים נישט און האָבן אים דאָך גענומען אויף זייער אַחריות און גאַראַנטירט פֿאַר אים — און האָט געוואָלט האַלטן וואָרט. ער איז אַוועק פֿול מיט האָפֿנונג אויף אויסלייזונג און מיט אַ באַשלוס אין האַרצן צו אַרבעטן און שפּאָרן, צו אַרבעטן אָן אַן אויפֿהער און שפּאָרן און אויסצאָלן דעם חובֿ די שוועסטער, וואָס האָבן אים געזאָגט, אַז זיי קריגן דאָס געלט פֿון דעם טאַטנס אַן אַלטן פֿרײַנט, און מיט אַ צווייטן פֿעסטן באַשלוס וועגן אַ צווייטן חובֿ — דעם חובֿ צו אסתּרן.

ער איז געווען פֿון די ערשטע צוריק צו קומען. עס איז געווען אַ קילער פֿרימאָרגן. אַ קאַלטער ווינט האָט געיאָגט די צעריסענע, ווײַסע וואָלקנס אויפֿן הימל און אויפֿגעדעקט צווישן זיי גרויסע פֿלעקן פֿון טיפֿער און געדיכטער בלוי. אויף דער קויטיקער ווערענדע פֿונעם רעקרוטן־ביוראָ האָבן זיך אָן אַ ציל אַרומגעדרייט נאָך עטלעכע יונגעלײַט, וואָס זענען געקומען

אַזוי פרי ווי ער. ביסלעכווײַז זענען אויך אַנדערע געקומען. מען איז אַרומ־געגאַנגען אַהין און אַהער, נישט וויסנדיק ווי צו דערוואַרעמען זיך. פונק האָט חרטה געהאַט אויף זײַן נאַרישער אײַלעניש. אַרויף אויף דער וועראַנדע האָט מען געלאָזן יעדערן, צוריק — קיינעם נישט. אויף די טרעפּ איז געשטאַנען אַ וואַך־סאָלדאַט און געהיט דעם וועג אַראָפּ.

עס איז אַריבער אַ שעה און נאָך אַ שעה. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן אויסגעקוקט פון דער ווייטנס, אָדער צוגעשיקט ווען מען פון זייערע פרײַנט, און נישט געאײַלט זיך אַרײַנגייען. פון דעסט וועגן, איז כסדר געוואָרן מער עולם. אַזייגער נײַן איז שוין די וועראַנדע ווידער געווען פול מיט אַ טומלדיקן און זשומעדיקן המון, אַזוי ווי אייערנעכטן, ווען מען האָט זיי צום ערשטן מאָל צוזאַמענגעבראַכט.

עס איז אַריבער נאָך אַ שטיק צײַט. איינצלנע האָבן זיך אָפּגעטיילט פונעם עולם, זענען אַרײַן אין דער טיר לינקס, צום קאַלאַראַסי אין ביוראָ, און זענען שפּעטער אַרויסגעקומען מיט אַ פּאַפּירל אין האַנט, וואָס אין זכות פון דעם פּאַפּירל האָט זיי דער סאָלדאַט אויף די טרעפּ דורכגעלאָזן און זיי זענען אײַלנדיק פאַרשוואונדן בײַם דריי פונעם געסל. דאָס זענען געווען די, וואָס האָבן שוין געהאַט דאָס געלט אין קעשענע און האָבן זיך געקאָנט גלײַך אויסקויפן. די איבעריקע האָבן אומגעדולדיק געוואַרט. אַצינד האָט מען שוין געוואוסט, אַז באַלד וועט זײַן אַ דאָקטאָר־עקזאַמען וועגן דעם געזונט פון די רעקרוטן. מאיר פונק האָט אַלע ווײַלע אַרויסגעקוקט צו דעם שמאָלן געסל, רעכטס, פון וואַנען דאַרף קומען מיטן געלט — אויב זי וועט קומען. אַלע ווײַלע זענען געקומען קרובים צו די געפאַנגענע און האָבן זיי איבערגעגעבן פּעקלעך מיט פּאַפּירלעך, און דער, וואָס האָט דאָס באַקומען, איז גלײַך אַן אויפגערעגטער געלאָפן אין ביוראָ אַרײַן אום צו געבן זײַן גאָב. דער המון איז מיט יעדער מינוט געוואָרן שיטערער און דאָס אויסזען פון די געבליבענע איז געווען אָרעם און דערשלאָגן. מען האָט אָנגעהויבן רופן צום עקזאַמען, און צו אים, פונקן, איז נאָך אַלץ קיינער נישט געקומען. זײַן פריערדיקע האָפנונג איז געוואָרן בלאַסער. ער איז אַלץ מער און מער באַוועלטיקט געוואָרן פון אַ געפיל פון פאַרלאָזנקייט — צווישן דעם הויפן פאַרלאָזענע מענטשן, וואָס די שטאָט האָט איבערגעלאָזן אין די הענט פונעם טערק.

מען האָט אָנגעהויבן רופן צום דאָקטאָר־עקזאַמען. צו צוויי, צו דרײַ האָט מען אַרײַנגערופן. מאיר פונק איז דאָס מאָל געווען צווישן די ערשטע. ער איז אַרײַן אין אַ טונקעלן דורכגאַנג. די טיר רעכטס איז געווען צום עקזאַמען־צימער. אַ פירקאַנטיקער צימער מיט נאַקעטע ווענט, אין מיטן אַ נאַקעטער, הילצערנער טיש, בײַ דער וואַנט — אַ שטול, בײַם פענצטער — צוויי טערקישע דאָקטוירים אין אָפיצירן־קליידער און פעסן. פונקן האָט אָנגעכאַפּט אַ חשק גיכער צו פטרן די פאַלשע צערעמאָניע פון דאָקטאָר־

עקזאַמען. עס איז געווען גוט באַקאַנט, אַז אויסער גאָר גרויסע קאַליקעס, וואָס מען דאַרף נישט זײַן קיין דאָקטאָר צו זען, אַז זיי טויגן נישט, נעמט מען אַלעמען צו. קיין אינעווייניקסטע קראַנקהייטן רעכענען זיך נישט פֿאַר קראַנקהייטן בײַם טערקישן דאָקטאָר, סײַדן דער קראַנקער שמועסט זיך דורך מיטן דאָקטאָר באַצײַטנס, בײַ אים אין דער היים. נאָר דאַן דאַרף דער קראַנקער גאָר קיין קראַנקער נישט זײַן. עס זענען שוין געווען אין שטאָט אַ פּאָר יִדעלעך, וואָס האָבן אײַנגעשטעלט אַ פֿעסטע פֿאַרבינדונג צווישן די עקזאַמען־דאָקטוירים און די עקזאַמינירטע, וואָס דאַרפֿן קריגן אַ קראַנקן־צעטל. איינער פֿון אַזעלכע פּאַציענטן איז שוין געזעסן אין צימער. דאָס איז געווען אַ געזונטער יונג מיט רויטע באַקן און אַ לאַנגער רויטער נאָז מיט אַ ברייטער ברוסט און געזעצטע פּלייצעס, אַ זעלטן בילד פֿון קערפּערלעכער געזונטקייט און כּוח. דער יונג איז געזעסן אויפֿן פֿענצטער און האָט זיך אײַנגעהאַלטן פֿון צו עטעמען. פֿונעם לאַנגען אײַנהאַלטן זיך האָט זיך אים דאָס גאַנצע בלוט געוואָרפֿן אין קאָפּ. זײַן פּנים איז ביזן האַלז געווען פֿאַרפּלייצט מיט אַ געדיכטער רויטקייט. ווען די דאָקטוירים האָבן אים צוגערופֿן איז ער מיט גרויס מי אַראָפּ פֿון פֿענצטער און צוגעגאַנגען מיט נישט זיכערע טריט. עס איז געווען צו קלאָר, אַז ער קאָן זיך גאָר נישט האַלטן אויף די פֿיס. מען האָט אים געגעבן אַ שטול צום זעצן זיך.

— וואָס איז דיר? — האָט געפֿרעגט דער יונגערער דאָקטאָר.

— דאָס האַרץ... — האָט מיט אַ שוואַכן, גאָר שטילן קול געענטפֿערט דער געפֿרעגטער.

פֿונק האָט געקוקט ערנסט, אָבער אינעווייניק איז ער צעגאַנגען געוואָרן פֿאַר געלעכטער. אָט דער חבֿרהמאַן איז אייערנעכטן בײַ נאַכט געווען פֿון די ערשטע מאַכערס בײַם טויער פֿון „שעיך לו־לו”, זײַן קול האָט זיך אַן אויפֿהער אַרומגעטראָגן איבערן גאַנצן הויף, און זײַנע פֿיס אַהין און אַהער וועגן זײַנע אייגענע און פֿרעמדע עסקים האָט גאָר קיין שיער נישט געהאַט.

די דאָקטוירים האָבן זיך מיט ערנסטע פּנימער איבערגערעדט צווישן זיך אויף טערקיש. דער עקזאַמינירטער איז געזעסן אויפֿן שטול אָן באַוועגונג און האָט זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן אײַנגעהאַלטן פֿון צו עטעמען. מען האָט אים געפֿרעגט וואו דאָס האַרץ טוט אים וויי. ער האָט מיט אַ ציטערנדיקער האַנט אַ טײַטל געטאָן זיך אין ברוסט אַרײַן. דער יונגערער דאָקטאָר האָט אים אויסגעהערט די ברוסט. די צוויי דאָקטוירים האָבן זיך ווידער איבער־גערעדט אויף טערקיש, שטיל און ערנסט, ווי בײַם בעט פֿון אַ שווער קראַנקן. צולעצט האָט מען אים אָפּגעלאָזן און ער איז אַרויס מיט שטרויכ־לענדיקע שריט מיט דער הילף פֿון איינעם פֿון די סאָלדאַטן. ער האָט געקראָגן פֿרײַ אויף פֿיר חדשים.

דער צווייטער נאָך אים האָט געהאַט אַ געלעמטע האַנט. די דאָקטוירים האָבן לאַנג געטאַפּט זײַן האַנט — זי איז געווען באמת געלעמט, דאַר, פֿאַר־טרוקנט. זיי האָבן אים צוגעפֿירט צום פֿענצטער, אײַנגעקוקט בײַם ליכט פֿון טאָג, נאָכגעפֿרעגט זיך ווי לאַנג דאָס איז בײַ אים און פֿון וואַנען עס האָט זיך גענומען. דאַן האָט דער עלטערער דאָקטאָר אַ קוועטש געטאָן מיט די פּלייצעס — וואָס קאָן מען העלפֿן? און מען האָט אים געגעבן פֿרײַ אויף צוויי חדשים.

נאָך אים האָט מונטער צוגעהונקען אַ הינקעדיקער. ער האָט געהאַט אַ קורצן פֿוס פֿון געבורט און האָט גאָרנישט מורא געהאַט פֿאַרן מעדיציניש עקזאַמען. די דאָקטוירים האָבן באַקומען בייזע פּנימער. באַפֿרײַען איינעם נאָכן אַנדערן דרײַ מענטשן — דאָס קאָן אויפֿוועקן אַ חשד בײַם קאָלאָנעל. ער האָט פֿײַנט ווען מען באַפֿרײַט. זיי האָבן געפֿרעגט בײַם הינקעדיקן איראָנישע שאלות, זיי האָבן אים געפּרוּווט אויסצי:ען דעם קורצן און קרומען פֿוס — ביז ער האָט אָנגעהויבן צו שרײַען. מען האָט אויך דאָ גאָרנישט נישט געקאָנט מאַכן. מען האָט אים אויך געגעבן פֿרײַ אויף צוויי חדשים, ווײַזט אויס מיט דער האָפֿנונג, אַז פֿאַר דער צײַט וועט זײַן פֿוס אונטערוואַקסן.

— נו, ווײַטער! — האָט כמורנע געזאָגט דער עלטערער דאָקטאָר צום טשאַוויש, וואָס איז געווען פֿאַר אַן אונטערפֿירער.

דער טשאַוויש האָט אַ שטופּ געטאָן פֿונקן. מען האָט פֿאַרשריבן זײַן נאָמען.

— ביסט געזונט? — האָט געפֿרעגט דער יונגערער דאָקטאָר.

— יאָ, איך בין געזונט, — האָט געענטפֿערט פֿונק.

די פּנימער פֿון ביידע דאָקטוירים זענען געוואָרן ליכטיקער. דער יונגער האָט געקוקט אויפֿן סטאָליער גאָר פֿרײַנטלעך.

— נו, גיי!

זיי האָבן אים גאָרנישט באַטראַכט. זיי האָבן אים געגלויבט אויפֿן וואָרט.

ווען ער איז אַרויס צוריק אויף דער ווערענדע האָט ער גלײַך דערזען אסתרן. זי איז ענדלעך געקומען און האָט געבראַכט דאָס אויסלייז־געלט. זי איז גרינג אַרויפֿגעלאָפֿן די טרעפּ, און זיי זענען צוזאַמען אַריין צום קאָלאָנעל.

דעם קאָלאָנעלס צימער איז געווען גערוים און ליכטיק. אַלע פֿענצטער צו דער זון־זײַט. ער איז געזעסן בײַ אַ טיש מיט פּאַפּירן. בײַ אַ צווייטן טיש איז געזעסן זײַן שרײַבער, אַן אַראַבער אין אַ פֿעס. ער אַליין האָט געטראָגן אַ קײַלעכדיקן, קאַווקאַזישן, שאָפֿענעם היטל און אַ גרויען אָפֿיצירן־מאַנטל. ער האָט פֿרײַנטלעך אַ שמייכל געטאָן צו אסתרן, וועלכע איז געקומען אָנגעטאָן אין איר הוט און יום טובֿדיקן שוואַרצן זשאַקעט, וואָס איז אַזוי גוט אויף איר געזעסן און זי האָט אויסגעזען ווי אַ יונגע דאַמע. ער האָט געזאָגט צו איר אויף רוסיש: „סאַדיטעס". פֿונק האָט איר פֿאַרטײַטשט, אַז דאָס מיינט זעצן זיך. זי האָט זיך אַנידערגעזעצט. ער איז געבליבן שטיין לעבן איר. צווישן

דעם עולם האָבן שוין אַלע געוואוסט, אַז דער קאַלאַראַסי קען רוסיש. מען האָט דערציילט, אַז ער איז אַ געשמדטער אַרמענער פֿון קאווקאַז, וואָס האָט זיך איבערגעשמדט אויף אַ מוסולמענער. מיט דעם טאַקע האָט מען דערקלערט, וואָס ער איז אַזוי בייז און אַכזריותדיק, און נעמט נישט קיין כּאַבאַר — אַ משומד מוז זײַן אַ כּלבֿ — ער ווילֿ באַווײַזן זײַן געטרײַקייט צום נײַעם בעל הבית. ער האָט גערן גערעדט רוסיש — די איינציקע אייראָפּעיִשע שפּראַך, וואָס ער האָט געקענט.

ער האָט ווײַטער געקוקט אין די פּאַפּירן אויפֿן טיש און עפּעס געשריבן. אין טיר האָט זיך אַרײַנגערוקט און שרעקעדיק געבליבן שטיין בײַם שוועל אַ ייִד אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע, מיט לאַנגע, אויף אַ ירושלימדיקן אופֿן קונציק־פֿאַרדרייטע פּאות. ער האָט אַראָפּגענומען דאָס שוואַרצע, סמושקענע היטל און געבליבן אין זײַן ווײַסער יאַרמולקע.

— וואָשע וויסאָקאָבלאַגאָראָדיע, — האָט ער אָנגעהויבן מיט הכנעה אין אַ צעבראָכענעם רוסיש — אַ שפּראַך, וואָס ער האָט שוין נישט געברויכט שוין מסתּמא אַ וואָסערע צוואַנציק אָדער דרײַסיק יאָר.

— וואָס ווילסטו? — האָט געפֿרעגט שטרענג דער קאַלאַראַסי.

דער ייִד האָט מיט אַ סך פֿאַרבויגונגען און בוקענישן דערקלערט זײַן „בלאַגאָראָדיע”, אַז צווישן די רעקרוטן זענען פֿאַראַן די און די, וואָס זענען רבנים אין די און די בתּי מדרשים און דאַרפֿן לויטן געזעץ באַפֿרײַט ווערן פֿון מיליטער־דינסט.

דער קאַלאַראַסי איז ווײַזט אויס געווען גוט אויפֿגעלייגט, אָדער ער האָט פֿאַר דער דאָמע געוואָלט באַווײַזן זײַנע גוטע מאַניערן. ער האָט דעם ייִדן אויפֿגעקלערט מיט אַן אומגעריכטער געדולדיקייט, אַז ער האָט שוין אַ צעטל פֿון דרײַ הונדערט און זעכציק רבנים, דיינים, חזנים און אַנדערע כּלי־קודש. ער איז אַרײַן אין טעם און האָט גערעדט ווי אַ שׂררה, וואָס גיט צו פֿאַרשטיין דעם נאַרישן פּראָסטן פֿאָלק די גערעכטיקייט פֿון דער רעגירונג.

— אין דער סינאַגאָגע, — האָט ער געזאָגט — דאַרף זײַן אין „פּעוועטשי”, קאַנטאָר אויף אייער לשון, איין „סלוזשקאַ” (שמש) און איין „ראַווין” (רבֿ). וויפֿיל סינאַגאָגעס האָט איר דאָ אין שטאָט? לאָמיר זאָגן דרײַסיק... וואָס, מער ווי דרײַסיק? — האָט ער זיך אַ דריי געטאָן צו פֿונקן.

— איך ווייס נישט, — האָט געענטפֿערט פֿונק, און האָט אַ קלער געטאָן דערבײַ, אַז אַפֿשר איז קיין דרײַסיק אויך נישטאָ.

— דרײַסיק, — האָט ווײַטער גערעדט דער קאַלאַראַסי, — און אָט האָב איך שוין אַ צעטל פֿון דרײַ הונדערט און זעכציק מענטשן. האַ, ווי קומט דאָס? דו באַרעכן מיט דײַן אייגענעם קאָפּ, — האָט ער זיך ווידער אַ קער געטאָן צום ייִדן: דרײַ מאָל דרײַסיק איז וויפֿל? נײַנציק? נו, איז נײַנציק וועל איך באַפֿרײַען, און מער נישט... איך בין אַ „זאַקאָניק”, — האָט ער ווידער

געזאָגט צו פונקן. — אויף אַלץ איז דאָ אַ געזעץ, און ווי עס שטייט אין געזעץ אַזוי טו איך.

ער האָט ווײַטער געקוקט אין די פאַפּירן, וואָס ליגן אים אויפן טיש. אסתּר איז געזעסן אויפן שטול, און פונק איז געשטאַנען לעבן איר. דער ייִד אין דער קאַפּאָטע מיט די פאות איז געשטאַנען בײַם טיר. ער האָט גענומען ווינקען צו פונקן און אַ שושקע געטאָן צו אים:

— איר זענט דאָך מיט אים גוט, אײַך וועט ער הערן... זאָגט איר אים!

פונק האָט אַ קנייטש געטאָן מיט די פּלייצעס.

— ער וועט מיך הערן פונקט אַזוי ווי אײַך.

דער קאַלאַראַסי האָט דערהערט זייער שושקען זיך און האָט אויפגעהויבן די אויגן פון די פּאַפּירן. מיטאַמאָל האָט ער זיך אָנגעצונדן:

— וואָס? דו ביסט נאָך אַלץ דאָ? — האָט ער אַ דונער געטאָן צום ייִדן, — אַרויס! עלי, וואַרף אים אַרויס פון דאַנען!

דער ייִד איז פאַרשוואונדן געוואָרן הינטערן טיר.

— מיט זיי קאָן מען נישט אַנדערש, — האָט דער קאַלאַראַסי געזאָגט צו אסתּרן, קוקנדיק אויף איר מיט פרײַנטלעכע אויגן. — וואָס, זי רעדט נישט קיין רוסיש? — האָט ער געפרעגט בײַ פונקן, זעענדיק, אַז אסתּר קוקט אויף אים מיט גרויסע אויגן און שווײַגט.

— ניין, זי איז אַ הי־געבוירענע, — האָט געענטפערט פונק.

דער קאַלאַראַסי האָט געהייסן דעם שרײַבער צונעמען בײַ פונקן דאָס געלט און אַרויסגעבן אַ צעטל.

13

ווען זיי זענען אַרויס אין גאַס האָט זיך דער סטאָליער האַלב אָפּגעשטעלט:

— נו, וואו וועלן מיר איצטער גיין... אסתרקע?

ער האָט געוואָלט גיין מיט איר ווײַט אַרויס פֿון שטאָט, און דאָרט ערגעץ אין אַ שטילן פֿעלזן־נעסט, אין שויס פֿון אַן אַלטן שטיינערנעם באַרג, פֿאַר־באָרגן פֿון אַ פֿרעמד אויג, נעמען זי פֿאַר די הענט און קוקן איר אין די אויגן, און אַרויסזאָגן איר דעמאָלט דאָס אַלץ, וועגן וואָס ער האָט איבערגעטראַכט אין די פֿאַרלאָפֿענע צוויי טעג און נעכט. זי מוז וויסן, אַז ער פֿילט טיף דעם חובֿ, וואָס ער איז איר שולדיק, און אַז ער האָט שוין אָנגענומען אַ באַשלוס — אַ פֿעסטן באַשלוס, און אַז איצטער ווענדט זיך אַלץ אין איר, נאָר אין איר.

אסתּר אָבער איז געווען פֿול מיט גליק איבער זײַן באַפֿרײַונג. עס זענען פֿאַר איר נישט געשטאַנען קיין שום פֿראַגן און זי האָט נישט געהאַט קיין באַדערפֿעניש אין אויפֿקלערונגען. זי האָט געהאַט אין זינען חיהן, וועלכע וואַרט אויף איר אין דער היים. זי האָט איר נישט געקאָנט לאָזן וואַרטן לענגער. זי האָט זיך געוואָלט טיילן מיט איר פֿרייד, תּיכּף, אויפֿן שטעל. דעריבער האָט זי געזאָגט אָן שום ספֿקות:

— אַהיים!... חיה וואַרט אויף אונדז!

— נו, אויב דו ווילסט... — האָט ער זיך אָפּגערופֿן נאָכגיביק. — איך האָב געמיינט מיר זאָלן גיין שפּאַצירן...

— מיר וועלן גיין דערנאָך שפּאַצירן... נאָך מיטאָג... חיה וויל דאָך אויך וויסן... זי איז אַ גוטע, חיה... איך האָב גאָר קיינמאָל נישט געוואוסט, וואָס פֿאַר אַ גוטע זי איז!... ס'איז ריכטיק ווי דער טאַטע, עליו השלום, פֿלעגט זאָגן: נאָר ווען דיר איז שלעכט דערקענסטו ווער ס'איז דיר אַן אמתער גוטער פֿרײַנט... דו ווילסט דווקא איצטער גיין שפּאַצירן, זאָג, מאיר? — האָט זי אים אַרויפֿגעקוקט אין די אויגן אויך אַזוי נאָכגיביק ווי ער.

— ניין, ניין!... וואָס איז... מיר וועלן גיין שפּעטער.

ער האָט זיך אַרומגעזען, אַז זיי דוצן זיך, און האָט נישט געוואוסט, אויב דאָס איז איצט ערשט געוואָרן, אָדער זיי האָבן שוין נעכטן און אייערנעכטן

אַזוי גערעדט. ער האָט צו דעם אַ שמייכל געטאָן צופֿרידן. דאָס איז געווען אַ שריט פֿאָרויס, וואָס איז געמאַכט געוואָרן נישט אויסגערעכנט, נישט באַטראַכט, און איז דעריבער געווען אַזוי גרינג און שיין.

— קום טאַקע אַהיים, אסתרקע, — האָט ער געזאָגט, קוקנדיק אויף איר מיט ליבנדיקע אויגן, געניסנדיק פֿון דער נײַער און גרעסערער נאָענטקייט, וואָס האָט זיך אַצינד שוין אויף זיכער אײַנגעשטעלט צווישן זיי. — נאָך מיטאָג וועלן מיר גיין שפּאַצירן.

דאָס וואָס איז אים געלעגן אויפֿן האַרצן האָט אים אַלץ נישט געלאָזט רוען. שוין לעבן זייער שכונה האָט ער זיך ווײַטער געגעבן אַ שטעל אָפּ.

— וואָס איז, מאיר? — האָט זי אויף אים אַ קוק געטאָן פֿאַרוואונדערט.

ער האָט געקוקט פֿאַרבײַ איר און געשמייכלט מיט אַ בלאַסן, צעטראָגענעם שמייכל. זײַן פּנים האָט אויסגעזען שטאַרק אויסגעמאַטערט.

— איך מוז דיר זאָגן, אסתרקע... איך וויל דו זאָלסט וויסן... בײַ מיר איז שוין באַשלאָסן: דו האָסט מיך אויסגעקויפֿט פֿון סאָלדאַטן — איצטער וועל איך זײַן דײַן סאָלדאַט!... אויף שטענדיק שוין... אויב דו ווילסט... דו ווילסט?... זאָג, אסתּר!

זי האָט צוערשט אַ הויב געטאָן אויף אים די אויגן דערשראָקן. דערנאָך, ווען זי האָט פֿאַרשטאַנען וועגן וואָס ער רעדט, האָט זי זיי אַראָפּגעלאָזן און איז שטאַרק רויט געוואָרן, און האָט אײַנגעשפּאַרט געקוקט זיך אונטער די פֿיס. עס איז געווען אַזוי פֿיל פֿאַר איר און ס'איז געקומען צו גיך. פֿריִער, ווען זי האָט געטראַכט וועגן דעם, ווען זי איז נישט געשלאָפֿן קיין נעכט, און איז אויסגעגאַנגען אין שטילער בענקעניש און געראַנגלט זיך מיט אַנקומענדיקע און אָוועקגייענדיקע כוואַליעס פֿון שטורעמדיקע פֿאַרלאַנגען — פֿריִער איז דאָס אַלעמאָל געווען און געבליבן אַזוי ווײַט, אַזוי ווײַט, אַזוי ווי אַ גאַנצע וועלט פֿון בערג און אָפּגרונטן וואָלט זיי פֿאַנאַנדער געטיילט. און הײַנט מיט אַ מאָל האָט זיך דאָס דערנענטערט — די בערג האָבן זיך אויסגעגלײַכט, די תּהומות זענען פֿאַרשאָטן געוואָרן — אַנגעקומען פּלוצלינג אַזאַ שרעקלעכע נאָענטקייט — ווײַל ס'איז געווען נאָענט און שרעקלעך צוגלײַך... און חוץ דעם, ס'איז נאָך אַלץ געווען נישט קלאָר: „איר סאָלדאַט". ער רעדט אַזוי שיין. קיינער וואָלט אַזוי נישט געזאָגט. אָבער פֿאַרוואָס זאָגט ער נישט קיין קלאָרע ווערטער.

— קום, מאיר... חיה וואַרט אויף אונז, — האָט זי געמאַכט שטיל, נישט אויפֿהויבנדיק די אויגן פֿון דער ערד.

ער האָט נישט געוואוסט, אַז זײַן וואָרט איז נישט געווען גענוג קלאָר פֿאַר איר. ער האָט פֿאַרלאַנגט אַ תּשובֿה.

— מיר וועלן זען, מאיר, — אירע ליפּן האָבן אַ ציטער געטאָן. — קום איצטער!

דער גאַנצער פֿאַרמיטאָג איז אַריבער אין אַ טשאַד פֿון רעדן און לאַכן, און דערציילן און איבערשלאָגן איינע די אַנדערע. דערנאָך האָט זיך פֿונק אַרומגעזעצן, אַז נאָך „שעיך לו־לו" איז אַ יושר צו גיין אין באָד אַרײַן. די שוועסטער האָבן געזאָגט, אַז זיי וועלן צוגיין געוואויר ווערן די מאַמע אין שפּיטאָל. עס איז איר געוואָרן בעסער. די פֿיס זענען איר אָפּגעגאַנגען. זי הייבט שוין אָן עסן. נאָר זי איז נאָך זייער שוואַך און האָט נישט קיין טראָפּן בלוט אין פּנים. אויף שבת, אם ירצה השם, וועלן זיי זי נעמען אַהיים.

קומענדיק פֿון באָד האָט ער געטראָפֿן די שטוב פֿאַרשלאָסן — זיי זענען נאָך נישט געווען צוריק. ער האָט געפֿונען דעם שליסל, ווי געווײנלעך, אויבן אויף דער ראַם פֿון טיר. ער איז געווען צופֿרידן, וואָס ער האָט אַ מעגלעכקייט צו בלײַבן אַליין אַ ווײַלע. איצטער וועט ער קאָנען וועגן אַלץ איבערטראַכטן. ער האָט זיך געלייגט אויפֿן בעט בײַ זיך אין צימער. דורך די אויבערשטע שויבן פֿון פֿענצטער האָט ער געזען אַ בלויען פֿלעק הימל צווישן צוויי ווײַסע וואָלקן־שטיקער.

אסתּרקע ... זי וועט געוויס מסכּים זײַן. נישט אין דעם איז די שווערקייט. נאָר וועגן דער חתונה — ווען זאָל זײַן די חתונה? און ווי חתונה האָבן: אין אַזאַ צײַט, מען ווייס נישט וואָס מאָרגן וועט זײַן ... ווער האָט איצטער חתונה? און מיט וואָס? מען דאַרף מאַכן הוצאות און ביידע האָבן זיי גאָרנישט נישט, אויסער חובֿות ... אָבער אָפּלייגן קאָן מען אויך נישט. איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל — ער וויל זיך פֿאַרבינדן, עס זאָל מער קיין ספֿקות נישט זײַן ... ער וויל געבן איר באַלד דאָס וואָס ער קאָן איר געבן באַלד. גענוג האָט זי זיך געמאַטערט און איבערגעליטן איבער אים. ער האָט דען נישט געזען? ... אָבער אויב אין צוויי חדשים אַרום וועלן זיי נישט האָבן מיט וואָס צו באַצאָלן די צווייטע העלפֿט פֿונעם פּדיון און מען וועט אים צונעמען? זי וועט דאָך דעמאָלט זײַן נאָך מער אומגליקלעך ... ער מוז מיט איר רעדן ... ער מוז איר אַלץ זאָגן — זאָל זי אַליין באַשליסן! ...

ער האָט געעפֿנט די אויגן און האַסטיק געזעצט זיך אויפֿן בעט. אין צימער איז געווען פֿינצטער. דורך דער אָפֿענער טיר האָט אַרײַנגעשײַנט דאָס ליכט פֿונעם אויל־לעמפּל. ביידע שוועסטער זענען לאַכעדיק געשטאַנען לעבן זײַן בעט.

— איך בין דאַכט זיך געשלאָפֿן? — האָט ער געזאָגט פֿאַרוואונדערט.

— אים דאַכט זיך! ... אַ שעה דרײַ אַוודאי! — האָט אויסגערופֿן חיה מיט אַ קוויטש פֿון געלעכטער. — שוין אַ שעה ווי מיר זענען געקומען.

— קום, קום שוין! דאָס עסן ווערט קאַלט! — האָט איר איבערגעשלאָגן אסתּר.

— אים דאַכט זיך, אַז ער איז געשלאָפֿן! — האָט געלאַכט חיה.

נאָך וועטשערע האָט זיך חיה געקליבן אַוועקגיין. פֿונק האָט געהערט ווי די שוועסטער האָבן זיך איבערגערעדט אין צווייטן צימער. זיי האָבן גערעדט שטיל. ער האָט נישט געהערט קיין ווערטער, נאָר דעם קול. דאַן האָט אסתּר אויסגעשריִען, בעטנדיק, אַזוי ווי אין שרעק:

— חיה! לאָז מיך נישט אַליין אויף בײַנאַכט... חיה, דו ווייסט דאָך, אַז איך קאָן נישט זײַן אַליין!

און חיהס קול האָט געענטפֿערט מיט אַ מין שטעכעדיקייט:

— וועסט נישט זײַן אַליין!

ער האָט פֿאַרשטאַנען נאָר איין זאַך — אַז חיה גייט אַוועק און וועט נישט קומען נעכטיקן. ער און אסתּר — זיי וועלן זיין אַליין אין שטוב. און זי האָט נאָך געזאָגט: דו וועסט נישט זײַן אַליין... „זאָל זי נאָר אַוועקגיין... זאָל זי נאָר אַוועקגיין!..." — האָט ער פֿאַר זיך געחזרט אין אַ שטילער אויפֿרעגונג. ער האָט נישט געקלערט, וואָס עס וועט זײַן נאָך דעם ווי חיה וועט אַוועקגיין. ער איז געווען פֿול מיט אומגעדולד, און דער אומגעדולד האָט זיך אויסגעגאָסן אַלץ אין די זעלבע ווערטער: זאָל זי נאָר אַוועקגיין!

אָבער ווי נאָר חיה איז אַוועקגעגאַנגען — האָט זיך אסתּר באַוויזן אין טיר און געזאָגט, נישט קוקנדיק אויף אים, מיט אַ מאָדנע פֿאַרשטיינערטן פּנים, אַז דער קאָפּ טוט איר ווי און זי גייט זיך לייגן שלאָפֿן. זי האָט פֿאַרמאַכט די טיר, און דאַן האָט ער נאָך געהערט, ווי זי האָט צוגעשטעלט אַ שטול הינטער דער טיר.

אַ, אַזוי גאָר! — האָט ער געזאָגט מיט כּעס, און איז אויך אַרײַן צו זיך, און פֿאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.

ער האָט גענומען אַ ביכל אין האַנט, אַ בלעטער געטאָן — עס האָט זיך נישט געלייענט. עס איז נאָך געווען גאַנץ פֿרי, אַ פֿערטל אויף נײַן. ער האָט אַרויסגעקוקט דורכן פֿענצטער — אַ פֿינצטערע נאַכט, ערטערווײַז זעט מען שטערן, ערטערווײַז איז פֿאַרוואָלקנט. ער איז אַרויס אויפֿן גאַס. ער איז דורכגעגאַנגען די שכונה אין דער לענג, ביזן אַפּטייקער, און האָט זיך אויסגעדרייט און אַרויס צוריק, פֿון דער אַנדערער זײַט, צו דאַבערמאַנס הויף. אויף דער ערד, בײַ איינעם פֿון די פֿענצטער פֿון די אונטערשטע קעלער־דירות, איז געלעגן אַ טונקעלע פֿיגור. די פֿיגור האָט גענומען אַוועקרוקן זיך פֿון פֿענצטער בײַ פֿונקס אָנקומען, און האָט זיך געשטעלט אויף די פֿיס.

— ווער איז דאָ? — האָט אַ געשריי געטאָן פֿונק.

— איך... דער כאַדזשו.

— וואָס זשע טוסטו דאָ בײַם פֿענצטער?

— וואָס איז דײַן דאגה?... גיי, גיי!

— דו האָסט נישט צו קוקן אין די פֿענצטער!

— ווילסט איך זאָל דיך אָפּפירן אין פּאָליציי? — איז צו אים צו־געשפּרונגען דער נאַכט־וועכטער.

— קום, איך וועל דערציילן ווי דו קוקסט בײַ נאַכט אין די פֿענצטער!

זיי זענען געשטאַנען איינער אַנטקעגן דעם אַנדערן, מעסטנדיק זיך מיט די אויגן. דער כאַדזש איז געווען אַן אַלזשירער אַראַבער, שוין נישט קיין יונגער, אָבער אַ שטאַרקער און ווילדער אין זײַן כּעס. ער איז געווען הויך און פּלאַטשיק־ברייט אין ברוסט, און שוואַרץ אין פּנים. זײַנע אויגן האָבן געגליט אין דער פֿינצטער. אין די הענט האָט ער געהאַלטן אַ קרומען וואָרצלדיקן שטעקן. מאיר פֿונק איז געווען העכער פֿאַר אים. ער האָט געהאַט ברייטע אויסגעאַרבעטע הענט פֿון אַ סטאָליער, וואָס ווען זיי האָבן זיך צוזאַמענגעקוועטשט אין קולאַקעס זענען זיי געווען שווער און האַרט, ווי צוויי גוטע האַמערס.

— קום אין פּאָליציי אַרײַן! — האָט געזאָגט נאָך אַ מאָל פֿונק.

נאָר זײַן פֿעסטער שטעל, אַזאַ אומגעווײנלעכער פֿאַר אַ ייִדן אין דער שכונה, בײַ נאַכט אַליין אין אַ וויסטןווינקל, האָט פֿאַרקלענערט און אָפּ־געשוואַכט דעם אַפֿריקאַנערס לוסט צו שלאָגן זיך. ער איז געוואָרן אומזיכער, ווי אַ הונט, וואָס האָט זיך בילנדיק געוואָרפֿן נאָך אַ פֿאַרבײַגייער, און יענער האָט זיך געגעבן אַ דריי אויס צו אים מיטן פּנים. דער כאַדזש האָט קווענק־לענדיק געמאַכט אַ שפּאַן צוריק און איז מיט אַ ברומען און זידלען אָפּגעטרעטן אין דער פֿינצטערניש.

פֿונק איז געגאַנגען ווײַטער, צונויפֿקוועטשנדיק די הענט אין קולאַקעס, אויפֿגערעגט איבער דעם קליינעם צופֿאַל, וואָס האָט זיך געקאָנט אויסלאָזן מיט צעבלוטיקונג.

ער איז געגאַנגען מיטן וועג, מיט וועלכן ר׳ זלמן איז אַמאָל אַוועק, ווען ער האָט מיט קללות און חרמות און אַ פֿאַרוויסטונג אין האַרצן אויף אייביק פֿאַרלאָזן זײַן היים. די נאַכט איז דאָס מאָל נישט געווען אַזוי קאַלט און ווינטיק, אָבער זי איז געווען פֿינצטער. פֿונק האָט שאַרף געזען אסתּרס פֿאַרשטיינערט פּנים מיט די אַנטלויפֿנדיקע פֿון אים אויגן, די טיר, וואָס האָט זיך פֿאַרמאַכט, און האָט געהערט דעם שטילן רוק פֿון אַ בענקל הינטער דער טיר. איר נישט טרויען האָט אים באַליידיקט. ער האָט זיך געזאָגט, אַז איצטער וועט ער נישט קוקן אויף איר און נישט רעדן צו איר ביז זי וועט אַליין נישט קומען צו אים צו לויפֿן. און דעמאָלט וועט ער איר נאָך דערמאָנען דעם הײַנטיקן רוק מיטן בענקל!... ער האָט געשפּאַנט גיך, שטאַרק, הילכיק קלאַפּנדיק מיט די האַרטע פּאָדעשוועס אינעם האַרטן באָדן. אין די ווינקלעך פֿון די גאַסן האָבן זיך אים אויפֿגעשטעלט אַנטקעגן די שוואַרצע געשטאַלטן פֿון די כאַדזשעס, די צפֿון־אַפֿריקאַנישע נאַכט־וועכטער. זיי האָבן געפֿײַפֿט נאָך פֿון דער ווײַטנס מיט זייערע שיטער־פּיפּסנדיקע פֿײַפֿלעך, מיינענדיק,

אַז דאָס קומט אַ פּאָליציימאַן און איילנדיק זיך צו באַווײַזן, אַז זיי שלאָפֿן נישט.

מען האָט שוין דעמאָלט געמעגט אַרומגיין ביז עלף בײַ נאַכט. אָבער פֿילע אײַנוואוינער פֿון שטאָט האָבן אַפֿילו ביי טאָג געזען וואָס ווייניקער צו ווײַזן זיך אין די גאַסן — מכּל שכּן בײַ נאַכט. און דערצו איז נישט געווען מיט וואָס צו באַלײַכטן די הײַזער, נאַפֿט און ליכט און אויל — אַלץ האָט געקאָסט זייער טײַער. ס'איז געווען פּשוט אַ ריווח צו גיין שלאָפֿן פֿאַר פֿרי.

די פֿײַפֿערײַען פֿון די כאַדזשעס האָבן געיאָגט פֿונקן צוריק אַהיים. אויפֿן גאַס איז געווען וויסט און אומעטיק און אומרויִק. און דאָך האָט ער זיך נאָך און נאָך אַרומגעדרייט און כּסדר אָפּגעלייגט דעם צוריקקער. אינעווייניק, אונטער אַלץ, האָט אין אים געזאָדן אַ לויזע, גאָר לויזע אויפֿרעגונג. ער האָט געוואוסט — נישט מיטן מוח, אָן צו טראַכטן וועגן דעם — האָט ער געוואוסט, אַז דאָס צוריקקן דאָס בענקל האָט קיין ווערדע נישט, און דאָך האָט ער נישט געוואָגט גיין צוריק אַהיים: איצטער האָט ער אויך נישט געטרויט זיך און האָט רחמנות געהאַט אויף איר שפּעטער, און ער האָט בײַ זיך געפֿרעגט, וואָס וועט זײַן אין צוויי חדשים אַרום, ווען ער וועט נישט האָבן מיט וואָס צו באַצאָלן די צווייטע העלפֿט פֿונעם אויסלייז־געלט, און מען וועט אים צונעמען פֿאַר אַ סאָלדאַט — וואָס וועט דעמאָלט זײַן מיט איר?

דער זייגער האָט זיך דערנענטערט צו עלף — מען האָט מער נישט געטאָרט בלײַבן אויפֿן גאַס. ער איז אַרײַן אין שטוב. ד אָ ר ט ן איז געווען שטיל, און ער איז אויך שטיל און אײַלנדיק דורכגעגאַנגען צו זיך. אין בעט האָט ער ווידער, און מיט אַ נײַעם אָנלויף פֿון רחמנות, געקלערט פֿון אסתּרן. זי איז נאָך אַזוי יונג און נישט געפּרווט פֿון לעבן. אמת, זי איז נישט יונגער פֿאַר אים, נאָר עלטער מיט אַ יאָר: ער איז אַלט איין און צוואנציק יאָר, און זי צוויי און צוואנציק. אָבער ער איז שוין דורכגעפֿאָרן לענדער, ער האָט פֿון פֿופֿצן יאָר אָן געלעבט אַליין, זעלבשטענדיק, מיט דער מי פֿון זײַנע הענט און מיטן געדאַנק פֿון זײַן מוח. און זי איז אויסגעוואַקסן אין שויס פֿון אַ גרויסער און שטאַרק געבונדענער משפּחה, און איז נישט אַרויס פֿון דער היים, נאָר די היים אַליין האָט געגומען צעפֿאַלן ווערן אַרום איר, איין וואַנט נאָך דער אַנדערער, אײַנגעוואַלגערט אונטער דעם שווערן, אַלץ צעשטערנדיקן טראָט פֿון דער גרויסער, אומגעלומפּערט־אַכזריותדיקער און אומגעלומפּערט־אומבאַהאָלפֿענער בריאה, וואָס רופֿט זיך „טערק". אמת, נישט זי אַליין האָט געליטן. אַלע משפּחות אין שטאָט, אין גאַנצן לאַנד, ווערן צעשטערט און חרוב. נאָר וואָס איז איר גרינגער פֿון דעם? דער טאַטע אירער איז אומגעקומען בײַ זיי אין די הענט. ער איז געווען אַ געזונטער שטאַם־בוים. מען האָט אים אויסגעריסן מיטן וואָרצל, און אַלע יונגע ביימלעך אַרום אים האָבן זיך אַ בויג געטאָן. און דער אַלטער בוים, ר' זלמן, האָט זיך גאָר אויסגעקרומט. די מאַמע איז קראַנק, אין שפּיטאָל. דער זיידע איז אַוועק פֿון זיי. לייזער איז

אַ דעזערטיר, קומט נישט מער אַהיים, לעבט אין איין שרעק מען זאָל אים נישט כאַפּן. חיה... פון וואַנען איז דאָס געלט, מיט וועלכע ער האָט זיך אויסגעקויפט? פאַרוואָס זאָגן זיי אים נישט גלייך? אויב עס איז פון חיהן אַפילו... איז אויך פאַרשטייט ער נישט: ווער וועט איר געבן אַזוי פיל געלט פאַר אַ מאָל? זאָל זיין אמת, אַז זי האָט צו טאָן מיט אַ רייכן עפּענדי? אָבער אויך דאַן איז שווער צו גלויבן, אַז ער זאָל איר געבן אַזאַ סומע געלט. און ער, פונק, איז אויסגעקויפט מיטן געלט, וואָס איז געקומען מיט אַזאַ וועג... און זי, חיה, איז פשוט אַ נפקא... און אַז זי איז? זאָל ער זי משפטן? ער, וואָס איז געשטאַנען, און צוגעזען, ווי אַ לעמעלע, און צוגעזען, ווי דער קאָלאַראַסי בריקעט אין בויך פון די פעלאַכטעס, ווי די סאָלדאַטן און פּאָליציי־לייט שלאָגן איבער די נאַקעטע פיס די געבונדענע געפאַנגענע? ער, וואָס האָט נישט געוואַגט צו פרווון אַנטלויפן פון געפענגעניש אויס מורא פאַר קלעפּ? ער, וואָס האָט שווייגנדיק אַריבערגעטראָגן די גראָבע שטויסן און זידלערייען פון די סאָלדאַטן אויס מורא פאַר זיין פעל, פאַר זיין לעבן? און פון איר וועט ער פאַרלאַנגען, אַז זי זאָל נישט פאַרקויפן איר לייב, ווען דער הונגער־טויט שטייט אויפן שוועל, ווען דער טאַטע איז טויט, ווען די מאַמע איז קראַנק, פאַרהונגערט, ווען די גאַנצע משפחה גייט אויס פון טאָג צו טאָג? אפשר איז דאָס אַ חסרון פאַרן שידוך, וואָס די כלה האָט אַזאַ שוועסטער? כע־כע!... אסתּרקע! אפשר קומען אויך דיר אַזעלכע געדאַנקען וועגן אים, אַז ער קאָן קלערן אַזוי? ניין, אסתּרקע! ער וועט דיך נישט פאַרלאָזן — אַצינד שוין אוודאי נישט... און דאָס געלט — ער וועט אַרבעטן און אויסצאָלן. נאָר אויב מען וועט אים צונעמען... פאַרוואָס איז דיין מזל אַזאַ פינצטערער, אַז ווען דיין היים איז צעפאַלן געוואָרן און דו האָסט געזוכט אַ נייע אָנלענונג, האָסטו אויסגעקליבן אַזאַ נישט זיכערן, אַזאַ שטרויכלענדיקן, ווי ער איצטער?... אסתּרקע, דו ביסט נאָך אַזוי יונג, אַזאַ קינד — און דו האָסט שוין געהאַט אַזוי פיל צרות, און דו וועסט האָבן נאָך און נאָך...

אפשר איז ער אַנדרימלט געוואָרן אינעם דריי פון די געדאַנקען, וואָס האָבן צעוויקלט זיין האַרץ און פאַרקוועטשט דעם גאַרגל. זיין דרעמלען איז געווען גרינג און וואַכיק. אים האָט אויפגעוועקט אַ סקריפּע פון דער טיר.

— ווער איז דאָרטן? — האָט ער אַ געשריי געטאָן, געבנדיק אַ שפּרונג אונטער אויפן בעט.

קיין ענטפער איז נישט געווען. אים האָט געדאַכט, אַז ער האָט געהערט טריט פון באָרוועסע פיס, וואָס זענען שטיל און אײַלנדיק אַוועק פון זיין טיר. ער איז אויפגעשטאַנען מיט אַ מאָדנעם שמייכל אויפן פנים — אַ שמייכל פון אַ מענטשן, וועלכער גייט טאָן דאָס, וואָס ער האָט נישט געדאַרפט טאָן, און וויל נישט קוקן זיך אין די אויגן, און וויל נישט קלערן דעריבער, און פון דעסט וועגן גייט ער און טוט דאָס. ער האָט אָנגעצונדן אַ ליכט און אָנגעטאָן אויף זיך דעם מאַנטל, און אַרויס אין צווייטן צימער.

— ווער איז דאָ אומגעגאַנגען? — האָט ער געפרעגט מיט אַ בכיוונדיק־הויכן קול, קוקנדיק אין די ווינקלען און שוין אויף צו־פֿריִער באַמערקנדיק, אַז די טיר אין אסתּרס שלאָפֿצימער איז נישט גאָר פֿאַרמאַכט, נישט אַזוי ווי ווען ער איז געגאַנגען שלאָפֿן. — אסתּר, דו האָסט נישט געהערט, אַז מען איז דאָ אומגעגאַנגען?

ער האָט אַרײַנגעקוקט צו איר אין צימער. ער איז, נישט אײַלנדיק, אַרײַן אינעווייניק. עפּעס האָט אים געשטופּט אָפּצוּען, נעמען זיך צײַט — אַלץ איז געווען אַזוי זיכער און באַוואָרנט. אסתּר איז געלעגן מיטן קאָפּ איבערגעדעקט מיט דער קאָלדרע, אַן אַ וואָרט און אָן אַ ריר, שלאָפֿנדיק אָדער וואַרטנדיק — מען האָט נישט געקאָנט וויסן. נאָר ער איז געגאַנגען מיט אַ מין נישט־טראַכטנדיקער זיכערקייט, אַזוי ווי ער וואָלט געוואוסט אויף געוויס. ער האָט ווײַטער פֿאַרלענגערט די רגע, וואָס האָט געמוזט קומען. ער האָט אַוועק־געשטעלט די ליכט אויפֿן קאָמאָד און געקוקט, ווי זוכנדיק עמיצן, אונטערן בעט בײַ מענען, דערנאָך בײַ אסתּרן.

— אסתּר! — האָט ער געזאָגט, שטעלנדיק זיך איר צוקאָפּנס און אויף זײַן פּנים האָט אַלץ אַרומגעבלאָנדזשעט יענער קרומער שמייכל.

זי האָט זיך נישט אָפּגערופֿן. אין קאָפּ האָבן אים אַ זעץ געטאָן חיהס ווערטער, וואָס זי האָט געזאָגט צו דער שוועסטער פֿאַרן אַוועקגאַנג: „דו וועסט נישט בלײַבן אַליין!" ער האָט איר געוואָלט אויפֿדעקן דאָס פּנים, די קאָלדרע האָט זיך נישט געלאָזן. דאַן האָט ער פֿאַרלאָשן דאָס ליכט און אַ ריס געטאָן פֿון איר די קאָלדרע.

— אַ, איך האָב געכאַפּט דעם גנבֿ! — האָט ער אויפֿגערעגט אַ לאַך געטאָן, זשעדנע אַרומנעמענדיק דאָס מיידל.

צוויי ווייכע אָרעמס האָבן זיך מיט כּוח אַרומגעפֿלאָכטן אַרום זײַן האַלדז, און געצויגן אים אַראָפּ, נידעריקער און טיפֿער, ביז זיי האָבן אים אַרײַנגעצויגן אין דער טיף פֿון אַ זודיקער פֿאַרגעסנקייט...

ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען פֿאַרוואָס דערנאָך, ווען זיי זענען שוין ביידע געלעגן רויִקע און זאַטע, פֿאַרוויגט פֿון שטילע ליבעס־ווערטער, האָט זי געוויינט בײַ אים אויף דער ברוסט, און פֿאַרלאַנגט פֿון אים, ער זאָל איר צוזאָגן, אַז ער וועט זי שטענדיק ליב האָבן און קיינמאָל נישט פֿאַרלאָזן, און האָט גערעדט וועגן חתונה — מען זאָל מאַכן די חתונה שוין, מאָרגן, איידער די מאַמע וועט אַרויס פֿון שפּיטאָל, ווי עס איז, אָבער נישט אָפּלייגן!... אים האָט געקרענקט איר געוויין. ער האָט איר אַלץ צוגעזאָגט. און זי איז אַנטשלאָפֿן געוואָרן אונטער זײַנע קושן, אַ באַרויִקטע, מיט אַ שמייכל פֿון גליק אויף די ליפּן, און מיט אַ פּנים, וואָס איז נאָך געווען נאַס פֿון טרערן.

14

ווען מענע איז אַרויס פֿון שפּיטאָל איז שוין געווען נאָך דער חתונה. די חתונה האָט מען געמאַכט גאָר פּשוט, אָן איינלאַדונגען, אָן געסט און קרובֿים, און נישט אין דער היים, נאָר בײַ פֿונקס אַ באַקאַנטן, אַנזעלמוס מייער, אַ באַנק־אָנגעשטעלטער, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסן צימער מיט אַ באַלקאָן צו דער גאַס. אויף דעם באַלקאָן האָט מען געשטעלט די חופּה. מסדר קדושין געווען האָט אַ רבֿ אַ ליטוואַק, וואָס האָט געוואוינט בשכנות מיט מייערן און איז פֿון אים טאַקע געווען אײַנגעלאַדן. דער בעל הבית פֿון צימער האָט שטאַרק הנאה געהאַט פֿונעם גאַנצן עסק. צום חתנס לעקעך און בראָנפֿן האָט ער צוגעגעבן נאָך עטלעכע פֿלעשלעך קאָניאַק, זויערע אוגערקעס און פּושקעס סאַרדינען, וואָס זענען גאָר געווען אַ מציאה. ער איז שטאַרק געווען אַרײַנגעטאָן אינעם ענין פֿון כּבוד אורחים און האָט אויך זיך נישט פֿאַרגעסן, און אויך דעם רבֿ, ר׳ זעליק שניפּישקער.

פֿון דער כּלהס צד איז געווען נאָר חיה. אסתּר האָט אומיסטן נישט גערופֿן דעם זיידן ער זאָל זיך נישט באַגעגענען מיט איר — ער האָט עד היום נישט געוואָלט פֿון איר הערן. און בכלל האָט זי אים נישט געוואָלט מצער זײַן מיט דעם אופֿן פֿון דער חתונה.

באַלד נאָך דער חופּה איז די יונגע פּאָר אַוועקגעגאַנגען צו דער מאַמען אין שפּיטאָל, לאַזנדיק דעם עולם — דאָס רובֿ מייערס באַקאַנטע און גוטע ברידער — צו ענדיקן מיט די גוטע זאַכן ווי זיי ווילן.

בײַ מענען האָט זיך פֿאַרקרומט דער פּנים, ווען זי האָט דערהערט די נײַעס. זי האָט געהאַט אַ סך וואָס צו זאָגן קעגן דעם שידוך, און ווען פֿונק איז אַרויס אין דער מענער־אָפּטיילונג געוואויר צו ווערן אַ קראַנקן, וואָס איז דאָרט געלעגן, האָט זי דאָס געזאָגט דער טאָכטער. נישט אַזאַ חתן האָט זי געוואָלט פֿאַר איר טאָכטער. וואָס איז ער? ווער איז ער? אַזוי עפּעס אַ צוגע־פֿאַרענער בחור, אָן אַ משפּחה, אָן אַ קרובֿ, אָן איין מענטשן אין שטאָט, וואָס זאָל אים קענען פֿון דער היים און זאָגן פֿון וועמען ער שטאַמט. אפֿשר איז גאָר די משפּחה אַזאַ, אַז עס פּאַסט גאָרנישט פֿאַר ר׳ אַלטערס אַ קינד מיט איר

זיך משדך צו זײַן? און בכלל, אפֿשר איז ער גאָר קיין ייִד נישט? אַז קיין ציצית טראָגט ער נישט, און דאַוונען דאַוונט ער נישט... האָט זי אים כאָטש געקויפֿט אַ טלית? איז כאָטש די חתונה געווען ווי געהעריק? אפֿשר איז גאָר קיין חתונה נישט געווען?... נאָר צום ערשטן וויל זי וויסן וואָס איז געווען די כאַפּעניש? דאַכט זיך, מען האָט געקאָנט צוּוואַרטן אַ פּאָר טעג? אָדער אַ מאַמע איז גאָר איבעריק אויף דער טאָכטערס חתונה? וואָס? און אפֿשר האָבן זיי טאַקע לכתחילה נישט געוואָלט, אַז זי זאָל זײַן דערבײַ? דאָס איז שוין זײַן השפּעה. ווי? מען גייט און מען טוט און מען פֿרעגט בײַ קיינעם נישט... זי האָט זיך גוט פֿאַרפֿלעקט, איר כשרע בהמהלע!...

זי האָט געזאָגט דער טאָכטער נאָך אַ סך שטעכעדיקע ווערטער, און געזאָגט האָט זי דאָס מיט אַ קול, וואָס האָט געציטערט פֿאַר אינעווייניקסטער באַליידיקטקייט. אסתּר האָט געצאַפּלט פֿאַר כּעס. זי האָט זיך אַ בויג געטאָן צו דער מאַמען מיט אַ ריס, און האָט איר עפּעס אַ זאָג געטאָן קורץ און שטיל, אַז איר פּנים איז פֿאַרגאָסן געוואָרן מיט אַ פּורפּור־רויטער כוואַליע. מענע האָט זי אָנגעקוקט מיט אַ מין בייזער פֿרייד:

— אַזוי... אַזוי, מײַן טאָכטער... נאָך בעסער!...

אסתּר האָט זיך מיט פֿרייד אָפּגערוקט פֿון דער מאַמען. זי האָט זיך קוים אײַנגעהאַלטן פֿון אַרויסצושרײַען איר ענטפֿער אויף אַ הויכן קול, דאָ, צווישן די פֿרעמדע מענטשן.

— דו שווײַג!... נישט דײַן דאגה!... איך פֿרעג בײַ דיר נישט... איך טו וואָס איך וויל!...

שפּעטער מיט דרײַ טעג, ווען מענע איז אַהיימגעקומען פֿון שפּיטאָל, האָבן זיי זיך איבערגעבעטן.

מענע האָט נאָך אַלץ געהאַט אַ פֿאַרגעלט און ערדיש־פֿאַרטרוקנט פּנים מיט צוזאַמענגעצויגענע ליפּן, אַרום וועלכע עס האָט זיך געלייגט אַ זויערער קנייטש פֿון באַליידיקטקייט. דאָך איז זי אינעווייניק געווען באַרויִקטער און צופֿרידענער. פֿון שפּיטאָל איז זי אַרויס מיט אַ זיכערקייט, אַז איר קרענק איז נישט מסוכּן, ווי זי האָט דאָס פֿריִער געמיינט. דער דאָקטאָר האָט איר געזאָגט, אַז ס׳איז אייגנטלעך גאָר קיין קרענק נישט, אַז זי איז אויף אַן אמתן געזונט ווי אַ מויער — די גאַנצע זאַך איז איר געקומען מער נישט פֿון פֿאַרדאַרבענעם מאָגן און שלעכטן עסן, פֿונעם בלויען דורא־ברויט, וואָס איז געמישט מיט זואַן. אין שפּיטאָל האָט זיך איר דער מאָגן אײַנגעשטעלט און די געשווילעכץ איז אַראָפּ פֿון די פֿיס. זי איז אַרויס אַ געזונטע — נאָך אַלץ שלאַף אויף די פֿיס, אָבער מיט אַ הונגעריקן פֿאַרלאַנג נאָך עסן — און מיט יעדן טאָג זענען איר צוגעקומען די כּוחות. אין אַ סך זאַכן האָט זיך דער מצבֿ געענדערט צום גוטן. דער אײדעם האָט ווי פֿריִער געאַרבעט בײַם דײַטש. ער האָט פֿאַרדינט נישט שלעכט, און זײַן גאַנצער פֿאַרדינסט איז געגאַנגען אויף דער שטוב־

הוצאה. אסתּר האָט אויך געאַרבעט און פֿאַרדינט, אָבער פֿון אירע פֿאַרדינסטן האָט מען גאָרנישט געזען אין שטוב — זי האָט זיך איינגעשפּאָרט אויף צו מאַכן נײַע וועש פֿאַר זיך און פֿאַרן מאַן. זי האָט זיך געוואָלט אויפֿנייען אַ נײַע קלייד און קויפֿן אַ הוט. אויף דעם איז אַוועק אינגאַנצן איר געלט און זי איז אַרײַן אין חובֿות אין די קליטן, און האָט אַרויסגעקראָגן אַ פּאָר נאַפּאָלעאָן בײַ חיהן. אָבער נאָך אַלעמען איז געווען מיט וואָס צו דרייען זיך. פֿונק איז געווען געגן די הוצאות, וואָס אסתּר מאַכט אויף וועש און קליידער. ער האָט געטענהט, אַז דאָס איבעריקע געלט זאָל מען אָפּלייגן פֿאַר דער צווייטער צאָלונג. אָבער זי האָט געהאַט אַ באַזונדערן מין בטחון, וואָס איז אים שטאַרק געווען נישט געפֿעלן, ווען ער האָט זיך דערמאָנט, פֿון וואַנען מען האָט גענומען די פֿינף הונדערט פֿראַנק פֿאַר דער ערשטער צאָלונג: „אַזוי ווי גאָט האָט אונז געהאָלפֿן דעם ערשטן מאָל וועט ער אונז דעם צווייטן מאָל אויך העלפֿן... וועסט זען, מיר וועלן שוין קריגן אויך די אַנדערע פֿינף הונדערט פֿראַנק!"

מענע האָט זיך איצטער, צום ערשטן מאָל אין איר לעבן, געפֿילט, אַז זי איז די באַלעבאָסטע אין שטוב. דער אידעם האָט איר קיין דעות נישט געזאָגט ווי צו פֿירן די באַלעבאַטישקייט. אסתּר האָט זיך יאָ אַ ביסל געמישט, אָבער זי פֿלעגט קומען אַהיים אַ מידע און האָט נאָר געוואָלט עסן. נאָכן עסן איז די יונגע פּאָר אָפּט געגאַנגען דורכגיין זיך אין אַ שיינעם אָוונט, און צוריקקומענדיק — אָדער זיי האָבן זיך געלייגט שלאָפֿן, אָדער זי האָט גענייט איר אויסשטייער און ער האָט איר געלייענט פֿון אַ ביכל.

חיה איז אַלץ זעלטענער געווען אין דער היים. זי איז געקומען ווען זי האָט געוואָלט און אַוועק ווען זי האָט געוואָלט, בײַ קיינעם זיך נישט געפֿרעגט און קיינעם קיין חשבון נישט אָפּגעגעבן, וואָס זי טוט און וואו זי פֿאַרברענגט איר צײַט. דאָס רובֿ איז זי געקומען בײַ טאָג, ווען די שוועסטער און דער שוואָגער זענען אין דער היים נישט געווען. זי איז געווען כּסדר בייז און פֿאַרביסן, און האָט נישט געקאָנט לײַדן, ווען די מאַמע האָט איר דערציילט פֿון דעם ווי גליקלעך אסתּר פֿילט זיך און ווי גוט די יונגע לעבן צווישן זיך. סוף כּל סוף האָט דאָס מענע אויך געמערקט און האָט זי איינמאָל אַ פֿרעג געטאָן:

— וואָס וואָרפֿסטו זיך ווי אַ בייזער הונט אויף אַ קייט?

חיה האָט גאַליק געפֿרעגט:

— זיי שפּאַצירן, זאָגסטו... זי מאַכט זיך אָן אויסשטייער — און מיט וואָס וועלן זיי צאָלן די אַנדערע צאָלונג?... זי מיינט זי וועט ווײַטער קומען צו מיר איך זאָל איר געבן? כאַ־כאַ!

מענע האָט געוואָלט זאָגן: „און פֿאַרוואָס זאָלסטו טאַקע איר נישט געבן, אויב דו האָסט?" — נאָר זי האָט זיך באַצײַטנס אײַנגעהאַלטן. דאָ איז געווען אַ גרוב, אָרום וועלכער אַלע אין שטוב זענען פֿאָרזיכטיק אַרומגעגאַנגען. מענע האָט געקוקט אויפֿן פֿאַרביסענעם פּנים פֿון איר עלטערער טאָכטער,

אויף איר ברייטן און שאַרף־ווינקלדיקן, האַרט־פֿאַרמאַכטן מויל, אויפֿן בייזן זידן אין אירע שוואַרצע אויגן — און האָט מורא געהאַט צו זאָגן אַן איבעריק וואָרט. זי האָט נאָר געזיפֿצט אין דער שטיל: „אַזאַ מויד! דאָס האַרץ באַוואַשט זיך מיט בלוט, קוקנדיק אויף איר... נאַטקע, איר פֿלימעניק, עלקעס זון, איז געווען די כּפּרה נאָך איר... פּשוט, די נשמה איז אים אויסגעגאַנגען... דעמאָלט האָט זי אים נישט געוואָלט, באשר ער האָט אַ בעלמע אויף אַן אויג... אַצינד וואָלט ער זי שוין נישט גענומען... מען רעדט דאָך פֿון איר אין דער גאַנצער שטאָט. זי ווייס דען נישט? אַ מאַמעס האַרץ ווייס אַלץ! אַז אַך און ווי איז צו אירע יאָרן — צו וואָס מען האָט דערלעבט! די חרפּה, די חרפּה איז נישט אַריבערצוטראָגן... אַלטער, זאָל ער זײַן פֿאַר אונדז אַ גוטער בעטער, ער מעג זיך דאָרטן איבערקערן אין קבֿר — וואָס פֿון זײַן טאָכטער איז געוואָרן! אַ פֿאַרפֿאַלענע איז זי... אַן אומגליק! אַן אומגליק!... ווען עס זאָל זיך מאַכן וועגן פֿון דער זײַט... עפּעס אַזאַ ווי מאיר... האָט ער זיך גראָד צוגעשאַרט צו אסתּרקען... די קאַץ ווייס וואו די סמעטענע שטייט! אפשר איז דאָ וועגן פֿון זײַנע גוטע ברידער? זיי, די חבֿרה, איז דאָך אַלץ איינס... אסתּר וואָלט אַן אים אויך געפֿונען אַ חתן, און נאָך אַן ערלעכן, נישט אַזאַ גוי, וואָס איז ווי אין אַ וואַלד אויפֿגעוואַקסן און לעבט ווי אַ דיקע חיה: נישט ער זאָל לייגן תּפֿילין — ער האָט גאָרנישט קיין תּפֿילין — ער האָט זיי גאָר קיין מאָל נישט געהאַט — זײַן טאַטע מאַמע האָבן דאָס גאָר אין זינען נישט געהאַט — נישקשה, עס וועט זיך נאָך פֿרעגן וועגן פֿון זיי — דער אויבערשטער פֿירט שוין גוט זײַן רעכענונג — בײַ אים ווערט קיין זאַך נישט פֿאַרגעסן — נישט גוטס, נישט שלעכטס... קיין ארבע כּנפֿות טראָגט ער נישט, קיין טלית דאַרף ער נישט, אין שול גייט ער נישט, פֿון קיין תּעניתים און יום טובֿים ווייס ער נישט, צווישן ערלעכע ייִדן קומט ער נישט — נאָר מיט זײַן חבֿרה, אַזעלכע הפֿקר־יונגען ווי ער... און גראָד אסתּרקע, די גוטע, די פֿרומע און כּשרע קעלבעלע — האָט געדאַרפֿט האָבן אַזאַ מפּלה. אַזאַ ווי ער, דאַכט זיך, אַז ער האָט געקאָנט נעמען חיהן — און זאָלן זיי לעבן ווי זיי פֿאַרשטייען. פֿאַר חיהן וואָלט איר נישט געאַרט. חיה איז סײַ־ווי... פֿאַר חיהן וואָלט דאָס געווען אַ גליק.“

זי האָט געפּרוווט שמועסן מכּוח דעם מיט אסתּרקען. זאָל ער, דער מאַן אירער, זען צו ברענגען אין שטוב אַ פֿאַסיקן בחור, אַ גוטן, אַ פֿאַרדינער, אַזאַ ווי ער, און פֿון זײַן חבֿרה. חיה פּלאַצט דאָך, קוקנדיק אויף זיי. איצטער איז דאָך גאָר נישט מער צו טראַכטן וועגן אַ שידוך מיט ווּעמען פֿון שטאָט. נאָר אַזוי עפּעס אַ שלימזל, אַן אַראָפּגעריסענער פֿון דער קייט — עס וואָלט דאָך געווען אַ גליק פֿאַר איר!

אסתּר האָט זי פֿאַרשטאַנען, און האָט אויך אַזוי געטראַכט ווי זי. געווײנלעך, אַזאַ ווי איר מאיר — קיין צווייטן מאיר איז נישט צו געפֿינען! אָבער עס קאָן זיך דאָך מאַכן אַן אָרנטלעכער בחור, וואָס זאָל זי וועלן נעמען. נאָר מיט

מאירן איז געווען נישט צו רעדן פון דעם. ער האָט בכלל נישט ליב געהאַט צו רעדן פון חיהן — נישט קיין גוטס, נישט קיין שלעכטס. און ווען זי האָט גענומען איין מאָל אַרויספירן דעם שמועס אויף דעם, וואָס ביי איר איז געלעגן אויפן האַרצן, און אים איז קלאָר געוואָרן, וואָס זי וויל, האָט ער געמאַכט קאַלט:

— לאָמיך צורו!... איך בין נישט קיין שדכן!

עס איז געווען גלייכער נישט צו רעדן מיט אים פון דעם. און צו חיהן איז אויך נישט געווען קיין צוטריט. ווען די מאַמע פלעגט מאַכן מיט איר אַ שמועס מכוח די זאַכן, פלעגט זי זיך אָפּרופן מיט אַ שטעכעדיקן געלעכטער:

— האָסטו שוין אַ בעלן? אַנו, ווייז מיר אים, לאָמיך אים אויך אָנקוקן! וואָס איז ער — אַ טויבער, אַ קרומער, אַ הויקערדיקער? עפּעס אַ חסרון מוז ער דאָך האָבן, אויב ער וויל מיך נעמען!

מענע האָט אַפילו געפּרווט גיין צו עלקען מיט איר מיישב זיין זיך. נאָר די קצבטע איז געווען מלא כעס אויף דעם, וואָס מען האָט זי נישט געבעטן צו דער חתונה, און וואָס בכלל מען האָט אַלץ געטאָן אָן צו פרעגן זי. זי איז געווען פעך און שוועבל אויף אסתרן:

— די יונגערע ווי די עלטערע, — האָט זי געשריגן — ביידע מוידן איינע אין דער אַנדערער געראָטן. געמאַכט אַ חתונקע, ווען די מאַמע ליגט אין שפּיטאָל אַ פּאַרבייאיקע. קוים דערוואַרט זיך די שעה... די מומע נישט גערופן... קיין מומע איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ! קיין משפּחה נישטאָ! מען בלייבט אין צווייען, אַ בחור מיט אַ מויד, איינע אַליין אין אַ הויז — און מען מאַכט אַ חתונה... הע־הע־הע!...

— חיה איז דאָך דאָרט געווען, — האָט זיך פאַרענטפערט מענע.

— חיה... וואָלסט שוין בעסער געשוויגן, — האָט מיט באַדייטונג געזאָגט עלקע.

און מענע האָט געשוויגן. וועגן חיהן האָט זי נישט געוואָלט רעדן מיט דער שוועסטער.

עלקע האָט נישט געשאָנעוועט פונקן. זי האָט אָנגערעדט מענען אַ פולן קאָפּ וועגן דער בושה פאַר לייט, אַז אַ יונגערמאַן זאָל נישט קומען אין שול, כאָטש נאָר שבת, און נישט האָבן קיין טלית. מענען איז געווען אַ גרויסער פאַרדראָס צו הערן זי רעדנדיק וועגן דעם: אַז זי רעדט איז שוין געוויס די גאַנצע שטאָט פול מיט דעם. זי האָט דערנאָך אויסגעלאָדן איר האַרץ צו אסתרן.

אסתר איז געווען גליקלעך. זי האָט געפילט, אַז איר גליק וואָלט געקאָנט זיין נאָך גרעסער און פולער, ווען עס וואָלט נישט אַזוי אונטערגעשטראָכן דאָס שרעקלעכע אומגליק פון איר עלטערער שוועסטער. זי האָט געוואוסט, אַז די מאַמע האָט ריכטיק באַמערקט — חיה איז דאָך שוין פון פריער געווען אַזאַ...

אַזאַ אומגליקלעכע, אָבער זי האָט זיך תמיד באַהערשט און געהאַלטן רויק. אָבער איצטער קאָן מען צו איר נאָענט נישט צוגיין — ביי יעדן וואָרט ווערט זי אָן אויפגעקאָכטע. און טאַקע, עס גייען אַריבער טעג, אַז זי זעט זי גאָרנישט אין די אויגן — ס׳איז קיין ספק נישט, אַז זי קאָן נישט צוזען זייער צופרידנ־קייט, און מיידט זיי אויס דעריבער. עס איז געווען צו גלויבן, אַז זי וועט זיי נישט וועלן אויסהעלפן אין דער צווייטער צאָלונג — און וואָס וועט דאַן זיין? וואו וועלן זיי נעמען? אָ, ווען זיי זאָלן זיך קאָנען באַגיין אָן איר. אפשר וועלן זיי קאָנען? פון „ועד״ וועלן זיי קריגן הונדערט פראַנק, דער דייטש, ביי וועמען מאיר אַרבעט, האָט אים אויך צוגעזאָגט צו ליַיען הונדערט פראַנק — איז שוין צוויי הונדערט. זי וועט בעטן הונדערט פראַנק ביי זייער אויפ־פאַסערקע, ביי בלומע כאַדאַראָווסקי — זי איז אַ גוטע, פאַר אים וועט זי געבן — וועט זיין דריי הונדערט. אָבער נאָך צוויי הונדערט. ד אָ ס וועט דאָך איר חיה נישט אָפזאָגן. ביי וועמען אַנדערש זאָל זי בעטן? ווען זי וואָלט נאָר געהאַט ביי וועמען אַנדערש צו בעטן!

זי האָט געהאָפט, אַז ס׳וועט גוט זיין. זי האָט נישט געקאָנט צולאָזן דעם געדאַנק, אַז מען וועט אים צונעמען פון איר — איצטער, ווען זי איז אַזוי גליקלעך.

אָבער דאָס, וואָס ער האָט זיך אויפגעפירט ווי אַ גוי — דאָס איז געווען פאַר איר אַ קוואַל פון שטענדיקן האַרצווייטאָק און בזיון. פאַר דער חתונה האָט זי זיך גאָרנישט פאַרטראַכט וועגן דעם. מאַלע וואָס אַ בחור, וואָס איז דאָ אייגער אַליין, נע ונד, אָן משפחה, איז נישט אַזוי פרום. וועמען אַרט דאָס? ער וועט עלטער ווערן וועט ער בעסער ווערן. טאָמער פלעגט ער אָנהויבן אָפלאַכן פון די יידישע מנהגים איז געווען גענוג פון איר זייט איין וואָרט, איין קרים, ער זאָל באַלד אויפהערן און מער דאָס נישט טאָן. ער איז בטבע געווען זייער אַן איידעלער, און האָט זיך געהיט פון צו באַליידיקן זי. זי האָט דעריבער געמיינט, אַז נאָך דער חתונה וועט ער איר נאָכגעבן און ווערן אַ ייד ווי אַלע יידן. אויב נישט אַזוי פרום — דאָס אַרט איר נישט. אָבער אַ טלית מוז ער דאָך האָבן, שבת אין שול מוז ער דאָך גיין. זי האָט זיך ביי אים געבעטן: וואָס איז דאָס אים אַזוי שווער? זאָל זיין, אַז ער דאַרף דאָס נישט, ווי ער זאָגט, אָבער זי דאַרף דאָס. זאָל ער איר טאָן צוליב! זי האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין זיין עקשנות. זי האָט זיך ביי אים געבעטן ער זאָל פריַיטאָג צו נאַכטס מאַכן קידוש. אַזאַ בושה פאַר ליַיט — מען זאָל האָבן אַ מאַן און אָן איידעם אין שטוב און דאַרפן לויפן צו די שכנים הערן קידוש. די מאַמע וועט דאָס גאָר נישט אַריבערטראָגן, די חרפה! קוים וואָס זי האָט דאָס געפועלט. אָבער ווען זי איז וויַיטער צוגעשטאַנען וועגן גיין אין שול האָט ער איר געענטפערט מיט כעס, אַז ער גלויבט נישט אין גאָט, און קאָן זיך נישט נאַריש מאַכן, לויבן אים, אָדער וויינען פאַר אים, אָדער קומען צו אים מיט בקשות און טענות — ס׳איז אין זיינע אויגן ווי שרייען צו דער וואַנט. זי איז

אויפגעשפרונגען א דערציטערטע. אזעלכע רייד האט זי נאך פון קיינעם נישט געהערט. נאר ס׳איז געווען פארפאלן. זי האט זיך פאנאנדערגעוויינט, און האט אים אוועקגעשטופט, ווען ער איז צו איר צוגעגאנגען מיט ווייכע רייד, און האט פון אים פארלאנגט, אז ער זאל איר מער קיינמאל אזוינס נישט זאגן. ער האט געענטפערט, אז דאס איז זיין מיינונג, נאר אויב זי וועט אליין נישט אנהויבן וועט ער מיט איר פון דעם נישט רעדן. זי האט געקלאגט און געשלאגן זיך מיטן קאפ אין קישן, און געבעטן זיך ביי עמיצן, וואס האט איר געשיינט צו זיין זייער שטארק און זייער בייז:

— גאט, שטראף אים נישט פאר די רייד!... ער ווייס נישט וואס ער רעדט... טאטע אין הימל, האב אויף אים רחמנות!... אוי־ווי!... אוי־ווי!...

און זי האט געוויינט דאס ציכל מיט אירע טרערן.

און פון דעסט וועגן איז זי פארט געווען גליקלעך, זייער גליקלעך, גאר אן א פארגלייך און אן א מעגלעכקייט צו גלויבן, אז ס׳איז ווען געווען, אז ס׳איז גאר דא ערגעץ־וואו אויף דער וועלט נאך אזא גליקלעכע פאר, ווי זיי ביידע. אפילו זיין נישט־פרומקייט וואלט נישט אזוי שטארק געשטערט זייער גליק, ווען זיי וואלטן נישט געזעסן אט־דא, אין דער יידישער שכונה, וואו אלע קענען זי און איר משפחה, און ווייזן אויף זיי אן מיט די פינגער. זי האט ביי זיך באשטימט, אז ווי נאר זיי וועלן אריבערפטרן די אנדערע צאלונג וועט זי נעמען זוכן א דירה אין אן אנדער ווינקל — ערגעץ לעבן „בצלאל״, אדער אפשר אין „זכרון משה״. אויף דעם האט זי זיך אביסל בארויקט. אין הארצן האט ביי איר געלעבט א בלינדע זיכערקייט, אז גאט ווייס וואס פאר א ריין און כשר הארץ ער האט, איר מאיר, און וועט אים נישט באשטראפן פאר די נארישע רייד, וואס ער רעדט, וואס ער האט זיך דאס אנגענומען פון שלעכטע מענטשן... גאט איז א גוטער, און ער ווייס די ריכטיקייט וועגן יעדן מענטשן.

אין די שיינע אוונטן, אויב זיי זענען נישט געווען מיד און נישט געוואלט שלאפן — וואס דאס איז געווען נישט זעלטן — זענען זיי געגאנגען שפאצירן. דאס רוב אבער האט אין מיטן וואך גערעגנט. אמאל האבן זיי אויך אוועק־געטראגן א טעפל געקעכץ דעם זיידן. ביי ברוכן דעם שוסטער איז איצטער געווען זייער טרויעריק. נעכע איז פלוצלונג קראנק געווארן אויף בויך־טיפוס. שוין א וואך צייט ווי זי איז געלעגן אין שפיטאל. פון ברוכן איז אראפ זיין גאנצע פרייליכקייט. יעדן נאכמיטאג איז ער זי געגאנגען געוואויר ווערן. זי איז געלעגן א פארטראגענע און האט שטיל געקרעכצט. ווען ער האט זי אנגערופן ביים נאמען האט זי אים דערקענט. דעמאלט האט זי זיך געמונטערט, געצוואונגען זיך צו שמייכלען צו אים, מיט וועמען זי האט פופציק יאר געלעבט אין ליבע און איבערגעגעבנקייט, וועמען זי האט אפגעהיט ווי א קינד. זי האט אים איצט אויך געוואלט טרייסטן, און אויף וויפל איר געדאנק איז

געוועזן קלאָר, איז ער געוועזן פול מיט זאָרג וועגן אים — ווי קומט ער אויס אָן איר? וואָס עסט ער? ווער באַזאָרגט אים אַ ריינע העמד אויף שבת? אָבער נאָך איידער ער איז אַוועקגעגאַנגען איז זי שוין ווײַטער געווען פאַרטראָגן, און האָט מער נישט געמערקט, אַז ער איז נאָך דאָ, און איז געלעגן ווי פריִער מיט טונקל־אָפּגעשטעלטע אויגן, מיט שיטערע לאָקנס ווײַס־גרויע האָר, וואָס זענען אַרויסגעקראָכן אויפן שטערן פון אונטערן פאַרוק, און האָט שטיל און כסדר געקרעכצט.

אין דער היים איז ברוך אָפּט געבליבן זיצן אויף זײַן שוסטער־בענקל אײַנגעהויקערט, פאַרגעסנדיק אָן דער אַרבעט, וואָס איז געלעגן בײַ אים אויף די קני, פאַרגעסנדיק אָן דעם העמערל, וואָס ער האָט געהאַלטן אין האַנט.

— די דאָקטוירים — אין זייער טאַטנס טאַטן אַרײַן! — פלעגט ער פלוצלונג זאָגן מיט האַרץ און דערלאַנגען מיטן העמערל איבער דער פאַדעשווע פון שוך. — אַ קרענק ווייסן זיי!...

ר׳ זלמן האָט זיך שטאַרק געעלטערט די עטלעכע וואָכן, וואָס ער איז אַוועק פון דער היים. ער האָט זיך מיטאַמאָל אָפּגעלאָזן. די באָרד איז אים נידעריק אַראָפּגעפאַלן אויף דער ברוסט. דער קאָפּ איז אײַנגעזונקען אין די פּלייצעס. ער האָט געפילט, אַז ער קאָן זיך מער נישט אויסגלײַכן ווי אַמאָל. דאָס פנים איז געוועזן ווי אַ וויכע מאַסקע, מיט קנייטשן און בלויע אָדערלעך. נאָר די אויגן האָבן נאָך שטאַרק געלעבט אויף דעם אָפּגעלעבטן פנים.

ער האָט זיך געפרייט מיט דער פרייד פון זײַן אייניקל. ווען זיי פלעגן קומען צו אים פלעגט ער פאַרמאַכן דעם ספר און פלעגט אַרויפהויבן צו זיי די שײַנענדיקע, מיט צער און גוטסקייט אָנגעפולטע אויגן. אסתּרן האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז בכלל געוואָרן ווייכער און בעסער ווי אַמאָל. זי האָט אים איין מאָל גענומען בעטן ער זאָל אַראָפּנעמען די קללה פון חיהן, האָט ער געזאָגט טרויעריק, גלעטנדיק זי איבערן קאָפּ מיט דער שוואַכער, געלער און ציטערנדיקער האַנט:

— גאָט זאָל דיך בענטשן, מײַן קינד. איך שילט זי נישט מער... אָבי איך זע זי נישט פאַר די אויגן...

פון קומען צוריק האָט ער נישט געוואָלט הערן. און אסתּר, כאָטש זי האָט זיך געבעטן בײַ אים, אין האַרצן האָט זי דאָס אויך נישט געוואָלט. ער וועט דערזען ווי מאיר פירט זיך אויף — קאָן ער נאָך אים אויך פאַרשילטן.

פון זיידן פלעגן זיי זיך גיין דורכגיין אויף אַ האַלבער שעה, ביז פינסטער. אין דער היים, אויב זיי זענען נישט געווען שלעפעריק, פלעגט ער איר עפּעס לייענען, דאָס רובֿ פון שלום עליכמען. דאָס לייענען איז געגאַנגען אַ סך לעבעדיקער, ווען חיה איז געווען דערבײַ. חיה האָט געכאַפּט דעם וויץ, פאַרשטאַנען, מיטגעלעבט און געוואָלט וויסן וואָס וועט זײַן דער סוף. אסתּר האָט זיך אויך באַמיט מיטצוהאַלטן, אָבער אויף אַן אמתן האָט איר די מעשׂה

באַרירט נאָר, ווען זי איז געווען טרויעריק־סענטימענטאַל. זי האָט אָבער דווקא געוואָלט באַווײַזן, אַז זי אינטערעסירט זיך און האָט זיך געאײַלט צו לאַכן די ערשטע, און אָפּט, נישט דאָרטן וואו מען האָט געדאַרפֿט. דעמאָלט האָט חיה זי מבֿטל געמאַכט גאָר פֿראָסט און אָפּן זאָגנדיק, אַז זי הויבט נישט אָן צו פֿאַרשטיין וועגן וואָס דאָ רעדט זיך. אסתּר האָט זיך פֿאַרענטפֿערט און איר אָפּגעענטפֿערט. נאָך דעם האָט זי זיך געצוואונגען צו הערן וואָס ער לייענט. אָבער די געדאַנקען זענען בײַ איר צעשוואומען געוואָרן, ווי פֿרײַער, געטונקט און פֿאַרטרונקען פֿונעם שטיל־שטראָמענדיקן נחת צו זיצן דאָ אַזוי רויִק, לעבן אים — איר מאַן און געליבטן. ס׳איז איר גאָר געווען נישט נויטיק צו הערן וואָס אין ביכל שטייט און צו וויסן וואָס עס האָט זיך געטראָפֿן ערגעץ־וואו און ערגעץ־ווען מיט אַנדערע יינגלעך און מיידלעך. איר איז געווען גענוג צו הערן זײַן פֿריילעך־קלינגענדיקן קול, צו פֿילן, אַז ער איז צופֿרידן, צו קוקן זיך מיטן שפּיל פֿון זײַן פּנים. ווען נישט די שוועסטער און די מאַמע וואָלט זי זיך געוואָרפֿן צו אים און מיט אירע קושן פֿאַרמאַכט אים דאָס מויל — גענוג צו לייענען! ס׳איז דאָ וואָס בעסערס צו לייענען. ווען מען קאָן זיצן איינע לעבן די אַנדערע, ווען מען קאָן קוקן איינע די אַנדערע אין די אויגן — צוליב וואָס דאַרף מען דאָס לייענען? און זי האָט זיך פֿאַמעלעך, מיט אַן איבערגעפֿולט האַרץ, אַוועקגערוקט צו דער בעט און צוגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף אַ קישן. מאיר האָט געוואָרפֿן אויף איר אַ קוק איבערן בוך — אַ קוק פֿון פֿאַרדראָס איבער דעם, וואָס זי האָט אַזוי גאָר קיין אינטערעס נישט אין דער שיינער מעשׂה — און באַלד האָט זײַן אַרט פֿאַרנומען אַ שמייכל פֿון ליבע און רחמנות: זי איז מיד, אַנגעהאָרעוועט זיך אַ גאַנצן טאָג — זאָל זי זיך אָפּרוען!

— שוין געגאַנגען פּאָפּן! — האָט געלאַכט חיה.

— נייִן, מיר איז נאָר שווער צו זיצן, — האָט זיך פֿאַרענטפֿערט אסתּר, — פֿון דאַנען וועל איך נאָך בעסער הערן.

— ווע̇סט זיך אַנהערן! — האָט זיך מיט איר גערייצט חיה.

— עס מאַכט נישט. זאָל זי זיך אָפּרוען, — האָט געזאָגט פּונק.

ער האָט ווײַטער געלייענט. חיה האָט זשעדנע געהערט. זי האָט ליב געהאַט צו פֿאַרטראָגן זיך מיטן געדאַנק אין ווײַטע מקומות און איבערלעבן דעם לעבן פֿון אַנדערע מענטשן. דאָס האָט זי געמאַכט פֿאַרגעסן אָן איר אייגענעם לעבן. דאָך האָבן איר די מעשׂיות נישט געגעבן די באַפֿרידיקונג, וועלכע זי האָט געזוכט. ס׳איז געווען צו פּשוט און צו נאָענט צום ריכטיקן לעבן.

שיין זענען געווען זייערע שבת נאָכמיטאָגס. ווען דער הימל איז געווען קלאָר און די ערד טרוקן זענען זיי אַרויס אַרום דרײַ און אַרומגעבלאָנדזשעט ערגעץ אין דער אומגעבונג פֿון דער שטאָט. איין מאָל זענען זיי געווען אין

„מסעלאבי״, דעם אַלטן קלויסטער פֿון די צלם־ריטער, וואָס הינטער „בצלאל״, אַראָפּ אין טאָל. פֿון די פֿילע ביימער אַרום האָט דאָ געהערשט אַ מאָדנע, פֿאַרשוויגענע טונקל־גרינע פֿינצטערקייט, און בײַ פֿונקן האָבן זיך דעמאָלט געוועקט זכרונות פֿון אַ זומער־וואַלד אין רוסלאַנד. נאָר דאָרטן זענען געווען רוישיקע בלעטער און ערגעץ נאָענט האָט געזשומעט אַ שטרעמל וואַסער, און אַרום האָט זיך געוויגט אַ ברייט פֿעלד מיט הויכע, העל־גרינע גראָזן. און דאָ זענען געשטאַנען, פֿינצטער און שטום, טונקל־גרינע שטעכעדיקע נאָדל־ביימער. די ציפּרעסן האָבן געעגבערט די בלויע לופֿט מיט זייערע שפּיציקע קעפּלעך, די פֿעפֿער־ביימער האָבן אַראָפּגעלאָזן צו דער ערד זייערע לאַנגע צווײַגן מיט די בינטלעך רויטע קערלעך, ווי פֿאַרלירנדיק יעדע האָפֿנונג אויפֿן הימל אין דער הויך. די אַלטע איילבירט־ביימער זענען געווען נידעריק און צעפּאָרן אין די וואָרצלען, און געלעכערט, אַזוי ווי זיי וואָלטן געהאַלטן בײַם צעפֿאַלן ווערן. אַרום און אַרום האָט געהערשט די שטילקייט פֿון אַן אַלטן גרויען דרעמל — אַ דרעמל פֿון יאָרהונדערטער, וועלכע שווימען אַוועק פֿאַרוויגטע, אָן איין מאָל צו איבערוועקן זיך. דער טאָל האָט זיך געדרייט אַרום דעם אַלטן קלויסטער, פֿאַרוואַקסן מיט ביימער און פֿלאַנצונגען, אַראָפּ נידעריקער, און דערנאָך ווידער אַרויף, אויף אַ צווייטן באַרג, און ווידער אַראָפּ אין אַ צווייטן טאָל, וואו ס׳איז געווען נאָך אַן אַלטער קלויסטער. וואו מען איז געגאַנגען זענען כּסדר געווען בערג און טאָלן. זעלטן ווען האָט זיך געזען אַ גריכישער קלויסטער. אין די צײַטן, וואָס נאָך די צלם־ריטער, האָבן די גריכן, די תּושבֿים, געוואוסט צו ירשענען דאָס, וואָס איז געבליבן פֿון די אַרויס־געטריבענע לאַטינער, אָפּטער אַ דערפֿל, און נאָך אָפּטער — גאָרנישט, וויסטע קעפּ פֿון בערג און ווילדע שטיינערנע טאָלן. אויף די זײַטן פֿון די בערג האָבן אַרומגעבלאָנקעט סאַמעט־שוואַרצע ציגן מיט לאַנגע, אַראָפּגעהאָנגענע, ווייכע אויערן, און ברוין־געלע, ברודיקע שאָף מיט נאַרישע אויגן. אויף אַן אַרויס־גערוקטן שטיין איז געשטאַנען אַ דאָרפֿישער שייגעץ, אײַנגעוויקלט אין אַן ערד־ברוינער אַבאַיע, מיט אַ גראָבן שוואַרצן „עגל״ אַרום דעם קאָפּ־טיכל. אָנשפּאַרנדיק זיך אויף זײַן קרומען שטעקן האָט ער אַכטונג געגעבן אויף דער סטאַדע.

אין אַ צווייטן שבת נאָך מיטאָג זענען זיי פֿאַרגאַנגען אין דער אַלטער שטאָט, אין דער זײַט, וואָס קוקט צום הר הזיתים. אסתּר האָט זיך דערמאָנט, אַז דאָ נישט ווײַט האָבן זיי געוואוינט, ווען זי איז געווען אַ קינד, און זי האָט אים געשלעפּט אַהין — זי האָט אים געוואָלט נישט אַנדערש נאָר באַווײַזן דאָס הויז. זיי זענען אַרײַן אין אַ הויכן, פֿינצטערן אַריינגאַנג־צימער, וואָס איז געווען אָנגעפֿולט מיט רויער פֿון לאַנג זיך אײַנגעשטאַנענער לופֿט. אייגנטלעך איז דאָס קיין צימער נישט געווען, נאָר אַ מין געדעקטער און פֿון אויבן פֿאַרבויטער שטיינערנער הויף. פֿון הויף האָבן אין אַלע זײַטן געפֿירט טירן אין די איבעווייניקסטע וואוינונגען. פֿון די טירן האָבן אַרויסגעקוקט פֿאַרמעט־פֿאַר־

טרוקנטע פנימער פון אַלטע ספרדישע ייִדענעס און גלאַטע, מעל־בלאַסע, לענגלעכע פנימער פון יונגע ווײַבלעך און מיידלעך, וואָס זענען אויסגעוואַקסן אָן זון־שײַן, אין שאָטן פון די רויטע שטיינער. אסתר האָט זיך נאָכגעפרעגט ווער עס וואוינט אויבן און צי מען קאָן אַרויפגיין. מיט דער נאַטירלעכער אָפנ־הערציקייט פון אַ פאָלקס־קינד האָט זי דערבײַ דערציילט ווער זי איז און פאַר וואָס זי וויל אַרויפגיין, און דעמאָלט האָבן זיי אַלע געקוקט אויף פונקן און האָבן זיך איבערגערעדט, און ער האָט געהערט דאָס וואָרט „נאָוויאָ", און האָט שוין געוואוסט, אַז דאָס הייסט אַ חתן אָדער אַ יונגערמאַן.

אויבן איז אויך געזעסן אַ ספרדישע משפּחה. אַן אַלטע ייִדענע האָט זיי פרײַנטלעך באַגעגנט און געבעטן אַרײַנגיין און זעצן זיך. אסתר האָט געלאַכט און האָט איר אויך געגעבן דערציילט צוליב וואָס זיי זענען דאָ אַהער געקומען. זיי זענען אַרויף אויפן דאַך — יענעם דאַך, וואָס פאַרן קריכן אויף אים האָט אסתר אַמאָל געקראָגן אַזאַ פּסק פון טאַטן.

אַ זעלטענע ליכטיקייט האָט זיי דאָ אַ שלאָג געטאָן אין די אויגן — די ליכטיקייט פון אַ ברייטער און הויכער גערוימקייט, פון דער טיפער ערד אונטן און פונעם נאָך טיפערן הימל אויבן. די רחבות איז נישט געווען אָן אָן עק, ווי בײַ אַ ברעג פון ים: באַלד פונעם טאָל האָט זיך געהויבן אַ צווייטער באַרג — דער הר הזיתים — רעכטס האָט זיך דער טאָל געדרייט און געגנאַרעט זיך אַלץ מער אַראָפּ און פאַרשלונגען געוואָרן אין אַ טונקעלן ווינקל, וואו ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזן צום טיפן, שטיל־רינענדיקן קוואַל פון השלח. דערנאָך זענען ווײַטער געגאַנגען בערג און טאָלן, בערג און טאָלן, און די ריינע לופט האָט זיך געגליטשט איבער זיי, און אַרום זיי, און האָט זיי באַוואָשן מיט ליטער־בלויע קריסטאַל־וועלן. און אויף אַלע בערג און טאָלן איז געלעגן אַ וואונדערלעכער בלענדיקער ווײַסער גלאַנץ. די זײַט פונעם הר הזיתים ביז נידעריק אַראָפּ אין טאָל, ביז אונטערן יד אַבשלום און קברים פון חגי, זכריה און מלאכי, איז געווען פאַרזייט מיט ייִדישע מצבות. די שטראַלן פון דער פאַרגייענדיקער זון האָבן זיך אָפּגעשלאָגן אָן די רוקנס פון די שטיינער מיט אַ האַרטער און ווײַסער שײַן. פון די מצבות, וואָס זענען געווען אײַנגע־זונקען אין דער ערד, פון די פעלזן־שטיינער, וואָס האָבן אַרויסגעשטרעקט פון דער ערד, פון די קײַלעכדיקע קעפּ פון די בערג, פון די מויערן פון די קלויסטערס אויבן אויפן באַרג און פון די שטיינערנע שטיבלעך פונעם פאַלאַכישן דאָרפל אונטן, און לעבן זיי די תּימנער הײַזלעך — פון אַלץ האָט אָפּגעשטראַלט אַן אומגעווייינלעכער האַרטער ווײַסער גלאַנץ. און ער איז געווען נישט אומעטום דער זעלביקער. דאָס איז געווען אַ מאָדנע כּישוף־שפּיל פון טויזנטער ווײַסע גלאַנצן און אָפּגלאַנצונגען, אַ שטראָמענדיקע אויסמישונג און פאַנאַנדערטיילונג פון אַזעלכע אידעלע איבערגאַנגען, וואָס דאָס אויג האָט געכאַפּט פון זיי נאָר אַ קליינעם טייל, און די צונג האָט גאָר נישט געהאַט פאַר זיי קיין נעמען־ווערטער.

מאיר פֿונק האָט נאָר געקוקט. ער האָט דערבײַ פֿון קיין זאַך נישט געטראַכט און האָט אַפֿילו נישט רעכט געדענקט, אַז ער שטייט דאָ אויפֿן דאַך און קוקט. די רײַנקייט פֿון די ווײַסע גלאַנצן איז אַליין אַרײַן אין אים דורך די ברייט און זשעדנע צעעפֿנטע אויגן. זי האָט אים אָנגעפֿילט מיט אַ שטילער באַפֿרידיגטקייט, ווי נאָך אַ זעלטענעם גענוס. אים האָט נישט געאַרט, וואָס דאָס בילד איז געווען אַזוי אָרעם אין פֿאַרבן. דאָ איז געווען עפּעס, וואָס האָט געמאַכט איבעריק די פֿאַרבן. דאָ איז געווען אַן אייביקער ווײַסער גלאַנץ, שטראָמען פֿון שײַן און אָפּשײַן.

נאָר אסתּרן איז שוין לאַנג געוואָרן אומעטיק פֿונעם שטומען קוקן אויף די מצבֿות פֿון הר הזיתים. אָנשטאָט דעם האָט זי מיט לויכטנדיקע אויגן גע־קוקט אויפֿן פּנים פֿון איר מאַן. זי האָט אים גענומען פֿאַרן האַנט און געצויגן גיין צוריק.

— ווייסט וואָס די פֿרענקיניעס האָבן געזאָגט וועגן אונז? — האָט זי געפֿרעגט.

— וואָס? — האָט ער זיך אָפּגערופֿן פֿאַרטראָגן.

— אַזאַ שיינער באָוויאָ! אַזאַ שיינע פּאָרל!

דעמאָלט האָט ער איר אַרײַנגעקוקט אין די אויגן, און זיי האָבן ביידע געשמייכלט — אַ שמייכל פֿון פֿרייד, און גליק, און פֿולקייט פֿון לעבן.

15

ראָזאַ פּיסטאַשניק האָט זיך אויפֿגעוועקט אין דער פֿרי פֿון אַ ווייכן און דריבנעם קלאַפּן אין דרויסן. „אַ רעגן!“ — האָט זי אַ קלער געטאָן פֿאַר־שלאָפֿן. די בעט איז געשטאַנען לעבן פֿענצטער, וואָס צום גאַס. דער טאָג איז ווײַזט אויס געוועזן אַ קלאָרער. די ווײַסע פֿאָרהאַנגלעך האָבן געהאַט אַ ליכט־זײַט און אַ שאָטן־זײַט, און אויף זייער באַלויכטענער זײַט האָבן זיך שטענדיק אויסגעמאָלט די ליניעס פֿון די אײַזערנע פֿענצטער־גראַטעס, וואָס הינטער זיי.

ראָזאַ האָט אויפֿגעהויבן דאָס פֿאָרהאַנגל און אַרויסגעקוקט אויפֿן גאַס. דער הימל איז געווען ריין, אומפֿאַרוואָלקנט. די ערד האָט געשײַנט מיט אַ פֿראָסטיקן מאָרגן־שײַן, נאָך נישט דערוואַרעמט פֿון דער בײַנאַכטיקער קעלט. אין דער לענג פֿונעם געסל האָט זיך געקײַקלט ווייך־טופּענדיק און צעשאָטן אַ סטאַדע שאָף און ציגן. „רר!... רר!...“ — האָט זיי אונטערגעיאָגט דער פּאַסטוך מיט אַ משונהדיקן שקראָבענדיקן גומען־קלאַנג.

— טופּ־טופּ־טופּ!... — האָט געמאַכט ראָזאַ, גענעצנדיק מיטן גאַנצן מויל: אַקוראַט ווי אַ רעגן!

זי האָט זיך אַרויסגעשטעלט אין פֿענצטער ביז דער העלפֿט, נישט קימערנדיק זיך וועגן די פֿאַרבײַגייער, וועלכע קאָנען זי זען אַ האַלב־נאַקעטע, מיט צעפּאַטלטע האָר, מיט אַ נידעריק־אויסגעשניטענער, אויף איין פּלייצע אַראָפּגערוקטער העמד, וואָס האָט אַנטפּלעקט די קליינע ווייכע ברוסטן און דעם גאַנג צווישן זיי, וואָס האָט געמאַכט אַ קײַלעכדיקן בויג אַראָפּ אויף זײַן וועג אונטן. צוויי דרײַצניעריקע יינגלעך זענען געבליבן שטיין אַנטקעגן איר פֿענצטער, עסנדיק מיט די אויגן איר נאַקעטקייט. אַ באַלעבאַטישער יונגערמאַן איז פֿאַרבײַגעגאַנגען, האָט דאָס געזען און האָט אויף זיי אַ געשרײַ געטאָן מיט רוגזה:

— אַוועק, שקצים!

זיי האָבן דאַן ווילד אַ קוויטש געטאָן און געלאָזט זיך לויפֿן. דער יונגערמאַן האָט דעמאָלט נאָך אַ מאָל אַ הויב געטאָן צו איר די אויגן. האָט זי אויף צו להכעיס געמאַכט צו אים אייגלעך און אויסגעצויגן זיך, פֿאַרוואַרפֿנדיק די הענט הינטערן נאַקן אַזוי, אַז די קליינע ברוסטן אירע האָבן זיך גאָר אַרויס־

געשטעלט, ווי צוויי ווײַסע פֿרוכטן שיילן זיך אַרויס פֿון זייער שאָלעכץ. די צוויי בריסט זענען איצט געווען שטײַף און פֿאַרריסן, מיט די שפּיצן אַרויף, און האָבן אויסגעזען נאָך קלענער, ווי צעשוואומען אין דער קײַלעכדיקייט פֿונעם לײַב אַרום. דער יונגערמאַן האָט געקוקט בייז, אָבער ער האָט געזען גענוג איידער ער האָט זיך פֿון איר אָפּגעדרייט מיט אַ שפּײַ און אײַלנדיק אַוועקגעגאַנגען. ראַזאַ האָט אַראָפּגעלאָזן דעם פֿאַרהאַנג און איז געניצנדיק צוריק אַרונטערגעקראָכן אונטער דער וואַרעמער קאָלדרע. פֿון יוצא וועגן האָט זי דערבײַ אַ שטויס געטאָן לייזערן, וועלכער איז געלעגן בײַ איר זײַט און האָט געשמאַק געכראָפּעט.

— שטיי אויף, לייזער, ס'איז שוין האַלבער טאָג!

— ממ... לאָמיך... ממ... — האָט לייזער אַ מרוטשע געטאָן, נישט עפֿענענדיק די אויגן.

זי האָט אים געלאָזן צורו. עס איז באמת געווען נאָך גאַנץ ווײַט צו האַלבן טאָג. זיי זענען געגאַנגען שלאָפֿן אַוודאי אַזייגער דרײַ, ווען זי האָט אַרויסגעפּטרט יענעם פֿאַסקודניאַק, דעם אַלטן טערק. אַ מין אַלטע נבֿלה, האָט זיך אײַנגעגעאַדיעט צו קומען יעדן אָוונט. צוערשט האָט ער כאָטש געצאָלט יעדן מאָל. און איצט האָט ער זיך געמאַכט אַ מאָדע — אויף באָרג. זי וועט אים באַווײַזן — אויף באָרג! זי וועט אים מער איבערן שוועל נישט לאָזן אויב ער וועט איר הײַנט נישט ברענגען אינגאַנצן וויפֿל ער איז איר שולדיק. דאָס איז שוין צוויי מעדשידיס. נײַן, צוויי מיט אַ האַלבן — יענעם דינסטאָג אויך...

זי האָט זיך געאײַלט אַוועקצוטרײַבן פֿון זיך די פֿאַרשטעלונג וועגן דעם אַלטן טערקישן אָפֿיציר מיט די גרויע וואָנסעס, מיט די קליינע חזירישע אייגלעך און קאַלטע, ביינערדיקע פֿינגער, וואָס פֿון זייער צורירונג האָט זי יעדעס מאָל אויפֿגעציטערט ווי אַן אָפּגעבריטע. זי האָט אים בפֿרט נישט געקאָנט לײַדן פֿאַרן שלעכטן ריח, וואָס איז געגאַנגען פֿון זײַן מויל — און ער האָט גראָד געהאַט אַ טבֿע צו קריכן איר אין פּנים. נאָך זײַן אַוועקגיין האָט זי געשפּײַט מיט האַרץ:

— אַ מיתה משונה זאָל ער אײַננעמען! גלײַך מיר אין פּנים אַרײַן! אויב איך האָב נישט געהלשט בײַ אים אין די הענט בין איך שטאַרקער פֿון אײַזן... און נאָך אויף באָרג!... געהערט אַ מעשה... אַ נישט דערלעבן זאָל ער אַהערצו קומען אַ צווייטן מאָל!...

— וועד זשע וועט פֿאַר אים באַצאָלן? — האָט לייזער געשמייכלט מיט זײַן אומריינעם שמייכעלע.

— פֿאַרמאַך דעם פּיסק, דו גאַרנישט אײנער! — האָט זי זיך אויף אים אַרויפֿגעוואָרפֿן. — דו האָסט זיך אויסגערוט דײַנע ביינער דאָרטן, אין דער אַנדערער שטוב, ווען ער איז בײַ מיר געווען... דו זאָלסט דאָ פֿון מיר קיין חוזק נישט מאַכן — הונט! שלעפּער! אָפּגעריסן זיך פֿון דער תּליה!...

— איך האָב דיך אין דר׳ערד, — האָט ער געזאָגט, און איז צוריק אַוועק אין צווייטן צימער, וואו ס׳איז געווען פאַר אים אַ סאָפע, וואָס אויף איר פלעגט ער ליגן ביז דער גאַסט וועט אַוועקגיין.

ראַזאַ האָט נישט געוואָלט גיין שלאָפן אַליין. נאָך די אַלע פרעמדע און פאַרמיאוסטע מענטשן, וועלכע האָבן איר אויסגעמאַטערט דאָס לײַב און די נשמה, האָט זי געדאַרפט האָבן לעבן זיך אַן אייגענע און נאָענטע באַשעפעניש. זי האָט פון אים גאָרנישט פאַרלאַנגט — נאָר ער זאָל דאָ זײַן מיט איר, זי זאָל פילן זײַן וואַרעמקייט, זי זאָל וויסן, אַז זי איז נישט אַליין, נישט גאָר פון אַלעמען פאַרלאָזן. איר איז געווען קאַלט צו שטיין און וואַרטן. איז זי געגאַנגען צו אים אַ באָרוועסע און האָט אים געשלעפט צו זיך, געקושט און געגלעט אים, ביז ער איז אויפגעשטאַנען, אַ ברוגזער, און איז איר נאָכגעגאַנגען, און האָט איר אויפן גאַנג אַרײַנגערעדט אין נאַקן אַרײַן מיט אַ צעכעסטן קול:

— דו זאָלסט מער אַזוי נישט רעדן, ראַזאַ, דו הערסט צי נישט? איכל דיר פלעטן דעם קאָפּ אויב דו וועסט מיר נאָך אַ מאָל דערמאָנען וועגן דער תּליה... דו הערסט, וואָס איך זאָג דיר? דעם מוח וועל איך דיר שפּאַלטן פאַר אַזוינע רייד!

ער האָט זיך געלייגט מיט איר אין בעט, וואו עס זענען געלעגן שוין אַזוי פיל אַנדערע, וואו אין די שוין לאַנג נישט געוואַשענע און נישט דורכגעלופטערטע ציכלעך און לײַלעכער איז איבערגעבליבן דער פוילער ריח פון מענטשישן בעט־געגנוס. ביידע זענען זיי געווען מיט דעם געוואוינט, און ביידע זענען באַלד אַנטשלאָפן געוואָרן, איינע צו די אַנדערע מיט די רוקנס, מיט יענעם געפיל פון רויקייט און באַוואָרנטקייט, וועלכן עס גיט בײַ נאַכט די לײַבלעכע נאָענטקייט פון אַ צווייטן לעבעדיקן מענטש.

די געשעענישן פון דער פאַרלאָפענער נאַכט זענען געשוואומען אין ראַזאַס קאָפּ פאַמעלעך און פויל, געוויקלט אין אַ שלייער פון נעפּלדיקער פאַרשלאָפנקײַט. אין זייער שטילן שטראָמען זענען זיי ביסלעכווײַז מאָדנע צעשוואומען געוואָרן, און דערנאָך גאָר פאַרלאָרן זיך.

ווען ראַזאַ האָט זיך צום צווייטן מאָל אויפגעוועקט איז שוין באמת געווען האַלבער טאָג. די פאַרהאַנגלעך זענען שוין געווען אײַנגאַנצן באַלויכטן און די שטענדיקע גראַטעס־צייכענונג איז געווען אָנגעפּאַקט, אין זייער גאַנצער ברייט. לייזער איז נאָך אַלץ געשלאָפן מיטן פריערדיקן כראָפּען, מיט דער זעלבער אַרײַנגעטאָנקייט אין דער זאַך, אַזוי ווי ער וואָלט זיך אָקאָרשט געלייגט נאָך אַ טאָג שווערער אַרבעט. זי האָט שוין גאַנץ גוט געוואוסט וואָס פאַר אַ פוילאַק און פאַפער ער איז. דאָס וואָלט איר נישט אויסגעמאַכט, ווען צו דעם וואָלט ער נישט האָבן נאָך אַנדערע מעלות. די ערשטע צײַט איז ער איר גלאַט געפעלן געוואָרן מיט זײַן גלאַט פּנימל און כיטרע אייגלעך, און

דערצו האָט זי געזען, אַז זי קאָן האָבן אַ נוצן פון אים. אַ יונגל נישט קיין נאַר, שוין געווען אַ סאָלדאַט, ווייס ווי צוצוטרעטן צו אַן אָפיציר. און האָט צו דעם טאַקע אַ מין געבוירענעם שמעק. פריער האָט זי געדאַרפט יעדעס מאָל אַליין גיין זוכן און איז געווען גוט אויף צרות. אַמאָל האָט זיך געמאַכט און אַמאָל גאָרנישט — כאַטש נעם און לייג די ציינער אויף דער פאָליצע. זי האָט שוין נישט איין מאָל געקלערט אויף אַן אמתן פון אַריבערגיין צום פעטער חייקל — און אַן עק צו אַלע דאגות! אָבער ס'האָט זיך נאָך אַלץ נישט געוואָלט. זי האָט ליב צו זײַן פאַר זיך אַ מענטש. וואָס זי האָט איז אירס און ווי זי וויל אַזוי לעבט זי. דערנאָך, מיט אים, זענען די געשעפטן אַוועק גאָר גוט. ער איז גאָר אַ מזיק אויף די זאַכן — גייט אַרויס פאַרנאַכט און אין אַ האַלבער שעה איז ער דאָ צוריק מיט אַ העכט. און זיי זענען געווען גאַנץ צופרידן איינע מיט די אַנדערע, אַן טענות און אַן צושטייערנישן, און וואָלטן אַזוי בשלום אויסגעקומען ביזקל הײַנטיקן טאָג, ווען נישט דער דאַרער סקעלעט, זלאַטע די לאַנגע, וואָלט זיך דאָ אַנגעדרייט. אַ מין אַנשיקעניש אויף איר לעבן! און וואָס האָט ער אַזוינס דערזען אין איר? דאַר, ווי אַ שפּאָן, הויט און ביינער, די ריפּן סטאַרטשען אַרויס, ווי בײַ אַ פאַרפאַרענער קליאַטשע — און קריכט! און ער איז אַזאַ, וואָס גיט זיך אונטער.

עפּעס אַ מין פאַסקודנע, באַבסקע טבֿע האָט ער — אַז יענע קריכט אים אין די קישקעס אַרײַן — גאָרנישט, ער לאָזט זיך... טפו אויף זײַן קאָפּ און אויף איר קאָפּ! אַלע אירע צרות און ווייטאָקן זאָלן אויסגיין צו זיי! געזען אַ מעשה! נעכטן קומט זי צוגיין, זיצן זיי דאָ ביידע, ווי צווי טײַבעלעך... אַ צווייטן מאָל וועט זי זיי באַווײַזן ווי צו טײַבלען זיך... זי וועט זיי שוין צעטײַבלען, ביידעמען... איר וועט זי אַרויסרײַסן אירע פאַרכאַוועטע צעפּ און אים וועט זי אַרויסיאָגן פון שטוב... מיטן שוך וועט זי אים אַרויסיאָגן — אַז זײַן ריח זאָל זיך דאָ גאָר נישט הערן...

זי האָט מיט כּוח געגומען טרייסלען לייזערן פאַר דער פּלייצע:

— ביזקל וואָגעט וועסטו דאָ ליגן און פּאָפן, זאָג איך? גיי מאַך טיי! איך בין שוין אַ פאַרחלשטע, בין איך, און ער כראָפּעט און כראָפּעט... מען זאָל אים נישט אויפוועקן וואָלט ער דאָ אַזוי אָפּגעלעגן ביז בײַ נאַכט, דער פאַסקודניק... גיי! גיי!

לייזער איז אויפגעשטאַנען אַן אומצופרידענער. ראָזאַ האָט זיך בעסער אַוועקגעלייגט אויף דער ברייטער געוואָרענער בעט. פאַרן אויפשטיין האָט זי ליב געהאַט צו ליגן אין דער וואַרעמקייט און הערן דאָס זידן פונעם קאָכער אויפן קליינעם לײמענעם אויוועלע אין צווייטן צימער. דעמאָלט האָט זי זיך אָפּגעגעבן צו זכרונות פון אַמאָל, איבערגעטראַכט וועגן איר לעבן. ביזן אָונט האָט זי נאָך געהאַט אַ האַלבן טאָג. דאָס איז געווען איר צײַט. זי האָט נישט געהאַט וואָס צו אײַלן זיך מיטן אויפשטיין. זי האָט זיך דערמאָנט, ווי די

לעצטע פאַר יאָר זענען אַריבער. דער טאַטע אירער, שעפסל פּיסטאַשניק, האָט געהאַנדלט מיט אַלטע שמאַטעס. דאָס הויז איז געווען פול מיט קינדער, זי און די מאַמע זענען אויסגעריסן געוואָרן — ס׳איז נישט געווען מיט וואָס צו פאַרשטאָפּן די מײַלער. דערצו האָט זי זיך שוין פון עטלעכע יאָר געדרייט מיט אַ בחור — מיט שמערקע גלאַנץ, אַ היטלמאַכער. ס׳איז עפּעס יאָ געווען אַ שידוך און נישט קיין שידוך. ער האָט כּסדר אונטערגעקרענקט. זײַן משפּחה איז געווען געגן. דערנאָך, ווען מען האָט אים גענומען דינען, איז ער באַלד געשטאָרבן, אויפן אַנדערן חודש. זי איז נאָך מיט אַ יאָר פריער געוואָרן אַ דינסט אין אַ האָטעל בײַ שניפּאָווסקין. ער האָט דאָס נישט געוואָלט לײַדן. נאָר וואָס זשע — האָט זי געזאָלט זיצן און וואַרטן ביז ער׳ט אויפהערן צו קרענקען און צו קווענקלען? עסן ווילט זיך; און זי איז שוין נישט געווען קיין קליינע מיידעלע — פינף און צוואַנציק יאָר! געוויינלעך, אין האָטעל איז דאָס נישט אַזוי גלאַט. פון די געסט קאָן מען זיך נישט אויסדרייען גאָר אָן אַ קניפּ, אָן אַ צופּ. און שניפּאָווסקיס זונדל — פּע, דער איז גאָר געווען אַ קריכער, אַ פּאַסקודניק! נאָר פון דעסט וועגן האָט זי זיך אָפּגעהיט. אָבער דער טאַטע איז געווען אַ רוסישער. האָט מען אים איינמאָל געכאַפּט אויפן גאַס און אַוועק־געשיקט. נו, נו, איז געווען אַ חורבן אין שטוב! און שפּעטער מיט דרײַ טעג, פאַרנאַכט, זי קומט אַהיים — וויסט און ווינד איז איר! אַ ליידיקע שטוב, אַ פינצטערע, די טירן פאַרשלאָסן, די שליסלען בײַ מירלען, דער שכנה זייערער. וואָס איז — מען איז געקומען און אַלעמען פאַרנומען. „אַז דער מאַן איז אַוועק דאַרף דאָס ווײַב מיט די קינדער אויך גיין, — זאָגן זיי, — אַזוי איז אַרויס אַ באַפעל!" און אַן עק. מער האָט זי פון זיי גאָרנישט געהערט. קיין בריוו פון מצרים קומען נישט אָן. נאָר פון וואַנען ווייס זי, אַז ס׳איז זיי דאָרטן שלעכט? אפשר איז דאָס אַ גליק פאַר זיי, וואָס מען האָט זיי אַוועקגעשיקט. אַלע זאָגן, אַז דאָרטן איז בעסער ווי דאָ... און זי איז געבליבן אַליין. נעמט ער, שניפּאָווסקי, דער בעל הבית פון האָטעל — קיין גוטע שעה זאָל ער נישט האָבן נישט אויף דער וועלט, נישט אויף יענער וועלט — נעמט ער און הערט איר אויף אײַנגאַנצן צו צאָלן. „ווילסטו — אַרבעט, ווילסטו נישט — גיי אַוועק. די געשעפטן די איצטיקע טראָגן נישט אויף צו צאָלן די דינסטן", האָט ער געזאָגט. זי איז געבליבן אין האָטעל. אַ ברירה האָט זי געהאַט? האָט זי געמוזט נאָכלויפן נאָך די מחנות געסט און ווערן צוגעלאָזענער. דעמאָלט האָבן זיי זיך שוין געקלעפּט צו איר, ווי בינען צו האָניג. נאָר פון דעסט וועגן האָט זי זיך נאָך אַלץ אָפּגעהיט. אָבער ס׳איז געווען נישט צו דערלײַדן. איינער איז איר באַזונדער געקראָכן אין די ביינער. יענער — דער קורצינקער, מיט די גראָבע, רויטע בעקלעך — גאָר נישט אויסגעזען ווי קיין טערק. ער פלעגט כּסדר אָפּהיטן ווען זי פלעגט אַרײַנגיין צוקלײַבן בײַ אים אין צימער. קוים וואָס זי פלעגט זיך אַרויסרײַסן פון אים — אַרויסשפּרינגען אין קאָרידאָר, ווי אַן אָפּגעפּאַרעטע. און איין מאָל, ווען זי האָט בײַ אים פאַרבעט די בעט,

האָט ער זיך אויף איר אַרויפֿגעוואָרפֿן פֿון הינטן, שוין גאָר אָן אַ פֿונק פֿון בושה... טערקישע שטיק! זי האָט זיך געפֿילט פֿאַראומרייניקט, פֿאַרגוואַלטיקט, כאָטש זי איז נאָך געווען אַ מיידל, ווי פֿריִער. דאַן איז דאָרט אײַנגעשטאַנען לוטפֿי־בעי, אַן אָפֿיציר, שוין נישט קיין יונגער. אַ רויִקער, אַ גאַנץ גוטער — האָט ער זי גערופֿן זי זאָל צו אים גיין פֿאַר אַ קעכין. זי האָט שוין גאַנץ גוט פֿאַרשטאַנען אויף וואָס זי גייט. נאָר אַלץ איז געווען בעסער ווי צו בלײַבן אין האָטעל. אַזוי האָט זיך דאָס אָנגעהויבן... זי האָט געהאַט בײַ אים אַ גרינג לעבן. און אַפֿילו זאַכן האָט ער איר געקויפֿט — די אוירינגלעך, דעם גאָלדענעם זייגערל. נאָר ס'האָט נישט לאַנג געדויערט — מען האָט אים אַוועקגעשיקט אויף דער מלחמה, און זי איז געבליבן אויפֿן גאַס...

אירע געדאַנקען זענען אַריבערגעשפּרונגען אויף לייזערן. עפּעס איז ער אַרײַן אין איר לעבן אומבאַמערקט, אַרײַנגעגליטשט זיך גרינג און שטיל, פֿאַרנומען זײַן באַשטימטן אָרט אין צווייטן צימער, באַדינט זי, געמאַכט איר נײַע באַקאַנטשאַפֿטן — און גאָרנישט. זי האָט זיך ווייניק געקימערט וועגן אים — צי ער איז דאָ, אָדער ער איז אַוועק, וואו ער גייט און פֿון וואַנען ער קומט. ער איז איר געווען געפֿעלן מיט זיין גלעטנדיקן קול און גנבֿישע, כיטרע אייגלעך, מיט זײַן גלאַט פּנימל, וואָס האָט געהאַט אַזאַ יונגלשן אויסזען און וואָס האָט באַהאַלטן אַזאַ געריבענע צעלאָזנקייט, אויף וועלכער זי אַליין האָט זיך נישט זעלטן געחידושט. און צו דעם איז ער איר פּשוט געווען נוצלעך. זי האָט זיך נישט אַרומגעזען, ווי זי האָט זיך צו אים צוגעוואוינט, צוגעבונדן זיך מיט די שטאַרקע בענדער פֿון געוואוינהייט, פֿון צוזאַמענלעבן. מיט אים האָט זי אָפּגערוט פֿון די פֿרעמדע, וועלכע האָבן איר פֿאַרמיאוסט דאָס לעבן. מיט אים האָט זי געפּלוידערט אין דער פֿרײַער צײַט. זי האָט זיך געשטיצט אויף אים אין די שווערע מינוטן. זי האָט פֿון אים פֿאַרלאַנגט טרייסט און הילף, ווען זי האָט זיך געפֿילט שוואַך און עלנט. ער איז געווען איר מאַנסביל, איר ריכטיקער מאַן, און אין איר האַרצן — אין איר פּראָסטן, ווײַבערשן, ריינעם האַרצן — איז זי אים געווען געטרײַ ווי געוויינלעך דאָס ווײַב דעם מאַן. און פּונקט אַזוי האָט זי געגלויבט, אַז ער איז איר געטרײַ. אין דעם, אַז ער דאַרף איר זײַן געטרײַ, האָט זי גאָר קיין ספֿק נישט געהאַט. דאָס וואָס זי איז אַ נפֿקא האָט אין אירע אויגן נישט געענדערט די זאַך. צו יענע, צו די געסט, האָט זי דאָך קיין שום געפֿיל נישט געהאַט. דאָס איז געווען מער נישט ווי פּרנסה. זיי זענען געקומען און אַוועקגעגאַנגען, ווי קונים אין אַ קלייט. און מיט אים איז גאָר אַנדערש... און דעריבער איז זי געוואָרן אַזוי אויפֿגעקאָכט אויף אים, ווען זי האָט באַמערקט, אַז ער הויבט אָן האָבן געשעפֿטן מיט זלאַטען דער לאַנגער. דאָס איז געווען פֿאַר זיי, אין דער לעצטער צײַט, אַ קוואַל פֿון שטענדיקן כּעס און צוזאַמענשטויסן. זי האָט אים באַשולדיקט, אַז ער איז פֿאַלש, און האָט געשריִען, אַז זי וועט די זלאַטקע, דעם דאַרן דראָנג, אַרויסיאָגן אין האַלדז און נאַקן. ער האָט אַלץ געלייקנט. אָבער, איין מאָל האָט

זיך בײַ איר אויפֿגעוועקט אַ חשד, האָט זי אים שוין מער נישט געטרויט. זי האָט געוואוסט פֿון לאַנג, אַז ער איז אַ ליגנער, נאָר ווי עס מאַכט זיך אָפֿט איז איר פֿריִער נישט אײַנגעפֿאַלן, אַז ער זאָגט איר אויך ליגן. און וואָס איז געווען גאָר מאָדנע, פּונקט אַזוי ווי זי האָט זיך פֿאַרהאַלטן צום אים פֿריִער רויִק, אָן אַ באַזונדערן אינטערעס צו דעם, וואָס ער טוט און וואו ער פֿאַרברענגט זײַן צײַט, ווען ער גייט אַוועק, איז זי איצטער געווען אין איין אויפֿרעגונג, און געהאַלטן אין איין טראַכטן און איבערטראַכטן וועגן אים. זי האָט יעדעס מאָל פֿאַרלאַנגט פֿון אים אַ גענויעם דין וחשבון וואוהין ער גייט און ווי לאַנג ער וועט זיך זאַמען, און וואו איז ער געווען? און ווען זי פֿלעגט אים כאַפּן, אַז ער דרייט, פֿלעגט זי שטורמען און געוואַלדעווען, אַזוי ווי ער וואָלט זי באַגזלט. עס האָט זיך שוין געמאַכט איין מאָל, אַז זי האָט אים גאָר אַרויסגעטריבן. און דערנאָך האָט זי פֿאַרבראַכט אַ נאַכט אין שרעק, אַז ער וועט נישט קומען צוריק. יענע נאַכט האָט זי זיך געפֿילט גאָר אומגליקלעך. זי איז געווען אַליין, פֿאַרלאָזן. פֿריִער האָט זי גאָרנישט געוואוסט ווי עלנט זי איז. זי האָט זיך גאָר קיינמאָל נישט פֿאָרגעשטעלט, אַז זי איז אַזוי שרעקלעך צוגעבונדן צו אים. זי האָט מורא געהאַט, צי עפּעס וואָס איז נישט געשען מיט אים. אפֿשר האָט מען אים געכאַפּט אין גאַס און ער וואַלגערט זיך שוין ערגעץ אין טורמע? ווען ער איז אויף מאָרגן געקומען גאַנץ און געזונט, און פֿריילעך צופֿרידיק, אַזוי ווי ס׳וואָלט קיין זאַך נישט געווען, האָט זי אים אַרומגענומען מיט געוויין, און געבעטן ער זאָל איר מוחל זײַן, און מער וועט אַזוינס נישט פֿאָרקומען. און ער האָט זיך באַלד אָנגעבלאָזן און געזאָגט קאַלט, אַז ער איז נאָר געקומען נאָך די זאַכן. קוים וואָס זי האָט זיך בײַ אים אײַנגעבעטן ער זאָל בלײַבן. דערנאָך איז זי שוין געווען מער אײַנגעהאַלטן. אָבער ווען זי האָט שפּעטער איבערגעטראַכט האָט איר געגאָגט דער געדאַנק, אַז ער האָט פֿאַרבראַכט יענע נאַכט בײַ זלאַטען. און כאָטש ער האָט איר געשוואוירן מיט אַלע שבֿועות, אַז ער האָט גענעכטיקט אין דער היים, בײַ דער מאַמען, האָט בײַ איר אין האַרצן דאָך געלעבט אַ ספֿק.

לייזער האָט איר דערלאַנגט אין בעט זיסן טיי מיט מילך, און האָט געעפֿנט אַ פּושקע סאַרדינען. פֿון דער זייט האָט ער געקוקט אויף איר מיט פֿײַנטלעכע אויגן, נאָר ווען ער האָט באַגעגנט איר קוק האָט ער צו איר געשמייכלט און געפֿרעגט אויב דער טיי איז גענוג זיס. זיך האָט ער געלייגט אין גלאָז פֿיר שטיקלעך צוקער — ער האָט ליב געהאַט גאָר זיסן טיי. קיין צוקער האָט זיי נישט געפֿעלט — זיי האָבן געקראָגן פֿון די אָפֿיצירן, די געסט, אַלץ וואָס ס׳האָט געפֿעלט אין דער הונגעריקער שטאָט. לייזער האָט זיך זייער גיך אײַנגעוויינט מיטן גוטן עסן און ווייכן און וואַרעמען געלעגער — מען האָט געקאָנט מיינען, אַז ער איז גאָר אַנדערש קיינמאָל נישט געווען געוויינט. בכלל איז ער געווען צופֿרידן מיטן רויִקן און באַוואָרנטן לעבן בײַ ראָזאַן. מער נישט, וואָס זי אַליין האָט אים שטאַרק דערעסן, מיט יעדן טאָג אַלץ

מער און מער. ער האָט אויף איר געקוקט, ווי זי איז געלעגן, די דינסטמויד פֿון האָטעל, און האָט זיך געפּיעשטשעט אין בעט — אַ קורצע, מיט אַ גראָבן פּנים און רויטע האָר — און ער האָט געהאַט אַ חשק צו כאַפּן זי בײַ אָט די געדיכטע רויטע פּאַטליעס און אַרויסשלעפּן אויפֿן גאַס — אָט ווי זי איז, אין איין העמד — און צושליסן הינטער איר די טיר. דעמאָלט וואָלט ער זיך געלייגט אויף איר אָרט און וואָלט רויִק גענאָסן פֿון דער וואַרעמער בעט און פֿונעם גוטן עסן. ער האָט איר מקנא געווען און האָט געזען אַ מין אומ־גערעכטיקייט פֿון גאָט אין דעם, וואָס זי האָט אַזאַ גרינג לעבן. פֿאַרוואָס קומט דאָס איר? מער נישט, וואָס זי איז אַ נקבֿה? און ער האָט זיך פֿאַרטראַכט וועגן דעם, וואָס ער וואָלט געטאָן און ווי ער וואָלט זיך אַראַנזשירט, ווען ער זאָל זײַן אַ נקבֿה.

ער האָט געדאַרפֿט איצטער צוגיין צו חיהקעס גרעק. פֿון דאָרטן וועט ער זיך אפֿשר אַרײַנכאַפּן צו זלאַטקען. אָט וועט זי דערזען, די פּאַדלע, אַז ער טוט אָן דעם מאַנטל, וועט זי אָנהייבן די פֿיר קשיות: וואוהין? צוליב וואָס? ווען וועסטו צוריקקומען? עס וואָלט כאַטש בײַ איר אָפּגענומען די צונג איין מאָל — זי זאָל נישט פֿרעגן אַזוי פֿיל פֿרעגעניש! גיי דערצייל איר, אַז ער גייט צום גרעק און וועגן וואָס ער גייט צו אים. פֿונעם געדאַנק וועגן דעם גרעק מיט זײַנע געשעפֿטן האָט אים גענומען דרייען אין בויך: ער וועט אַמאָל אַרײַנפֿאַלן וועט זײַן פֿאַרפֿאַלן! ער האָט געזען פֿאַר די אויגן דעם גלאַנץ פֿון די נײַאינקע מעדשידיס, וועלכע דער גרעק פֿלעגט אים געבן אויף אויסבײַטן אין שטאָט. גוט וואָס זיי האָבן זיך געכאַפּט באַצײַטנס און געמאַכט זיי זאָלן אויסזען עלטער. אַנישט האָבן זיי זיך צופֿיל געוואָרפֿן אין די אויגן מיט זייער נײַקייט. דאָס איז געווען אָן אמתע סכּנה! ער האָט זיך באַמיט אָפּצוטרײַבן די שרעק־מחשבֿות, און האָט זיך געזאָגט מיט די ווערטער, מיט וועלכע חיה, זײַן שוועס־טער, האָט אים געענטפֿערט, ווען ער האָט גערעדט צו איר פֿון דער סכּנה: „וועגן אַרײַנפֿאַלן איז אָפּגערעדט. מיר האָבן דאָס אויסגענומען מען זאָל נישט אַרײַנפֿאַלן!"

כּדי זיך גרינגער מאַכן אויפֿן האַרצן האָט ער גענומען קלערן פֿון זלאַטקען. אים אַליין איז געווען נישט פֿאַרשטענדלעך וואָס עס ציט אים אַזוי צו איר: אַ דאַרע, אַ הויכע, אַ בייגערדיקע, אַ טרוקענע, אַ פֿאַרזעעניש. די האָר קריכן איר אַרויס בײַם קעמען זיך — גאַנצע הויפֿנס — גיך וועט זי האָבן אַ פּליך איבערן גאַנצן קאָפּ. און קאַרג איז דאָס — פֿאַר אַ פּאַרע וועט זי זיך לאָזן די נשמה אַרויסציִען. ער האָט בײַ איר קיינמאָל נישט געהאַט מער ווי אַ קאַלטע גלאָז טיי מיט צוויי פֿאַרפֿוילטע ראָזשינקעס. די אייגענע קינדער וואָלטן בײַ איר אויסגעגאַנגען פֿאַר הונגער, ווען דעם מאַנס עלטערן וואָלטן זיי צו זיך נישט גענומען. שטייט אין קלייטל און האַנדלט מיט די סאָלדאַטן אַ גאַנצן טאָג, האָט מיט זיי געשעפֿטן, און אַז ס'קומט צום בעטל — זי האָט נישט! פֿאַר זיך אויף צום עסן האָט זי נישט, דער שלאַק! פֿונעם מאַן קומט אַמאָל

אָן אַ בריוול פֿון קושטא, וואו מען האָט אים אַוועקגעשיקט דינען, קלאָגט ער און וויינט, אַז ער ווערט דאָרט פֿאַרשוואַרצט און בעט זיך בײַ איר זי זאָל אים שיקן כאָטש איין לירע. לאַכט זי: פֿונוואַנען זאָל זי נעמען? אַ פּריץ האָט פֿאַרלוירן? אַזאַ שטיק כאַלערע איז דאָס! און פֿון דעסט וועגן האָט זי זיך אַרײַנגעטראַסקעט אין אים און גייט נאָך אים אויס... פּשוט זי לויפֿט נאָך אים נאָך, אָט אַזוי ווי יענע אָפֿיצירן, ווען ער האָט געדינט, און דאָס איז אפֿשר, וואָס ווירקט אויף אים. זי האָט אַזעלכע אײַזערנע הענט, און ווען זי גיט אים אַ נעם אָן... נישט אַזוי ווי די פּאַדלע, וועלכע ליגט און וואַרט ביז מען וועט זי אַ גלעט טאָן... יענע איז גאָר ווי נישט קיין נקבֿה. אַ מין רוח זיצט אין איר.

און לייזער האָט צוזאַמענגעצויגן דעם בויך פֿאַר תּענוג — אַזוי ווי ער וואָלט זיך שוין געפֿילט אין זלאַטעס ביינערדיקע הענט.

— דו גייסט אַוועק? — האָט אים געפֿרעגט ראָזאַ, זעענדיק ווי ער טוט אָן דעם מאַנטל און די הענטשקעס.

— איך גיי אַהיים! — האָט ער געזאָגט, אַרומלויפֿנדיק מיט די אויגן איבערן צימער.

— וואָס איז? ווײַטער פֿאַרבענקט זיך נאָך דער מאַמען? — האָט זי אים געשטאָכן.

— ווייסט דאָך, אַז מײַן שוועסטער האָט חתונה געהאַט.

— וואָס זשע נעמסטו מיך נישט מיט, האַ?... עפּעס פֿאַרט אָן אייגענע... כאַ־כאַ־כאַ!... וואָס? אפֿשר שטייט זיי נישט אָן דער יחוס — אַ קרענק זיי אין די ביינער אַרײַן!... ווער איז דער חתן, לייזערקע?

— לאָמיך צורו!... דו קענסט אים נישט!

— אפֿשר קען איך אים יאָ? אפֿשר איז ער בײַ מיר אויך געווען?

— ער איז נישט געווען! ער איז נישט פֿון די...

— וואָס? עס פּאַסט דיר נישט, אַז דײַן שוואָגער זאָל צו מיר קומען? דיר, לייזערקע?... כאַ־כאַ־כאַ!...

— טשעפּע זיך אָפּ!... ער איז אַ סטאָליער. מאיר פּונק, הייסט ער... ער איז פֿון די רוסישע... נו, קענסטו אים?

— גריס אים פֿון מיינעטוועגן, — האָט ראָזאַ אים נאָכגעשריִען. — און זאָג אים, אַז איך האָב אים געבעטן קומען! אַזוי... ס'וועט קיין געלט נישט קאָסטן... מיר קערן פֿאַרט זיך עפּעס אָן!...

— פּלאַצן זאָלן דיר די געדערים, רויטע פּאַדלע! האָט לייזער געזאָגט מיט האַרץ, ווען ער איז געווען אויפֿן גאַס, און זי האָט אים מער נישט געקאָנט הערן.

איצטער האָט ער ערנסט געקלערט וועגן אַוועקוואַרפן זי און אַריבער־קלײַבן זיך צו זלאַטקען. מער נישט, וואָס יענע איז אַזוי קאַרג. אָבער ס'איז גאָרנישט: פאַר אים וועט זי נישט זײַן קאַרג. איינמאָל האָט ער דאָך שוין בײַ איר איבערגעכאַפּט אַ נאַפּאָלעאָן. ס'איז געווען אַן אַנדער זאַך, וואָס האָט אים אָפּגעהאַלטן: ראַזאַ האָט פאַר כעס געקאָנט אויף אים אָנמסרן, אַז ער איז אַ דעזערטיר. זי איז אַ רוסטע. מיט קיין רוסטע שפּילט מען זיך נישט. זאָל נאָך גיין דערווײַלע ווי עס גייט. אפשר וועט ער פון איר פּטור ווערן אויף אַן אַנדער אופן. אפשר וועט זי כאַפּן די כאָלערע!

דער גרעק סימאָנידעס האָט געוואוינט אויף יפו'ער גאַס, אויפן צווייטן עטאַזש פון אַ קליין, אָפּגעזונדערט, אַלט הײַזל, וואָס איז געשטאַנען בײַם אַרײַנגאַנג אין אַ שמאָל געסל. אין דער אונטערשטער קעלער־וואוינונג איז געזעסן אַ שנײַדער. דער גאַנג צום גרעק איז געווען פון געסל. לייזער איז אַרײַן אין הויף, וואָס האָט אויסגעזען וויסט און פאַרלאָזן. די הילצערנע טרעפּלעך, וואָס האָבן געפירט אַרויף, זענען געווען פוילע און צעפּאָרענע. אויפן צווייטן ברעטל האָט גאָר געפעלט די ברעט. ער איז אַרויף אויבן און האָט זיך דערשראָקן אָפּגעשטעלט אין טיר — אין שטוב איז געזעסן אַ פּאָליציי־קאָמיסאַר.

— אַ, יאַ, פאַראַר! — האָט אים פריילעך באַגריסט דער גרעק. — קום אַרײַן! ישמעאין עפענדי וועט דיך נישט אויפעסן! איך האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז בײַ מיר אין שטוב דאַרפסטו פאַר קיינעם נישט מורא האָבן.

לייזער איז אַרײַן אַ באַרויקטער. בכלל האָט ער זיך שוין אײַנגעוויינט מיט זײַן מצב פון אַ דעזערטיר. זרחן, דעם מוכטאַר, האָט ער פון צײַט צו צײַט אַרײַנגעשטעקט אַ מעדשידי לאַ־יחרץ־געלט, און ווײַטער האָט אים קיינער נישט געטשעפּעט. פאַר די אָפיצירן, וואָס פלעגן קומען צו ראַזאַן, האָט ער גאָר נישט מורא געהאַט. פאַרקערט, ער איז מיט זיי געווען אַ גאַנצער גוטער ברודער. ער האָט זיך געפּילט, אַז ער ווייס גאָר גוט ווי אומצוגיין מיט זיי — נאָך פון דער אַרמיי האָט ער זיך אויסגעלערנט. זיי זענען געווען פאַר אים אַ שוץ, נישט קיין סכּנה. מיט פּאָליציי אָבער האָט ער ווייניק געהאַט געשעפטן. נאָר בײַם גרעק האָט ער זיי אַן אַנדער מאָל באַגעגנט. צום ערשטן איז אים גאָר אײַנגעפאַלן דאָס האַרץ. ער איז געווען זיכער, אַז ער איז אַ פאַרפאַלענער, אַז זיי אַלע זענען פאַרפאַלן. דערנאָך האָט ער זיך אײַנגעוויינט, אַז דער גרעק האָט פּאָליציי־לײַט גוטע בּרידער און איז געווען מיט דעם צופרידן. פון דעסט וועגן פלעגט ער יעדעס מאָל פון דאָס נײַ ווערן אַ פאַרציטערטער בײַ אַן אומגעריכטן צוזאַמענטרעפן בײַ סימאָנידעסן מיט איינעם פון די היטער פון געזעץ. און עס איז אַזוי: פון וואַנען זאָל ער וויסן, אַז דער איז אויך אַ פרײַנט און איז נישט געקומען צו זוכן און צו אַרעסטירן?

סימאָנידעס איז געזעסן אויף אַ ווייכן שטויביקן פּאָטער־שטול, מיט די לאַנגע פיס אין שוואַרצע, לעדערנע געטרעס אויסגעצויגן צום פּאַרוויכערטן נאַפּט־אייוועלע, וואָס האָט שטיל געברענט אין מיטן שטוב. דורך די שוואַרצע וואָנסעס האָט ער אַרויסגעלאָזט רינגלעך רויך צום באַלקן. ער האָט געהאַט אַן אָוואַלן, טונקעלן פּנים, אַ גרויסע, פלײשיקע און טונקעלע נאָז, קונציק פאַרדרייטע וואָנסעס און גרויסע ציין. ווען ער האָט געלאַכט האָבן זײַנע ציינער ווײַס געבלאַנקט און ס׳האָט בײַ אים געגאַרגלט אין האַלז. דער בולטער האַלז־עפּל האָט זיך געוויגט און געטרייסלט, און געשניטן די אויגן מיט זײַן שאַרפקייט.

ישמעאין עפענדי, דער פּאָליציי־קאָמיסאַר, האָט אויך געריכערט אַ ציגאַר. חיה איז אַרײַן פון קיך מיט אַ זילבערנער טאַץ מיט דרײַ טעפּלעך שוואַרצע, שמעקעדיקע אַראַבישע קאַפע. זיי האָבן געזופּט פּאַמעלעך, מיט טעם, געריכערט, געשמועסט, און ווײַטער געזופּט פּאַמעלעך.

— דו וואָלסט זיך דורכגעפאָרן קיין דמשק, לייזער? — האָט געפרעגט סימאָנידעס.

— מכּוח וואָס?

אין האַרצן האָט ער זיך שוין אַנגעשטויסן מכּוח וואָס און האָט אָנגעשטרענגט דעם מוח צו געפינען אַן אויסרייד אויף אָפּזאָגן זיך. דאָ אין ירושלים איז ער שוין געוווען געוווינט מיט דער לאַגע. ס׳איז אים פאַרגעקומען, אַז דאָ איז ער זיכערער. און אויפן וועג קאָן זיך אַלץ מאַכן. אמת, ער האָט עסטרײַכישע פּאַפּירן. ס׳איז אָבער נישט אַזאַ פאַרגעניגן צו גיין זיי ווײַזן און ענטפערן אויף אַלע שאלות. און דערבײַ נאָך די געשעפטן זייערע. בכלל האָט ער חרטה געהאַט וואָס ער האָט זיך מיט זיי פאַרבונדן. חיהקע האָט אים אַרײַנגעשלעפּט. נישט נאָר וואָס זי שטעקט דעם אייגענעם קאָפּ אין פײַער האָט זי נאָך געדאַרפט דעם ברודער אויך מיטשלעפּן. ער וואָלט געקאָנט לעבן זיך גאַנץ רויִק, אָן דאגות און קאָפּ־דרייעניש, בײַ ראָזאַן. און וואָס האָט ער פון דעם גאַנצן גרעק? טאָמער פאַלן אים אַרײַן עטלעכע מעדשידיס דורכן חודש? און אַמאָל דאָס אויך נישט. יענער ווייס גאַנץ גוט, אַז ער איז בײַ אים אין די הענט און שאַפט זיך מיט אים. זי האָט אים אַרײַנגעשלעפּט אין אַ גוטער בלאָטע, חיהקע!...

— וועגן וואָס? פויערשער קאָפּ דײַנער, וועגן אָנקוקן די פאָנטאַנען. דו ביסט קיינמאָל נישט געוווען אין דמשק? זייער אַ שיינע שטאָט, דמשק! ווי קומט צו איר ירושלים?

סימאָנידעס האָט געשמייכלט, בלאַנקענדיק מיט די ווײַסע ציינער.

— וואָס וועסטו אים שיקן? — האָט זיך אַרײַנגעמישט חיהקע. — ער איז נאָך צו יונג. אַ יונגער בחור אַזאַ ווי ער — יעדער איינער וועט אים

נעמען צום פאַרהער. און ער ווערט גלײַך בלאַס און ציטערט. געפונען ווען צו שיקן וועגן אַזאַ זאַך!

— וואָס זשע טוט מען? — האָט דער גרעק געמאַכט ערנסט. — מען קאָן נישט כסדר אין ירושלים. די שטאָט איז אַ קליינע, עס הויבט זיך שוין אָן צו פילן. אָט ישמעאין עפּעגדי זאָגט אויך, אַז מען רעדט שוין. אין דמשק, אין ביירוט — דאָרטן איז אַ מענטש ווי אַ נאָדל אין אַ זאַק — זעט זיך גאָרנישט אָן. מען דאַרף נעמען אַהין אַרויספירן די סחורה. דאָ מוזן מיר אויפהערן אויף דערווײַלע.

— איך וועל אַליין פאָרן, — האָט חיה געזאָגט מיט באַשלוס. — איך וועל דאָס בעסער מאַכן!

— אַ מויד אַ פײַער! — האָט געלאַכט דער גרעק, פאַטשנדיק זי איבערן לענד און אַרויפקוקנדיק צו איר מיט התפעלות.

— יאָ, זי וועט דאָס בעסער מאַכן! — האָט מסכים געווען דער שווײַגנדיקער פאָליציי־קאָמיסאַר. — בכלל איז איצטער פאַר אַ פרוי גרינגער צו פאָרן... צו קריגן אַ דערלויבעניש, און אַלץ... און ס׳איז נישט אַזוי פאַר־דעכטיקט. זאָל זי זיך אָנטאָן, ווי אַ טערקישע.

לייזער האָט זיך אײַנגיכן אָפּגעטראָגן פון דאָרטן אַ צופרידענער, וואָס מען האָט אים געלאָזט צורו. געוויס איז בעסער חיהקע זאָל פאָרן. זי וועט אַלץ אויספירן. מיט איר וועט זיך קיין בייז נישט טרעפן. זי קאָן זיך אַרויס־דרייען פון יעדן קלעם. אַזאַ מזל האָט זי שוין.

ער איז איצטער אַ באַרויקטער, מיט אַ שפּאַצירנדיקן טראָט, געגאַנגען צו זלאַטען. אַ פײַן־אָנגעטאָענער בחור, אין אַ גוטן ברוינעם מאַנטל, מיט ברוינע הענטשקעס אויף די הענט.

16

ראָזאַ האָט זיך געפֿילט אויסגעשלאָפֿן און אויסגערוט ביז זאַט. סוף כּל סוף איז איר דערעסן געוואָרן צו ליגן אין בעט אָן באַוועגונג. די שטראַלן פֿון דער זון האָבן שוין אויך אויפֿגעהערט צו שפּילן מיט זייער ליכט אויף די ווײַסע פֿאָרהענגלעך. ווײַזט אויס, אַז אויפֿן הימל האָט זיך אָנגערוקט אַ נײַער וואָלקן. דער שאָטן פֿון די גראַטעס האָט זיך מער נישט אויסגעמאָלט אויפֿן לײַוונט און דער לײַוונט איז מער נישט געווען באַלויכטן. די לופֿט אויבן איז אויך געוואָרן טונקעלער. ראָזאַ האָט זיך געזאָגט, אַז בײַ נאַכט וועט ווידער רעגענען.

דאָס איז איר געווען אַלץ איינס. זי האָט אין ערגעץ נישט געהאַט צו גיין בײַ נאַכט. איצט אָבער האָט זיך איר געגלוסט דורכגיין זיך אויף דער פֿרישער לופֿט נאָכן טאָג ליגן. בײַם אָנטאָן זיך האָט זי ווײַטער געגומען קלערן פֿון לייזערן. ס'איז פֿאַר איר קיין ספֿק נישט געווען, אַז זינט זלאַטקע די לאַנגע האָט צו איר אָנגעהויבן קומען אַזוי אָפֿט, איז ער געוואָרן אַן אַנדער מענטש. זלאַטקע האָט זיך פֿאַרלייגט אויף אים. פֿאַר איר, מיט אירע סטאַרטשענדיקע קריזשעס און שטעכעדיקע ריפּן, איז דאָס אַ גאַנצער מאכל — אַזאַ יונג ייִנגל. און ער — ער איז שוין אַזוי. אַ נאָכגיביקער איז ער. בסך הכּל האָט ער אַ טבֿע פֿון אַ מיידל — אַז מען זעצט זיך אויף אים אָן גיט ער נאָך... נאָר זי וועט זיי באַווײַזן ווער זי איז. זלאַטקען וועט זי אַרויסוואַרפֿן פֿון שטוב — זי זאָל איר שוועל זיך נישט דערוועגן איבערצוטרעטן. און אים וועט זי געבן אַזאַ גאָב, אַז ער וועט שוין פֿאַרזאָגן אַ צענטן, ווי אָפּצונאַרן זי. זי וועט אים שוין אַרײַננעמען אין די הענט. ער וועט שוין בײַ איר זײַן ווי אַ קאָטינקע!...

זי האָט אַ וואָרף געטאָן פֿון זיך די צעריסענע זאָקן און גענומען אַנדערע. דאָס גרינע קלייד איז איר אויך הײַנטיקס מאָל נישט געפֿעלן געוואָרן — האָט זי דאָס געלאָזן ליגן אויף דער ערד און אָנגעטאָן דאָס שוואַרצע זײַדענע מיט די גלאַנציקע פּאַסן. צו דעם האָט שוין געפּאַסט אויך די שוואַרצע בלוזקע און דער האַרטער שוואַרצער הוט מיט די ברייטע ראַנדן. זי איז נאָך געשטאַנען פֿאַרן שפּיגל אַ האַלבע שעה, שמירנדיק זיך מיט אַ פֿעטער זאַלב און פּודרענדיק זיך. פֿון דעם איז איר פּנים געוואָרן גלאַט און באַקומען אַ טויטן מעל־קאָליר. דאָס האָט זיך גערעכנט פֿאַר שיין אין די אויגן פֿון די מזרח־מענטשן. עס איז

באמת געווען אַ רייצנדיקער דיסאָנאַנס צווישן איר שוואַרצן אָנטאָן, איר גלאַטן, מעל־ווײַסן פּנים און די רויטע האָר־פֿליגלען, וואָס האָבן אַרומגעראַמט אירע באַקן און זיך געלייגט אין אַ גראָבן קנויל אויף איר נאַקן. זי איז געווען צופֿרידן מיט איר אויסזען און מיט איר גאַנצן מזל. זי האָט זיך דערמאָנט וועגן איר דינען אין האָטעל און האָט אַ לאַך געטאָן מיט פֿאַראַכטונג. ווען זי וואָלט זיך באַצײַטנס נישט אַרויסגעריסן פֿון דאָרטן וואָלט זי נאָך דאָרט עד היום פֿאַרשוואַרצט געוואָרן. אין האָטעל זייענדיק האָט זי קיינמאָל נישט געקלערט ווי זי זעט אויס, נאָר אַמאָל פֿאַרבײַגייענדיק געכאַפּט אַ בליק אין אַ שפּיגל. זי האָט זיך געהאַלטן גאָר פֿאַר מיאוס. דאָרטן וואָלטן זי קיינמאָל נישט געוואוסט וואָס הייסט גוט אָנטאָן זיך. און זי וואָלט קיינמאָל נישט געהאַט אַזעלכע קליידער און צירונג. זי האָט זיך אָנגעטאָן די גאָלדענע פֿינגערלעך און דעם גאָלדענעם זייגער, וואָס לוטפּי־בעי האָט איר געשענקט. איצטער איז זי געווען אַן אמתע דאַמע, אַזוי ווי די, וואָס פֿלעגן זיך אָפּשטעלן אין האָטעל, בעת זי איז דאָרט געווען אַ דינסט.

זי האָט געלאָזן אין שטוב אַלע זאַכן ליגן דאָרט וואו זיי זענען געפֿאַלן — אויף דער ערד און אויף דער נישט פֿאַרבעטער בעט — און איז אַרויס אויפֿן גאַס.

דער גאַנצער הימל איז שוין געווען פֿאַרדעקט מיט וואָלקנס. זיי זענען געקראָכן פֿון צפֿון צו דרום. אין ווײַטן דרום־עק זענען זיי נאָך געווען גאָר שיטער — זיי האָבן דאָרט אויסגעזען, ווי שטראָמען פּאַרע, וואָס ציִען זיך אויס און ווערן צעגאַנגען אין דער רחבֿות פֿון דער הימל־לופֿט. איבער איר קאָפּ אין שטאָט האָבן זיי זיך שוין מער צונויפֿגעפּרעסט און פֿאַרשטעלט די זון מיט זייער גרויער, שטיל און געדיכט שווימענדיקער מאַסע.

ראָזאַ איז אַרויס אויף אַ גאַס, וואָס איז געלעגן הויך איבער אַ נישט פֿאַרבויטן טאָל. פֿון דאַנען האָט זיך איר אַנטפּלעקט די קייט מיט בערג, וואָס האָבן זיך אויסגעצויגן אַנטקעגן דער שטאָט — הר הזיתים און הר הצופֿים. זיי האָבן פֿון דאַנען אויסגעזען נישט הויך, אויסגעצויגן אין דער לענג, די קעפּ אַרײַנגעשלעפּט אין די פּלייצעס. דאָס, וואָס האָט איר געמאַכט קוקן, איז געווען נישט דאָס בילד פֿון די בערג. דאָס האָט זי שוין נישט איין מאָל געזען. דאָס אומגעוויינלעכע אין דעם איז געווען, וואָס דער גאַנצער לאַנגער קאַם, מיטן אַראָפּבאַרג, וואָס צו דער שטאָט צו, איז געווען מאָדנע שוואַרץ, ווי אויסגעברענט. עס איז געווען אַ שוואַרצקייט, ווי די, וואָס בלײַבט אויף דער ערד פֿון קוילן. ראָזאַ האָט צוערשט נישט פֿאַרשטאַנען וואָס איז דאָ געוואָרן מיט די בערג און האָט זיך אַ ביסל דערשראָקן. עס איז איר אײַנגעפֿאַלן, אַז אפֿשר איז דאָרט געווען אַ גרויסע שׂרפֿה. נאָר אויפֿהויבנדיק דעם קאָפּ אויבן האָט זי אַ שמייכל געטאָן: גראָד איבער יענע בערג האָט זיך אָוועקגעלייגט אַ טיפֿער, בלוי־שוואַרצער, ברייטלעכער וואָלקן־פּאַס. בלויז דער

טור־מלכא איז געווען ווײַס, און דין, און שפּיציק, און אונטן האָבן געבלאַנקט די שטיינער פון די יידישע מצבות.

ראָזאַ איז געגאַנגען ווײַטער, אומקוקנדיק זיך נאָר אַ פּאָר מאָל אויף דער מוראדיקער שוואַרצקייט פון די אַנטקעגנדיקע בערג. עס איז געווען אין דעם עפּעס אַ כּוח, וואָס האָט געצויגן צו זיך. זי האָט זיי קיינמאָל נישט געזען אַזוי — יענע גרויסע בערג.

נאָר ווען זי איז אַראָפּ אונטן, אויפן וועג צו מאה שערים, און דער טאָל און די הײַזלעך אַרום האָבן פון איר פאַרשטעלט דעם שוואַרצן קאָם פון די בערג, האָט זי אָן דעם באַלד פאַרגעסן. אירע געדאַנקען האָבן זיך אומגעקערט צו לייזערן און זלאַטען, און ווען זי האָט זיך אַרומגעקוקט וואו זי איז, האָט זי דערזען, אַז זי שטייט בײַ דער טיר פון זלאַטעס קליטל. די טיר איז געווען צוגעמאַכט, אָבער נישט פאַרשלאָסן. זי איז אַרײַן. עס איז דאָ קיינער נישט געווען אינעווייניק. פון הינטערן ווענטל האָבן זיך געהערט אַ לאַכן און קוויטשערײַ. ראָזאַ האָט גלײַך דערקענט לייזערס קול.

„אַהאַ, זיי זענען אַזוי פאַרטאָן, אַז כאָטש נעם און צעטראָג דאָס גאַנצע קליטל!" — האָט צו זיך אַ זאָג געטאָן ראָזאַ.

מיט איין שפּרונג איז זי געווען אינעם צימער, וואָס הינטערן קליטל. זי האָט דערזען:

ביידע האָבן זיי זיך געוואַלגערט אין בעט. זלאַטע איז געלעגן אויפן רוקן, מיט די לאַנגע דאַרע פיס אויף לייזערס ברוסט און האַלז. ער האָט זיך געדרייט אונטער זייער דרוק און האָט ווײַזט אויס געוואָלט אַרויסקריכן פון בעט. ער האָט זיך שוין אויסגעדרייט און געלעגן אין דער ברייט פון בעט, מיט די פיס אַראָפּגעהאָנגען אונטן. נאָר זי איז געווען שטאַרקער פאַר אים. זי האָט אים צוגעקוועטשט מיט די קני און ער האָט זיך אומזיסטן געוואָרפן. אירע קליידלעך האָבן פאַרקאַטשערט ביז די פאַלקעס, און די נאַקעטע פיס אירע האָבן אויסגעזען לאַנג, און ברודיק, און מוסקלדיק־שטײַף.

דערזעענדיק ראָזאַן האָט זי זיך נאָך נישט באַלד אויפגעהויבן. זי איז פאַמעלעך, סאַפּענדיק אַראָפּגעקראָכן פון בעט. פון איר פּנים איז נאָך נישט אַראָפּ דער אויסדרוק פון תאווהדיקן לאַכן. זי איז געשטאַנען פאַר ראָזאַן אַ צעשויבערטע און צעשנורטע, מיט אַן אַראָפּקריכנדיקן קלייד און אויפגעריסענעם קאָפטל, פון וועלכן עס האָבן זיך אַרויסגעזען די שלאַפע ברוסטן, וואָס זענען אַראָפּגעהאָנגען ווי צוויי געל־ווײַסע זעקלעך. לייזער האָט זיך אויך אָוועקגעזעצט אויפן בעט, פאַרגאָסן מיט שוויס, און לויפנדיק מיט אומרויִקע אויגלעך, ווי אַ מײַזל אין אַ פאַסטקע, פון איינער צו דער אַנדערער, און פון די טירן צום פענצטער.

זלאַטע האָט נאָך נישט געוואוסט ווי צו האַלטן זיך. דאָס אַרײַנפאַלן פון ראָזאַן איז געווען גאָר אומגעריכט און געמאַכט זי צוערשט פאַרלירן זיך.

נאָר זי האָט זיך באַלד דערמאָנט, אַז זי איז בײַ זיך אין דער היים, און האָט שוין הנאה געהאַט פון דער מעשׂה — זאָל יענע צעפּלאַצט ווערן! זי מיינט, אַז זי האָט אים צוגעבונדן מיט אַ שטריק — און באמת איז ער גאָר אירער. זי דאַרף נאָר אַ וואונק טאָן מיט איין אויג קומט ער גלײַך צולויפן. אָט האָט זי אַליין געזען!

פון דעסט וועגן האָט זי נאָך געזאָגט גאַנץ פרידלעך:

— ער איז שוואַך אַזוי ווי אַ פליג, לייזערקע... מיט איין האַנט לייג איך אים אַנידער.

נאָר ראָזאַ איז צוגעשפרונגען צו איר גאָר אויסער זיך פאַר כּעס:

— איך וועל אים אַנידערלייגן, אַז ער וועט שוין פאַרשפּאָרן אויפ־צושטיין!... און דיר וועל איך גאָר ווײַזן וואָס איך קאָן... אָט וועט דײַן מאַן קומען וועל איך אים אויסרעכענען דעם גאַנצן צעטל... אַלע סאָלדאַטן, וואָס זענען בײַ דיר געווען...

— אַזוי וועט ער טאַקע הערן, וואָס יעדע קורווע וועט אים דערציילן!
— האָט זלאַטע געזאָגט מיט אַ קאַלטער פאַראַכטונג.

— איך בין אַ קורווע? איך? — האָט ראָזאַ געשריען מיט אַ קול פון אַ געקוילעטן אָקס, און מיט אַזאַ צאָרן, אַזוי ווי זי וואָלט דאָס צום ערשטן מאָל געהערט. איבער איר פּנים זענען אומגעגאַנגען ציטערנדיקע פּורפּור־רויטע פלעקן: און דו... דו, פּאַדלע, סקעלעט, הויט און ביינער — וואָס ביסטו?

דאָס וואָרט סקעלעט איז געווען ווי דער לעצטער טראָפּן אין אַ גלאָז. זלאַטע האָט איר אַזוי אויך צופיל געלאָזט רעדן. איצטער איז זי איר גלײַך פאַרפאָרן אין די האָר.

— סקעלעט, זאָגסטו? — האָט זי געשיפּעט דורך די פאַרקוועטשטע ציינער. — בײַ מיר אין שטוב? איך וועל דיר ווײַזן וואָס פאַר אַ סקעלעט איך בין!...

ראָזאַ האָט געשריען נישט מיט איר קול. אין זלאַטעס אײַזערנע הענט איז איר קאָפּ געגאַנגען אַהין און אַהער, ווי אַן אומרו פון אַ זייגער. דער הוט איז בײַ איר אַראָפּגעפאַלן. די בלוזע האָט זיך צעריסן. דער גאָלדערנער זייגערל מיטן דינעם ווײַסן זילבערנעם קייטל איז געלעגן אויף דער ערד. זי האָט מיט די נעגל צעקראַצט ביז בלוט זלאַטעס הענט. און דאַן האָט זי איר פלוצלונג אַ כאַפּ געטאָן פאַר די פיס און ביידע זענען געפאַלן און האָבן זיך געקײַקלט איבער דער פּאָדלאָגע.

לייזער האָט שוין לאַנג אויסגעקוקט אויף אַ געלעגנהייט צו אַנטלויפן. ער האָט מורא געהאַט, אַז אויף זייערע געוואַלדן וועלן זיך צונויפלויפן מענטשן. עס קאָן קומען פּאָליציי, און מען וועט וועלן וויסן ווער ער איז און וואָס טוט ער דאָ. אויף דער ערד, נישט ווײַט פון זיך, האָט ער געזען דעם גאָלדענעם

זייגערל מיטן קייטל. עס איז געווען מורא צו האָבן, אַז זיי וועלן אויף אים אַרויפֿטרעטן און צעקוועטשן אים. האָט ער אים אויפֿגעהויבן און אַרײַנגעלייגט אין קעשענע. דערנאָך איז ער שטילערהייט אַרויס פֿון שטוב.

ער איז פּאַמעלעך געגאַנגען אויפֿן וועג צו ראָזאַס וואוינונג. אים איז נאָך אַלץ געווען נישט קלאָר אויב ער קאָן נאָך אויף ווײַטער בײַ איר בלײַבן, אָדער צווישן זיי איז שוין אויס אויף אַן אמתן. ווי די מעשׂה איז, ער האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף פּרווון. דאָ איז ער פֿאָרט געווען געוויינט. וואָס ווייס ער ווי ער׳ט דאָס האָבן בײַ זלאַטען. ער האָט בײַ זיך געהאַט זײַן שליסל פֿון טיר. ער איז אַרײַן ווי געוויינלעך און גענומען מאַכן טיי. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט זיך לעבן שטוב אָפּגעשטעלט אַ וואָגן. ראָזאַ איז אַרײַן אין שטוב מיט שטרויכלענדיקע טריט, אַרומגעבונדן דאָס פּנים מיט אַ טיכל, אָן אַ הוט, און איז כּליפּענדיק געפֿאַלן אויפֿן בעט. פּלוצלונג האָט זי אים דערזען. זי איז געוואָרן אַ פֿאַרצאַפּלטע:

— דו... דו... דו ביסט געקומען — קומען זאָל אויף דיר די מיתה הײַנטיקן טאָג... ווען וועל איך שוין דערלעבן דעם טאָג וואָס מען וועט דיך הענגען!... דעמאָלט וועל איך האָבן מײַן נחת... איך וועל דיך אַליין פֿירן צו דער תּליה... אַרויס פֿון דאַנען!... אַוועק!... אַוועק!...

ווען זי וואָלט נישט געווען אַזוי צעבראָכן פֿונעם פֿריִערדיקן געשלעג וואָלט זי זיך אַרײַנגעלאָזן מיט אים אין אַ נײַעם. איצטער האָט זי נאָר געשריִען אָן אַן אויפֿהער „אַוועק!" ביז ער איז אַ דערשראָקענער אַרויס־געלאָפֿן פֿון שטוב. זי האָט דאַן פֿאַרשלאָסן נאָך אים די טיר און האָט זיך ווײַטער כּליפּענדיק געוואָרפֿן אויפֿן בעט.

ס׳איז שוין געווען פֿאַרנאַכט ווען זי האָט זיך געכאַפּט, אַז עס פֿעלט איר דאָס זייגערל. דעמאָלט האָט זי זיך אויך דערמאָנט, אַז זי האָט דאַכט זיך געזען, ווי ער, לייזער, האָט עס אויפֿגעהויבן פֿון דער ערד, דאָרטן, בײַ זלאַטען. באַלד איז זי געוואָרן זיכער אין דעם. זי האָט דאָס גענומען זוכן איבערן שטוב — אפֿשר האָט ער דאָס וואו אַוועקגעלייגט. ס׳איז נישט געווען. געוויס, האָט ער דאָס געגנבֿעט. ער וועט דאָס געבן אַ מתּנה זײַן נײַער געליבטער — דעם סקעלעט. אַ־נישט דערלעבן וועלן זייביידע.

זי איז גלײַך אַוועקגעלאָפֿן אין דער פּאָליציי.

די זעלביקע נאַכט האָט מען לייזערן אַרעסטירט בײַ זלאַטען. מען האָט בײַ אים געפֿונען דאָס גאָלדענע זייגערל. מען האָט שוין אויך געוואוסט, אַז ער איז אַ דעזערטיר.

17

נעכע, דעם לאַטוטניקס ווײַב, איז נישט געקומען צוריק פֿון שפּיטאָל. ברוך שיבקאָ איז געקומען אַהיים פֿון „פֿעלד", שווער שלעפּנדיק דעם קרומען פֿוס, און האָט זיך אַוועקגעזעצט שבֿעה. דאָס שוסטער־שטיבל איז געוואָרן פֿול מיט אַלטע ייִדן, שכנים און גוטע ברידער, וואָס זענען געקומען צום מנין. ייִדענעס האָבן פֿאַרדאגהט געקוקט אויף ברוכן. מען האָט אים אונטער־געטראָגן אַ גלאָז וואַרעמע טיי, געקראָגן פֿאַר אים אַפֿילו אַ שטיקל צוקער, וואָס דאָס איז שוין גאָר געווען אַ זעלטנקייט אין יענע צײַטן, אין יענער סבֿיבֿה. מען האָט אים געזאָגט טרייסט־ווערטער, וואָס האָבן אייגנטלעך קיין זאַך נישט פֿאַרבעסערט און אים מיט גאָרנישט נישט געהאָלפֿן — ווײַל וואָס האָט מען שוין דאָ געקאָנט בעסער מאַכן, אַז זי איז שוין געלעגן אין דער ערד, אויפֿן הר הזיתים, און ער איז אויף דער עלטער געבליבן עלנט און פֿאַרלאָזן, און וועט אויך אַוודאי נישט לאַנג זי איבערלעבן. נאָר אונטער די ווערטער, וואָס זענען געגאַנגען פֿון מויל און צעגאַנגען געוואָרן אין אַ פֿאַרע אין דער קאַלטער לופֿט פֿונעם נישט געהייצטן שוסטער־שטיבל, האָבן געקלאַפּט וואַרעמע הערצער, און זייער ציטער האָט אָפּגעשלאָגן דעם פֿײַנלעכן שוידער פֿון זײַן האַרץ. ער האָט דאָס געפֿילט — און פֿון דעם געפֿיל איז זײַן ווייטאָק געוואָרן זודיקער און גרינגער, אַ ביסל גרינגער.

אַנדערע האָבן אַרויסגעזאָגט געדאַנקען איבערן טויט — יענע אייביקע געדאַנקען, וואָס זענען פֿאַרבייִנערט געוואָרן אינעם מאַרך פֿון דער מענטשהייט מיט מיליאָנען יאָרן צוריק, און פֿון יענער צײַט חזרן זיי זיך איבער אָן אַן אויפֿהער:

— רבונו של עולם, וואָס איז דאָס גאַנצע לעבן פֿונעם מענטשן? מען ווערט געבאָרן אין ווייטאָקן, מען מאַטערט זיך איבער דאָס ביסל יאָרן, מען שטאַרבט אין גרויסע יסורים!...

אָדער:

— וואָס איז דער מענטש? וואָס דער אויבערשטער טוט — מסתּמא איז דאָס צום גוטן. זי וועט האָבן אַ ליכטיקן גן עדן, אָמן? אַן אשה צנועה געווען, אַן אמתע צדיקת...

און דאָן שטרענג:

— דער אויבערשטער האָט געגעבן, דער אויבערשטער האָט גענומען — געלויבט און געבענטשט זײַן הייליקער נאָמען!

פֿאַר דעם אויבערשטנס ווילן האָבן זיי זיך אַלע געבויגן מיט הכנעה, ווײַל זיי האָבן זיך געפֿילט שוואַך, און האָבן זיך גענויטיקט אין דער שוץ פֿון אַ שטאַרקערן, וואָס זאָל זיי באַשיצן קעגן די בייזע און אומפֿאַרשטענדלעכע צעשטערונגס־כּוחות, וואָס רינגלען זיי אַרום אויף טריט און שריט. מיטן אינסטינקט פֿון שלאַפֿע און אומבאַהאָלפֿענע האָבן זיי געהאַפּט, אַז דורך הכנעה און געהאָרכזאַמקייט קאָן מען גיכער געווינען זײַן חסד און שוץ.

נאָך דער מידקייט און טומל פֿון טאָג איז ברוך שיבקאָ אַנטשלאָפֿן געוואָרן ווי אַ געהרגעטער אויף דער ערד, אויף זײַן ראָגאָזשע, אויף וועלכער ער איז געזעסן שבֿעה. די גאַנצע וואָך איז אַריבער אין מנינים, אין דאַוונען און תּהלים־זאָגן און אין טרויעריקע שמועסן מיט די גוטע פֿרײַנט, וואָס זענען געקומען אים געוואויר ווערן. ער האָט זיך געפֿילט נישט געזונט, קאָן זײַן פֿאַרקילט פֿונעם ליגן אויף דער ערד. עס האָט אים געבראָכן דער רוקן און אַלע ביינער האָבן גענאָגט, און דער קאָפּ איז געווען פֿול מיט אַ דולן וויטאָק, וואָס איז געשוואומען דורך זײַן צעטומלטן מוח, ווי אַן אומענדלעכער וואָלקן שווימט אין דער לענג פֿונעם הימל. ברוך האָט נישט געוויינט. ער איז בטבֿע נישט געווען קיין וויינענדיקער. פֿאַרקערט, ער האָט גערעדט גאַנץ רויִק, געלאַסן, און דערציילט מיט אַלע פּרטים יעדן, ווער ס'האָט געוואָלט הערן, ווי זי איז קראַנק געוואָרן, ווי ער האָט זי געבראַכט אין שפּיטאָל און ווי ער האָט זי פֿון דאָרטן אַוועקגעפֿירט אויפֿן „פֿעלד". און דערבײַ האָט ער נישט פֿאַרגעסן צו שילטן די דאָקטוירים.

מענטשן זענען געקומען און אַוועקגעגאַנגען. דאָס געצײַג, די שטיקלעך לעדער, די נישט־פֿאַרריכטע שיך זענען געלעגן צעוואָרפֿן, און עס האָט זיך געדוכט אַמאָל, אַז דאָס גאַנצע שטיבל שטייט אויפֿן דעק פֿון אַ שיף, וואָס גייט איבערן גרויסן ים. ער פֿלעגט שטאַרק פֿאַרזינקען אין די געדאַנקען און גאָר פֿאַרגעסן וואו ער איז אויף דער וועלט. דורכן פֿײַף פֿונעם ווינט און דעם ציטער פֿון די שויבן האָט ער געהערט דעם לויף פֿון די פֿאַטשענדיקע כוואַליעס, דאָס סקריפּען פֿון דער שיף, און האָט געדולדיק געוואָרט די נסיעה זאָל זיך ענדיקן. דעמאָלט וועט ער תּיכּף נעמען אַ וואָגן און נישט אָפּשטעלנדיק זיך אין ערגעץ קומען גלײַך אַהיים, צו זיך אין שטיבל, און אַרײַנגייענדיק זאָגן: „האָ, נעכע, איך האָב זיך פֿאַרזאַמט?... דו זיצסט דאָ און וואַרטסט אויף מיר — קוקסט אַרויס אַלע ווײַלע דורכן פֿענצטער?... און איך האָב גלײַך גענומען דעם וואָגן... גאָר נישט פֿאַרהאַלטן זיך אויף קיין מינוט אין יפֿו... נאָר וואָס זאָל איך טאָן, אַז אין וועג האָט זיך דער ראָד צעבראָכן? גע־מוזט שלעפּן זיך אויף דרײַ רעדער... מער צופֿוס, ווי געפֿאָרן. איך גיי און הינק

רעכטס, דער וואָגן גייט און הינקט לינקס. אַזוי זענען מיר געגאַנגען — גאָר פֿרײַנטלעך... נעכע, האָסט אַ טראָפּעלע משקה? איך בין גאָר אַ דער־פֿראָרענער!... נעכע!...״

ר׳ זלמן האָט אים געהערט, ווי ער זאָגט „נעכע״, און האָט שווער געשוויגן. און אַמאָל פֿלעגט ער זיך אָפּרופֿן שטרענג, ווי וואָרנענדיק:

— וואָס ווילסטו, ברוך? צו וועמען רעדסטו?

דער לאַטוטניק האָט זיך מאָדנע געשראָקן פֿאַר דער שאלה, אַזוי ווי מען וואָלט אים געכאַפּט בײַ אַן עבֿירה, און ער האָט זיך אויף גיך פֿאַרענטפֿערט:

— ניין, ניין... איך זאָג גאָרנישט... גלאַט אַזוי...

נאָר אַלע ווײַלע פֿלעגט ער זיך פֿאַרגעסן, אַז די וועלכע איז געווען לעבן אים פֿופֿציק יאָר כסדר, וואָס האָט געוואוסט אַלע זײַנע מחשבֿות און אַלע זײַנע באַדערפֿעניש, וואָס בײַ איר האָט ער געמאַנט, וואָס מיט איר האָט ער געטענהט, געקריגט זיך און איבערגעבעטן זיך, און נישט געטאָן קיין שריט אָן איר וויסן — אַז זי איז מער נישטאָ לעבן אים, און וועט מער קיינמאָל נישט זײַן, און פֿאַרגעסנדיק זיך האָט ער גערעדט וועגן איר מיט ר׳ זלמנען, אַזוי ווי זי וואָלט אַרויס נאָר אויף אַ ווײַלע און וועט באַלד צוריקקומען, אָדער ער האָט זי גערופֿן בײַם נאָמען:

— די פֿאָדעשווע איז נאָך גאָר נישט שלעכט, נעכע, אַן אײַזערנע פֿאָדעשווע...

ער פֿלעגט אויפֿהויבן דעם קאָפּ און זען, אַז ר׳ זלמן קוקט אין אַ ספֿר און הערט אים נישט, און נעכע איז נישטאָ — נישטאָ נעכע...

דעמאָלט פֿלעגט בײַ אים אַרויספֿאַלן פֿון האַנט דער האַמער. דער שוך מיט דער אײַזערנער פֿאָדעשווע פֿלעגט זיך אַראָפּגליטשן פֿון זײַן פֿאַר־שמאַלצענעם פֿאַרטוך שטילערהייט צו דער פֿאָדלאָגע — און ברוך האָט מיט פֿאַרלאָשענע אויגן געקוקט אין דער פוסטער לופֿט אַרײַן...

נאָר די צײַט איז געגאַנגען און ער איז צוריק געוואָרן דער אייגענער מענטש, וואָס פֿריִער. אפֿשר נישט גאָר דער אייגענער, אָבער עס האָבן זיך צו אים אומגעקערט די געוויינהײַטן און פּירונגען פֿון זײַן גאַנץ לעבן: אין אָוונט פֿלעגט ער זיך פֿאַרזיצן ביז שפּעט בײַ איינעם פֿון זײַנע גוטע ברידער און קומענדיק אַהיים, אַביסל „אונטערגעקנאַקט״, ווי ער פֿלעגט זאָגן, פֿלעגט ער שוין געדענקען, אַז נעכע איז נישטאָ, און נעמען רעדן צו ר׳ זלמנען.

און ר׳ זלמן איז שוין די צײַטן געוואָרן זייער אַלט. די עלטער איז אויף אים אַרויפֿגעשפּרונגען מיטאַמאָל. די פֿיס זענען בײַ אים געוואָרן אַזעלכע שלאַפֿע און נישט זיכערע, אַז ער האָט אויפֿגעהערט גיין אין זײַן בית המדרש און האָט אַצינד געדאַוונט אין אַ מנין נישט ווײַט פֿון ברוכס הײַזל, און אָפּטער און אָפּטער איז ער דאָרט אויך נישט געגאַנגען, און געשאָקלט זיך

אין שטוב, אין ווינקל. די הענט זענען בײַ אים געוואָרן ציטערנדיקע, דער קאָפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער ברוסט, אַרײַנגעצויגן זיך צווישן די פּלייצעס. ווען מען האָט מיט אים גערעדט האָט ער אויפגעהויבן די אויגן. די ברייטע באָרד האָט זיך געוויגט בײַ אים אויף דער ברוסט, ווי ווען דיק זיך אײַנשפּאַרן אין איר און העלפן דעם קאָפּ צו הויבן זיך אין דער הויך — אָבער ס'איז געווען אומזיסט. דער קאָפּ האָט זיך מער נישט געקאָנט אויפהויבן. ר' זלמן האָט געפילט, אַז זײַן רוקן איז אַזוי ווי גאָר פאַרביינערט געוואָרן — ס'איז מער נישט צו פאַנאַנדערבויגן זיך, נישט צו אויסגלײַכן זיך. פון אַלע מאָל איז ער געווען נישט הויך אין וואוקס. איצט איז ער אַן אַנדערש מאָל פאַרגעקומען אסתרן קליין ווי אַ קינד — ער האָט גאָר קיין מאָל נישט באַמערקט פריִער ווי קליין ער איז! און זײַנע אויגן זענען געווען אַלטע און מידע און צעטראָגענע, און ס'האָט זיך געדאַכט נישט זעלטן, אַז זיי זעען ווייניק פון דעם, וואָס קומט פאַר אַרום, זיי קוקן מער אין דער טיף און אין דער ווײַט, וואו עס שווימען פאַר זיי זאַכן און מענטשן, וועלכע זענען שוין לאַנג אַריבער. נאָר אַמאָל זענען די דאָזיקע אויגן געוואָרן שאַרף־זעענדיק, אַזוי ווי זייער ראיה וואָלט זיך מיטאַמאָל באַנײַט. דעמאָלט האָבן זיי געקוקט מיט חשד און אומרו, מיט אַ נישט אַרויסגעזאָגטן צער אויף די פאַרחושכטע ווענט פון ברוכס שטיבל, אויף דעם שוסטערס צוקלאַפּן מיטן קורצן פוס אין דער פאָדלאָגע, אויף אסתרן און מאירן, וואָס האָבן אים געבראַכט זײַן ווערטשערע. נאָר ער האָט מיט ווערטער גאָרנישט געזאָגט. ער האָט באַגלייט מיט די אויגן דאָס יונגע פאַרפּאָלק מיט אַ מאָדנעם געפיל: יעדער הילכיקער טראָט פון זייערע יונגע און שטאַרקע פיס איז געווען פאַר אים אַזוי ווי דער קלאַפּ פון דעם שאָפל־ערד, וואָס פאַרשיט דעם נישט מער ליידיקן קבֿר. ער איז געווען פאַרטיק! אָט באַלד... נאָך אַ ביסעלע... נאָך אַ קורצע ווײַלע...

ווען זײַן האַרץ האָט געשלאָגן מיט פּײַן און יאוש און ווען זײַן פּײַנלעכע שרעק איז געווען נישט צום אַריבערטראָגן, האָבן זיך זײַנע ליפּן געשאָקלט און געזאָגט שטיל מיט הכנעה — מיט דער הכנעה, וואָס האָט געזאָלט איבערמאַכן דאָס האַרץ פונעם אַלמעכטיקן:

— רבונו של עולם, נעם מיך שוין צו! ביזקל וואַנען וועסטו מיך נאָך לאָזן פּלאָגן זיך אין מײַן עלנטער עלטער? נעם מיך שוין צו, באַרמהאַרציקער פאָטער!

בײַ נאַכט איז אים געווען שווערער ווי בײַ טאָג. ער האָט געפילט, אַז עמיצער איז דאָ אין שטוב, עמיצער אַ דריטער, וואָס האַלט זיך אין אַ ווינקל, דאָרטן וואו עס הענגט אויפן טשוואָק נעבעס אַלטע קלייד. וויפל ער האָט נישט אַנגעשטרענגט די אויגן האָט ער אים בשום אופן נישט געקאָנט זען אויף קלאָר. אָבער ער האָט געוואוסט גאַנץ גוט ו ו ע ר דאָס איז. אים האָט געלויכטן אין די אויגן ז ײַ ן געלער געלעכטער. עס האָט ווײַס געבלאַנקט אין דער

פינצטער דער געשאַרפטער חלף. ער האָט זיך געוואָרפן אויפן בעט און געכליפּעט ווי אַ דערשטיקטער. ער וואָלט אויפגעריסן די גאַנצע גאַס מיט זײַנע געשרייען ווען דער קול זאָל בײַ אים נישט אָפּגענומען געוואָרן. ער האָט זיך געוואָלט אויפוועקן און נישט געקאָנט. און נאָר ווען ער האָט דערהערט ברוכס קול: „זלמן!" וואָס איז דיר, זלמן?... וואָס שרײַסטו ווי אַ דער־וואָרגענער?... אױ־אױ־אױ! עפּעס גאָר אַן אוממענטשלעכער געשריי..." — האָט ער זיך אויפגעכאַפּט. דאָס אויפכאַפּן זיך איז געווען פאַר אים ווי ער וואָלט זיך אַרויסגעריסן פון די הענט פון אַ מערדער, ער האָט געפילט, אַז ער איז באַוואַשן מיט שווייס. הענט און פיס האָבן אים געציטערט. דאָס האַרץ האָט זיך אַזוי געוואָרפן, גלײַך ווי ס'וואָלט אַרויסגעשפּרונגען פון זײַן ברוסט. ברוך האָט שוין ווײַטער געכראָפּעט, אָבער ר' זלמן האָט מער נישט געקאָנט אײַנשלאָפן ביז טאָג. ער איז געלעגן, צוהערנדיק זיך מיט אַ געפיל פון דער־לײַכטערונג צו ברוכס שנאָרכן. אַ סימן פון אַ לעבעדיקן מענטשן אין שטוב.

ר' זלמן האָט זיך אײַנגעוויקלט טיפער אין דער קאָלדרע און זיך געטוליעט מיטן רוקן צו דער וואַנט. ער האָט נישט אַראָפּגענומען די אויגן פונעם ווינקל, וואו ער האָט פריִער, אין שלאָף, געזען דעם שײַן פונעם געל־לאַכנדיקן פּנים, און וואו ער האָט נאָך איצט אויך געזען מאָדנע באַוועגונגען. ברומענדיק מיט די ליפּן האָט ער געלייענט נאָך אַ מאָל „קריאת שמע", און שטאַרק, מיט כוונה און פאַרצווייפלונג, געקוועטשט דעם „אחד", נישט געוואָלט זיך שיידן מיט אים, ווי אַ פאַרמשפּטער צום טויט, וואָס מען האָט אים געגעבן צײַט אויף צו זאָגן די תפילה, ווײַל זיך נישט שיידן מיט אירע לעצטע ווערטער. עס איז אים געקומען אויפן זינען דער מדרש וועגן דוד המלך, וואָס האָט געוואוסט, אַז ער דאַרף שטאַרבן אום שבת און איז דעריבער יעדן שבת געזעסן פון אין דער פרי ביז בײַ נאַכט און געזאָגט תהלים, כדי דער מלאך המוות זאָל צו אים קיין צוטריט נישט האָבן.

ר' זלמן איז קרעכצנדיק אויפגעשטאַנען פון בעט און ציטערנדיק פאַר קעלט צוגעגאַנגען צום פענצטער און אַ רײַב געטאָן די שפּיצן־פינגער אָן די נאַסלעכע שויבן, געוואַשן זיך נעגל־וואַסער. נאָך דעם איז ער צוריק אַרײַן אין בעט און האָט געזאָגט אויף אויסנווייניק קאַפּיטלעך תהלים. בעת מעשה האָט ער ווײַטער געטראַכט וועגן יענעם מדרש: דוד המלך איז אַרויסגעגאַנגען פון זײַן פּאַלאַץ האַלטנדיק דעם תהלים פאַר די אויגן און זאָגנדיק כסדר — ער האָט מורא געהאַט מפסיק צו זײַן אויף אַ רגע. וואָס טוט יענער? נעמט ער בײַ אים אַרויס אַ טרעפּל פון אונטער די פיס. דעם קיניגס פוס האָט אַ שטרויכל געטאָן און דער תהלים איז בײַ אים אַרויסגעפאַלן פון די הענט. אין דעם איז צו אים צוגעשפּרונגען דער מלאך המוות מיט זײַן נאַקעטן שווערד... ר' זלמן האָט שטאַרקער, מיט מער אימפּעט געזאָגט די ווערטער פון תהלים — נאָר ער האָט געוואוסט, אַז ס'איז אַן אומזיסטיקע ראַנגלעניש. אויב דוד המלך האָט זיך נישט געקאָנט אויסהיטן — ווי וועט ער קאָנען? וואָס

זענען זײַנע כּוחות? וואָס זענען זײַנע פֿאַרדינסטן בײַ גאָט אין פֿאַרגלײַך מיט די פֿאַרדינסטן פֿונעם קיניג פֿון ישׂראל?

און ברוך איז געשלאָפֿן. אַזוי שלאָפֿט ער אָפּ די גאַנצע נאַכט. קיין וויסטע חלומות פּלאָגן אים נישט. ער איז נעבעך גענוג אומגליקלעך בײַ טאָג. פֿופֿציק יאָר אָפּגעלעבט מיט אַ ייִדענע. די קינדער צעזייט און צעשפּרייט אין אַמעריקע. אויף דער עלטער געבליבן אַליין, ער מיט איר. און אָט איז זי אויך אַוועק. און גאָרנישט... ער לעבט. קלאַפּט מיטן סימל, מאַכט זײַן שטיקל אַרבעט, גייט אויף חתונות און בריתן. דער מקור החיים איז נאָך בײַ אים גאָרנישט געריררט. געזונט! אַזאַ ייִד — ער קאָן לעבן נאָך צען, נאָך צוואַנציק יאָר. פֿאַרוואָס נישט? ער, זלמן, פֿאַרגינט אים — ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר. פֿאַרוואָס נישט? אָבער ער... ער איז שוין... מיט אים איז פֿאַרטיק!

דער טאָג דערנאָך איז ווידער געווען פֿול מיט אַ זיצן און דרעמלען, מיט אַ צוזען דאָס פֿאַמעלעכדיקע, קאַפּריזנע־איבערגעמישטע שווימען פֿון פֿאַרגאַנגענעם לעבן. אין דעם דרימל האָט זיך געפֿלאָכטן אַ שטילע אומרויִקייט איבער עפּעס, וואָס האָט אים געפֿעלט יענעם טאָג. נאָך האַלבן טאָג האָט זיך ר׳ זלמן אַ פּאָר מאָל גאָר אויפֿגעוועקט און גערופֿן:

— ברוך! האַ? ביסט נישטאָ, ברוך?

ברוך איז נישט געווען. ר׳ זלמן האָט נישט פֿאַרשטאַנען פֿאַרוואָס ער קומט נישט אַזוי לאַנג. ער איז נאָך אין דער פֿרי אַוועק אין שטאָט קויפֿן בענדלעך צו די שיך, וואָס ער האָט פֿאַרריכט. ר׳ זלמן האָט ווײַטער געדרעמלט. פֿאַרנאַכט האָט ער נאָך אַ מאָל גערופֿן:

— ברוך! ביסט נאָך נישט געקומען, ברוך?

זײַן אומרויִקייט איז געוואַקסן. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט דעם גאַנצן טאָג נישט געגעסן. געוויינלעך פֿלעגט ברוך צוגרייטן אַ שטיקל ברויט מיט ציבעלע צו וואַרימעס, אָדער אָפּקאָכן אַ זופּ פֿון גרײַפּלעך. הײַנט איז ער נישט געווען און ס׳איז נישט געווען קיין וואַרימעס. ער האָט געקוקט צום טיר און צוגעהערט זיך. באַלד וועלן קומען אסתּר מיט איר מאַן און וועלן אים עפּעס ברענגען צום עסן. און ברוך וועט קומען שפּעטער און וועט אַ סך רעדן און דערציילן, ווי ער האָט אָנגעטראָפֿן אויף אַ חתונה בײַ אַ גוטן ברודער און האָט זיך פֿאַרהוליעט אויף אַ גאַנצן טאָג. ר׳ זלמן האָט אים פֿאַרשטאַנען. וואָס האָט ער זיך צו אײַלן אַהער אין זײַן פֿאַרחושכט שטיבל? נעבעך איז נישטאָ... געוויינלעך אײַלט ער זיך נישט צו קומען אַהיים.

שפּעטער האָט ער זיך געגעבן אַ כאַפּ אויף, אַזוי ווי פֿון אַ שטויס. אין שטוב איז געווען פֿינצטער און קאַלט. אסתּר איז נאָך נישט געקומען. ברוך אויך נישט. רבונו של עולם, וואָס איז דאָס געוואָרן מיט זיי אַלעמען? ווי שפּעט איז דאָס?

אים האָט זיך פֿלוצלונג אויסגעוויזן, אַז ס׳איז שפּעט, גאָר שפּעט, אפֿשר נאָך האַלבער נאַכט. מיט שטרויכלענדיקע פּיס איז ער צוגעגאַנגען צו דער טיר און אַרויסגעקוקט אין דרויסן. ער האָט זיך מיט ביידע הענט אָנגעהאַלטן אין דער אָפֿענער טיר כּדי נישט פֿאַלן. אין גאַס איז געווען חושך. די הײַזער זענען געווען חושך. אין ערגעץ האָט נישט געלויכטן קיין פֿענצטער. אין ערגעץ האָט זיך נישט געהערט קיין קול פֿון מענטשנס טריט. ס׳איז געווען שפּעט, ווײַט אין דער נאַכט אַרײַן — און ער איז געווען אַליין, און האָט אַ גאַנצן טאָג נישט געגעסן.

ער האָט פֿאַרמאַכט די טיר און איז צוריקגעגאַנגען צו זײַן אָרט, הונגעריק איז ער נישט געווען, נאָר דאָס האַרץ האָט עפּעס געבעטן — עפּעס וואַרעמס, הייסע טיי, אַ ביסל זופּ. עפּעס האָט געדרייט אין בויך און געצויגן בײַ דער נשמה. פֿון שטיין אין דער אָפֿענער טיר האָט אים דורכגענומען אַ קעלט. טרייסלענדיק זיך מיט אַלע אבֿרים און האַלטנדיק זיך אָן די ווענט האָט ער פֿאַרזיכטיק אַרומגעבלאָנדזשעט איבער דער פֿינצטערער שטוב, געזוכט די שוועבעלעך און נישט געפֿונען. אים האָט זיך געדוכט, אַז ערגעץ דאַרף ליגן אַ שטיקל ברויט, וואָס איז געבליבן פֿון נעכטן, אָבער וואו האָט ער נישט געוואוסט און נישט געקאָנט זיך דערמאָנען. ער איז צולעצט געבליבן גאָר אָן כּוחות. ער איז אַרײַנגעקראָכן אין בעט אונטער דער קאָלדרע און צוריק פֿאַרזונקען געוואָרן אינעם פֿאַרשוואומענעם דרעמל, וואָס האָט אים באַוועלטיקט בײַ טאָג.

די גאַנצע נאַכט און אַ שטיק אין טאָג אַרײַן האָט זיך געצויגן דער דרעמל. ר׳ זלמן איז געלעגן אויפֿן רוקן, מיטן וואַקסענעם פּנים אַרויף, מיט פֿאַרמאַכטע אויגן־לעדלעך, די באָרד אויסגעשפּרייט אויף דער ברוסט, און האָט געאָטעמט שווער, מיט אַ כריפּען, מיט אַן אינעווייניקסטער אָנשטרענגונג, מיט אַ ציטער פֿון דעם אײַנגעפֿאַלענעם לײַב. ס׳איז געווען, אַז ער האָט געעפֿנט די אויגן און געקוקט פֿאַר זיך גלײַך — גלײַך אין ווינקל, וואו ס׳איז געהאנגען נעכעס קלייד. נאָר איצטער, בײַ טאָג, איז דאָס געווען נאָר אַ קלייד, מער גאָרנישט האָט זיך דאָרטן נישט באַוויזן. די אויגן האָבן זיך מיד צוגעמאַכט. דורכן מוח האָט זיך ווײַטער געצויגן אַ לאַנגע אומענדלעכע קייט פֿון זעונגען, און ס׳האָט זיך געוועבט אַ געפּיל פֿון אַ נישט פֿאַרשטענדלעכן אומרו. עס האָט זיך עפּעס געוואָלט. אינעווייניק איז געווען אַ נאָגנדיקער ווייטאָק. דער קאָפּ איז געשוואומען ערגעץ אַראָפּ און ווידער צעשוואומען זיך אין זעונגען. ס׳איז געווען אַ זאַך, וואָס ער האָט זייער נויטיק געדאַרפֿט האָבן און מען האָט געמוזט אײַלן זיך. ס׳איז געווען נישט קלאָר, פֿאַרוואָס מען דאַרף זיך אײַלן און וואָס איז די זאַך — נאָר דער מוז איז געווען אַ מוז! און דערבײַ האָט אים עמיצער געפּעלט. די גלעזלע ליפּן האָבן זיך שטיל געשאָקלט:

— אסתר, הא? קום אַהער... קום נענטער, מײַן קינד... האָסט געבראַכט עסן?... געוויס.. וואָס זשע האָבן זיי געזאָגט, אַז נישט? ברוך האָט געזאָגט... ברוך... ברוך! ביסט שוין געקומען? פֿון חתונה... ווי? הא?

ער האָט געעפֿנט די אויגן און זיך אַ דריי געטאָן מיטן פּנים צו דער טיר. מען האָט באמת געקלאַפּט צו אים. די טיר איז געווען האַלב אָפֿן. עמיצער האָט אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ און עפּעס געזאָגט. ר׳ זלמן האָט זיך באַמיט צו פֿאַרשטיין:

— ווי? וואָס? ברוך?...

— יאָ, ברוך... נעכטן איז דאָס געווען.

— וואָס איז געווען?

— איך זאָג דאָך אײַך, ר׳ זלמן: ער איז געפֿאַלן אין גאַס... כאָלערע... עס האָט אים אָנגעכאַפּט מיט אַ מאָל אַ דרייעניש אין בויך... מען האָט אים אַוועקגעפֿירט אין שפּיטאָל...

ברוך... דאָס איז געווען זייער וויכטיק. נאָר ער האָט ווײַטער נישט געקאָנט כאַפּן וואָס איז געווען די וויכטיקייט און צו וועמען דאָס האָט געהאַט אַ שײַכות. נאָר אויף אַן אמתן איז דאָס אויך געווען מער נישט ווי אַ טומל, אַ מין פֿאַרבלענדעניש. ער האָט אָנגעטאַפּט מיט די גליווערנדיקע פֿינגער דעם דעק פֿון זײַן בעט. דאָס האָט אים באַרויִקט. ער איז געלעגן בײַ זיך אויפֿן בעט. קיינער וועט אים דאָ נישט טשעפּען.

נאָר ס׳איז געווען קאַלט. ס׳איז געוואָרן אַלץ קעלטער. אַ מאָדנע זאַך: וואָס האָבן זיי אויפֿגעריסן טיר און פֿענצטער? אויף דער גאַס איז ווינטער. זיי ווילן ער זאָל פֿאַרפֿרוירן ווערן, ווילן זיי? אסתר... אַלטער, פֿאַרמאַך די פֿענצטער!... פֿאַרמאַך!...

פֿאַרנאַכט האָט ער געעפֿנט די אויגן. אסתר האָט אים געבראַכט עסן. אַ לעפֿל וואַרעמע זופּ... אַ הינער־יאַיכל... איי, ס׳איז גוט! נאָר זאָל זי אים געבן פֿון לעפֿל. ער קאָן נישט נעמען מיט די הענט. די הענט ווילן נישט. נאָר וואָס גיט זי אים? וואָס איז דאָס — אײַז? עס פֿרירט אים די געדערים. אוי, ער וויל נישט קיין אײַז! הא... וואָס?... אסתר איז נישטאָ, קיין יויך איז נישטאָ, ברוך... ברוך!...

עפּעס האָט ווי דורכגעשאָסן זײַן מוח. פֿונעם שאָס איז צעריסן געוואָרן דאָס הײַטל פֿונעם שווערן דרעמל, וואָס איז דעם גאַנצן טאָג געלעגן אויף זײַנע געדאַנקען. ער האָט איצטער געוואוסט אויף זיכער, אַז ברוך האָט געקריגן די כאָלערע און ליגט אין שפּיטאָל. און אפֿשר ליגט ער שוין נישט דאָרטן, נאָר אויפֿן פֿעלד, לעבן נעכטן. ווער האָט דאָס אים געזאָגט. איינער האָט אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ צו אים אין טיר און אים אָנגעזאָגט. ווער איז דאָס געווען? פֿאַרוואָס איז ער נישט אַרײַן? ער האָט דאָך שוין פֿון צוויי טעג קיין

מענטשן נישט געזען. ער גייט דאָך אויס דאָ איינער אַליין. מען מעג דען לאָזן אַן אַלטן מענטשן אויסגיין איינעם אַליין פֿאַר הונגער און קעלט? און אסתּר קומט אויך נישט... קיינער נישט! אסתּר? אַלע... ווער איז ער געווען, יענער, דער קאָפּ? איז ער נישט אַרײַן, ווײַל ער האָט מורא געהאַט... ווײַ, דאָ זיצט זי די כאַלערע... אָט זיצט זי דאָרטן — אויף ברוכס בעט... אָט זיצט זי דאָרטן — אויף ברוכס בעט...

ער האָט פֿיל מאָל איבערגעזאָגט די ווערטער, וואָס ער האָט פּלוצלונג פֿאַרגעסן זייער מיין. ער האָט זיי איבערגעזאָגט מיט עקשנות, מיט אַ יאוש, און האָט געוויינט פֿאַר אומבאַהאָלפֿנקייט, וואָס מען האָט פֿון אים פֿאַרשטעלט זייער באַדייטונג און מען לאָזט אים נישט פֿאַרשטיין.

נאָך אַ מאָל איז ער פֿאַרזונקען געוואָרן אין אַ פֿאַרגעסנקייט און נאָך אַ מאָל אויפֿגעוועקט זיך מיט אַ ריס פֿון וויטאָק און מיט אַ כוואַליע פֿון קלאָרקייט אינעם פֿאַרשלייערטן מוח.

אין שטוב איז געווען פֿינצטער. דורכן פֿענצטער האָבן געלויכטן צוויי גרויסע שטערן. די שטוב איז געווען פֿול מיט אַ שטאַרקן זשומען, וואָס איז אַרויס פֿון קאָפּ אינעווייניק און האָט זיך פֿאַרשפּרייט אויפֿן גאַס, אויף דער גאַנצער וועלט. ברוך איז געלעגן בײַ זיך אויפֿן בעט און האָט געכראָפּעט. ברוך — אים אַרט גאָרנישט. ווען ער שלאָפֿט שלאָפֿט ער. און נעכע אויך. זי האָט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ פֿון קישן און קוקט אויף אים. וואָס איז, נעכע? ס'איז גאָרנישט, גאָרנישט... שלאָף!... און ברוך האָט דאָ אַזוי געקלאָגט נאָך דיר. גוט, וואָס דו ביסט צוריק... דײַן קלייד דאָרטן אויפֿן וואַנט: אָט זעסט, איך האָב דיר געזאָגט, אַז ער איז שוין ווײַטער דאָ... ער קוקט... ער קוקט... ער לאַכט... געלע ציינער... ער ווינקט... געלע אויגן, ער גייט... ער גייט צו... דער געלער... או־או־או... שמע ישׂראל ד'... אחד!... אח־ד!... אח־דד!...

ר' זלמן האָט זיך געזעצט אויפֿן בעט. ער האָט אַראָפּגעלאָזן די נאַקעטע, קאַלטע פֿיס אויף דער קאַלטער פּאָדלאָגע. די ברוסט האָט זיך בײַ אים שטורעמדיק געהויבן און דער אָטעם איז אַרויס מיט אַ פֿײַף פֿון אַ כריפּ. דאָס האַרץ האָט זיך געשלאָגן ווי אַ געפֿאַנגענער פֿויגל. אויפֿן מויל איז אַרויס אַ ווײַסער שוים, וואָס איז פֿאַמעלעך אַראָפּגערינען אויף דער ציטערנדיקער באָרד. אויפֿן ווילד־פֿאַרקרימטן, אַלטן, וואַקסענעם פּנים איז געלעגן אַן העויה פֿון אוממענטשלעכער שרעק. די אויגן — גרויסע און פֿאַרגלעזערט — האָבן געקוקט אויף איין פּינטל אין ווינקל, וואו ס'איז געהאָנגען נעכעס אַלטע קלייד. ער האָט זיך פּלוצלונג אַ גליטש געטאָן פֿון בעט, שלעפּנדיק נאָך זיך די רויטע וואַטענע קאָלדרע. אויף דער פּאָדלאָגע האָט ער זיך געפּלאָנטערט, ראַנגלענדיק זיך מיט דער קאָלדרע און מיט די פֿאַרגליווערטע פֿיס, וואָס זענען געווען ווי הילצערנע, פֿרעמדע, און האָבן נישט געוואָלט זיך בויגן און אונטערהאַלטן

דעם קערפּער. ווי עס איז האָט ער זיך געשלעפּט אויף די קני און אויף די הענט. דאַן האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אָן עפּעס מיטן קאָפּ און מיט די באַקן. נאָך אַ מאָל האָט אין אים געגעבן אַ פינקל אַ פונק פון אַ קלאָרן געדאַנק. „טיר", — האָט ער זיך געזאָגט, באַמיִענדיק זיך אויפצורײַסן די אויגן. ער האָט זיך געשטופּט מיטן פּנים אין די ברעטער פון דער פאַרמאַכטער טיר. זײַן האַנט האָט זיך געצויגן אַרויף, צו דער קליאַמקע. נאָר עפענען... עפענען!... דאָרטן וועט ער זיך ראַטעווען. דאָרטן זענען מענטשן... אַרויס... אַרויס... דאָ איז נישטאָ קיין לופט... ער ווערט דערשטיקט... אסתרקע!... אַלטער!... אַלטער!... דער געלער איז הינטער אים... שלעפּט אים פאַר די פיס... פון טיר צוריק... גוואַלד, ראַטעוועט!... האַ, ער ווערגט אים... די געלע פינגער... גוואַלד!... שמע ישׂראל... אחדד...

אסתר און מאיר פונק זענען צווי טעג כסדר געווען אַזוי פאַרדרייט מיט לייזערס אַרעסט, אַז זיי האָבן גאָר קיין צײַט נישט געהאַט צוגיין צו ר׳ זלמנען. די צווייטע נאַכט איז אסתרקע געוואָרן זייער אומרויִק. זי האָט זיך געשטראָפט וואָס דער זיידע האָט אַוודאי די גאַנצע צווי טעג נישט געהאַט קיין ביסל וואַרעמע זופּ אין מויל. זי איז אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי און פאַרן גיין צו דער אַרבעט צוגעלאָפן צו ברוכס שטיבל. די טיר איז געווען צוגעמאַכט. זי האָט געפּרווט עפענען — עס האָט זיך געעפנט, אָבער עפּעס האָט געשטערט. האָט זי געגעבן אַ שטויס. פון טיר האָט זיך אַרויסגערוקט און געפאַלן אויפן שוועל אַן אַרבל פון אַן אַלטן שוואַרצן רעקל און פון אים האָט געשטעקט אַ גרויסער, בלוי־פאַרגליווערטער, טויטער קולאַק...

18

דעם נאַכט־װעכטער פֿון דער שכונה „נחלת יהודה" האָט מען גערופֿן כאַדש יוסף. נישט אַלע האָבן געװאוסט זײַן נאָמען. מען האָט פּשוט געזאָגט דער כאַדש. עס איז געװען אַן אָנגענומענע זאַך אין שטאָט, אַז „כאַדזש" הייסט אַ נאַכט־װעכטער, און בפֿרט אײנער פֿון אַפֿריקע — אַ מאַראָקאַנער אָדער אַלזשירער. אויף אַן אמתן האָט גאָר דאָס װאָרט „כאַדש" באַדייט אַן עולה־רגל, אַ מענטש, װאָס האָט אַ נדר געטאָן צו גיין תּפֿלה טאָן אויף די הייליקע ערטער. אַ סך פֿון זיי זענען געװען צפֿון־אַפֿריקאַנער. זיי זענען געגאַנגען דורך מצרים קיין מעקאַ און מעדינאַ און פֿון דאָרטן צום דריטן הייליקסטן אָרט — קיין ירושלים. דורות נאָך דורות האָבן דורכגעמאַכט דעם װעג. יעדעס מאָל איז פֿון זיי געבליבן אַ טייל אָרעמע אין ירושלים. זיי האָבן נישט געהאַט קיין מיטלען אויף דער װײַטערדיקער נסיעה, אָדער זיי האָבן נישט געהאַט צוליב װאָס צוריקצופֿאָרן אינעם לאַנד, פֿון װעלכן זיי זענען געקומען, אָדער זיי זענען מיד געװען פֿון װאַנדערן.

װי מענטשן, װאָס האָבן מקיים געװען אַ גרויסע מצוה, האָבן זיי געהאַט דאָס רעכט צו באַזעצן זיך אין די הקדש־הײַזער, װאָס לעבן דעם מקום־קדוש און װאָס געהערן צום מסגד. דאָ האָבן זיי געפֿונען לאַנדסלײַט, גאַנצע שכונות פֿון „מוגראַבער", װאָס זענען שוין פֿריִער געקומען מיטן זעלביקן װעג. און זיי האָבן געפֿונען אַ פּרנסה, װאָס איז געװאָרן בײַ זיי אַ חזקה גלײַך װי די הקדש־שכונות אַרום דעם כּותל המערבֿי. זיי זענען געװען שטאַרקע און מוטיקע מענטשן, װאָס זענען דורכגעגאַנגען צופֿוס מדבריות און װילדערנישן, אויסגעשטאַנען די סכּנות פֿון בעדויִנער אָנפֿאַלן, פֿון בייזע חיות און גיפֿט־שלאַנגען, די פּלאָגענישן פֿון הונגער און דורשט, פֿון היץ און קעלט. די שװאַכע זענען אומגעקומען אויפֿן װעג, און די װאָס זענען דערגאַנגען זענען געװען שטאַרקע און מוטיקע מענטשן — זיי האָבן געטויגט צו זײַן נאַכט־װעכטער אין ירושלים. עס איז געװאָרן אַ כּלל, אַז די „מוגראַבער" זענען זייער גע־פֿערלעכע מענטשן. דער אָרטיקער אַראַבער — אַ געמיש פֿון שיטער־האַרציקן סיריער און לעװאַנטינער, אָן כאַראַקטער, און דער דערשלאָגענער ייִד —

אַ געמיש פֿון מזרחישן געטאָ און רוסישן גלות, זיי האָבן שטאַרק מורא געהאַט פֿאַרן ווילדן, אַלע מאָל צו טויטשלאַג גרייטן אַפֿריקאַנער.

כאַדש יוסף האָט געוואוינט אין אַ בלעכענער שטיבל, וואָס איז געשטאַנען צוגעשפּאַרט צו אַ פֿעלז, אויפֿן פֿעלד, אין עק פֿון דער שכונה, נאָך דעם אָפּטייקערס הויז. דאָ איז ער געשלאָפֿן אַ גאַנצן טאָג, און בײַ נאַכט האָט מען אים געהערט פּײַפֿן אָדער קלאַפֿן מיטן שטעקן אָן אַ ברעט, האָט מען געוואוסט: דער כאַדש וואַכט. ער איז געווען הויך און טרוקן אין לײַב — די מדבר־זון האָט אים אויסגעטריקנט — און שוואַרץ איז ער געווען — די נעכט, אָן אַ שײַן, האָבן געפֿאַרבט זײַן פּנים. אין אַ פֿינצטערן אָונט, געוויקלט אין זײַן ברוינער אַבייע, דער קאָפּ און פּנים אַרומגעבונדן מיט דער קעפֿיע (קאָפּ־טיכל), נאָר די אויגן קוקן אַרויס פֿון צווישן דעם טוך, ווי דורך אַ קוק־לאָך, איז ער געשטאַנען אין אַ ווינקל, צוגעטוליעט צו אַ וואַנט, און איז געווען ווי אַ טייל פֿון דער וואַנט — מען האָט געקאָנט צוויי מאָל פֿאַרבײַגיין אָן צו באַמערקן אים. אָבער ווען מען האָט אים באַמערקט האָט מען זיך געאײַלט גיכער דורכגיין, און ער איז אַרויס פֿון זײַן ווינקל, האָט געפֿײַפֿט, האָט ווידער גענומען אַרומשפּאַנען צווישן די הײַזער — ביז ער איז נאָך אַ מאָל פֿאַר־שוואונדן געוואָרן ערגעץ אין אַזאַ ווינקל.

נישט נאָר אין די ווינקעלעך פֿלעגט ער שטיין. בײַ נאַכט איז די גאַס געווען זײַנע, די הײַזער און די פֿענצטער זענען געווען זײַנע. קיינער איז דאָ נישט געווען אויסער אים. ס'איז קיינעמס עסק וואָס ער טוט, און ס'איז זײַן עסק וואָס אַלע טוען.

די שויבן פֿון די נידעריקע, אין דר'ערד אַרײַנגעקראָכענע פֿענצטער פֿון די קעלער־וואוינונגען זענען בײַ טאָג געווען מוטנע־שטויביק און גלאָזיק־שוואַרץ — דער חושך פֿון אינעווייניק האָט געקוקט דורך זיי, מיט פֿינצטערע אויגן, צו דער ווײַסער וועלט. נאָר בײַ נאַכט איז דער חושך אַריבער אין דרויסן, און פֿון הינטער די שײַבלעך האָט זיך אָפּט דורכגעזײַט אַ בלאַסער שײַן. דער שײַן האָט געצויגן צו זיך דעם כאַדש, דעם נאַכט־מענטש, ווי דאָס ליכט פֿון אַ לאָמפּ ציט אַ בײַנאַכטיקע זומער־פֿייגעלע. ער האָט זיך געגליטשט אין דער לענג פֿון דער וואַנט און אָן גערויש, ווי אַ פֿלעדערמויז, האָט ער זיך צוגעשאַרט דאָ צו דעם פֿענצטער און דאָ צום אַנדערן. אונטן־אינעווייניק האָט ער געזען מוטנע געשטאַלטן — אַמאָל דײַטלעכער, אַמאָל אומדײַטלעך, ס'האָט זיך געווענדט אָן דער באַלײַכטונג און אָן דער זויבערקייט פֿון די שויבן. ער האָט געהערט דעם געזשום פֿון רייד, דעם טומל פֿון ווערטער, וועלכע ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען, אַמאָל געשרייען און זידלערײַען, אַמאָל אַ געלעכטער, אַמאָל אַ קרעכצן פֿון אַ קראַנקן, אַמאָל — אַ קינדער־געוויין, נאָר אָפֿטער — טענות און טענות, ביטערע און שטעכעדיקע. ער האָט קיינמאָל נישט געטראַכט וועגן וואָס די מענטשן רעדן, וואָס פֿאַר אַ נויטן און פֿאַרלאַנגען, וואָס פֿאַר אַ דאגות

און האָפנונגען עס געבאָרן אָט די אַלע אומפאַרשטענדלעכע רייד, די מאָדנע תנועות און העויות.

נאָר איין זאַך איז געווען, וואָס האָט אים נישט געגעבן קיין רו: די ווײַבער, די מיידלעך. די וויכקייט פון די לײַבער, וועלכע האָבן זיך אַנטפּלעקט פאַר אים אַזוי פרײַ, ווי פאַר אַ סריס אין אַ האַרעם, האָט אים געבלענדט און האָט געצונדן אַ פײַער אין זײַנע גלידערים און אינעם אינעווייניק פון זײַן טרוקענער ברוסט. זי האָט אים נאָכגעיאָגט ביז אין זײַן בלעכענעם וועכטער־שטיבל, זי האָט געשטערט די רו פון זײַן בײַטאָגיקן שלאָף, ווען די היץ אין דרויסן איז געווען גרויס און די לופט אין זײַן בלעך־לאָך איז געווען אָנ־געברענט און פאַרשטיקט, און ער האָט זיך אויפגעכאַפּט אָפּגעגאָסן מיט שוויס, מיט אַ שטורעמדיק־קלאַפּנדיק האַרץ.

ער איז שוין געווען נישט יונג, כאַדש יוסף, זײַן בערדל, שיטער און ווי געצופּט, האָט באַוויזן מער גרויע האָר ווי שוואַרצע. גרוי איז אויך געווען די האָריקע וואָל אויף זײַן ברוסט, אָבער זײַנע גלידער זענען נאָך געווען בויגיק און פול מיט כּוח, זײַן בלוט איז געווען הייס, און האָט אים נישט זעלטן אָנגעפּילט דעם קאָפּ מיט אַ נעפּל פון זעונגען און פאַרלאַנגען, וואָס האָט אים געמאַכט שיכּור, וואָס האָט אים באַוועלטיקט ווי כאַשיש.

און בײַ נאַכט האָט זי אים פאַרפאָלגט, די ווײַסקייט פון פרויען־לײַב, און אָנגעוויזט אויף אים מאָדנע געדאַנקען און בילדער, טרוימען אויפן וואָר. ער האָט געטראַכט וועגן דעם, אַז ווען ער וואָלט געווען דער סולטאַן וואָלט ער גענומען ווײַבער נאָר פון צווישן די יִדישע טעכטער, די ווײַס־לײַביקע, די איידל־הויטיקע, די ווייכע און קײַלעכדיקע... ער וואָלט געזעסן אויף אַ גאָלד־געוועבטן טאַפּעט, ווי דער וואָס ער האָט געזען בײַם אַרמענער, דעם טאַפּעטן־הענדלער, אויף אַ ווייכן קישן — און הינטערן רוקן אַ קישן — און וואָלט אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט... און זיי וואָלטן אַרײַנגעגאַנגען, אין איינע העמדער וואָלטן זיי געווען, קורצע, די פיס — ווײַסע, דיקע, קײַלעכדיקע... מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן וואָלטן זיי געשטאַנען פאַר אים, זייער הערשער, דעם פּאַדישאַך, ציטערדיקע, צניעותדיקע... און זיי וואָלטן אַלע געווען פאַר זײַן געניס!...

אָפּטער ווי ערגעץ אַנדערש האָט זיך דער כאַדש אײַנגענורעט אין פענצטער פון דער צעלניקערין, טויבע פּעטשעניק. דאָ זענען קיין מאַנס־פאַרשוינען נישט געווען, נאָר די אַלטע צעלניקערין און נחמהקע, די טויב־שטומע יתומה, וואָס האָט זיך בײַ איר אויפגעהאָדעוועט פאַר אַ טאָכטער. דאָס מיידל איז אַלט געווען אַ יאָר זעכצן אָדער זיבעצן, בידעריק געוואַקסן, דין, שלאַנק. די אַלטע האָט אַרויפגעשטעלט אירע גראָבע פיס אויף אַ הילצערנעם פוס־בענקעלע. זי האָט גערעדט מיט דער טויב־שטומער אויפן וואונק און מיט די פינגער, און אויפן קול אויך, און יענע האָט געענטפערט מיט אַ משונהדיקן

בילן, זי האָט געבראַכט אַ שיסל וואַרעמע וואַסער. די אַלטע האָט געפּאַרעט די פיס און געקרעכצט פאַר תענוג. און נחמהקע האָט דערנאָך זיך אַליין געגומען וואַשן, זי האָט געוואַשן דעם האַלז, די ברוסט, דעם גאַנצן מאָגערן און ווײַסן לײַב, און האָט דערבײַ געבילט מיט אַן אוממענטשלעכן קול, און געוויען ווילד־צופרידן, און האָט גאָר נישט געפילט ווי דער שוואַרצער כאַדש עסט זי מיט די אויגן, ווי דאָס בלוט אין זײַנע אָדערן ווערט אַ פײַער־שטראָם, ווי די אײַזערנע גראַטעס אין פענצטער זענען די אײנציקע זאַך, וואָס האַלט אים אָפּ פון אויסזעצן די שויבן און אַרײַנשפּרינגען אין שטוב.

נאָר די זעונגען האָבן נישט לאַנג געדויערט — נישט בײַ דעם פענצטער, נישט בײַ אַנדערע. די מענטשן זענען געווען אָרעם, אויל האָט געקאָסט טײַער, און איז געווען מער נויטיק צום עסן מיט ברויט, ווי צום ברענען. ס'איז נאָך ווײַט געווען פון שפּעט ווען אַלע פענצטער זענען שוין געשטאַנען שוואַרץ־פאַרלאָשענע, שוואַרצער ווי בײַ טאָג. און יוסף איז אַרומגעגאַנגען אַהין און אַהער, נישט געפונען זיך קיין אָרט, און געטרוימט אויפן וואָר שווערע און שטורעמדיקע טרוימען, טרוימען פון בלוט און פאַרגוואַלדיקונג.

אַזוי איז געווען אַ סך מאָל. דאָס מאָל האָט ער געזען אַ נײַעס: שפּעט אין דער נאַכט, ווען אַלע זענען שוין לאַנג געשלאָפן, האָט פון טויבעס פענצטער ווידער אַ שלאָג געטאָן אַ שײַן. יוסף איז צוגעגאַנגען. די אַלטע איז געלעגן אין בעט מיט אַן אַרומגעבונדענעם קאָפּ, מיט אַ גליענדן פּנים, און נישט אויפגעהערט צו קרעכצן. „קראַנק!" — האָט צו זיך געזאָגט דער כאַדש. די אַלטע האָט עפּעס פאַרלאַנגט פון נחמהקען. דאָס מיידל האָט געבילט און אָנגעטאָן זיך פאַמעלעך, מיט תנועות פון נישט־וועלן. זי האָט זיך אומגעקערט צום פענצטער און האָט אַ ציטער געטאָן: די נאַכט איז געווען אַ העלע לבנה־נאַכט, און איר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי זעט אין פענצטער אַ שוואַרצן שאָטן. זי האָט זיך אומגעקוקט נאָך עטלעכע מאָל, נישט וואַגנדיק, אויף גיך — קיין זאַך האָט זיך נישט גערירט, ס'איז אפשר געווען אַ שאָטן פון אַ שטיין. נאָר דער באָבעס קרעכצן האָט איבערגעשלאָגן איר שרעק. זי האָט אויסגעזוכט אַ פלעשל און אַרויס פון שטוב. „צום אַפּטייקער" — האָט געזאָגט צו זיך דער כאַדש.

שטיל, ווי אַ פלעדערמויז, האָט ער זיך געגליטשט פאַרבײַ די פאַרשלאָפענע הײַזער, פון זייער צווייטער זײַט, צום עק פון דער שכונה. ער האָט אַרומגעקרײַזט דעם אַפּטייקערס הויז, מיטן גרין־געפאַרבטן שטאַכעטן־צוים, און אַרויס איר אַנטקעגן.

— ווער איז? — האָט ער געפרעגט שטרענג, אָבער נישט מיט קיין הויכן קול.

זי איז געבליבן שטיין אַ פאַרציטערטע. נאָר באַלד האָט זי אים דערקענט, דעם הויכן און שוואַרצן כאַדש, און האָט געמאַכט אַ שריט צו אים, און אומ־

רויק געבילט עפּעס, וואָס האָט געזאָלט הייסן: „איך, נחמהקע, איך גיי צום אַפּטייקער. די באָבע איז קראַנק". ער איז צוגעגאַנגען צו איר גאָר נאָענט. זי האָט געקוקט אויף אים מיט אָפּגעשטעלטע, גרויסע אויגן.

— קום! — האָט ער געזאָגט און גענומען זי פֿאַר דער האַנט.

זי האָט געמאַכט מיט אים עטלעכע טריט. די טריט האָבן געפֿירט לינקס, צום בלעכענעם קעמערל, אַוועק פֿון אַפּטייקער. אין מיטן דערינען האָט זי זיך גענומען רײַסן ווילד און וואָיען, ווי אַ הינטל, וועלכן יינגלעך שלעפּן אַרום צוגעבונדן מיט אַ שטריקל פֿאַרן פֿוס. דעמאָלט האָט ער זי אַ כאַפּ געטאָן מיט ביידע הענט, אויפֿגעהויבן ווי אַ קינד, און געלאָפֿן מיט איר איבערן פֿעלזנ־פֿעלד, אַוועקגעטראָגן זי צו זיך אין באַהעלטעניש, ווי אַ וואַלד־יענער, וואָס האָט אַרויסגעגנבֿעט אַ מיידל פֿון אַ פֿרעמדן שטאַם, — און איר פּנים האָט ער צוגעדריקט צו זײַן ברוסט כּדי זי זאָל ניט קאָנען וואָיען.

19

די צײַט, וואָס איז געגעבן געוואָרן ביז צו דער צווייטער צאָלונג — וואָס מאיר פּונק האָט געהאַט צו צאָלן פֿאַר זײַן באַפֿרײַאונג פֿון מיליטער־דינסט — איז געווען ווי דאָס לײַב פֿון אַ קראַנקן, וואָס ווערט גרינגער אין וואָג מיט יעדן מאָל, וואָס מען וועגט אים אָפּ. פֿון די צוויי חדשים זענען אָפּגעפֿאַלן טעג און וואָכן, ווי שטיקער פֿון אַ זאַמדיקן באַרג. עס איז שוין מער בכלל קיין רייד נישט געווען פֿון חדשים. עס זענען געבליבן נאָר טעג — געציילטע טעג.

מאיר איז פֿלײַסיק געגאַנגען צום „ועד העזרה“, וועלכער האָט צו דער צווייטער צאָלונג געגעבן צו די, וואָס האָבן זיך געלייזט, אַ צווייטע הלוואה פֿון הונדערט פֿראַנק. קיין סך פֿרײַע מינוטן האָט ער נישט געהאַט. ער פֿלעגט אַרײַנלויפֿן אין ועד פֿאַרנאַכט, נאָך דער אַרבעט, אָדער פֿאַר מיטאָג אַוועקגיין פֿון דער ווערקשטעל מיט אַ האַלבער שעה פֿריִער. נאָר אַלע מאָל האָט ער געטראָפֿן די פֿאָדערשטע שטוב פֿול־געפּאַקט מיט ייִדן און ייִדענעס, וואָס זענען דאָ געזעסן שעהן לאַנג. ער האָט געוואַרט צוזאַמען מיט די אַנדערע אַן האָפֿנונג, ביז די לײַט פֿון ועד זענען געגאַנגען עסן און אָפּרוען זיך, און די שמשים האָבן אַרויסגעטריבן דעם עולם און פֿאַרשלאָסן די טירן. און ער איז אַרויס מיט ליידיקע הענט באַגלײַך מיט אַלעמען.

נאָר אַזוי ווי די צײַט איז נישט געשטאַנען אויף אַן אָרט און מען האָט געמוזט די זאַך פּטרן, איז ער איין מאָל אין דער פֿרי אַוועק צום ועד אַנשטאָט צו דער ווערקשטעל. נישט קוקנדיק, וואָס די גבאים און שמשים זענען נאָך נישט געהאַט געקומען און די טירן זענען געשטאַנען פֿאַרשפּאַרטע, האָט זיך שוין אויפֿן ברייטן גאַנעק אָנגעקליבן אַן עולם פֿון וואַרטער, אַ מענטשן צוועלף אָדער פֿופֿצן. צוויי אַלטע ייִדענעס און אַ געהויקערטער אַלטער ייִד, מיט אַ געהויקערטן גראָבן שטעקן אין האַנט, זענען געזעסן אויף די שטיינערנע טרעפּ פֿונעם הויפֿ. אַ זעקס־זיבן אירע, מאַנסביל און ווײַבער, יונגערע און שטאַר־קערע אויף די פֿיס, האָבן זיך געשטופּט צו דער פֿאַרשלאָסענער טיר. ס׳איז נישט געווען וועגן עפֿענען די טיר, וואָס מען האָט זיך געשטופּט — די טיר איז געווען פֿאַרשלאָסן און אויפֿרײַסן זי איז קיינעם אויפֿן געדאַנק נישט

געקומען — נאָר איטלעכער האָט געוואָלט זײַן צווישן די ערשטע, וואָס וועלן אַרײַנגיין, ווען מען וועט אָנהויבן אַרײַנלאָזן.

סאָמע בײַם טיר, די ערשטע, איז געשטאַנען אַ תּימנער ווײַבל, אַ יונגע, אַ מאָגערע, אַ נידעריקע, מיט אַ רויט־גרינעם קאָפּטיכל איבערן שטערן, וואָס האָט צום טייל פֿאַרשטעלט איר שאַרף־דאַרן, טונקעלן פּנים. זי האָט געקאָנט אַלט זײַן זעכצן־זיבעצן יאָר, און אפשר גאָר — פֿופֿצן. אין איר האַנט האָט זי געהאַלטן אַ בינטל שמאַטעס — אַ קינד, מיט דער אַנדערער האָט זי זיך אָנגעכאַפּט אָן דער קליאַמקע פֿון טיר. דאָס אָנכאַפּן זיך — עס האָט געהאַט אַ גרונט. אַ געלער יונגערמאַן אין אַן אָפּגעריסענער קאַפּאָטע, מיט ברודיקע אויערן און אַ טיכל אַרום האַלז, האָט זיך שטום געשפּאַרט צווישן איר און דער טיר. בדרך הטבֿע האָט ער געדאַרפֿט פֿאַרנעמען איר אָרט בײַ דער טיר — ער איז געגאַנגען מיטן געזעץ פֿון אַ פֿלעקל. און אַזוי וואָלט דאָס טאַקע געווען, ווען אויף איר אָרט וואָלט געשטאַנען אַ דערשלאָגענע אַדשעמערקע (פּערסישע), אַ פֿאַרשלאָפֿענע בוכאַרקע אָדער אַ שטאָלצע פֿרענקיניע, וואָס פֿילט זיך דאָ פֿרעמד לעבן די טירן פֿון אַנשטאַלט, וואו עס זיצן דאָס רובֿ אַשכּנזישע גבאים און טיילן אַשכּנזישע געלט. דער געלער יונגערמאַן איז אַן אַשכּנזי — אפשר האָט ער דאָרט אינעווייניק וועמען אַ מקורבֿ? אָבער זי איז געווען אַ תּימנקע. דעריבער האָט זי זיך נאָך שטאַרקער אײַנגעקלעמט אין דער קליאַמקע פֿון טיר און אַ קוויטש געטאָן אויפֿן הויכן קול:

— וואָס דו מיר שטופּן? איך דאָ לאַנג שטיין, פֿרײַער פֿאַר דיר צוויי שעה! זעסט אים נאָר, איצטער געקומען מיר שטופּן, מײַן אָרט נעמען!

— ווער שטופּט זיך? דו שטופּסט זיך! — האָט צוריקגעענטפֿערט דער יונגערמאַן.

פֿון דעסט וועגן האָט ער זיך אָפּגערוקט. און זי איז געבליבן בײַ דער קליאַמקע.

פֿונק איז געגאַנגען אַהין און אַהער איבער דעם שטיינערנעם גאַנעק. נאָר ווען ער האָט דערזען אַז עס קומען צו נײַע וואַרטער און שטויסן זיך צו דער טיר, האָט ער נישט ווילנדיק זיך אויך אַרײַנגעמישט צווישן זיי.

ער האָט אומזיסט פֿאַרהייעט אַ האַלבן טאָג אַרבעט. אין דער גרויסער און פֿינצטערער פֿאָדערשטוב, וואו מען האָט זיי סוף כּל סוף אַרײַנגעלאָזן, זענען געשטאַנען הילצערנע בענק, אָבער אויף די בענק זענען געזעסן נאָר די מידע און אויסגעשעפּטע, די וואָס האָבן פֿאַרלאָרן די האָפֿנונג צו דערשטופּן זיך. אַלע אַנדערע האָבן זיך געפּלאָנטערט אין הויפֿנס אויפֿן שמאָלן שטח, וואָס צווישן די פֿאָדערשטע בענק און די דרײַ פֿאַרשלאָסענע טירן, הינטער וועלכע עס זענען געזעסן די מענטשן פֿון ועד, די וואָס האָבן אויסגעהערט און גע־ענטפֿערט, געשריבן אין די ביכער און אַרויסגעגעבן צעטעלעך, די וואָס האָבן געטיילט דאָס געלט. פֿונק האָט זיך דאָ אַרומגעפּלאָנטערט צווישן אַנדערע.

דער געדאַנק, אַז ער גייט בעטן אַ קהלישע נדבה — ווײַל עס רעדט זיך נאָר, אַז ס׳איז אַ הלוואה — וויפֿל פֿון די אָרעמעלײַט וועלן די הלוואה צוריקגעבן? — אַז ער גייט זי בעטן צוזאַמען מיט די אַלע געוויינטע בעטלער און שנאָרער, און ער איז איינער פֿון זיי — דער געדאַנק האָט אים געדריקט אויפֿן נאַקן, ווי אַן אײַזערנע לאַסט, ער האָט אים אַראָפּגעדריקט דעם קאָפּ צו דער פּאָדלאָגע. און דער צווייטער געדאַנק נאָך אים, אַז ער איז אָפּהענגיק פֿונעם חסד פֿון די מענטשן, וואָס זענען דאָ אָנגעשטעלט, האָט אים געמאַכט צאַפּלען אינעווייניק פֿאַר באַליידיקונג. דעמאָלט האָט ער פֿאַרגעסן אָן דער לאַסט, וואָס האָט געדריקט זײַן נאַקן, זײַן קאָפּ איז פֿאַרריסן געוואָרן העכער ווי מען דאַרף, ער האָט געקוקט אַרום זיך מיט אויגן פֿון ווידערשפּעניקונג און אַרויסרוף.

ער האָט זיי אויך געזען, די ועדניקעס. ווען איינער פֿון זיי האָט געדאַרפֿט אַריבערגיין פֿון זײַן פֿאַרשלאָסענעם חדר אין אַ צווייטן, האָט ער געמוזט דורכגיין דורך דער פּאָדערשטוב, דורכקוועטשן זיך דורכן וואַרטנדיקן המון. באַלד האָט מען אים אַרומגערינגלט, געריסן זיך צו אים מיט אַ מאָדנעם אימפּעט, יעדערער מיט דער גרעסטער אָנשטרענגונג, ווי וועלנדיק זיך אַרײַנקריצן ווי מעגלעך טיפֿער און דײַטלעכער אין זײַן איבערגעפּולטן זכרון: „ר׳ כאַצקל? ר׳ כאַצקל, זײַט זשע מוחל!... זײַט אַזוי גוט, ר׳ כאַצקל!..״ אַמאָל איז דאָס געווען ר׳ אהרן, אַמאָל — ר׳ איסר. די שמשים זענען הייזעריק געוואָרן שרײַענדיק, פֿאַרלאַנגענדיק מען זאָל אים לאָזן דורכגיין.

אין אָט דעם דורכגיין דורכן פּאָדערשטוב איז געווען כאַראַקטער. וועגן ר׳ כאַצקלען האָט מען געזאָגט, אַז ער איז אַ דימענטענער מענטש: אַן אײדעלער, אַן אָרנטלעכער, אַ למדן. אָבער ער האָט געקוקט בייז, צעקאָכט, און דורכגעלאָפֿן ווי אַן אָנגעצונדענער, קיינעם נישט ענטפֿערנדיק. ער איז געווען אַ קליין און שוואַך מענטשל, שלאַף אין געזונט, ער האָט נישט געקאָנט לײַדן דאָס שטופּעניש. ר׳ אהרן דער קאַסירער איז, פֿאַרקערט, געווען אַ הויכער מיט ברייטע פּלייצעס, מיט אַ ברייטער און קײַלעכדיקער, שוואַרצער באָרד, וואָס האָט אים פֿאַרדעקט אַ האַלבע ברוסט. ער איז געגאַנגען זיכער און געלאַסן, געמאַכט זיך, אַז ער הערט זיך אײַן אין דעם, וואָס מען זאָגט אים, געענטפֿערט מיט אַ גערדיכטן קול: „גוט, גוט, האָט קיין דאגות נישט... יאָ, יאָ, כ׳האָב שוין געהערט...״ — און האָט זיך רויק דורכגעלייגט אַ וועג צום פֿאַרשלאָסענעם צימער. און ר׳ איסר איז געווען אַ קײַלעכיק מענטשל, געקליידט מעשׂה דײַטש, אין אַ קורצן רעקל, דאָס בערדל צוגעשוירן, פּול־באַקיק און גלאַט. ער האָט זיך געגליטשט דורכן עולם ווי אַ מין ים־פֿיש, געקוקט אויף די מענטשן מיט קאַלטע, קײַלעכדיקע אויגן, אָן פֿאַרב, און אָפּגעקומען מיט קאַלטע תשובֿות: „דאָ קאָן איך אײַך גאָרנישט זאָגן. אינעווייניק וועל איך אײַך ענטפֿערן״.

די לופֿט איז געווען האַלב־טונקל און פֿאַרשטיקט, אָנגעפֿילט מיט די שווערע ריחות פֿון אומריינע לײַבער און מלבושים. אין שטאָט זענען דעמאָלט

אומגעגאַנגען כאָלערע און טיפֿוס, פֿלעק־טיפֿוס. די כאָלערע האָט זיך שוין אַ ביסל אײַנגעשטילט, אָבער דער טיפֿוס האָט געוואַלגערט מענטשן אויף רעכטס און לינקס. מאיר האָט געהאַט אַ געפֿיל, אַז די קרענק פֿויזען דאָ אַרום, ווי קריכנדיקע פֿלאַנצונגען, ווי אומגעזעענע קריכנדע געוויקסן צ׳יען זיי זיך דאָ פֿון איין אומציכטיקן לײַב צום אַנדערן.

די פֿאַרשטיקטע לופֿט, דאָס קאַרגע ליכט פֿון די צוויי פֿענצטער אין דער הינטערשטער וואַנט פֿון דער שטוב, די ענגשאַפֿט און דאָס לאַנגע וואַרטן האָבן אויף אים אָנגעוויט אַ מין מאַטע פֿאַרגעסנקייט. עס זענען פֿאַרבײַגעגאַנגען מינוטן און האַלבע שעהן, וואָס ער האָט נישט רעכט גע־דענקט וואו ער איז. ער האָט גערעדט מיט אסתּרקען, ווען ער האָט געטראָפֿן, קומענדיק אַהיים פֿון דער אַרבעט. זי ליגט אין בעט, מיטן פּנים אָפּגעקערט צו דער וואַנט, ליגט און שווײַגט: „גענוג שוין דיר, אסתּרקע!... וואָס קאָן מען העלפֿן!...“ דעמאָלט האָבן זיך אירע פּלייצעס גענומען טרייסלען און דאָס פּנים האָט זיך מער אײַנגענורעט אין קישן. זי האָט געוויינט. ער איז געשטאַנען איבער איר אַן אומבאַהאָלפֿענער, מיט אַ פֿאַרקלעמט האַרץ: „דאָס קינד! דאָס יונגע קינד! וואָס האָט זי נישט איבערגעטראָגן פֿאַרן יאָר! דער פֿאָטער געשטאָרבן, די שוועסטער — אַ פֿאַרלאָרענע, דער ברודער אין טורמע, אַ גנבֿ — און ער סטראַשעט צו פֿאַר־מסרן אַלעמען, די שוועסטער זײַנע, אויב מען וועט אים נישט אַרויסנעמען, און דאָ איז דעם זיידנס טויט געקומען, דעם זיידנס טויט, ווײַל מען האָט אַן אים פֿאַרגעסן...“ זי האָט זיך אומגעדרייט צו אים. איר פּנים איז געווען נאַס און רויט פֿון ליגן און וויינען, אָבער די אויגן זענען נישט געווען נאַס — גרויסע, פֿאַר טיפֿן שרעק שטיל געוואָרענע אויגן — דער שרעק האָט זיי פֿאַרקילט, די טרערן. זי האָט געזאָגט רויִק, אָן אויפֿשרײַען: „פֿון הונגער איז ער אויסגעגאַנגען... מײַן שולד איז דאָס... און קיין מאָל וועט ער מיר נישט מוחל זײַן... מיטן טויטן קולאַק האָט ער צו מיר געמאַכט... אַלע אומגליקן וועלן אויף מיר קומען... איך ווייס שוין, אַז אַלע... אָדער, אפֿשר האָב איך זיך שוין אויסגעקויפֿט?... האָסט דאָך מיך שוין גע־שטראָפֿט... טאַטע־פֿאָטער, האָסט דאָך מיך שוין גענוג געשטראָפֿט!...“ זי איז אַ ווײַלע געלעגן אויפֿן בעט, דערנאָך האָט זי אויפֿגעשר׳ען מיט אַ צאַפּל: „און דיך וועט מען אויך פֿון מיר צונעמען!... איך ווייס שוין דאָס!...“

איר פּנים איז געווען געשוואָלן פֿון וויינען, רויט און געשוואָלן.

מען וועט אים צונעמען, — זאָגט זי. געוויס, אויב ער וועט איבערמאָרגן — נייַן, ווען איז דאָס? — איבער־איבערמאָרגן נישט איינצאָלן די אַנדערע העלפֿט וועט מען אים צונעמען. און פֿון וואַנען זאָל ער נעמען? אַט אַפֿילו דאָ, וואו אַלע קריגן, ווייס ער אויך נישט ווי צו דערשלאָגן זיך.

ער האָט זיך אומגעקערט צו דער וועלט, וואו ער איז געווען. ס'איז אַ מאָדנע זאַך, דער עולם, וואָס שטופּט זיך אַרום די טירן, ווערט אַלץ גרעסער. מען גייט אויף אַרײַן אינעווייניק, מען קאָן נישט זאָגן, מען זאָל גאָר נישט אַרײַנגיין. דאָס דער, דאָס יענער פּועלט בײַם שמש, וואָס שטייט פֿאַרן טיר, ער זאָל אים אַרײַנלאָזן. אָבער עמיצער זאָל פֿון אינעווייניק צוריק אַרויסגיין — דאָס מערקט זיך עפּעס גאָרנישט.

ער איז איינער פֿונעם המון און איז באַוועלטיקט פֿון די זעלביקע געדאַנקען ווי אַלע איבעריקע. ער שטופּט זיך פֿאָרויס, דערגרייכט ביז צו דער טיר. און ווען איינער בעט זיך אײַן בײַם שמש ער זאָל אים אַרײַנלאָזן, שפּאַרט ער זיך אויך נאָך אים אַרײַן, כאָטש דער שמש וויל אים פֿאַרשטעלן דעם וועג.

דאָס צימער איז דאָ ליכטיק, געמרום, מען פֿילט זיך ווי פֿון אַ קעלער אַרויס. אויף די ווענט הענגען גרויסע, אַלטע וואַנט־זייגערס — משכּנות. עס שטייען טישן. הינטער די טישן זיצן שרײַבער און שרײַבן. און אַרום די טישן שטופּן זיך ייִדן און ייִדענעס פּונקט ווי אין דער פֿאָדערשטוב. בפֿרט אַרום ר' אהרנס טיש. פֿון פֿאָרנט, פֿון די זײַטן, ווײַט איבערגעבויגן איבערן טיש, קעפּ אויף קעפּ. ער איז פֿאַרפֿלייצט, ר' אהרן. און דאָס אַלץ שרײַט, ווערט אויסגעריסן שרײַענדיק. דין און גראָב, הייזעריק און קוויטשיק, יעדערער מיט זײַן קול: „ר' אהרן!... ר' אהרן!...״

ר' אהרן גלאַנצט מיט דער גרויסער, געפּיעסטעטער, שוואַרצער באָרד, סמאָטשקעט מיט די פּולע, רויטע ליפּן, און שרײַבט אויף אַ פּירקאַנטיקן שטיקל פּאַפּיר. ער שרײַבט אַ צעטל. דעמאָלט ווערט שטיל. דרײַסיק פּאָר אויגן קוקן אויף דער פּען, ווי זי שפּרײַזט אַרום, גרינג און זיכער, איבערן ווײַסן פּאַפּיר־בלעטל, און אויף דער אַנדערער האַנט, מיט די צעשפּרייטע פֿינגער, וואָס האַלטן צו דאָס פּאַפּירל. די נעגל־ראַנדן זענען שוואַרץ, טיף־שוואַרץ, מען קאָן מיינען זיי האָבן אַנטלויען זייער קאָליר בײַ דער באָרד.

אָבער ווען ער הויבט אויף די אויגן פֿון פּאַפּיר, גיבן דרײַסיק מײַלער אַ שרײַ אויס: ר' אהרן!... ר' אהרן!...״ יעדער איינער ווייס, אַז אַלץ ווענדט זיך אָן דעם וואו דער קוק פֿון ר' אהרנס אויגן וועט פֿאַלן. דער קוק פֿאַלט אויף איינעם פֿון די ליאַרמענדיקע פּנימער, ער רעדט צו אים, און נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אַלע אַנדערע שרײַען מיט, יעדערער דאָס זײַניקע, הערט ער דאָך, וואָס יענער ענטפֿערט אים. און אויב ער הערט נישט, מאַכט ער זיך, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו הערן, און רעדט צו אַן אַנדערן, ווײַטער, וועמענס קול ס'איז שטאַרקער און דאָס רעדן דײַטלעכער. ער איז אַ געלאַסענער מענטש, דער ר' אהרן.

מאיר פֿונק דערגרייכט אויך דעם טיש און בויגט זיך איבער אים, און שרײַט: „ר' אהרן!״ ר' אהרן באַמערקט אים גיכער ווי אַנדערע, ווײַל ער

איז הויך, און בלאָנד, און האָט אַ יונג און אײדל פּנים, און ווײַל זײַן אויס־געשטרעקטער קאָפּ גרייכט ווײַטער ווי די קעפּ פון די אַנדערע.

— האָט איר געבראַכט אַ משכּון? ווי? אַן ערבֿות?

ער האָט באַוויזן אַ צעטל פונעם דײַטש, דעם בעל הבית פון דער סטאָלערײַ.

ר׳ אהרן האָט אַ פיר געטאָן מיט דער האַנט — ס׳איז נישט גענוג. ר׳ חיים זלאַטעס דאַרף דאָס אונטערשרײַבן. ער איז דער ראש פון דער ועד.

מאיר איז געשטאַנען ווי געפּלעפּט. פאַרוואָס האָט ער דאָס פריִער נישט געוואוסט? איצטער, גיי זוך אים!... איבער־איבערמאָרגן איז דער לעצטער טאָג.

מאיר שטייט און שטייט — ר׳ אהרן קוקט נישט מער אויף אים. ער איז פאַרנומען מיט אַנדערע. מאיר בויגט זיך ווידער אַריבער ווײַט איבערן טיש:

— ר׳ אהרן!

ר׳ אהרן קאָן אים נישט אויסמײַדן.

— כ׳האָב דאָך אײַך געזאָגט: ר׳ חיימס חתימה.

— איבער־איבערמאָרגן...

ר׳ אהרן פירט מיט דער האַנט — ס׳איז נישט אין זײַן רשות. ר׳ חיים זלאַטעס איז דער ראש.

מאיר שטייט און שטייט. ער פאַרשטעלט אַנדערע דעם וועג. קיינער האָט צו אים קיין טענות נישט, ווײַל אַלע פאַרשטעלן איינע די אַנדערע דעם וועג.

ער גייט אַרויס אויפן גאַס, לאָזט זיך אַהיים, און קערט זיך אום פון האַלבן וועג.

יאָ, מייער.

דאָס איז געווען אַ גוטער אײַנפאַל — און דערנאָך האָט זיך אַלץ גענומען אויסגלײַכן.

אַנזעלמוס מייער האָט געאַרבעט אין באַנק. פונק האָט זיך זעלטן באַגעגנט מיט אים. אַמאָל פלעגט ער אים טרעפן בײַ גדליה באַראַנטשוק, דעם שרײַבער פון דער צײַטונג „בדרך". די חתונה האָט ער אויך געמאַכט בײַ אים אין שטוב. אָבער פון נאָך דער חתונה האָט ער אים נישט געזען.

דער עיקר, מען דאַרף קענען די מענטשן. ר׳ חיים זלאַטעס! מייער איז געוויס מיט אים באַקאַנט. מיט וועמען איז ער נישט באַקאַנט?

אים האָט אָבער נאָך מער געשפּילט דאָס גליק. ר׳ חיים זלאַטעס איז גראָד דעמאָלט געווען אין באַנק. מייער איז צו אים צוגעגאַנגען, ער האָט גענומען דאָס צעטל און געחתמעט, גאָר נישט געזוכט וואו די חתימה צו שטעלן — ער וואָלט שוין געטראָפן דעם אָרט אין דער פינצטער. די גאַנצע

מעשׂה האָט גענומען אַ האַלבע מינוט. דער זייגער האָט שוין געהאַלטן דרײַ פערטל אויף איינס. איינס האָט מען געשלאָסן דעם ועד. פונק האָט געמאַכט גרויסע שפּאַנען אויף צו קומען נאָך אין צײַט.

ער איז געקומען אַהיים האַלב צוויי און האָט אַרויסגעלייגט דאָס געלט: פיר פּאַפּירלעך, טערקישע לירעס, און צוויי זילבערנע מעדשידיס. עס האָט זיך געלוינט צו פאַרלירן אַ האַלבן טאָג אַרבעט. אָבער אייגנטלעך האָט ער דאָס נישט געדאַרפט. דער עיקר איז געווען דער גאַנג אין באַנק. נאָר גיי, זײַ קלוג, און ווייס אויף פריִער!

אסתּר האָט אַרויפגעקוקט צו אים מיט נישט טרויערנדע אויגן. עס איז געווען אַזוי שלעכט, און דאָס שלעכטע האָט זיך אַזוי געדיכט אָנגעזעצט אויף זיי, אַזוי ענג זיי אַרומגערינגלט, אַז ס׳איז שוין שווער געווען צו גלויבן אין אַ בעסערונג. און ס׳איז נישט געווען כּדאַי ווײַטער צו וואַרפן זיך און צו צאַפּלען. וואָס קאָן מען שוין דאָ פאַרריכטן? לייזערקע זיצט. ווער ווייס וואָס מען וועט מיט אים טאָן, דעם שלימזל? צי וועט ער נאָך זען אַמאָל די ווײַסע וועלט? זיי קאָנען אים הענגען אויך, נישט אין אַ בייזער שעה גערעדט... מען האָט דאָך געהאָנגען אַנטלאָפענע סאָלדאַטן! מען האָט דאָך שוין גע־האַנגען!... און עס קומט אים — דעם גנבֿ, דעם מערדער!... זי האָט דאָס אים אָפּגעראַטעוועט פאַר דרײַ יאָרן, בעת ער איז געלעגן אַ פאַרבייאַיקער. אַ חודש צײַט נישט אָפּגעטרעטן פון זײַן בעט. אַ טובֿה האָט זי געטאָן דעם הויז. וואָלט ער דעמאָלט געשטאָרבן וואָלט דער טאַטע געלעבט, וואָלט דער זיידע נישט געווען פאַריאָגט פון דער היים, וואָלט נישט אויס־געגאַנגען פאַר הונגער, אין דער פרעמד, עלנט, פון אַלעמען פאַרלאָזן... ער האָט דעם זייגערל נישט געגנבֿעט, זאָגט ער, ס׳איז נישט געווען מיט אַ כּיוון, זאָגט ער, וואָס ער האָט ראָזקעס זייגערל אַרײַנגעלייגט צו זיך אין קעשענע און געגאַנגען צו דער אַנדערער... טפו אויף זײַן קאָפּ! ליגנער! פאַלשער הונט!... מען זאָל אים ראַטעווען, שרײַט ער, דאָס לעבן זאָל מען אים ראַטעווען — אַ־נישט וועט ער פאַרמסרן די גאַנצע שטאָט, אַלע אַנט־לאָפענע: זאָל מען אַלעמען הענגען, זאָגט ער. און חיהקען וועט ער פאַרמסרן, און דעם גרעק — הלוואי וואָלט ער אַ כּפּרה אַרײַנגענומען, דער גרעק, נאָך איידער חיהקע האָט זיך באַקענט מיט אים. ער איז איר אומגליק — אירער און זייער אַלעמענס... ערבֿ פּסח — מען האָט נאָך נישט געכּשרט, נישט געוואַשן, נישט געקאַלכט, נאָך קיין מצה נישט געקויפט — מען האָט נאָך נישט מיט וואָס צו מאַכן פּסח. און ווער זאָל זיך מיט דעם אָפּגעבן? די מאַמע איז אויס מענטש: פאַר מיטאָג לויפט זי צו לייזערקען און פון אים צו די וועדים, צו די גבאים, צו די כּוללים, מען זאָל אים ראַטעווען דאָס לעבן, נאָר דאָס לעבן! אָבער טאָמער נישט — זי וועט אָנטאָן אַ חורבן אין שטאָט... איר איינציקער זון, איר בן יחיד!... און חיהקע איז אויך דאָ. זי שיקט דאָס אַרום די מאַמע. זי האָט באַקומען אַ פּנים — שוואַרץ, ווי אַן אוממענטש...

ברענגט געלט פֿאַר אים און זאָגט אָן מיט דער מאַמען ער זאָל האַלטן דאָס מויל, נאָר האַלטן דאָס מויל, אויב ער וויל אַרויס מיטן לעבן. וואָס האָט זי אַזוי מורא? וואָס? כאַ־כאַ, די גאַנצע שטאָט וויס זייערע עסקים!...

דער זיידע האָט געסטראַשעט מיטן טויטן קולאַק. וויפֿל זי האָט געוויינט פֿאַר זײַן מיטה! וויפֿיל זי איז אים געפֿאַלן צו די פֿיס און געבעטן ער זאָל זיי מוחל זײַן! ער האָט מיטגענומען די שׂנאה אין קבֿר. זײַן האַרץ איז געוואָרן ווי אַ שטיין. קאָן מען ווייך מאַכן אַ טויט האַרץ, אַ פֿאַרגליווערט האַרץ מיט אַ פֿאַרגליווערטער שׂנאה אין דעם?

עס איז נישטאָ קיין רעטונג. זי קאָן שוין מער נישט צאַפּלען און וואַרפֿן זיך — זי האָט קיין כּוח נישט. זאָל שוין קומען דאָס לעצטע — זאָל מען שוין בײַ איר מאַירן אויך צונעמען. דעמאָלט וועט זי אויך שטאַרבן — זי וויס, אַז זי וועט דאָס נישט איבערלעבן — און דעמאָלט וועט זײַן אַן עק... דעמאָלט וועט אַלץ זײַן גוט...

אסתּרקעס באַקן זענען געווען טונקל־בלאַס, געלײַטערט דורכן לײַדן. פֿונק האָט געקוקט אויף איר מיט גוטמוטיק־שמייכלענדיקע, גלאַנציק־גע־וואָרענע אויגן: זי איז געווען מער ווי אַלעמאָל שיין און געגלוסטן, אָט איצטער, אין איר שטילער הכנעה.

איר קוק איז נאָך אַלץ געווען נישט פֿריילעך. פֿריילעכקייט איז אויך אַ געוויינהייט. די פֿאַרגאַנגענע צוויי וואָכן האָבן זי פֿון דער געוויינהייט אָפּ־געוויינט. נאָר צום סוף פֿונעם וואָרעמעס האָט איר קול באַקומען אַ מונטערן קלונג, גאָר ווי אַמאָל:

— דו מוזט קריגן נאָך צען נאַפּאָלעאָן... און צען וועל איך קריגן!

— וואו זאָל איך קריגן?

— וואו?... בעט בײַם דײַטש — בײַם בעל הבית, ער'ט דיר נישט אָפּזאָגן, דו אַרבעטסט שוין בײַ אים גענוג לאַנג. און בכלל, וואָס שטעלט ער דאָ אײַן? — ער קאָן דיר אָפּרעכענען יעדעס מאָל פֿון דײַן שׂכירות.

— ער האָט דאָך שוין ערבֿ געווען...

נאָר דאָס איז פֿאַר איר געווען אַ ראיה אויף פֿאַרקערט: אויב ער האָט ערבֿ געווען וועט ער געוויס אויך אַנטלײַען.

— און פֿרײַלין כאַדאַראָווסקי, די לערערין פֿון גענייִ?...

פֿונק האָט געזאָגט פֿאַרדראָסיק:

— אַלץ איך? דו זעסט דאָך זי יעדן טאָג אין בית מלאָכה.

נאָר אסתּר האָט דערקלערט, אַז זי קאָן בײַ איר נישט בעטן — זי איז איר אַזוי אויך גענוג שולדיק.

— אָבער דיר וועט זי געוויס געבן, — האָט זי געמאַכט, קוקנדיק אין אַ זײַט.

זי האָט געוואוסט פֿאַרוואָס די לערעריין פֿון געניי וועט אים געוויס געבן. ער, אָבער, האָט פֿון קיין זאַך נישט געוואוסט. ער האָט מסכים געווען, אַז ער זאָל מיט איר רעדן: זי איז אַלע מאָל געווען זייער גוט צו אים.

— און דו — וואו וועסטו קריגן? — האָט ער געפֿרעגט.

— כ'וועל שוין קריגן, וועסט זען.

זי האָט נאָך אַליין נישט געוואוסט. בעת זי האָט געזאָגט, אַז זי וועט קריגן האָט זי דאָס געזאָגט פּלוצלונג. אַצינד האָט זי געגלויבט אין דעם. די הונדערט פֿראַנק פֿון „ועד העזרה", וואָס פֿאַר די גאַנצע צוויי חדשים האָט מען זיי נישט געקאָנט אַרויסקריגן, און צום סוף האָט מען זיי געקראָגן אין צוויי מינוט — האָבן זי נישט אָנגעדייט, אַז ס'הויבט זיך אָן אַן ענדערונג צום גוטן? אַזוי איז שוין אַלע מאָל: אַז ס'איז שלעכט איז אַלץ שלעכט, פֿון אַלע זייטן נאָר אומגליקן, ביז עס ברעכט זיך — און דעמאָלט לייגט זיך אַלץ אויס צום גוטן. מען דאַרף נאָר נישט אַראָפּפֿאַלן ביי זיך.

זיי זענען אויפֿגעשטאַנען פֿון טיש. זי האָט אים אַרומגענומען פֿאַרן האַלז און געצויגן זיך צו אים מיט די ליפּן:

— וועסט דאָס טאָן? היינט?

— און איך וועל שוין קריגן! וועסט זען! — האָט זי געזאָגט ביים אַוועקגיין.

20

ווען עס הויבט אָן גיין גוט —

געוויינלעך, נישט אַזוי גיך דרייט זיך דאָס איבער. נאָכן טאָג אַרומלויפֿן, קלאָגן און וויינען, האָט אסתּרקע געבראַכט אַהיים ניינציק פֿראַנק און אַ צעטל אין „קופּת מלווה" אויף דרייסיק. די דרייסיק וועט זי מאָרגן קריגן — הײַנט איז זי געקומען צו שפּעט. צוערשט האָט זי זיך אָנגעשטויסן אָן אַ וואַנט: דער גבאי פֿון דער ישיבֿה „עץ הדעת", וואו איר טאַטע און זיידע זענען געווען שמשים, האָט איר קורץ אָפּגעזאָגט: ס'איז גאָר נישטאָ פֿון וואָס צו רעדן; די קאַסע פֿון דער ישיבֿה איז ליידיק, די ישיבֿה־לײַט ריכטן אָפּ תּענית, קומען אָפּ — זיי מיט די ווײַבער און קינדער — מיט דורא־ברויט און וואַסער; ווען ער זאָל נישט דערלייגן פֿון זײַן אייגענער קעשענע וואָלטן זיי דאָס אויך נישט געהאַט. און שולדיק איז מען זיי, די וועטשטיינס, געוויס גאָרנישט. פֿאַרקערט, ר' אַלטער, עליו השלום, איז געבליבן שולדיק דער ישיבֿה. פֿון די צען נאַפּאָלעאָן, וואָס ער האָט גענומען אויף לייזן לייזערקען, האָבן זיי קיין פֿאַרע צוריק נישט געזען.

אפֿשר איז ער געווען גערעכט? אסתּרקעס מוח איז געוואָרן אַרומ־געוואַקסן מיט גענזנהויט: אַלץ וואָס איז געגאַנגען קעגן איר ציל האָט זיך פֿון איר אַראָפּגעגליטשט ווי וואַסער פֿון אַ שטיק פֿעטס. זי איז געווען ווי אַ מוראַשקע, וואָס קינדער צאַמען איר אָפּ דעם וועג מיט אַ שפּענדל אָדער מיט אַ שטיינדל. זי האָט געוואוסט נאָר איר זאַך און נישט געקאָנט רוען. פֿון גבאי איז זי אַוועק צום ראש ישיבֿה אַהיים, צום זאַמישקער מגיד, דעם איידעם פֿון ר' יצחק לייב, ז"ל, וואָס האָט נאָך אים איבערגענומען די פֿירונג פֿון דער ישיבֿה. זי האָט אים געטראָפֿן אויפֿן שוועל — ער איז געגאַנגען אין דער ישיבֿה אַרײַן, פֿאַר מנחה איז דאָס געווען. מיט אים זענען געווען נאָך צוויי ייִדן. ער האָט גערעדט, ווי געוויינלעך, מיט זײַן שטילן קול, זײַן יעדעס וואָרט איז געווען אַזוי ווי ער וואָלט אַ סוד איבערגעגעבן די צוויי מענטשן — אַ באַהאַלטענעם וויכטיקן סוד, וואָס נאָר זיי צווייען קאָן ער דאָס אָנטרויען — און זיי האָבן געהערט, מיט צוגעבויגטע קעפּ — מיט אָנגעשטעלטע אויגן און אויערן, און זיך געהיט פֿון מפֿסיק צו זײַן אים אַפֿילו מיט אַ וואָרט פֿון

הסכמה, נאָר מיט די בערד צוגעשאָקלט — ער האָט נישט ליב געהאַט מען זאָל אים מפסיק זײַן.

אַן אַנדערש מאָל וואָלט אסתר נישט געהאַט קיין העזה צוגיין צו אים בעת ער שטייט אַט אַזוי־אָ אויף דער שוועל, אַ הויכער ייִד פֿון אַ יאָר עטלעכע און פֿערציק אין אַ לאַנגער, שוואַרץ־סאַמעטענער קאַפּאָטע, מיט אַ לאַנגן, טונקעלן, אומפֿרישן פּנים פֿון אַן אינטעלעקטועלן אַסקעט, פֿון אַ מענטשן, וועלכער איז טאָג און נאַכט פֿאַרשטעלט פֿונעם ווייען פֿון דער פֿרישער לופֿט, פֿונעם הימל־בלוי, פֿון דער גלעטנדיקער וואַרעמקייט פֿון די זונענשטראַלן, פֿאַרשטעלט דורך די דיקע ווענט און טונקעלע שויבן פֿון זײַן קלויז; זי וואָלט אים נישט געשטערט בעת ער שטייט אַזוי מיט די צוויי ייִדן און זאָגט פּאַר זיי תּורה, און זיי הערכן. אַצינד אָבער האָט זיך אסתרקע נישט אָפּגעשטעלט אַפֿילו אויף דעם אָטעם איבערצוכאַפּן.

— רבי! — האָט זי אַ געשריי געטאָן.

די צוויי ייִדן האָבן צו איר געמאַכט מיט די הענט, מיט שרעק, מיט כּעס — זי זאָל אַוועקגיין! זי האָט געזען ווי זיי מאַכן מיט די הענט און קאַכן זיך — עס איז איר אָבער געווען גלײַך ווי נישט צו איר וואָלטן זיי געמאַכט.

דער רבֿ האָט אַ קוק געטאָן אויף איר מיט אויגן, וואָס זעען נישט, ער האָט זיך געגעבן אַ קנייטש, און באַרויִקט דורך די תּנועות פֿון די צוויי ייִדן — עס איז געווען זייער זאַך צו זען מען זאָל אים נישט שטערן בעת ער רעדט — האָט ער געוואָלט ווײַטער זאָגן, נאָר אסתרקע האָט אַ געשריי געטאָן נאָך העכער, מיט אַ ריס אין קול:

— רבי, איר מוזט מיר העלפֿן!

די ייִדן האָבן אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט: דאָס איז שוין אַ חוצפּה! נאָר דער רבֿ האָט זי געפֿרעגט:

— וואָס... ווילסטו, מײַן קינד?

אָט אַזוי ווי ער האָט גערעדט פּליסיק, ווי אַ שטראָם קלאָרע וואַסער אין אַ ריינעם, גלאַט־זאַמדיקן טײַך־בעט, אַזוי איז אים איצטער אָנגעקומען מיט מי יעדעס וואָרט: מיט זײַן גאַנצן וועזן איז ער נאָך געווען אין דער וועלט, פֿון וועלכער זי האָט אים אַזוי גראָב אַרויסגעריסן. ער האָט נישט געוואוסט און נישט געוואָלט וויסן וואָס זי וויל פֿון אים. ער האָט נאָר געוואוסט, אַז דאָס איז אַ שטערונג, אַ פֿאַרדראָסיקע זאַך, אַ צוטשעפּעניש, וואָס מען דאַרף פֿון דעם וואָס גיכער פּטור ווערן.

צווישן די געדאַנקען מכּוח דעם, וואָס ער האָט פֿריִער געזאָגט, און דעם, וואָס ער האָט נאָך צו זאָגן, האָט ער דאָך אײַנגעהערט עפּעס פֿון אירע רייד, און האָט זיך ווידער אַ קנייטש געטאָן: אַוודאי, ער האָט געוואוסט, אַז דאָס זענען נאַרישקייטן און אַן אומזיסטיקע קאָפּדרייעניש! אַרײַנלאָזן זיך מיט אַ

יידענע!... איר מאַן וויל זיך לייזן און האָט קיין געלט נישט. אוודאי, אַ מצוה אויסלייזן אַ יידן פון גויאישע הענט. אָבער, וואָס קאָן ער דאָ העלפן? מיט דעם שׂכל קאָנען אַלע וויבער פון שטאָט קומען צו אים... אַלטערס טאָכטער? יאָ, נו — זאָל זי גיין צום גבאי.

דאָס איז אים אַרומגעגאַנגען אין קאָפּ. געזאָגט האָט ער נאָר איינצלנע ווערטער, שטיל, מיט מי, ווײַל דאָס וואָס ער האָט געזאָגט איז אויך געווען אַן איבעריקע זאַך. ער האָט נאָר נאָכגעגעבן איר ווײַבערשער נאַרישקייט. און ער האָט געוואָלט זי זאָל וואָס גיכער אים לאָזן צורו:

— דאָס איז... נישט צו מיר. גיי צום גבאי, גיי.

זי האָט ווײַטער עפּעס געטענהט, געררעדט מיט אַ וויינענדיקן קול, פאַר־האַקט זיך און אַנטשוויגן געוואָרן. ער איז געשטאַנען שטיל, נישט געהערט וואָס זי זאָגט, און געמאַכט איבעראַנײַס, מיט זײַן געוויינטער, געמאָסטענער געלאַסנקייט:

— געלט־זאַכן — דאָס געהערט צום גבאי. גיי צו אים, גיי.

זיי זענען אַוועקגעגאַנגען, דער רבֿ און די צוויי יידן, און זי איז געבליבן שטיין לעבן שוועל — זי איז נישט נאָכגעלאָפן, זי וואָלט מער נישט געקאָנט זאָגן צו זיי אַפילו איין וואָרט.

נאָר סאָסל, דעם רבֿס טאָכטער, איז געווען לעבן איר ווי נאָר דער רבֿ איז אַוועקגעגאַנגען. זי האָט זי גענומען פאַר אַ האַנט און אַרײַנגעפירט אין שטוב:

— קום אַהער, אסתרקע! קום צו דער באָבען!

די באָבע, די אַלטע רביצין, האָט זיך געלאָזט דערציילן די גאַנצע זאַך. זי האָט געזיפצט און געטרייסלט מיטן קאָפּ. זי האָט אויך נישט שטאַרק אײַנגעהערט זיך אין די אַלע פּרטים. און ס'איז געווען נישט וויכטיק. זי האָט געדענקט אַלטערן בשעת ער איז נאָך געווען אַ יינגל, און זלמן איז געווען אַ יונגערמאַן — אַ גבֿר, גויים האָבן פאַר אים מורא געהאַט. און יצחק לייב האָט אים האָלד געהאַט.

— יאָ, יאָ, — האָט זי געזאָגט, — זלמנס אייניקל.

זי האָט געשיקט רופן דעם גבאי און געהייסן אים געבן פינף נאַפּאָלעאָן. ער האָט געשוואָרן, אַז ס'איז נישטאָ קיין געלט, אויסער חובֿות איז גאָרנישט נישטאָ, אָט נאָר די צוויי נאַפּאָלעאָן סײַדן, מער האָט ער נישט בײַ זיך, אַפילו ווען ער זאָל דאָס דאַרפן פאַר זײַן אייגענעם טאַטן.

— זלמנס אייניקל! — האָט געטענהט די אַלטע רביצין.

און ער האָט געמוזט געבן אסתרקען די צוויי נאַפּאָלעאָן. און ווען ער איז אַוועקגעגאַנגען האָט די רביצין גענומען פאָרען זיך אין איר קעסטל, האָט פון

דאָרטן אַרויסגענומען אַ האַלבן נאַפּאָלעאָן, און נאָך צוויי מעדשידיס, און קליינגעלט.

מיט זעכציק פֿראַנק איז אסתּר פֿון איר אַוועקגעגאַנגען און — ווען עס גייט גייט דאָס: זי האָט באַגעגנט פּנחס קלאַפּער, דעם שרײַבער פֿון מושבֿ זקנים, און ער האָט איר געטאָן אַ טובֿה: ער איז געגאַנגען מיט איר צו די גבאים, אײַנגעלייגט אַ וואָרט. די גבאים האָבן קיין סך נישט איבערגערעדט. זיי האָבן זיך געפּילט אַ ביסל שולדיק אַנטקעגן ר׳ זלמנען, וואָס זיי האָבן אים נישט געוואָלט אַרײַננעמען אין מושבֿ זקנים. אָבער קיין סך האָבן זיי נישט געגעבן: אַ נאַפּאָלעאָן! אָבער פּנחס קלאַפּער האָט נאָך מער געטאָן פֿאַר איר: ער האָט איר געגעבן אַ צעטל צו אַ „קופּת מלוה" וועגן אַ גמילת חסד פֿון דרײַסיק פֿראַנק, און געעצהט זי זאָל אויך גיין מאָנען בײַם כּולל, כאָטש פֿון כּולל אויב זי וועט עפּעס אַרויסקריגן, האָט ער געזאָגט, איז אַ גרויסער ספֿק: ראשית האָט דער כּולל טאַקע קיין גראָשן נישט, והשנית, מען ווייס גאַנץ גוט ווער איר מאַן איז — בעסער וועט מען געבן פֿאַר אַן אָרנטלעכן יונגנמאַן. פֿונדעסטוועגן איז זי געגאַנגען אין כּולל און האָט אַרויסגעריסן בײַ זיי אויך צען פֿראַנק. נאָר צו דער קופּת מלוה האָט זי פֿאַרשפּעטיקט, געמוזט דאָס אָפּלייגן אויף מאָרגן. נאָר זי האָט קיין ספֿק נישט געהאַט, אַז זי וועט די דרײַסיק פֿראַנק אויך האָבן, ווען פּנחס האָט איר געגעבן אַ צעטל.

הונדערט צוואַנציק פֿראַנק און הונדערט — כּמעט העלפֿט געלט. וועלן זיי דען נישט קריגן די אַנדערע העלפֿט? אסתּר האָט געגלויבט, אַז זיי וועלן קריגן. און דאָס וואָס מאיר איז געקומען אין אָוונט מיט גאָרנישט האָט בײַ איר נישט אָפּגענומען דעם בטחון. ס׳איז נישט וואָס מען האָט אים אָפּגעזאָגט, חלילה — ס׳איז פּשוט, ווײַל ער איז נישט געווען אין דער ווערקשטעל נאָך מיטאָג, דער דײַטש. מאָרגן וועט זיך מאיר מיט אים זען און ס׳וועט אם ירצה השם זײַן רעכט.

און אַז ס׳הויבט אָן בעסערן זיך בעסערט זיך שוין פֿון אַלע זײַטן. די מאַמע האָט אויך געבראַכט אַ פֿריילעכע בשׂורה. זי איז אַליין געגאַנגען צו ראָזקע שעפּסלס, צו דער מויד, — וואָס וועט זי שוין דאָ קוקן אויף כּבֿוד, צי אויף לײַט — זי האָט זיי אין דר׳ערד, די לײַט — דער זון איז איר טײַערער — און האָט זי אײַנגעבראָכן... און יענע איז גאָרנישט אַזאַ שלעכטע, זאָגט זי, די מאַמע... און פֿאַרוואָס זאָל זי זײַן אַ שלעכטע? אַ ייִדישע טאָכטער! און וואָס איז חיהקע? חיהקע איז טויזנט מאָל ערגער פֿאַר איר... יענע האָט זיך אַליין שלעכטס געטאָן: איין מענטש, פֿאַר זיך אַ בעל הבית. און די האָט זיי אַלעמען געמאַכט אומגליקלעך... האָט זי גאָר קיין צוויי ווערטער נישט איבערגערעדט, ראָזקע: געגאַנגען מיט דער מאַמען אין פּאָליציי אַרײַן און אָנגעגעבן, אַז זי נעמט פֿון אים אַראָפּ, פֿון לייזערקען, דעם חשד פֿון גנבֿה. דאָס זייגערל איז טאַקע אירס, אָבער ער פֿלעגט דאָס

אָפּט געמען צום טראָגן, מיט איר וויסן, און זי גלויבט גאַנץ גוט, אַז דאָס מאָל איז עס בײַ אים אויך געבליבן צופעליק. מסתמא וואָלט ער דאָס איר אומ־געקערט אויף מאָרגן. זי האָט גאָר קיין גרונט נישט אים חושד צו זײַן.

דעפּאָרטאַ, דער אַדוואָקאַט, האָט דאָס אַלץ אײַנגעריכט. די מאַמע האָט אים גענומען לויט חיהקעס עצה און וועמען זי האָט געצאָלט מיט חיהקעס געלט. ער האָט געזאָגט, אַז ווען די באַשולדיקונג אין גנבֿה וועט אָפּפאַלן, איז לייזערס לעבן נישט מער אין סכּנה. מער נישט אַ פּאַראַר (דעזערטיר) — אַזעלכע זענען דאָ אין די טויזנטער!

און אויף מאָרגן האָט מאיר באַקומען פונעם דײַטש אַ קורצן און קאַלטן: „ניין". הונדערט פראַנק האָט ער אים געגעבן — דאָס וואָס ער האָט ערבֿ געווען איז אין זײַנע אויגן גלײַך ווי מזומנים — מער ווי דאָס קאָן ער נישט.

פאַרנאַכט איז מאיר געגאַנגען צום לעצטן מענטשן, בײַ וועמען ער האָט נאָך געקאָנט האָפן צו קריגן אַ הלוואה — צו בלומע כאַדראַוואָסקי. אָבער ער איז געגאַנגען אָן אַ חשק און אָן גלויבן: קיין צוויי הונדערט און זעכציק איז זי אים נישט בכּוח צו געבן, און דאָס איז די סומע, וואָס אים פעלט.

אין גאַס האָט ער באַגעגנט די קראַנקנשוועסטער צפורה.

זי האָט אים אָפּגעשטעלט: וואו איז ער געווען די גאַנצע צײַט? אין ירושלים? זי האָט געמיינט, אַז ער איז אויך אַוועקגעפאָרן ערגעץ אין די קאָלאָניעס. אַזוי פיל פון אירע באַקאַנטע זענען איצטער געוואָרן דעזערטירן און צעלאָפן זיך איבערן גאַנצן לאַנד. ווען זי גיט אַ טראַכט וועגן דער סכּנה, וואָס מ׳קאָן אַרײַנפאַלן — בררר, אַ שוידער נעמט זי אָן... אַמאָל, קליינער־הייט, האָט זי שטאַרק מקנא געווען די יינגלעך... אָבער איצטער וואָלט זי זיך נישט געביטן, כאַ־כאַ־כאַ, אָט איז געווען אַ געשיכטע —

און זי האָט אים דערציילט פון אַ מיידל מיטן נאָמען מאַטל, וואָס מען האָט זי פאַרשריבן, בשעת דער אָטאָמאָביליזאַציע, מאַטל, און דאַן גערופן צום דינסט. זי איז נישט געגאַנגען, געוויינלעך. איז דער מוכטאַר געקומען צו איר אַהיים מיט פּאָליציי. זי איז געווען אַן איבערגעטאָגענער יינגל, האָבן זיי געזאָגט. זיי מוזן האָבן באַוויזן, אַז זי איז נישט קיין איבערגעטאָגענער יינגל.

— נו, — האָט פונק געשמייכלט אַ גערייצטער.

מיט אַ מאָל איז אין איר פאַרגעקומען אַ שאַרפע ענדערונג. זי האָט געזאָגט אויפגעבראַכט, גלײַך ווי ער וואָלט זי מיט עפּעס באַליידיקט:

— נו, וואָס ווילט איר איך זאָל אײַך נאָך באַשרײַבן? איך ווייס אײַערע געדאַנקען... אַלע מאַנסבילן גייען מיט אַזעלכע געדאַנקען...

פונק איז רויט געוואָרן. עס איז געווען ריכטיק וואָס זי האָט דאָ געזאָגט. ער האָט נישט געפונען וואָס צו ענטפערן.

זי האָט העכער אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ, געגאַנגען פֿאָרויס, אַ שטאָלצע, און נישט געקוקט אויף אים.

ער האָט געזען איר שניי־ווײַסן האַלז, איר גאווהדיקן טראָט... צום טײַוול, ווי זי האָט אים אויפֿגערעגט!

ער האָט געוואוסט, אַז זי וואוינט שוין נישט לאַנג מיט דער לערערין פֿון געניי. זי האָט ווידער אַ שטעלע אין אַ שפּיטאָל. און צו דעם, זאָגט מען, פֿירט זי אַ נאָענטע באַקאַנטשאַפֿט מיט רעשיד עפֿענדי, אַ רײַכער אַראַבער. ער קומט צו איר אָפֿט... ער קומט שפּעט, זאָגט מען, און גייט אַוועק פֿרי, פֿאַר באַגינען... אַזוי רעדט מען. פּונק איז איר נאָכגעגאַנגען, אַ געררייצטער און נישט קיין וואַגנדיקער.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויף אים פֿון דער קרום, פֿון אונטער די אַראָפּ־געלאָזטע דינע וויעס: אַזאַ לאַנגער פּעטאַך! שווײַגט טאַקע אויף אַן אמתן... גייט און שווײַגט!

און דאָס וואָס ער איז אַזאַ הויכער און געזונטער יונג, און שוין נאָך דער חתונה, און פֿאַרלירט זיך אַזוי פֿון אַ וואָרט, און ווייס נישט וואָס צו טאָן מיט זיך, האָט זי גערייצט מער ווי די געוואַגטסטע שטיק פֿון די צעלאָזענע, מיט וועלכע זי האָט זיך געטראָפֿן. זי האָט אים געוואָלט האָבן בײַ זיך. וואָס וועט זי טאָן הײַנטיקן אָוונט? רעשידקע איז נישטאָ, אַוועקגעפֿאָרן קיין באר שבֿע, פֿריִער ווי מאָרגן נאָכמיטאָג וועט ער נישט קומען. און בכלל איז ער איר שוין געוואָרן מיאוס געוואָרן. כאָטש אויף אַ ווײַלע פֿאַרגעסן אָן אים!

זי איז ווידער געוואָרן פֿרײַנטלעך. זי האָט זיך אינטערעסירט מיט אים, מיט זײַן לאַגע, און האָט בײַ אים אַרויסגעצויגן די גאַנצע זאַך. עס האָט זי אַ שטאָך געטאָן, וואָס ער האָט געטראַכט דווקא וועגן בלומען. און זי האָט מיט אַ מאָל באַשלאָסן:

— צוויי הונדערט און זעכציק דאַרפֿט איר — העלפֿט פֿון דעם וועל איך אײַך געבן. קומט מיט מיר!

ער איז געגאַנגען מיט איר, אַרײַן צו איר אין צימער, געזעצט זיך אויף דער ווייכער קושעטקע, אָבער דאָס געלט האָט ער נישט געוואָלט נעמען.

— ווי וועל איך אײַך אָפּגעבן? — האָט ער געזאָגט.

— און ווי וואָלט איר בלומען אָפּגעגעבן?

— איך וואָלט זי געבעטן וואַרטן.

— וועט איר מיך אויך בעטן וואַרטן... כאַ־כאַ־כאַ!... הערט, זײַט נישט קיין נאַר, הונדערט און דרײַסיק איז גרינגער צו קריגן ווי צוויי הונדערט און זעכציק... ניין, אָט האָב איך נאָך צוואַנציק... הונדערט וועט איר שוין געפֿינען, ס'איז אַ קלייניקייט!

און אַזוי ווי ער האָט אַלץ נישט געקומען, האָט זי גענומען זוכן דעם בײַטל בײַ אים אין די קעשענעס. דער בײַטל איז געלעגן טיף אין אַ קעשענע אין די הויזן. דאָרט האָט זי אים געפונען און אַרײַנגעלייגט דאָס געלט. ער איז געווען רויט און האָט געלאַכט מיט אַ הייזעריקייט אין קול.

— איין מינוט, איך וועל זיך נאָר איבערטאָן, — האָט זי געזאָגט, און איז אַרויס אין צווייטן צימער.

ער איז געזעסן אויף דער קושעטקע, אינעם נישט־באַלויכטענעם צימער, וואָס איז געווען אָנגעפּולט מיטן שטילן שײַן פון דער באַלד פולער לבנה, און האָט זיך געפילט צעטומלט פון די אַלע זאַכן. „פינף נאַפּאַלעאָן וועל איך געוויס קריגן בײַ בלומען", — האָט ער זיך געזאָגט, זוכנדיק אַן אָנהאַלט אינעם ענין פון לייזן זיך.

ווען זי איז אַרײַן האָט ער זיך נישט אומגעקוקט, געקוקט גלײַך צו דער אַנטקעגנדיקער וואַנט. ער האָט געפילט, אַז זי קריכט אויף דער קושעטקע, הינטער זײַן רוקן, און לייגט זיך אַנידער. אַ פיבערדיקער אומרו איז אים אַריבער איבערן לײַב און אָנגעפּולט מיט אַ ציטער די בויגונגען פון זײַנע קני. און ער איז אַלץ געזעסן אַן אַ ריר ביז — ביז זי האָט אים אַ שטויס געטאָן מיט איר קני אין רוקן:

— אַזוי פאַרברענגט מען דאָס מיט אַ דאַמע... כאַ־כאַ־כאַ!...

ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט, נישט קוקנדיק.

— כאַ־כאַ־כאַ־!... וואָס טוט איר?... ניין, ניין!

ער האָט אַ קוק געטאָן וואָס ער טוט, אָבער די האַנט האָט ער נישט אַוועקגענומען. זי איז געווען אין אַ טוניקע פון גאַז, פון דינעם און דורכ־זעעוודיקן גאַז. עס האָט אויסגעזען מאַטוויס־געלבלעך, אַזוי ווי זי וואָלט קיין זאַך אויף זיך נישט געהאַט, און ערטערווײַז טונקעלער.

וואָס קאָן אים אָפּהאַלטן? קיינער און גאָרנישט איז נישט ווערט מער ווי דער איצטער. ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו איר מיט אַ פלוצלינגן אימפעט. זי האָט זיך געראַנגלט, זי האָט אים אָפּגעשטויסן, זי האָט געלאַכט און געצאַפּלט — און דאָס האָט גרעסער געמאַכט דעם כּוח פון דעם רייץ און די פולקייט פון דער באַפרידיקונג.

די גאַס איז געווען ליידיק און די הײַזער פינצטער בשעת ער איז גע־גאַנגען אַהיים. די שעה איז נאָך נישט געווען קיין שפּעטע — פאַר האַלבער נאַכט. און דעמאָלט, לעבן דער היים, האָט ער באַגעגנט חיהקען. מסתּמא איז זי געגאַנגען פון זיי.

דאָס האָט ער זי געפרעגט. ניין, זי איז נאָר צוגעגאַנגען און האָט איבער־געטראַכט. זי איז נישט געווען בײַ זיי.

זיי האָבן ביידע געשוויגן. פֿונק האָט געוואָרט זי זאָל אָוועקגיין. ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען נאָך וואָס זי גייט דאָ אַרום איינע אַליין, בײַ נאַכט, און נאָך וואָס האָט זי אים אָפּגעשטעלט. און זי, אַזוי ווי ענטפֿערנדיק אויף זײַן נישט אַרויסגערעדטן געדאַנק, האָט געזאָגט פּראָסט און קורץ:

— מאיר, איך האָב נישט וואוהין צו גיין.

— האָסט נישט? — האָט פֿונק איבערגעפֿרעגט מעכאַניש.

— איך האָב נישט.

געוויס איז אין אירע ווערטער געווען אַ באַזונדערער מיין. נאָך פֿונעם ערשטן מאָל האָט ער געהאַט דעם אײַנדרוק. אַ שטיקל מחשבֿה וועגן דעם האָט זיך גערירט אין ווינקל פֿון מוח, אַ שׂכלדיק פֿאַרשטיין, וואָס האָט אין אים נישט געוועקט קיין געפֿיל פֿון באַטייליקונג. ער איז געווען מיד. איבער זײַנע זינען זענען געלעגן גרויסע לאַסטן, שווערוועגנדיקע אַזוי ווי מיל־שטיינער. זיי זענען געווען ווי מוראדיקע אײַז־בערג, אָנגעהאָנגען איבער אַ טיפֿער, אומבאַלעבטער, מיט ווײַסן שניי באַדעקטער לאָנקע. זײַן פֿאַרשטאַנד, פֿאַרפֿרוירן אין זײַן מידקייט, דאָס איז די קליינע לאָנקע, און דאָס וואָס איז אַריבער איבער אים הײַנט, און איז נישט אַריבער — ווײַל ס'איז געבליבן אין אים, אין אים זיצט דאָס און זויגט אַרויס דעם מאַרך פֿון זײַנע ביינער — זײַן שוואַכקייט, זײַן נידעריקייט; און דאָס לײַדן, וואָס דאַרף ערשט קומען, און וואָס וועט מיט זײַן גאַנצער וואָג פֿאַלן אויף איר, אויף אסתּרקען — דאָס זענען די מוראדיקע קריזעס. זיי הענגען איבער דער לאָנקע. אַלע ווײַלע קאָנען זיי זיך אַראָפּרײַסן און פֿאַרשיטן זי. חורבן...

ער איז געווען צופֿיל מיד. ער האָט נישט געוואָלט פֿרעגן קיין קשיות.

— נעכטיק בײַ אונז, — האָט ער געמאַכט צו איר מיט אַ מאָדנער רויִקייט.

איר איז פֿאַרגעקומען, אַז ער ווייס נישט וואָס ער רעדט.

— איך מוז די נאַכט אָוועקפֿאָרן, — האָט זי געזאָגט שטיל.

— נו...

— כאַ־כאַ־כאַ... אין דעם קאָנסטו מיר נישט העלפֿן.

— אין וואָס?

— געלט... כ'האָב קיין געלט נישט.

זי האָט געקוקט וואָס ער טוט. ער האָט עפּעס געזוכט אין די קעשענעס פֿון די הויזן. דאָס וואָס ער האָט אַרויסגענומען איז געווען אַ בײַטל. די פֿריִער־דיקע פֿאַרשטיינערטע רויִקייט האָט זיך מיט אַ מאָל אָפּגעטאָן פֿון אים. מיט אײַלנדיקע פֿינגער האָט ער זיך געפּאָרעט אין זײַן בײַטל.

— כאַ־כאַ... — האָט זי אַ לאַך געטאָן, און נישט געענדיקט.

מיט אַ ציטער פון פרייד און ספק, ניגעריק צייליגדיק, האָט זי איבער־געלייגט די גאָלדענע מטבעות פון דער רעכטער האַנט אויף דער דלאָניע פון דער לינקער האַנט:

— אַכט נאַפּאָלעאָן! — האָט זי אַ געשריי געטאָן. — אמתע?

— ווי? — האָט ער נישט פאַרשטאַנען.

— דו גיסט דאָס מיר?

— יאָ.

— פון וואַנען האָסטו זיי?

— איך דאַרף דאָס נישט.

— מאיר, דו האָסט מיך געראַטעוועט! — האָט זי אַ געשריי געטאָן אין דער גרעסטער אויפרעגונג. — מאיר, איך וועל דיר דאָס געלט אומקערן, זאָל איך אַזוי לעבן!... מאיר!...

זי האָט אַ כליפּע געטאָן. זי האָט געכאַפּט קושן זיין האַנט. ער האָט די האַנט אַרויסגעריסן און באַהאַלטן ביי זיך הינטערן רוקן.

— איך דאַרף דאָס נישט, — האָט ער געזאָגט שטיל, און ס׳איז געווען נישט קלאָר וואָס דאַרף ער נישט — אירע דאַנק־קושן אָדער דאָס געלט.

— איך גיי... איך מוז גיין... — האָט זי געזאָגט זיך קווענקלענדיק.

און שפּעטער מיט עטלעכע מינוט איז זי האַסטיק געלאָפן צוריק... נאָר זי האָט זיך נישט געהאַט וואָס צו איילן אַזוי. ער איז געשטאַנען דאָרט וואו זי האָט אים געלאָזן.

— נעם צוריק דאָס געלט! — האָט זי געמאַכט שאַרף.

— איך דאַרף דאָס נישט, — האָט ער געענטפערט מיט זיין פריערדיקן אומבאַלעבטן קול.

— נעם!... איך ווייס וואָס פאַר אַ געלט דאָס איז — ס׳איז דיין אויסלייז־געלט!

— איך דאַרף דאָס נישט.

— מאיר, וואָס איז מיט דיר?... וואָס ווילסטו טאָן?... — זי האָט אים אָנגעקוקט מיט שרעק — מיט שרעק פון זאָרג און ליבע. — מאיר, איך וועל נעמען צוויי נאַפּאָלעאָן. מער דאַרף איך נישט. נאַ, נעם די זעקס.

נאָר ער איז פאַרהאַרטעוועט געוואָרן אין זיין עקשנות. ער האָט גאָרנישט נישט געוואָלט נעמען צוריק.

— קום זעצן זיך!

דאָס האָט אים נישט געאַרט.

און ווען זיי זענען אַזוי געזעסן אַ ווײַלע האָט ער דערזען, אַז עפּעס טוט זיך מיט איר. דאָס פּנים האָט זי באַהאַלטן אין די הענט, אַראָפּגעלאָזן צו די

קני, איר רוקן האָט זיך געטרייסלט, שווערע שוידער־קאָנוואולסיעס האָבן געקאָרטשעט איר גאַנצן קערפּער. חיה האָט געוויינט. דערנאָך האָט זי זיך באַהערשט.

— דימיטראַקי איז אַנטלאָפֿן... מיר גאָרנישט נישט... געזאָגט... און נישט געלאָזט מיר גאָרנישט... ישמעאין עפֿענדי, דער פּאָליציי־קאָמיסאַר, האָט מיך געוואָרנט, איך זאָל נישט גיין צוריק אַהיים... איך זאָל וואָס גיכער אָפּטראָגן זיך פֿון ירושלים. ס'איז דאָ אַ באַפֿעל מיך צו אַרעסטירן... און ער, דער פֿאַלשער גרעק, ער איז באַלד אַנטלאָפֿן... מיר קיין וואָרט נישט געזאָגט...

זי האָט ווײַטער געוויינט, אַצינד גרינגער, ווײַל זי האָט זיך שוין אַרויס־געזאָגט פֿאַרן שוואָגער און האָט זיך שוין נישט אַזוי געשעמט פֿאַר אים, און ווײַל דאָס איז מער נישט געווען דער אָנהויב. איר קאָפּ איז געזונקען אים אויפֿן שויס. זי האָט דערציילט ווי אַזוי זי האָט זיך באַגעגנט מיטן גרעק, ווי אַזוי ער האָט איר פֿאַרדרייט דעם קאָפּ מיט זײַן רײַכקייט און מיטן סוד פֿון זײַן רײַכקייט, ווי אַזוי ער האָט זי אַרײַנגעצויגן אין געשעפֿט... פֿון זינט מען האָט אַרעסטירט לייזערקען האָבן זיי מער קיין רו נישט געהאַט: זיי האָבן כּסדר מורא געהאַט, אַז ער וועט זיי און זיך אַרויסגעבן. נאָר דער קלאַפּ איז געקומען פֿון אַן אַנדער זײַט. צופֿיל מענטשן האָבן געוואוסט פֿון דעם די לעצטע צײַט... אין שטאָט האָט מען שוין לאַנג גערעדט. זיי האָבן געהאַט געננוג שׂונאים, נישט־פֿאַרגינערס... און מיט לייזערקען שטייט איצטער בעסער. ער דאַרף נאָר זײַן פֿעסט בײַ זיך. ראָזקע האָט דאָך אַראָפּגענומען פֿון אים די באַשולדיקונג אין גנבֿה...

זי איז אַוועקגעגאַנגען. פֿונק איז ווײַטער געבליבן אַליין.

21

טונקל־בלוי און טונקל־ליכטיק איז געווען די נאַכט. דינע וואָלקנדלעך, ווײַט־אויסגעצויגענע און דורכזעעוודיקע, האָבן פֿאַרבײַשווימענדיק פֿאַרצויגן דאָס פּנים פֿון דער לבֿנה, אָבער זי נישט פֿאַרשטעלט — זי איז געווען אין פֿולן בליט, די מיטן־חודשדיקע. עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי שטייען אויף איין אָרט — די גרינג לויפֿנדיקע שלייער־וואָלקנדלעך — און זי, די לבֿנה, גליטשט זיך אײַלנדיק איבער זיי און זוכט אַ ריס און עפֿענונג אום אַרויסצוטונקען זיך פֿונעם שפּינען־געוועב און באָדן זיך פֿרײַ אין דער לויטערער בלויקייט פֿון די טיפֿע הימלען.

די פֿעלדער אונטן זענען געשלאָפֿן — אָדער ניין! זיי זענען נישט געשלאָפֿן: טונקל און געדיכט פֿאַרוואַקסענע האָבן זיי זיך געשושקעט באַהאַלטענערהייט און געלאַכט מיט אַ שטיל שאָרכענדיקן רויש־געלעכטער. די שטראַלן פֿון דער לבֿנה האָבן פֿאַריאָגט פֿון זיי דעם שלאָף. סודות זענען געלעגן באַהאַלטן צופֿוסן פֿון די שטענגלעך, זיי זענען געקראָכן אַרויף און, פֿון קעפּל צו קעפּל, אַריבער איבערן גאַנצן פֿעלד. פֿונעם שויס פֿון דער רוענדיקער ערד איז אַרויס אַ וואַרעמער אָטעם — דער אָטעם פֿון פֿרילינג.

אויף יענער זײַט פֿון די פֿעלדער זענען געשטאַנען הײַזער, אָן ליכט, אַזוינע פֿינצטערע ווי דאָבערמאַנס הויז און ווי די אַלע שטיבלעך אין די אַרומיקע שכונות. איבער יענע הײַזער, העכער און ווײַטער, האָבן געלויכטן פֿײַערלעך, קליינע ליכט־פּינטעלעך, בלאָנדזשענדיקע און שטייענדיקע אויף איין אָרט. דאָרטן זענען געווען געוויס פּיקעטן פֿון סאָלדאַטן, און אפֿשר עפּעס אַ טראַנספּאָרט, און אפֿשר זענען געלאָפֿן אײַלנדיקע קוריערן.

מאָרגן דאַרף ער זיך אויך צושטעלן. איצט איז שוין נישטאָ וואָס צו נאַרן זיך מיט פּוסטע האָפֿנונגען. ער וועט זײַן אַ סאָלדאַט און וועט אויך ליגן, אין אַזעלכע נעכט, ערגעץ אויף דער וואַך, אָדער גיין מיט אַ קאַראַוואַן קעמלען פֿון איין עק לאַנד צום אַנדערן. וואָס זשע איז אַזוינס? איז דאָס דען אַזוי שלעכט, אין אַזעלכע טעג, גיין מיט די קעמלען פֿון פֿרי ביז שפּעט, צופּאַסן זיך צו זייער געמאָסטענעם טריט, און שפּאַנען, שפּאַנען? ס'איז אַזוי ווי אין אַ דרעמל. און אין אַזעלכע נעכט ליגן אויף דער ערד, אונטערן פֿרײַען הימל,

לעבן די גרויסע גאַרגלענדיקע חיות און לאָזן די אויגן זינקען טיף אין דער טיפֿער בלוי אויבן? און ווינטער... נאָר עס גייט צו זומער. ביז ווינטער וועט זיך אַלץ ענדיקן. וואָס האָט ער מורא צו האָבן? וועט ער נישט אויס־האַלטן די שווערקייטן פֿון אַזאַ לעבן? כע־כע, ווער זשע וועט אויסהאַלטן?

ער האָט אַרײַנגענומען לופֿט אין זיך, פֿיל לופֿט. זײַן ברוסט האָט זיך אויסגעברייטערט, זײַנע הענט האָבן זיך שטײַף צוזאַמענגעצויגן, ווי בײַם מאַכן גימנאַסטיק. ער האָט געפֿילט די באַוועגונג פֿון די מוסקלען אין די אַרעמס, אַ שטאַרקע באַוועגונג, ביז ווייטאָק און פֿײַנלעך־זיסן געגוס. די נעגל פֿון די פֿינגער האָבן זיך אַרײַנגעקוועטשט אין די ברייטע דלאָניעס און אָפּגעדרוקט אויף זיי טיפֿע קריץ־צייכנס. די קולאַקעס זענען געווען האַרטע און האַמערדיק־שווערע. אַך, וואָלט ער געקאָנט מיט זיי אַרבעטן! נאָר וואָס טויגן זיי אים, ווען ער איז אַ מענטש, אָן אייגענעם ווילן, אַ קנעכט, אַ סאָלדאַט? וואָס קאָנען זיי אים דינען קעגן דעם קאַפּריז פֿונעם עלטסטן? קעגן דעם אומצוכט פֿון אַלעמען? קעגן די לײַז און ווערים? קעגן הונגער און קרענק?

ער וועט גיין ערגעץ, אַהין און אַהער, אָן צו טראַכטן און אָן צו וויסן. עס וועט זײַן ווי אין אַ חלום. עפּעס וועט אויף אים וואַרטן שפּעטער, מאָרגן, עפּעס איז מיט אים געווען נעכטן... דאָס וועט זיין ווי אַ גראָדער וועג: נאָר פֿאָרנט און הינטן — פֿון די זײַטן איז גאָרנישט נישטאָ. אסתרקע איז געבליבן פֿון דער זײַט... און די, הײַנט, צפורה... קיינער נישטאָ. ער גייט פֿאָרויס, מיט אַ שמאָלן וועג, מיט אַ גראָדן...

אייגנטלעך, וואָלט ער געקאָנט אַנטלויפֿן און זײַן אַ דעזערטיר ווי פֿילע אַנדערע. אַוועקגיין ערגעץ אין חיפה, צי אין טבריה, צי דאָ אין די קאָלאָניעס. נאָר דאָרטן זוכט מען דען נישט? ווען ער וואָלט זיך נישט אַזוי פֿאַרלאָזן אויפֿן לייזן זיך און וואָלט זיך פֿאַרזאָרגט מיט אַ דאָקומענט. און אַזוי ווי ער איז, אָן פּאַפּירן, וואו קאָן ער שוין גיין? קיין שריט קאָן מען נישט מאַכן אָן פּאַפּירן. און ס'איז גלײַכער אַזוי. האָט ער דען נישט אויסגעלאַכט אַלעמאָל די וואָס אַנטלויפֿן? און איצט זאָל ער אַליין זײַן איינער פֿון זיי? מילא, ווען ער זאָל קאָנען זיך אויסלייזן... אָבער ווען נישט דאַרף ער גיין דינען — און אַן עק!

פֿון זינט ער האָט אַוועקגעגעבן דאָס געלט איז אים ווי אַ שטיין אַראָפּ פֿון האַרצן. ער האָט זיך געפֿילט דערלײַכטערט און געטרייסט. די טיפֿקייט פֿון זײַן הײַנטיקער ירידה איז צום טייל פֿאַרשאָטן געוואָרן. און דער יאָד פֿון לײַדן, אין וועלכן ער איז געווען גרייט אײַנצושפּאַנען זיך פֿון מאָרגן אָן, האָט געלינדערט די שאַרפֿקייט פֿון זײַן איצטיקן לײַדן. נאָר דאָס וואָס ער איז נישט אַליין, וואָס זײַן לעבן איז געבונדן מיטן לעבן פֿון אַ צווייטן, פֿון אַ שוואַכן און אומשולדיקן, דאָס מאַכט די זאַך פֿײַנלעך שווער און אָן אַן אויסוועג. אַ קנויט פֿון אומגליקן האָט אַרומגעפֿלאָכטן איר לעבן, אומגליקן, אין וועלכע זי איז

נישט שולדיק, און וועלכע ברעכן איר האַרץ. און ער האָט איר גערדאַרפֿט העלפֿן — דאָס איז דער זין פֿון זייער בונד. ער האָט זי געדאַרפֿט אונטער־האַלטן מיט אַ שטאַרקער האַנט, פֿירן זי ביז ער וועט זי אַרויספֿירן פֿון דעם בייז און קומער, וואָס האָט פֿאַרפֿלייצט איר יונג לעבן. נישט קיין טרייסט־ווערטער און מינטערנדיקע בריוולעך דאַרף זי. זי דאַרף א י ם האָבן לעבן זיך. און ער גייט אַוועק...

אַ, ווען ער זאָל זײַן אַליין — ווי גרינג וואָלט אים געווען דער באַשלוס!

שוין צײַט אַרויפֿגיין אין שטוב. זי וואַרט אויף אים דעם גאַנצן אָוונט. זי וויים, אַז נאָך דער אַרבעט איז ער געגאַנגען צו בלומען. יאָ, צו בלומען...

פֿונק איז אויפֿגעשטאַנען פֿון שטייק. דאָבערמאַנס הויז איז געלעגן נידעריק אַראָפּ, נאָכן דריי פֿונעם וועג לינקס. מען האָט געקאָנט קומען אַהין אין צוויי מינוט.

ער האָט אומגעבויגן דעם ראָג — און איז נישט אַרויף. וואַרט אויס, ער דאַרף נאָך עפּעס באַטראַכטן.

אונטער דער וואַנט פֿון דאָבערמאַנס מויער האָט עפּעס געשוואַרצט — אַ גרויסע שוואַרצע זאַך איז דאָרט געלעגן אויף דער ערד, אײַנגעקאַרטשעט און צוגעטוליעט צו דער וואַנט. „דער כאַדש", האָט זיך געזאָגט פֿונק. „צי זאָל דאָס זײַן אַזאַ שטיין אין שאָטן פֿון דער לבֿנה, אָדער אַ פֿאַרבלאָנדזשעטע ציג?"

ד ע ר כאַדש?... געוויס ד ע ר! איצטער דערמאָנט ער זיך: אסתּרקע האָט אים נאָך נעכטן געזאָגט, אַז ער איז צוריק דאָ, און צוריק אַ נאַכט־וועכטער אין „נחלת יהודה". אַוודאי, עס איז דאָך שוין אַריבער אַזאַ לאַנגע צײַט — פֿינף טעג, דאַכט זיך.

ער האָט זי הײַנט געזען צו מיטאָג, די טויב־שטומע נחמהקע, גאַרנישט. געגאַנגען מיט אַ קוישל... אַ קוק געטאָן אַרויף, צום קאָרידאָר, וואו ער איז געשטאַנען. ער האָט נישט געקאָנט צו איר אַ שמייכל טאָן פֿרײַנטלעך, ווי אַמאָל. און זי האָט האַסטיק אָפּגעדרייט דעם קאָפּ, און האַסטיק אַרײַנגעלאָפֿן צו זיך אין שטוב און פֿאַרמאַכט די טיר... גלײַך ווי עמיצער וואָלט זיך געיאָגט נאָך איר... ער האָט געזען: איר פּנים איז נאָך קלענער געוואָרן, און דאָס מויל פֿאַרצויגן... צוויי טעג, זאָגט מען, איז זי דעמאָלט געלעגן אין היץ, געבילט און געוואָיעט, און מיטן קאָפּ געשלאָגן זיך אָן וואַנט, אַזוי אַז ס'איז געווען אַ מורא זי זאָל זיך דעם קאָפּ נישט שפּאַלטן. מען האָט זי אַרומגעלייגט מיט קישנס, מען האָט זי געמוזט היטן.

דאָס שטעטל האָט געקאָכט אַ גאַנצן טאָג. מען האָט געבראַכט פּאָליציי. יעדער איינער איז געלאָפֿן צום בלעכענעם קעמערל, וואָס אויפֿן פֿעלד, נישט ווײַט פֿונעם אַפּטייקער, אום צו זען מיט זײַנע אייגענע אויגן, אַז עס איז ליידיק און פֿאַרלאָזן. דער שוואַרצער כאַדש איז נעלם געוואָרן.

די פּאָליציי האָט פֿאַרשריבן אין אַ בוך אַלץ, וואָס מען האָט זיי דערציילט, און די נעמען פֿון די מענטשן, וואָס האָבן דערציילט, און געזאָגט, אַז דעם כּאַדש דאַרף מען כאַפּן. ווער ס'וועט אים געפֿינען איז אויף אים אַ חובֿ צו כאַפּן אים און איבערגעבן אין די הענט פֿון דער מאַכט.

און ר' זרח, דער מוכטאַר, האָט געשריגן, אַז ער וועט נישט שווייגן. דעם גאַנצן טאָג איז ער אַרומגעלאָפֿן אַהין און אַהער, צו דער פּאָליציי און פֿון דער פּאָליציי, נישט געשוינט זיינע כּוחות. נאָר אויפֿן צווייטן טאָג האָט ער זיך אָפּגעקילט. און אויפֿן דריטן, ווען דאָס מיידל איז אויפֿגעשטאַנען, האָט ער מרמז געווען, אַז מען זאָל בעסער די זאַך לאָזן צורו. ערשטנס וויס מען נישט אויב דער כּאַדש איז דער שולדיקער — יענער לייקנט שטיין און ביין... דורך גוטע ברידער האָט ער געלאָזט וויסן... אפֿשר איז גאָר אַן אַנדער גוי פֿאַר־ביי־געגאַנגען. זי, נעבעך, קען אַ סך וויסן. זי האָט דאָך, אפֿשר, פֿאַר שרעק גאָר דעם זין פֿאַרלוירן. זי איז דאָך אַזוי אויך אַ געשטראָפֿטע. ווען זי איז צוריק־געקומען איז זי דאָך אויך געווען נישט ביים זינען. האָט זי זיך אַריינגענומען, אַז דער כּאַדש... און ווי שיקט מען דאָס אַזאַ איינע האַלבע נאַכט אַליין?... ווי האָט מען דאָס אַ האַרץ צו שיקן זי?... באשר וואָס זי איז אַ יתומה, און נאָך טויב און שטום דערצו?

עס איז אויסגעקומען, אַז שולדיק איז נישט כּאַדש יוסף, נאָר די אַלטע צעלניקערין.

מען האָט געזאָגט, אַז דער כּאַדש האָט געלאָזט וויסן דעם מוכטאַר, אַז ער קומט צוריק, און אויב עמיצער וועט אים וואָגן צו פֿאַרמסרן ביי דער רעגירונג, וועט ער יענעם קוילענען ווי אַ הינדל.

און ער איז געקומען, ווייזט אויס, און גאַרנישט: ר' זרח וויל נישט זיין געקוילעט ווי אַ הינדל, און די אַנדערע ייִדן פֿון „נחלת יהודה" ווילן אויך נישט...

פֿונק איז אַריין אין הויף. ביי זיי אין שלאָפֿצימער איז געווען ליכטיק. אסתּרקע איז נאָך נישט געשלאָפֿן. זי זיצט און וואַרט אויף אים. זי איז מיד. אפֿשר האָט זי זיך צוגעשפּאַרט אויפֿן בעט, אַן אָנגעטאָענע, און אַנטשלאָפֿן געוואָרן, נישט ווילנדיק? זי וואַרט אויף אים... וואָס וועט ער איר זאָגן?

אייגנטלעך האָט ער שוין געהאַט אינגאַנצן דאָס געלט. פֿינף נאַפּאָלעאָן האָט געפֿעלט. וואָס האָט פֿאַר אַ באַטרעף פֿינף נאַפּאָלעאָן ווען מען האָט צוואַנציק? ער וואָלט זיי שוין פֿון אונטער דער ערד געקראָגן. אַ פּשוטע זאַך: מייער! ער וואָלט צוגעגאַנגען אין דער פֿרי צו מייערן... ווי איז דאָס אים פֿריִער נישט איינגעפֿאַלן?... כע־כע, גוט וואָס נישט איינגעפֿאַלן! איצט איז דאָס שוין אָפּגעשניטן. איצט האָט ער נישט אַפֿילו קיין העלפֿט פֿון וואָס ער דאַרף — און ס'איז איבעריק צו קלערן... און מיט חיהן איז ער קווית...

נאָר מיט צפּורהן איז ער נישט קוויט... און מיט אסתּרקען איז ער נישט קוויט. אסתּרקע דאַרף אים האָבן, ער זאָל דאָ זײַן, לעבן איר... אַ־אַ...

וועגן אסתּרקען האָט ער נישט געקאָנט קלערן. עס איז געווען ווי אַ מין געוויין דאָס וואָס האָט אָנגעפּולט זײַן ברוסט, אַ געוויין אָן טרערן און אָן אַ קול, אַ פּלייץ פון לויטערער פּײַן, וואָס האָט באַוואַשן זײַן האַרץ. ער האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ אַהין און אַהער, האַסטיק, נערוועז.

ס'איז מאָדנע, די געשיכטע מיטן מאַכן פאַלשע געלט: חיה האָט דער־ציילט, ער האָט אויסגעהערט — קיינע טראַגעדיעס. זי איז זײַן שוועגערין, די שוועסטער פון זײַן ווײַב, און זי איז געווען די מעטרעסע פון אַ גרעק, וואָס האָט געמאַכט פאַלשע געלט, און זי האָט אַליין אין דעם גענומען אַ טייל, און האָט אין דעם אַרײַנגעצויגן דעם ברודער, און ער, דער ברודער, איז דערבײַ אָן אַלפאַנס, לעבט אויפן חשבון פון פּראָסטיטוטקעס, און אַ גנבֿ — ער האָט באַגנבֿעט איינע... און ס'איז געווען פּראָסט און נאַטירלעך, עס האָט בײַ אים, מאירן, קיין וואָרט פון פּראָטעסט נישט אַרויסגערופן. עס איז אים פאָרגעקומען, גלײַך ווי דאָס וואָס זי האָט אים דערציילט איז פאַר אים קיין נײַעס נישט געווען. ער האָט נישט געקאָנט זאָגן, אַז ער האָט דאָס אַלץ שוין פריִער געוואוסט, אָבער ס'איז געווען אַזוי ווי ער וואָלט דאָס געוואוסט. און באמת, ס'איז נאָר געוואָרפן געוואָרן אַ שטראַל פון ליכט אויפן תוהו ובֿוהו, אין וועלכן ער האָט אַזוי לאַנג אַרומגעבלאָנדזשעט, און די אַלע, פון לאַנג אים באַקאַנטע פאַקטן און געשעענישן, אָן אַ פאָרם און אָרדנונג, האָבן מיט אַ מאָל באַקומען אַ פאָרם און אויסגעשטעלט זיך אין ריכטיקע שורות און קייטן. אַלץ איז געווען ווי ס'האָט געדאַרפט זײַן. ער האָט נישט געהאַט איבער וואָס צו וואונדערן זיך.

עס קאָן זײַן, דאָס איז דערפאַר, וואָס דאָס וויסן איז געקומען צו אים נאָך דעם ווי ער איז אַליין אַזוי נידעריק געפאַלן? ווי זאָל ער אַצינד רעדן צו אַנדערע?... און מיט וואָס פאַראַ אויגן וועט ער קוקן אויף איר?

ער דאַרף נאָך קלערן.

פונק איז צוריק אַרויס אויפן גאַס. די הײַזער פון דער שכונה זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט אין איין שורה. דאָבערמאַנס הויז איז געווען דאָס גרעסטע, הויך, פּירקאַנטיק, ווי אָן אומגעלומפּערטער קלאָץ־קאַסטן פון גע־קאַלכטע שטיינער, מיט לאַטעס פון פאַרזשאַווערטן בלעך. דאָס זשומענדיקע טאָג־לעבן איז אַצינד געווען אין דעם אײַנגעהאַלטן און געשטילט. דער שײַן פון דער לבֿנה האָט געמאַכט דײַטלעכער די פינצטערקייט פונעם גרויסן און ענגן מענטשן־נעסט. און די קליינע הײַזלעך, וואָס נאָך דאָבערמאַנס, מיט זייערע קוואַדראַטנע הייפלעך, מיט די בלעכערנע קעמערלעך אין די הייפלעך — זיי זענען אויך געווען פינצטער און געשטילט. אין אַלע האָבן געוואוינט מענטשן, מיט אייגענע און אָפּגעזונדערטע לעבנס. ער האָט זיי נישט געקענט.

ער האָט אפשר געוואוסט, אַז דאָ וואוינט יענקל און דאָ וואוינט שמערל, אָבער ער האָט זיי פּאָרט נישט געקענט. עס איז געווען שווער צו פאַרשטיין ווי אַזוי יעדער איינער פון זיי לעבט יעדן טאָג, טאָג־איַין טאָג־אויס, און אַלעמאָל קריגט ער, בעסער אָדער ערגער, וואָס צו עסן און מיט וואָס צו שפּייַזן זייַן וויַיב און קינדער. וויַיל מיט אַנדערע זאַכן קאָן מען וואַרטן, אָבער עסן מוז מען דאָך יעדן טאָג... די אַלע מענטשן — איז דאָס נישט דאָס זעלביקע לעבן, וואָס פילט זיי אַלעמען אָן? די פאַרלאַנגען און די ליַידן... דאָס צאַפּלען פון גוף און דאָס בענקען פון דער נשמה... פון שטוב צו שטוב פלייצט די כוואַליע פון לעבן, פון שכונה צו שכונה, איבער שטעט און לענדער — אַלץ די זעלביקע איז זי... און איינער ווייס נישט פונעם אַנדערן. יעדער נפש איז אַ רעמל, מער נישט ווי אַ רעמל, און די רעמלעך שיידן אָפּ איין טראָפּן וואַסער פונעם אַנדערן, וואָס אינעם אַנדערן רעמל. און די רעמלעך זענען האַרטע — זיי גיסן זיך נישט צונויף... און ווען אסתרקע שטאַרבט בלייַבט ער פלוצלונג אַליין אויף דער וועלט... מען קאָן זיך נישט צוזאַמענגיסן...

ער איז אַרויס אויפן וועג, פון דער אַנדערער זייַט פון דער שורה הבּיַזער. דאָ האָט ער זיך באַגעגנט מיטן נאַכט־וועכטער.

כאַדש יוסף איז געזעסן אויף דער ערד, לעבן אַ וואַנט, אין מיטן פון דער שכונה. אייַנגעקאָרטשעט אין זייַן האָריקער אַבייַע האָט ער אויסגעזען ווי עפּעס אַ מין גרויסע חיה, אַ ציג אָדער אַ שוואַרצע קאַלב, וואָס איז דאָ אַהער פאַרבלאָנדזשעט געוואָרן אין דער נאַכט. די שטראַלן פון דער לבנה האָבן אָנגעוויזט אויף אים אַ דרעמל. ער האָט זיך געזען אין מדבר, מיט אַ קאַראַוואַן גמלים, מען גייט. זאַמדן און דערנער אַרום. די פיס זענען צעשטאָכן פון זיי. ווער ווייס וויפל טעג זיי גייען אַזוי — און ווער קאָן וויסן וויפל נאָך טעג וועלן זיי דאַרפן גיין? פון וויַיטן — שפּיצן פון בערג, טונקעלע רוקנס. אַהין דאַרף מען קוקן. פון דאָרטן שפּרינגען אַרויס די ווילדע רייַטער, די גזלנים, די מערדער, אָן רחמנות. אַנדערע רויבן אַוועק וואָס איינער האָט, און לאָזן אים אָפּ. און די זענען אומגלויביקע, ווייסן פון קיין דין נישט... זאָלן זיי נאָר קומען! ווען כאַדש יוסף האָט אַ קויל אין זייַן ביקס און אַ מעסער אין דער האַנט איז ער גרייט זיי מקבל פּנים זייַן... און זיי לאָזן זיך אַראָפּ פון באַרג — אַ סך שוואַרצע פּינטעלעך — אַלע באַוואָפנטע רייַטער... נישט צו אַנטרינען... אַללאַ כרים!... דאָרטן, אין ירושלים, האָט ער געהאַט זייַן בלעכענע קעמערל, און זייַן וואַך, און פיר זילבערנע מעדשידיס אַ חודש... ער האָט געקאָנט רויִק שלאָפן... ווער האָט אים געיאָגט אינעם וויַיטן מדבר? די זינד זייַנע?... אַ ווייַסע מיידל איז נישט קיין שוואַרצע... דאָס אייגענע און נישט דאָס אייגענע... הייַ, ווי זי האָט גע־צאַפּלט בייַ אים אין די הענט!... הייַ, וואָס איז געווען!... און אומזיסט איז ער אַנטלאָפן. ער האָט געדאַרפט צוריקגיין אויף דער וואַך, ווי ער האָט

געוואָלט. ווער וואָלט וואַגן זאָגן אים אַ וואָרט? ווער פון זיי, פון די טויטע מענטשן, וועט אים אַ קוק טאָן גלײַך אין די אויגן?

אַ חרטה האָט אים אָנגעכאַפּט און אַ שטאַרקער פאַרדראָס אויף זיך, נאָך וואָס ער איז אַוועק. ער האָט זיך אויסגעלאַכט און באַוואָרפן זיך מיט שטעכווערטלעך: „דו אייזל, דו האָז — איצטער וואָלגער זיך דאָ אין זאַמד און זײַ אַ ציל פאַר די פײַלן פון די ווילדע רײַטער, די מערדער, גאָט זאָל זיי באַשטראָפן! באַלד וועט איינער אויפהויבן דײַן קאָפּ אויפן שפיץ פון זײַן שפּיז... קינדער פונעם שייטאַן, פאַרשאָלטענע געצנדינער!...״

דורכן בייזן חלום און דורך די געפילן פון עגמת נפש און חרטה, וואָס האָבן אים באַוועלטיקט, האָט ער דאָך געהערט די טריט פון אַ מענטשן, וואָס דערנענטערט זיך מיטן וועג, און איז מיט אַ מאָל אויפגעשפּרונגען און געשטעלט זיך אויף די פיס:

— מן האַד, ווער איז דאָרט?

פונק האָט געהערט דעם רוף און נישט געענטפערט... דער כאַדש איז אַ רעמל פאַר זיך, — האָט ער זיך געזאָגט, — און נחמהקע, די טויב־שטומע, איז אַ רעמל פאַר זיך, אַ קאַליעדיקע רעמל, אַן אומגעלונגענער פאַרעם, אָבער דער טראָפּן וואַסער איז דער זעלביקער טראָפּן וואַסער...

די געדאַנקען פון פריִער האָבן זיך נאָך געשלעפּט מיטן כוח פון אינערציע. נאָר דאָס האַרץ האָט געשלאָגן אומרויִק. און אינעם נישט ענטפערן איז געווען עקשנות. און געשפּיצטע עקשנות איז אויך געווען אינעם צווייטן רוף פונעם נאַכט־וועכטער:

— אַנדאַק, בלײַב שטיין!

פונק איז נישט געבליבן שטיין. אַ קאַלטער צאָרן האָט אים אַ זעץ געטאָן אין קאָפּ. דער הונט, דער פאַרגוואַלדיקער פון אַ טויב־שטומער יתומה — אים דאַרף ער אָפּגעבן אַ רעכנונג, ווער איז ער און וואו ער גייט? וואו, צווישן וועלכע מענטשן וואָלט דאָס מעגלעך געווען, אַז דער פאַרגוואַלדיקער זאָל בײַ נאַכט אַרומגיין איינער אַליין אַרום זייערע הײַזער, און אָפּשטעלן יעדן איינעם, און פאַרלאַנגען בײַ זיי דין וחשבון... און גאָרנישט... וואָס איז אַ פאַרגוואַלדיקט קינד, ווען עס איז זייערס!... אַ פאַלק, וואָס איז געבאָרן געוואָרן אין קנעכטשאַפט... די נשמה פון קנעכט וועט בײַ זיי בלײַבן אויף אייביק...

ער איז פאַרבײַגעגאַנגען פאַרבײַ דעם כאַדש און געקוקט אים גלײַך אין פנים, מיט אַ קוק, וואָס איז געווען פול מיט פײַנטשאַפט, און האָט דורכגעזייט דורך די פאַרקוועטשטע ציין, געדיכט און אײַנגעהאַלטן:

— דו, שווײַג!...

און ווען דער כאַדש האָט אַ שפּרונג געטאָן צו אים מיט אַ ווילדן שפּרונג פון אַ צערייצטער חיה, האָט ער אים אַרויסגעדיכעט אין פּנים מיט אַ קול, וואָס איז געווען פאַרסמט פון שנאה אָן אַ מאָס:

— דו, שוויַג, שוואַרצער קנעכט!... קינדער־גנבֿ!...

דער גראָבער שטעקן פונעם כאַדש האָט פּיַפּנדיק דורכגעשניטן די לופט. פונק האָט געגעבן אַ ריס אַוועק דעם קאָפּ. ער האָט געפילט אַ האַק אין רוקן, אַ גרויסן ווייטאָק, און אַזאַ שווערקייט גלײַך ווי אַן איבערמענטשלעכע משׂא וואָלט אויף אים אַראָפּגעלאָזן זיך, וואָלט פאַנאַנדערגעשאָקלט זײַנע פיס, און געמאַכט זיי בויגן זיך, און געמאַכט זיי זינקען. ס'איז געווען נישט קלאָר אויב ער איז געפאַלן אויף די קני און צוריק אויפגעהויבן זיך, אָדער ער איז גאָר נישט געפאַלן, נאָר געשאָקלט זיך. איין זאַך האָט אים אָנגעפילט, אַ געדאַנק און געפיל צוזאַמען, וואָס האָט פאַרשלונגען אַלע אַנדערע געדאַנקען און געפילן, און האָט אָנגעשוואָלן זײַן מוח ביז פּלאַצן: ער שלאָגט זיך פאַר זײַן לעבן, אָדער ער, אָדער דער כאַדש וועט דאָ באַלד בלײַבן ליגן מיט אַ צעבראָכענעם שאַרבן...

וואו האָבן געטראָפן די שווערע קלעפּ פון זײַנע קולאַקעס? האָט ער אים געהאַמערט איבערן קאָפּ, איבערן ברוסט, איבערן נאַקן? עס איז געווען אַ זעלטענע המצאה, אַ ווילדע, אַ בלינדע, אַ המצאה פון די פינגער אַליין, אָן דעם אָנטייל פון מוח — דאָס כאַפּן אים פאַרן גאַרגל, אָר־אָו... ווי לאַנג וועט ער נאָך קוועטשן? די פינגער טוען אים שוין וויי!...

און ער האָט ווײַטער געקוועטשט, קאָנוואולסיוו, מיט אַ שכרות פון רציחה אין קאָפּ, מיט אַ מורא פאַר דער ניכטערקייט, וואָס וועט קומען נאָך דעם, ווי ער וועט אויפהערן.

ער האָט נישט געקאָנט אָפּלאָזן.

דער לאַנגער כאַדש איז געלעגן רויִק. פונק האָט געהערט ווי ער האָט געכריפּעט. דאָס איז אָבער פריִער געווען. איצט כריפּעט ער נישט מער. ער האָט אויך געזען ווי ער וואַרפט זיך, ווי עס דרייט אים דעם גאַנצן גוף, ווי ער גראָבט די ערד מיט די הענט און מיט די שפּיצן פון די פיס. דאָס איז אָבער אויך געווען פריִער. איצטער ליגט ער שטיל. ווי איז דאָס אים געלונגען — אָט דער כאַפּ פאַרן גאַרגל? אָט דאָס הייסט גליק!

— ווי?!...

ער האָט אָפּגעכאַפּט די הענט. מיטן גאַנצן לײַב האָט ער זיך געגעבן אַ וואָרף אַוועק פון דעם ליגנדיקן. ער איז געזעסן אויף די פיס, ווי אַ טאָטער, אַ שפּאַן פון דעם כאַדש, און האָט אים געעגבערט מיט חשד און מיט שרעק־געלאָדענע אויגן, אויגן, וואָס דער היטל פון בלוט־דורשט האָט זיך פון זיי נאָך נישט אָפּגעטאָן.

דער אַפֿריקאַנער האָט זיך נישט גערירט. עס האָט זיך נישט געהערט קיין אָטעם. ער האָט אים אָנגערירט פֿאַר דער האַנט און מיט אַ ציטער זי אָפּגעלאָזן: אים האָט געדוכט, אַז אַ קילקייט ציט פֿונעם לײַב פֿונעם שוואַרצן און רינט אַרײַן אין זײַן לײַב.

דעמאָלט האָט ער זיך אין גאַנצן אויסגעניכטערט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט אומרויִק און אין אַלע זײַטן: דער וועג איז געווען ליידיק ווי פֿריִער, די פֿענצטער פֿון די הײַזער זענען געווען פֿינצטער, דאָרטן שלאָפֿן אַלע, און אויב עמיצער שלאָפֿט נישט וועט ער אויך נישט וואַגן אויפֿצוהויבן דעם קאָפּ פֿון קישן ווען ער הערט, אַז דרויסן שלאָגט מען זיך. קיינער איז נישטאָ.

ער האָט אַ נעם געטאָן דעם קערפּער פֿאַר דער אַבײַע — און דערבײַ פֿײַנלעך געהיט זיך נישט אָנצורירן מער אָן זײַן הוילער הויט — צוגעשלעפּט אים צום ברעג פֿונעם וועג און מיטן פֿוס אַראָפּגעשטופּט אונטן. דער קערפּער האָט זיך איינמאָל אויפֿגעזעצט און באַלד זיך איבערגעקוליעט, און געפֿאַלן מיט אַ שטומפּיקן קלאַפּ. דאָס גראָז האָט אַ שאָרכע געטאָן צערודערט, און באַלד באַרויִקט זיך.

פֿונק איז אַרויף צו זיך אין שטוב.

— מאָרגן זאָלסטו מיך נישט וועקן צו דער אַרבעט, אסתּר, — האָט ער געזאָגט פּאַמעלעך, נישט קוקנדיק אויף איר, אויסטוענדיק די שיך בעת מעשׂה. — מאָרגן וועל איך זיך גיין צושטעלן.

— מאיר!...

— אסתּר... איך בין מיד...

זי איז דערשראָקן אַנטשוויגן געוואָרן.

ער איז אָפּגעשלאָפֿן ביז נאָענט צו האַלבן טאָג. ווען ער האָט געעפֿנט די אויגן איז אסתּר געשטאַנען לעבן אים — זי האָט אויך דעם טאָג נישט געאַרבעט.

— מאיר! — האָט זי געזאָגט אויפֿגערעגט — איר פּנים איז געווען גרוי און די אויגן אָנגעצונדן און נישט־אויסגעשלאָפֿן. — איך האָב נאָך הונדערט פֿראַנק פֿון גבֿרת כאַדאַראָווסקי... שטיי אויף! מיר מוזן קריגן דאָס געלט... איך וועל גיין צו חיהקען...

ער האָט געשוויגן.

— מאיר, הער, מען האָט דעם כאַדש געפֿונען אַ טויטן... שטיי אויף, נאָר צען נאַפּאָלעאָן פֿעלן אונדז. קום זשע, שטיי אויף, מײַן... מאירקע... אַה־אָה...

זי האָט אים געקושט און באַנעצט זײַן פּנים מיט טרערן. ער האָט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ.

— אויפֿן פֿעלד, בײַם וועג?

— וואָס: בײַם וועג?

— דער כאָדש?

— איך ווייס נישט.

— איך ווייס.

— מאיר! — האָט זי געזאָגט מיט אַ שוידער.

— יאָ... און באַלד גיי איך זיך צושטעלן צום קאָלאָראַסי.

ער האָט איר קורץ דערציילט. דערנאָך איז ער געלעגן מיט אָפֿענע אויגן און האָט געקוקט אויף אסתּרקען, וואָס איר פּנים איז גרוי ווי אַש, וואָס איר לײַב ציטערט, האָט געקוקט אויפֿן קליינעם צימערל, וואו זיי האָבן איבער־געלעבט אַזוי פֿיל שעהן פֿון גליק און לײַדן, צוזאַמענדיקן לײַדן, וואָס איז אויך געווען גליק, האָט געקוקט אויפֿן ליכטיקן טאָג, וואָס האָט אַרײַנגעשײַנט דורכן פֿענצטער פֿון דרויסן.

— מיר איז שלעכט! — האָט געזאָגט אסתּר, און גענומען זינקען פֿון שטול.

ער האָט זי אָוועקגעלייגט אין בעט, געמינטערט.

דערנאָך האָט ער זיך גענומען גרייטן צו זײַן גאַנג.

22

עס איז געוועזן סוף חשוון. עס האָבן זיך שוין געמאַכט קאַלטע טעג און נאָך קעלטערע נעכט, ווען דער הימל האָט זיך שוואַרץ געוואָלקנט און דער ווינט האָט געריסן דעם לײַוונט פֿון די געצעלטן. אַ פּאָר מאָל האָט שוין געכאַפּט רעגענען. דערנאָך זענען ווײַטער געקומען פֿײַנע, וואַרעמע טעג און שטילע נעכט, אָן ווינט. דער ווינטער האָט זיך נאָך אַלץ נישט אָנגעהויבן אויף אַן אמתן.

אין אַזאַ שטילער נאַכט זענען געלעגן אויף אַ זאַמד־בערגל פֿיר שאַקאַלן. דער אָרט איז געווען גוט צום אויסקוקן. אַרום זענען געלאָפֿן נאָך אַ סך אַזעלכע בערגלעך, אַרויף און אַראָפּ, מיט קײַלעכדיקע און שפּיציקע היטלעך, קלײנע טורעמלעך פֿון זאַמד, וואָס ווערן אײביק געבויט און איבערגעבויט פֿון די ווינטן פֿון מדבר. צווישן די בערגלעך זענען געזונקען נידערונגען און טאָלן. הײַנט זענען זיי געווען נידערונגען, מאָרגן וועלן זיי זײַן הויך און געהויבן און אויפֿן אָרט פֿון די בערגלעך, וואָס אַרום זיי, וועלן ליגן טיפֿע גריבער. אַזוי געשעט דאָס דאָ אין מדבר פֿון אײביקייט ביז אײביקייט. אָבער דאָס פּנים פֿונעם מדבר איז אַלע מאָל דאָס זעלביקע.

די פֿיר שאַקאַלן האָבן געהאַט אַ גוטן אויסקוק. עס האָט זיך נישט געהאַנדלט וועגן אַ באַשטימטן עסק — נישט וועגן טריט, וואָס זאָלן פֿאַרלאַנגען אַ פֿאָרשונג, און נישט וועגן אַ ציִענדיקן ריח פֿון אַ נבֿלה, וואָס זאָל גלעטן די נאָזלעכער און מאַכן די מײַלער גאָווערן — עס איז בלויז געווען די געוווינהײַט פֿון זייער לעבן. פֿאָרזיכטיק האָט מען געדאַרפֿט זײַן אַלע מאָל און צו יעדער צײַט, רוען האָט מען געדאַרפֿט אויף אַן אָרט, פֿון וואַנען מען זאָל קאָנען ווי מעגלעך ווײַטער זען און הערן, און ווי מעגלעך גיכער זײַן גרייט צו אַנטלויפֿן אָדער צום נאָכלויפֿן. זיי זענען נישט געווען פֿאַרהונגערט. נאָר אײנער פֿון זיי איז געווען גענוג אַלט צו געדענקען די מאָגערע צײַטן פֿון זײַנע ערשטע דרײַ לעבנסיאָר. אָבער ער האָט אויך געמיינט, אַז יענע שלעכטע טעג זענען געווען אַ צופֿאַל און די זאַטקייט פֿון דער נײַער צײַט — דאָס איז דעם שאַקאַלס געוויינלעכער קיום. און די אַנדערע דרײַ — זיי זענען געבוירן געוואָרן אין

דער מלחמה, און נישט געוואוסט פֿון קיין הונגער. סכּנות זענען געווען, גרויסע און שרעקלעכע, טויט־סכּנות, די סכּנות האָבן געלויערט אויף זיי אויף טריט און שריט — אָבער קיין נויט האָבן זיי נישט געקענט. פֿון זינט זיי האָבן זיך געשטעלט אויף די פֿיס זענען זיי נאָכגעגאַנגען נאָך די טריט פֿון די מענטשן־סטאַדעס, וואָס האָבן אָן אַן אויפֿהער אַרומגעוואַנדערט איבער דער וויסטעניש. די מענטשן האָבן געפֿירט מיט זיך וואָגנס, פֿון וועלכע עס האָט געשמעקט מיט פֿלייש, און מיט פֿיש, און מיט אַלערליי גוטע זאַכן. אויף די ערטער, וואו זיי האָבן גערוט, זענען אַלע מאָל געבליבן גוטע ביסנס, אָבער דאָס זענען געווען קלייניקייטן. עס זענען נישט אַריבער קיין פּאָר טעג זיי זאָלן נישט אָנטרעפֿן אויף אַ נבֿלה פֿון אַ בהמה אָדער אויף אַ פּגר פֿון אַ מענטשן. פֿון מאָלצײַט צו מאָלצײַט — אַזוי איז געגאַנגען זייער לעבן.

זיי זענען נישט געווען פֿאַרהונגערט, אָבער צו יעדער צײַט האָבן זיי געהאַט אַ גוטן אַפּעטיט. און די געוווינהייט אָנצופֿילן די נאַכט מיט אַ קלאָג און יאָמער איז בײַ זיי געבליבן אין אַ פֿולער מאָס, גלײַך ווי בײַ זייערע פֿאַר־הונגערטע עלטערן. דאָס האָבן זיי געטאָן אויך איצטער. איבער זיי איז געלעגן אַ שטערנדיקער הימל, אָן אַ לבֿנה און אָן וואָלקנס. עס איז נישט געווען שטאַרק פֿינצטער און די נאַכט איז נישט געווען קיין קילע. דער זאַמד איז געווען ווייך און גלאַטיק. זיי זענען געלעגן אויסגעצויגן ווי הינט אויפֿן בויך און אויף די פֿיס. די מאָגנס האָבן גערוט און געלאָזט רוען די פֿיס. אין אַזאַ צײַט זענען זייערע אָבֿות אַרומגעלאָפֿן אָן אַן אויפֿהער, מיט אַ דרייעניש אין די געדערים, מיט אַ הונגער אָן אַ שיעור, הויט און ביינער, און האָבן באַוויינט דעם עלנט פֿון זייער לעבן. זייערע מער גליקלעכע קינדער האָבן נישט נויטיק אַזאַ הונגער־לויפֿעניש. זיי זענען געלעגן אויפֿן זאַמד־בערגל, געקוקט אין טאָל אונטן, און אויף די קעפּלעך פֿון די בערגלעך וואָס אַרום, און אויפֿן אויס־געשטערנטן הימל — און האָבן זיך דערפֿילט טרויעריק, אָן אַ סיבה, מיטן טרויער פֿון די פֿאַרגאַנגענע מיליאָנען דורות. דעמאָלט האָט איינער פֿון זיי אָנגעהויבן, און די אַנדערע האָבן אונטערגעכאַפּט — און זיי האָבן אַרײַנ־געוואָרפֿן אין דער שטילקייט פֿון דער מדבר־נאַכט אַ שטראָם פֿון וואָיענדיקן געוויין. אַ האַרץ־רײַסנדער קאָנצערט פֿון געשלאָגענע הינט, פֿון פֿאַרליבטע קעץ אויפֿן בוידעם, פֿון פֿאַרלאָזענע מענטשן־קינדער. זיי האָבן געמאַכט הפֿסקות און צוגעהערט זיך. און ווען ס'איז גאָרנישט געווען צו הערן האָבן זיי ווײַטער געקלאָגט און געיאָמערט, קירצנדיק די אומנויטיקע צײַט פֿון נישט עסן און נישט שלאָפֿן. מיט אַ מאָל זענען זיי שטיל געבליבן. אין דער שטילקייט האָבן זיך קוים געהערט לויזע טריט. די שאַקאַלן זענען שוין געשטאַנען אויף די פֿיס, מיט געשפּיצטע אויערן, מיט שאַרף־געוואָרענע פּיסקעס.

עס האָט זיך דערנענטערט אַ גרויסע חיה. זי האָט שווער געטראָטן, גראָב, אָן פֿאָרזיכטיקייט. זי איז געווען אַליין. זאָל דאָס זײַן אַ קעמל, אָדער אַ פֿערד,

וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פֿון צוים און אַנטלאָפֿן פֿון זײַן בעל־הבית? אָבער אויף אַ פֿערד און אַ קעמל וואָלטן נישט געגאַנגען אין מדבר בײַ נאַכט מיט אַזאַ זיכערקייט. די פֿיר שאַקאַלן האָבן זיך אַראָפּגערוקט פֿון שפּיץ באַרג אַ ביסל נידעריקער. זיי האָבן געהאַט נויטיק צו זען, אָבער נישט צו זײַן געזען: די חיה האָט זיך באַוויזן אויף אַ קאָפּ פֿון אַ בערגל. דאָס איז געווען אַ מענטש, און ער האָט געהאַט אַ ביקס. ער איז געגאַנגען גלײַך אויף זיי.

די שאַקאַלן האָבן אַ ווײַלע געקוקט אויף אים. אין זייערע אויגן האָט געלויכטן אַ שטומע בענקשאַפֿט. דאָס איז געווען זייער גוטע פֿלייש, זיסע און איידעלע — זיי האָבן געקענט דעם טעם. אָבער עס איז נישט געווען פֿאַר זייערע ציינער כּל־זמן עס איז געשטאַנען אויף די פֿיס און געהאַט אַ ביקס אויף דער פּלייצע. נאָך מער, עס איז געווען אַ סכּנה, און אַזאַ, אויף וועלכער עס איז נישט כּדאַי צו וואַרטן. די שאַקאַלן האָבן זיך געגעבן אַ דריי אויס, און אַ לויף אַראָפּ, אָן אַ שאָרך און אָן אַ רויש, און זענען פֿאַרשוואונדן געוואָרן אין נאַכט און זאַמד. און ווען דער מענטש איז אַרויף אויפֿן בערגל, וואו זיי זענען אָקאָרשט געלעגן, האָט ער קיינעם נישט געזען. קאָן זײַן, אַז אויף זײַן גאַנצן וועג האָט ער געהאַט אַזעלכע איינזײַטיקע באַגעגענישן. ער האָט פֿון דעם נישט געוואוסט.

ער איז געווען פֿון אַ הויכן וואוקס. ער האָט געהאַט אויף די פֿיס גרויסע און גראָבע שטיוול, וואָס האָבן געלאָזן הינטער אים גאַנצע גריבער אין ווייכן זאַמד. זײַנע הויזן, און רעקל, און היטל זענען געווען ווי פֿון אַ דײַטשן סאָלדאַט. ער איז נישט געווען קיין זון פֿון מדבר. ער איז געווען אַ פֿרעמדער.

דער מענטש האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפֿן שפּיץ פֿונעם זאַמד־בערגל. ער האָט זיך אומגעקוקט אויף צוריק, פֿון וואַנען ער איז געקומען. דאָרטן זענען אויך געלאָפֿן בערגלעך זאַמד, נידעריקע ערד־קופּאָלן, טונקעלע אין דער נאַכט. זיי זענען געלאָפֿן אַרויף און אַראָפּ, אָן אַ צאָל, ביז זיי האָבן זיך פֿאַרלאָרן אין דער פֿינצטער און אין דער ווײַט. נאָר זאַמד דאָ אונטן, און די שטערן — אויבן, און איצטער אויך ער — מער גאָרנישט, גאָרנישט... עס איז שוין געווען נישט זיכער, אַז דער וועג צוריק ליגט טאַקע דאָרט וואו ער קוקט. און ס׳איז געווען נישט נויטיק ער זאָל דאָרט ליגן. עס האָט קיין זין נישט געהאַט.

דער געקומענער האָט זיך אָפּגעווישט מיטן אַרבל פֿון רעקל דעם שווייס פֿון שטערן. אים איז געווען הייס פֿון גאַנג. ער האָט אויפֿגעהויבן דאָס היטל און געלופֿטערט דעם קאָפּ. און דעמאָלט האָט ער דערפֿילט, אַז ער איז שטאַרק מיד. ווי לאַנג גייט ער דען אַזוי? צוויי שעה, דרײַ שעה? ס׳איז גענוג.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט אויפֿן זאַמד. די ביקס האָט ער אַראָפּגענומען פֿון פּלייצע און געלייגט זיך אויף די קני. דערנאָך האָט ער זיך געפּרווט מאַכן באַקוועמער. ער האָט זיך אויסגעצויגן אויפֿן בויך און אָנגעשפּאַרט די ברוסט אויף די צוזאַמענגעלייגטע אָרעמס. אַזוי זענען מיט עטלעכע מינוטן פֿריִער

געלעגן רויִק וואַקלענדיק די פיר שאַקאַלן. דער מענטש האָט נישט געוואַלט, אָבער אין זײַן האַרצן איז נישט געווען קיין רו.

דער זאַמד האָט זיך געזעצט הינטער אים, ווייך און נאָכגיביק. פון די מיד אויסגעצויגענע פיס האָט זיך פאַרשפּרייט אַ געפיל פון פיזישער הנאה, וואָס קומט מיט דער באַפרײַונג פון אַ לאַסט. מיטן זעלביקן געפיל פון באַפרײַונג האָט ער אָנגעשפּאַרט דעם קין אָן די קולאַקעס, וואָס האָבן גערוט אויפן זאַמד, און געקוקט פאַר זיך, נישט צוקוקנדיק זיך און נישט קלערנדיק פון קיין זאַך. פאַר אים אונטן איז געלעגן אַ קליינער, טיפער זאַמד־טאָל, אַרומגערינגלט מיט אַ קייט פון בערגלעך, ווי דער אויף וועלכן ער איז געלעגן. די בערגלעך האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן פאַמעלעך אין כוואַליקע ליניעס ביז צום מיטן פון דער נידערונג, וואו די געענגטע פאַרטיפונג האָט אויסגעזען ווי אַ דעק פון אַ שפּיציקן גריבל. עס איז געווען שטיל דאָרט אונטן, אויפן דעק. עס האָט זיך געטראַכט, אַז מען קאָן זיך דאָרטן אַנידערזעצן אויף דער ערד און קוקן אַרויף, און גאָרנישט נישט הערן, און קיין זאַך נישט זען, אויסער די זאַמדיקע זײַטן פון די בערג און דעם בלויען הימל־פלעק איבערן קאָפּ.

איצט אָבער איז נאַכט און דער הימל איז נישט בלוי. ער האָט זיך געפּוילט אומדרייען זיך און אַרײַנקוקן אין דער מיט פון דער הויך. אָבער אויך אָן צו מאַכן אַן איבעריקע באַוועגונג האָט ער געזען די אונטערשטע פאַלעס פון הימל — און זיי זענען געווען ווײַט און נידעריק און פינצטער, און באַזעצט מיט הייפלעך שימערירנדיקע שטערנדלעך, מיט ווײַסע און באַגילטע נעפּל־פלעקן. און ס׳איז געווען מאָדנע די ליכטיקייט פון דער נאַכט, אָן לבנה, סוף פונעם חודש חשון. זאָל דאָס זײַן דער שימער פון די שטערן־הייפלעך און פון די ווײַסע נעפּלען, וואָס האָט געמאַכט שיטער די געדיכטקייט פון חושך? אָדער אומבאַמערקטע ליכט־שטראַלן רינען אַרײַן אין דער בײַנאַכטיקער פינצטערקייט ערגעץ פון אַ פאַרבאָרגענעם ליכט־קוואַל? אָבער מען זעט נישט קיין באַזונדערע שטראַלן. ס׳איז מער נישט ווי שטערן־ליכט. מאָדנע, ווי מען לעבט אָפּ אויף דער וועלט אַ פּאָר צענדליק יאָר און מען מערקט נישט זאַכן, וואָס קומען פאָר יעדן טאָג, און דערנאָך איין מאָל כאַפּט מען זיך, און מען זאָגט: „מאָדנע!“ ... כאַ־כאַ...

נאָר צוזאַמען מיט דעם אויפלאַכן איז אויסגעגאַנגען די רגע פון דער־לײַכטערונג און צופרידנקייט. די גרויסע מרה שחורה, וואָס האָט זיך געזאַמלט אין אים די אַלע לאַנגע חדשים, פון פּסח, ווען ער איז געוואָרן אַ סאָלדאַט, און ביז דער הײַנטיקער נאַכט, האָט צוריק פאַרפלייצט זײַן נשמה און אָנגעפילט זי מיט יענעם חושך, אָן שטערן און אָן לויכטנדיקע נעפּל־פלעקן, וואָס איז געווען פיל שוואַרצער ווי די אַרומיקע מדבר־נאַכט. ער האָט זיך געזען אין לאַגער פון דער דײַטשער אינזשינערן־קאָמאַנדע, פון וואַנען ער איז דאָ אַהער געקומען. „די דײַטשלעך — יעדן אָוונט זענען זיי שיכור! אַ גאַנצן טאָג שווײַגן

זיי, אין אָוונט רעדן זיי זיך פֿאַנאַנדער: שלום? — זאָגן זיי, — מיר וועלן נעמען סועץ, און קאַירָא, און אַלעקסאַנדריע; מיר וועלן נעמען פּאַריז און דערוועגן ענגלאַנד; מיר וועלן נעמען מאָסקווע און פּעטערבורג — נישט פֿריִער וועלן מיר מאַכן שלום!" און שפּעטער זיפֿצט דער רויט־שטיצנדיקער, גראָבער סערזשאַנט הירט: „ווירד דאָס איינמאָל איין ענדע נעמען — דאָס שייסליכע הונדע־לעבן אין דער וויסטע?" — „עס ווירד שאָן, ליבער הירט!" — טרייסט אים סערזשאַנט קליינמאַן, דער ייִד, און קוקט איבער די ברילן, וואָס זענען אים אַראָפּגעפֿאָרן אויפֿן שפּיץ פֿון דער מאָגערער נאָז, און לאַכט מיט די אויגן. — „בימאָלס!" — האַקט אָפּ דער אונטעראָפֿיציר פּפֿעניג. — און דער קריג האַלט אויך ניכט!" — „די מענשען זינד יאָ שטערבליך". — באַמערקט ווידער קליינמאַן. — „דאָנערוועטער, טויפֿעלס העלע!..." — שרייט פּפֿעניג, און זידלט מיט גראָבע ווערטער דעם „קאַיזער און פֿאַטערלאַנד". און ווען דערביי דרייט זיך אָן צופֿעליק דשאַפֿאַר, דער דינער, גיט ער אים איבערן האַלז: „פֿערפֿלוכטער באַנאַאוזע!"

איבער דריי חדשים דרייט ער זיך שוין אַרום מיט זיי דאָ אין דער וויסטעניש. זיי גראָבן ברונעמס, זיי זוכן וואַסער פֿאַר דער אַרמיי, וואָס דאַרף גיין דורך די ערטער. און וואָס ווייטער זיי פֿאַרטיפֿן זיך אין מדבר אַלץ קלענער ווערט זיין האָפֿנונג אַרויסרייסן זיך פֿון דאַנען. און צוגלייך ווערט דאָס אים ווייניקער וויכטיק. וואָס איז באַפֿרייונג? — זאָגט ער זיך פֿאַמעלעך און טעמפּ, — צוליב וואָס און וואוהין?... ירושלים... אסתּר... לעבט זי נאָך? ער האָט שוין לאַנג פֿון איר קיין בריוו נישט געהאַט. אפֿשר ווערן זיי פֿאַרפֿאַלן אין וועג? אַנדערע באַקומען אויך נישט אָפֿט. און אפֿשר שרייבט זי נישט. ער שרייבט אויך נישט. שוין אַ חודש נישט געשריבן. אַ מין שלאַפֿקייט פֿילט אים אָן און אָפּגעלאָזנקייט. ווען ער נעמט די פּען אין האַנט איז זיין קאָפּ דול, און יעדעס וואָרט — פֿאַלש... און ער וואַרפֿט דאָס אַוועק — אוממעגלעך צו שרייבן... אָט זענען דאָ די דייטשן, און די טערקן, און די אַראַבער, אַלע זיפֿצן, און קלאָגן זיך, און לעבן נאָר מיטן געדאַנק וועגן באַפֿרייונג. און אַלע זענען זיי ווי אַ וואָגן, וואָס סקריפּעט און טרייסלט זיך — און פֿאָרט פֿון דעסט וועגן.

אָבער ער, מאיר, ער זיפֿצט נישט, און קלאָגט זיך נישט — און דאָך קאָן ער נישט מער. גראָד האָט ער נישט געליטן ווי פֿיל אַנדערע. ער איז נישט געווען געפּייניקט און געשלאָגן — כמעט נישט געווען — ער איז געווען נאָר אַ קורצע צייט אין דער „עמאַליע" (די אַרבעטס־באַטאַליאָנען, וואו זיי האָבן געאַרבעט ביי קאַטאָרזשנע באַדינגונגען). און דאָך, יענע וואָס זענען טאַקע אין גהינום — זיי האַלטן זיך מיט ביידע הענט פֿאַרן קלאָגעדיקן שטיקל לעבן, וואָס פֿינקלט נאָך אין זיי. און ער, וואָס ער האָט נאָר צוגעזען, ער לאָזט אָפּ דעם שטריק. אפֿשר איז דאָס טאַקע דערפֿאַר, וואָס ער האָט נאָר צוגעזען?

ער האָט געזען געַנוג: ער האָט געזען די צום טויט פֿאַרמשפּטע דעזער־טירן, ער האָט געזען ווי מען שיסט זיי, און האָט געזען זיי נאָכן שיסן, ער האָט געזען די מערדעריש־געשלאָגענע, ווי זיי קרענקען און קרענקען, און גייען אויס ביסלעכווייַז, און שטאַרבן; ער האָט געזען דעם דאָקטאָר, דעם אַרמענער, וואָס האָט פֿאַרסמט פֿערציק קראַנקע סאָלדאַטן; ער האָט געזען ייִדישע ייִנגלעך, בלאַסע און פֿאַרמוטשעטע שטאָט־קינדער, וואָס ווערן געפֿירט פֿון די געזונטע און תּאווהדיקע טשאַווישן, אָדער פֿון די צעלאָזענע יונגע אָפֿיצירן, אויף בייַ נאַכט, צו זיי אין געצעלט אַרייַן; ער האָט געזען קראַנקע, וואָס וואַלגערן זיך אַרום אָן הילף און פֿוילן לעבעדיקערהייט, און ווערן אויפֿגעפֿרעסן פֿון אומ־צוכט; ער האָט געזען מענטשן, וואָס גייען אום ווי שאָטנס, וואָס קאָנען נישט צופּאַסן זיך, וואָס קאָנען נישט פֿאַרשטיין ווי זיי קומען אַהער, וואָס זענען ווי צעדולט און פֿאַרלאָרן — די זענען אַממייסטן געפּייַניקט; ער האָט געזען אַ מענטשן, וואָס איז געפֿאַלן אין גאַנג און געלעגן ווי אַ טויטער. דער אָפֿיציר האָט אים געהייסן באַגראָבן, און מען האָט אים באַגראָבן. אָבער ער איז נישט געווען טויט, ער האָט נאָך געדיכעט בעת מען האָט אים באַגראָבן... און ער האָט געזען אַ גרויסן המון, וואָס איז געגאַנגען, וואו מען האָט אים געשיקט, און געטאָן וואָס מען האָט אים געהייסן, און געקײַט, וואָס מען האָט אים געגעבן, און געשלאָפֿן, וואו מען האָט אים אָנגעלייגט. ער איז געווען בייז און פֿאַר־ביטערט, דער המון; זײַן האַרץ איז געווען פֿול מיט אַכזריות, אָן אַ סוף און אָן אַן אויסוועג. אָבער ער איז געווען געהאָרכיק און טעמפּ, ווי אַ סטאַדע בהמות. און ווען מען האָט אַרויסגענומען פֿון אים איינעם אָדער צוויי אָדער צען פֿון זײַנע מענטשן און געשטעלט זיי אין פֿראָנט פֿון אים, און געהייסן שיסן, האָט ער געשאָסן — און דערנאָך שטאַרקער צוזאַמענגעדריקט זיך, און טיפֿער געשוויגן, און נאָך מער געפֿאָלגט... אָט דער געזונטער המון, וואָס האָט געאַרבעט, און געגעסן, און געשלאָפֿן, און געווען אַזוי געהאָרכיק — אים האָט מאָיר געזען טאָג אײַן, טאָג אויס, און האָט מער נישט געקאָנט... ער האָט נישט מורד געווען, אָבער ביסלעכווײַז און אָן אָן אויפֿהער האָט דאָס אים געגנאָגט, עס האָט צעפֿרעסן זײַן נשמה, עס האָט אַוועקגענומען זײַנע כּוחות... עס איז געווען געַנוג!

די מענשען זינד יאַ שטערבליך! — האָט געזאָגט סערזשאַנט קליינמאַן.

איז דען נישט די ערשטע צײַט פֿון זײַן דינסט געווען די שרעקלעכסטע? די געדאַנקען וועגן אסתּרקען, וועגן דעם ווי זי איז געבליבן אַליין, אַ פֿאַר־לאָזענע, אַן אומגליקלעכע, האָבן אים געריסן דעם מוח. און די אַרבעט — עי, וואָס האָט אים געקימערט די אַרבעט, און דאָס עסן, און שלאָפֿן, און אַלץ מיט־אַנאַנדער? דאָס שלעפּן די שווערע בלעכן מיט ערד האָט אים נאָר צעשטרייט. אָבער עמיצער האָט אים אַ טובֿה געטאָן. מען האָט אים געשיקט אין אַן אָרט, וואו עס האָבן געאַרבעט אַ סך ייִדן אונטער דער האַנט פֿון אַ ייִדישן קאָנ־

טראַקטאָר. דער קאָנטראַקטאָר האָט געשיכּורט מיט די אָפיצירן, ער האָט זיי געלעקט און געחנפעט, און געבראַכט יינגלעך פאַר זייער געגוס. און צו די, וואָס ער האָט פון זיי נישט געהאַט אַזאַ נוצן, איז ער געווען גראָב און אַכזריותדיק, ער האָט אויף זיי געהויבן די בייטש און געמאַטערט זיי מיט קאַטאָרזשנער אַרבעט. אים, מאירן, האָט ער נישט געקאָנט פאַרדייען. ער האָט זיך אָנגעגנומען פאַר די געפייניקטע און פאַרגוואַלדיקטע. האָט ער אים אַוועק־געשיקט אין דער „עמאַליע" צו די טערקן. דאָס איז געווען אַ דערלייכטערונג. ער האָט כאָטש נישט געזען פאַר די אויגן קיין יידן מיט טויטע פנימער, וואָס רייסן זיך אונטער, שלעפנדיק די בלעכן ערד, מיט ציטערנדיקע שוואַכע הענט און פיס, מיט מוטנע אויגן. אָבער דער רויער טייג, וואָס מען האָט געגעבן צום עסן — דאָס איז שוין געווען צופיל אַפילו פאַר זיין מאָגן. דיזענטעריע... גאַרנישט. ער איז געלעגן ווי אַנדערע זענען געלעגן. פון אויפשטיין איז געווען אָפגערעדט. אויך ביי דיזענטעריע האָט מען געגעבן רויען טייג... איז פאַרביי־געפאָרן יענער דייטשער אָפיציר און האָט באַמערקט. פאַרוואָס גראָד אים? אַזוי: אַ הויכער, אַ בלאָנדער, און דאָס פּנים נישט אַראַביש. האָט ער אים מיטגענומען. איז ער אָפגעלעגן ביי די דייטשן אין פעלד־לאַזאַרעט אַנדערטהאַלבן חדשים און איז אַרויס געזונט. און מען האָט אים צוגעשריבן צו דער אינזשינערן־קאָמאַנדע.

אין יענע ערגסטע צייטן האָט ער רק געוואָלט אויסהאַלטן און אויסלעבן. שפּעטער איז אים שוין בעסער געגאַנגען, אָבער... אָבער די לוסט צו לעבן איז אַוועק...

אין דער היים איז ער געווען איין מאָל. די קאָמאַנדע האָט אים געשיקט נאָך איינקויפונגען אין ירושלים. אַליין און מיט געלט אים געשיקט — זיי טרויען אים.

ער האָט דערציילט אסתּרקען ווי אים האָט אָפּגעגליקט. און זי האָט אים געגלויבט. זיין ביי די דייטשן — לכל הפחות מען איז זאַט און געקליידט. די שכנים, וואָס זייערע זין און ברידער און מענער האָבן געדינט ביים טערק, האָבן אים מקנא געווען. און ער האָט דערציילט מעשׂיות און געשעענישן, געמאַכט זיך מונטער און לוסטיק. דאָן איז געקומען צורייד וועגן נישט אומקערן זיך. אָנשטאָט צו זיין פאַרשוואַרצט אין מיליטער איז דען נישט בעסער אַנטלויפן אין די קאָלאָניעס און לעבן פריי. אַלע טוען אַזוי, יידן און אַראַבער. אַראַבער נאָך מער. מען כאַפּט זיי און זיי אַנטלויפן צוריק, נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל. און יידן כאַפּט מען גאָרנישט. זעלטן ווען, אַמאָל אין אַ שמיטה. אָבער פאָרט ווען מען פאַלט אַריין... זי האָט געקוקט אויף אים מיט אַזאַ צער, און די אויגן אירע זענען געווען טיפע און דערשראָקענע.

— איך גיב דיר קיין עצות נישט... טו ווי דו פאַרשטייסט...

און זי האָט אָנגעהויבן צו וויינען.

ער האָט די גאַנצע צײַט געדענקט, אַז זי טראָגט אין זיך אַ נײַ לעבן, וואָס האָט זיך אָפּגעצווײַגט פון אים, און דעריבער מוז זי געשוינט ווערן מער ווי שטענדיק. ער האָט ווידער דערציילט לוסטיקע עפּיזאָדן פון זייער לאַגער־לעבן. און ערנסט האָט ער איר געזאָגט: מען האָט אים געשיקט אײַנצוקויפן, מען האָט אים אָנגעטרויט געלט. זאָל ער איצט אַנטלויפן וועט מען זאָגן: „אַ ייִד!״ און ס׳איז נישט כדאי אײַנצושטעלן: אַ סך אָפיצירן און טשאַוווישן קענען אים. צו אים וועט מען זיך באַציִען שטרענגער ווי צו אַ פּראָסטן דעזערטיר. און דער עיקר, ער דאַרף דאָס נישט. אַלע סאָלדאַטן וואָלטן זיך געוואונשן צו זײַן אין אַזאַ לאַגע ווי ער.

און מייערן, דעם באַנק־אַנגעשטעלטן, האָט ער באַגעגנט און האָט אים אויך דערציילט פון זייער וואַנדער־לעבן אין דער מדבר, אין זוכעניש נאָך וואַסער. און מייער האָט געשלונגען זײַנע רייד, זײַנע אויגן האָבן געגלאַנצט, ער האָט אויסגערופן מיט התלהבות:

— פאַרוואָס מאַכט זיך מיר נישט אַזוינס?... איך בין אײַך מקנא, פונק!...

אָבער פאַרן צעשיידן זיך, דריקנדיק אים די האַנט, האָט ער פּלוצלונג געזאָגט:

— אָבער איר זענט נישט פריילעך, פונק...

יאָ, ער איז נישט געווען פריילעך, כאָטש ער האָט דערציילט פריילעכע מעשׂיות. ער האָט זיך נישט מקנא געווען, וואָס גראָד אים האָט זיך געמאַכט אַזוינס. ער וואָלט זיך גערן געביטן מיטן באַנק־אַנגעשטעלטן. אומקערן זיך אָדער ניין? בײַ אים איז דאָס גאָר נישט געווען אַזוי פעסט באַשלאָסן, ווי ער האָט דאָס אַרויסגעזאָגט פאַר אסתּרקען און פאַר אַנדערע. ער וואָלט אפשר נישט געקוקט אויף דער סכּנה און דאָך אַנטלאָפן. נאָר דאָס וואָס מען האָט אים אָפּגעלאָזן אַליין און מיט געלט — דאָס איז געווען, וואָס האָט אים אויף אַן אמתן געבונדן. „אַ ייִד!״ — וועלן זיי זאָגן. ער האָט געוואוסט זייער מיינונג וועגן ייִדן.

אין דער פרי איז ער געפאָרן צוריק. דער לאַסט אויטאָמאָביל האָט געמוזט גיין פּאַמעלעך און פאַרזיכטיק אום נישט איבערצוקערן זיך בײַ די שאַרפע דרייען און שטרענגע אַראָפּ־בערג פונעם יריחו־וועג. ער איז געזעסן לעבן שאָפער, אַ לײדיקער, מיט אַ ליידיקן קאָפּ, און געקוקט אַרום זיך מיט ליידיקע אויגן.

פונק האָט נישט באַמערקט ווי זײַן פּנים האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף די הענט, ווי די עלנבויגנס האָבן זיך טיפער אַרײַנגעגראָבן אין דעם ווייכן זאַמד, און דער קערפּער האָט זיך אַ דריי געטאָן און אויסגעזוכט אַ באַקוועמערע פּאָזע. אין קאָפּ בײַ אים האָט געשוועבט אַ פּאַנאָראַמע פון נאַטורבילדער, וואָס זײַנע אויגן האָבן, נישט קלערנדיק פון דעם, אויפגענומען אין יענעם פײַנעם

פֿרימאָרגן, און וואָס ער אַליין האָט גאָר נישט געוואוסט, אַז זיי זענען געבליבן אָפּגעדרוקט ערגעץ אויף אַ הינטערטאָוול פֿון זײַן זכרון.

זיי זענען פֿאַרבײַגעפֿאָרן דעם דאָרף אלעזריה, וואָס איז אַזוי אָנגערופֿן געוואָרן אויפֿן נאָמען פֿונעם בלינדן אלעזר, וועלכן ישוע הנוצרי האָט אויפֿגעלעבט נאָך זײַן טויט. רעכטס איז געלעגן אַ ברייטער און טיפֿער טאָל „וואַדי קדום" האָט ער געהייסן. ער האָט אויסגעזען ווי די בעט פֿון אַ גרויסן, מעכטיקן טײַך, וואָס מען האָט אָפּגעפֿירט פֿון אים דאָס וואַסער. איבער די טרוקענע, משופּעדיקע זײַטן איז פֿון דער טיפֿער נידערונג פּאַמעלעך אַרויפֿגעקראָכן אַ דינער, בלויליכער נעפּל־שטויב.

שוין נישטאָ דער וואַדי קדום. דאָס דאָרף פֿונעם אויפֿגעלעבטן אלעזר, וואָס איז דערנאָך סײַ ווי נאָך אַ מאָל געשטאָרבן, איז געבליבן הינטער זיי. זיי האָבן דאָס אַרומגעבויגן און לאָזן זיך אַראָפּ אין אַן אַנדער וואַדי, אַ שמאָלן און טיפֿן. „וואַדי איל כאַד" הייסט ער. זיי אַנטקעגן אַנטפּלעקן זיך שורות בערג: הויך און משופּעדיק הויבן זיי זיך פֿון די טאָלן, זיי שטייען אָנגעלענט איינע אויף די אַנדערע, צוזאַמענגעשמאָלצן, מיט קײַלעכדיקע איבערגאַנגען — כוואַליעס ערד און שטיינער, וואָס זענען פֿאַרגליווערט געוואָרן אין מיטן פֿון זייער באַוועגונג, מיט אַ מאָל און אויף אייביק. די נאַקעטע בײַכער, און רוקנס, און זײַטן, זענען געפּאַנצערט מיט גרויע פֿעלזן־שטיקער און פֿאַרגאָסן מיט גלאַנציק־שוואַרצע פּעך־לאַטעס. נאָר דער פּאַנצער איז פֿון עלטער געקנייטשט און געשפּאָלטן, פֿול מיט ריסן, מיט שפּאַלטן, מיט אָנגעהאָנגענע שפּיצן, און פֿאַרוואָקסן מיט שטיקער גראָז — טונקל־גרינע, קורצע, באַרשטיקע גראָז. שטילע רוען די בערג. זייערע מעכטיקע ברוסטן זענען קײַלעכדיק־אָוואַל און הויך־געהויבן, ווי בוזעמס פֿון גיגאַנטן־ווײַבער זעען זיי אויס. און עס דוכט, אַז זיי רירן זיך מיטן ריר פֿון אַ לײַב, וואָס לעבט און מען זעט דעם הויך, וואָס ער אָטעמט אַרויס — בלויליכער־דין און ווײַסלעך־נעפּלדיק איז ער. די ערד רוט. עס רוען אירע ברוסטן, און אײַטערס, און אָרעמס, און לענדן, און שויסן. זי האָט אַ סך וועגן אויף אַרויסגעבן פֿון זיך איר פֿולקייט, איר זאַפֿט און וואַרעמקייט, איר שוץ און קילקייט. און זי גרייט אָן פֿאַרשידענע ערטער פֿאַר די, וואָס קומען צו איר נאָך שפּײַז און רו און באַהעלטעניש.

רעכטס פֿון זיי האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַ הויכער באַרג. ער איז גרין און גראָזיק. לאַנגע שאָטנס קריכן איבער אים פֿון אונטן, זיי דערלאַנגען מיט זייערע אויסגעשטרעקטע צונגען ביז צו די ברעגן פֿונעם דרך המלך. ווײַסע קופּקעלעך שאָף פּויזען אַרום איבערן גרינעם לײַב, קײַלעכדיקע, ווייך־וואָלענע, נידעריק־געוואַקסענע ברואימלעך. זיי ציפּן, זיי זויגן. די אייטערס פֿון דער ערד זענען פֿול און שווער.

נײַע שורות פֿון בערג, איינע הינטער די אַנדערע וואַקסן זיי אויס, בערג אַז קעפּ און אָן פּנימער, מיט גרויסע ערדענע היטלעך. אַרום זיי שפּרייט זיך

אַ טומאַן, שטראָמען און אונטערשטראָמען פֿון פֿײַנע לופֿט־באַוועגונגען, וואָס פֿליסן אַרויף פֿון די טאָלן צו די שפּיצן פֿון די בערג.

און דאָס אויג שפּרינגט אַריבער איבער אַ ווײַטער נידערונג, וואָס זעט זיך נישט, און שטויסט זיך אָן אין אַ וואַנט — אַ וואַנט פֿון בערג, וואָס בויגט זיך און טרעט אָפּ פֿאַרקײַלעכדיקט, און זעט אויס ווי אַן אָנהויב פֿון אַ גרויסן קרײַז. אַ שאַרפֿער קאַם, אַ טונקעלער, מיט אַן אָפּגלאַנץ פֿון בלויקייט, האַלט צוזאַמען די איינהײַט פֿון דער וואַנט. דאָס זענען די בערג פֿון מואָבֿ, וואָס אויף יענער זײַט פֿונעם ים המלח, און זײַן וועג ליגט נאָך ווײַטער, אויף יענער זײַט פֿון די הרי מואָבֿ, אין דער וויסטעניש...

אין דער הויך, איבער יענע בערג, שווימען דינע, גרינגע וואָלקנדלעך, פּעדערדיקע און שנייאיקע. נאָך העכער און ווײַטער ליגן שטיקער ווײַסע וואָלקנס, שניי־טישטוכער, אויסגעשפּרייטע אין דער לופֿטן, איבערן פֿינצטערן בערג־קאַם, ווי אַ מין געצעלטן־לײַוונט, וואָס גיט שאָטן און קילקייט. און דורך זיי, און צווישן זיי שײַנט די ליכטיקע זון.

די וואָלקנס צעזייען זיך, די זון שײַנט, די בערג פֿון מואָבֿ ווערן תּמיד ליכטיקער. הרודעס פֿון העלער בלוי זענען זיי אַצינד, שטיקער קלאָרן הימל, וואָס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן צו דער ערד.

דער וואָגן לויפֿט. בײַ די זײַטן פֿון וועג שפּרינגען טונקעלע קעפּלעך, איינצלנע, אָפּגעזונדערטע בינטלעך פֿון כאַסאַב־גראָז, דינע שטרויעלעך שטעקן פֿון זיי אַרויס. עס פֿליִען אַרויף פֿויגעלעך מיט לאַנגע שאַרפֿע ווידלען, און שוועבן נידעריק איבער דער ערד, און טונקען זיך, ווי פֿישלעך, אין דער בלויער קלאָרקייט פֿון דער מאָרגן־לופֿט.

ווײַטער קומען אָן בערג מיט סאַמעט־גרינע זײַטן, אויסגעשאָטן מיט ווײאָלעט־גרויע שטיינער, אויסגעזייטע מיט קנוילן וואָרצלדיקע גראָז, וואָס האָבן אַן אָנבליק פֿון אַלטע בראָדאַווקעס. זיי גייען אַוועק, און אויף זייער אָרט קומען אָן וויסטע בערג, ברוין־לײַביקע און גלאַטע. זיי זעען אויס ווי שטײַף־אָנגעשטאָפּטע זעק מיט ערד.

אין דער לענג פֿונעם וועג לויפֿט אַ שמאָלער טאָל, און אין דער טיף פֿונעם טאָל, אויף זײַן קילן דעק, רינט אַ שטרעמל פֿון ווײַסע שטיינדעלעך.

פֿון דער ווײַטנס ווײַזן זיך שוין די נידעריקע קרײַד־בערג, וואָס זאָגן אָן וועגן דער נאָענטקייט פֿון יריחו. זיי זענען ווײַס און באַמאָלט מיט שוואַרצע פּאַסן, און די פֿויגלען, וואָס פֿליִען דאָ אַרום, זענען אויך ווײַס, און זייערע פֿליגלען זענען שוואַרץ, ווי די שוואַרצע פּאַסן פֿון יענע ווײַסע קרײַד־בערג. אַ סך פֿויגלען זענען דאָ דאָ. איינעם קען ער: ער האָט אַ טשוב און הייסט „כאָדאַרי“, וואָס דאָס מיינט: אַ פֿרעמדער. פֿאַרוואָס איז ער אַ פֿרעמדער? פֿליט ער דאָ נישט אַרום באַגלײַך מיט אַלע אַנדערע פֿויגלען? ווער האָט

באַשטימט, אַז ער איז אַ פרעמדער? קיינער ווייס נישט. און מען רופט אים כאַדאַרי...

דער וואָגן לויפט. בערג־זײַטן מיט אײַנגעקוועטשטע, שמאָלע שפּאַלטן, פון אויבן אַראָפּ, ווי אָפּדרוקן פון גיגאַנטן־פינגער.

אַ ווײַסער שטילער טאָל, אַרומגערינגלט פון ווײַסע און גרינע בערג.

קעפּ פון בערג, אַ סך, קערנדיקע.

אַ טאָל פון טונקל־אײַזן... טרוקענע דערנער, שטויביקע, גרוי־ערדענע... לישײַעס — שטיקלעך ווײַסן שנײ און ראָזעווער וואַטע... דינע שטעגלעך פון שאָף און פּאַסטוכער, וואָס פאַרלירן זיך אין די בערג...

ס'איז גוט אַזוי צו פאָרן — ווען מען זאָל גאָר קיין מאָל נישט אָפּשטעלן זיך!...

די שאַקאַלן איז אומעטיק געוואָרן צו וואַרטן און קוקן פון דער ווײַטנס. ווי לאַנג וועט ער נאָך דאָ ליגן? ווען אַ מענטש גייט אַוועק פונעם אָרט וואו ער איז געלעגן בלײַבט שטענדיק עפּעס איבער פאַר אַ לעק און אַ ביס. אָבער ער רירט זיך נישט. אפשר וועט ער אַזוי אָפּליגן די גאַנצע נאַכט? דער אַלטער שאַקאַל האָט זיך אַ קראַץ געטאָן מיט דער הינטערשטער לאַפּע אונטערן אויער, האָט אַ גענעץ געטאָן און אַרויסגעלאָזן אַ מרה שחורהדיקן יאָמער. און באַלד איז די שטילע נאַכט פול געוואָרן מיט קלאָג, מיט אַ היסטערישן וואָיעדיקן געוויין.

דער מענטש האָט אַ ציטער געטאָן און געגעבן אַ נעם די פיס. מיט אַ מאָל איז געוואָרן שטיל.

האָ, — האָט ער געמאַכט באַרויִקנדיק זיך, — און איך האָב געמיינט, אַז איך בין דאָ אַליין.

ער האָט זיך ווידער אָנגעשפּאַרט מיטן שטערן אָן די קולאַקעס און געקלערט וועגן דעם, וועגן וואָס ער האָט געקלערט דעמאָלט אויפן וועג: די בילדער פון די ערטער, פאַרבײַ וועלכע ער איז געפאָרן, זענען מיט אַ מאָל און אָן אַ זכר צוריק פאַרזונקען געוואָרן אינעם אונטערגרונט, פון וועלכן זיי האָבן זיך אַזוי אומגעריכט און גאָר אָן אַ שייכות צו עפּעס אַנדערש אַרויס־באַוויזן אויף אַ קורצער ווײַלע. ער האָט איבערגעלייגט אין געדאַנק די נײַעס, וואָס ער האָט געהערט אין דער היים: וועגן לייזערן, ווע מען מען האָט סוף כל סוף באַפרײַט פון טורמע און צוריק אַוועקגעשיקט צו זײַן דינסט; וועגן חיהן, וועלכע איז אין דמשק און לאָזט אים אָפּט גריסן; און וועגן דעם גרעק דימיטראַקי, ווען מען האָט צופעליק געפּאַקט אין חיפה און געבראַכט צוריק קיין ירושלים, און דאָ זיצט ער און וואַרט אויף זײַן משפט... „אַמאָל איז פאָרט דאָ גערעכטיקייט!" — האָט זיך פונק געזאָגט מיט צופרידנקייט.

עס איז געווען שטיל. אָבער דעם זכר פֿונעם שאַקאַלן־געוויין האָט פּלוצלונג ווידער אָפּגעקלונגען אין זײַן מוח. „אַזוי ווי זיי וואָלטן געוואוסט", — איז בײַ אים דורכגעפֿלויגן אַ ליצנות־געדאַנק. — „פֿ ו ן ו ו אַ נ ע ן וויסן זיי?" — האָט ער זיך געפֿרעגט אומגעריכט־ערנסט, און האָט דערפֿילט ווי די האָר אויף זײַן קאָפּ שטעלן זיך אויף און אין זײַן האַרץ רינט אַרײַן אַ דין שטרעמל פֿון אימה. ער הויבט אויף העכער דעם קאָפּ און קוקט זיך אַרום. דאַכט זיך, אַז הינטער יענע בערגלעך באַהאַלט מען זיך. ער שפּרינגט אויף מיט אַ מאָל, מיט דער ביקס אין האַנט, מיטן פֿינגער אויפֿן צינגל פֿון ביקס — און ציט זיך אויס אין זײַן פֿולן וואוקס, און קוקט.

— האַ־האַ־האַ!...

ער לאַכט מיט אַ הויכן קול. אין מיטן דערין האַקט זיך אָפּ זײַן געלעכטער. „וואָס איז דאָס? — מאַכט ער צו זיך געפֿאַלן. — מען זאָגט, אַז אין די לעצטע מינוטן פֿאַר דעם גייט מען אַראָפּ פֿון זינען... אָבער איך בין דאָך נישט משוגע! ניין, איך בין נישט!..."

פֿאַרוואָס, אייגנטלעך, ווײַל ער זיך נעמען דאָס לעבן? פֿאַרוואָס? אַצינד האָט ער דאָס מער נישט געוואוסט. אָבער ס'איז געווען עפּעס, וואָס האָט אים געבראַכט דערצו. מער נישט ער האָט דאָס אַנגעוואָרן. איצטער וואָלט ער געקאָנט ליגן בײַ זיך אין געצעלט און רויִק שלאָפֿן. ווער וואָלט אים נישט געלאָזן?

געצעלט... לאַגער... קיין מאָל נישט! ס'איז גענוג! גענוג!

ער האָט זיך צוריק געלייגט אויפֿן זאַמד און אַרײַנגעקוועטשט דאָס פּנים אין די הענט. אין זײַן האַרצן איז מער נישט געווען קיין מורא. ער האָט נישט געדאַרפֿט אומקוקן זיך.

ער האָט געזען דעם לאַגער, דעם המון סאָלדאַטן, וואָס זענען געווען ווי אַ סטאַדע בהמות, און די איינצלנע, וואָס האָבן זיך נישט געקאָנט צופּאַסן, און זענען אומגעקומען. און ער אַליין איז געווען אַנדערש ווי די אַנדערע: פֿון דרויסן האָט ער זיך ווי צוגעפּאַסט, און פֿון אינעווייניק האָט ער זיך אויך צוגעפּאַסט — ער האָט זיך צוגעפּאַסט צום מדבר, וואָס אַרום אים. דער מדבר איז אַרײַן אין זײַן נשמה. אַלע קוואַלן פֿון לעבן זענען טרוקן געוואָרן. עס איז געווען זאַמד און וויסטעניש, און ווינטן, וואָס האָבן אַריבערגעטראָגן דעם זאַמד הויפֿנווײַז פֿון איין אָרט אויפֿן אַנדערן, געבויט בערגלעך און געגראָבן טאָלן...

איין מאָל איז ער אַרײַן אין פֿעלד־לאַזאַרעט. דער דאָקטאָר איז דאָרטן געלעגן, דער אַרמענער. ער האָט געהאַט בויך־טיפֿוס. ער האָט געהאַלטן אין שטאַרבן. זײַן פּנים איז געווען ווי איבערגעצויגן מיט אַ בלאַס־געלעזורנער הויט, דער קאָפּ איז טיף געזונקען אין קישן, און די אויגן זענען טיף געזונקען אונטערן שטערן. און דער בויך איז געווען געשוואָלן, הויך־אויפֿגעבלאָזן...

ער האָט נישט געקאָנט רירן מיט קיין גליד. נאָר די אויגן האָבן זיך געדרייט. די אויגן זענען געווען לעבעדיק, זיי האָבן אַלץ געזען און אַלץ פאַרשטאַנען. זיי האָבן אים גערופן. ער איז צוגעגאַנגען. זיי האָבן געלאַכט פון אים, זיי האָבן פאַרלאַנגט ער זאָל זיך איינבויגן, מער, נידעריקער. דעמאָלט האָט ער אויך געהערט זײַן קול — שוואַך, ווי אָן אָטעם, איז געווען דער קול פונעם שטאַרבנדיקן: „דו ביסט אַ ייִד ?... הער... דיר דערצייל איך. איך שטאַרב די נאַכט... איך ווייס דאָס. איך האָב פאַרסמט פערציק סאָלדאַטן, טערקן, טיפוס־קראַנקע... פערציק... איך האָב געציילט... מײַן ווײַב האָט צוגע־נומען אַ טערק... און מײַנע קינדער... מײַן פאָטער האָבן זיי דערהרגעט... און איך האָב פאַרסמט פערציק... איך האָב געציילט... איך בין צופרידן...”

אפשר האָט ער נאָך גערעדט. אָבער ס'איז שוין גאָר קיין קול נישט געווען. נאָר די אויגן האָבן זיך געדרייט, און געקוקט אויף אים מיט פאַרשטאַנד, און געלאַכט, געלאַכט...

זיי האָבן געלאַכט... זיי האָבן אים גערופן... ער קומט... יאָ, ער קומט. באַלד! באַלד!!! דעם גאַנצן חודש האָבן זיי אים גערופן.

ער האָט נאָר איין מענטשן דערהרגעט — דעם שוואַרצן כאַדש. און אויף דעם האָט ער קיין חרטה נישט. און וועגן דעם האָט ער גאָרנישט געטראַכט די גאַנצע צײַט, און דער זכר פון דעם האָט קיין מאָל נישט געשטערט זײַן שלאָף... אָך, האָט ער אים געכאַפּט פאַרן גאָרגל!... און געקוועטשט, און געקוועטשט... און דערנאָך געגעבן אַ שטויס מיטן פוס — אַראָפּ פון וועג — נבֿלה!... וואָס? אפשר ביסטו אויך געקומען אַהער זען דאָס?... אַוועק דו, הונט!... שוואַרצער קנעכט!... קינדער־גנבֿ!... דאָקטאָר, טרײַב אים אַוועק — אַ'נישט וויל איך נישט!... אַ'נישט גיי איך צוריק אין לאַגער!...

פונק האָט זיך אַנידערגעזעצט און מיט ווילדע אויגן געקוקט אַרום זיך. ער האָט אַראָפּגענומען דאָס היטל און געגלעט זיך די האָר אויפן קאָפּ מיט אַ באַרויִקנדיקער באַוועגונג. זײַן אָטעם איז געווען שווער, זײַן האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט.

— דער רוח ווייס וואָס! — האָט ער געמאַכט צו זיך מיט אויפרעגונג. — אַזוי קאָן מען טאַקע אויף אָן אמתן משוגע ווערן.

— אסתּרקע, — האָט ער געזאָגט מיט אַ קול פון געבעט, — איך קאָן נישט מער.

און דאָס וואָס ער האָט געזאָגט פון זיך מיט אַלע כּוחות, דאָס וואָס ער האָט אויסגעמיטן די גאַנצע צײַט מיט שרעק און עקשנות, מיט עקשנות פון שרעק, איז אַצינד אַרויפגעשפּרונגען אויף אים, ווי דער וואָלף, דער יעגער, אויפן פאַריאָגטן און אויסגעשעפּטן יונגן הירש.

— אסתּרקע... דו, דו, דו... — האָט ער געשטאַמלט.

ער האָט געכליפּעט. עס איז אים מיט אַ מאָל פֿינצטער געוואָרן אין די אויגן. ער איז געזונקען אויפֿן זאַמד.

— זעסטו, — האָט ער געזאָגט, קומענדיק צו זיך. — זעסטו ווי שוואַך איך בין געוואָרן? דו זאָגסט: קום אַהיים! קום אַהיים, זאָגסטו... יעדן טאָג שיסט מען ביי אונז, די וואָס גייען אַהיים... ס'איז דאָ נישט דמשׂק... און נישט באר שבֿע... פֿון דאַנען קומט מען נישט... איך האָב שוין געטראַכט, איך האָב געמאַכט פּלענער — אוממעגלעך... און ס'איז מיר אַלץ איינס... איך בין אַזוי שלאָף געוואָרן... איך וויל רו... רו וויל איך!... וואַרטן ביזן סוף? נישטאָ קיין סוף... וועט קיין מאָל נישט זיין... איין סוף איז נאָר דאָ...

אַרום דעם פּונקט האָט זיך געשלאָגן זיין געדאַנק, צו דעם פּונקט איז ער צוריקגעקומען נאָך יעדער אַפּוויכונג. עס וועט זיך קיינמאָל נישט ענדיקן, אָבער ער קאָן דאָס ענדיקן. עס איז געווען אַ תּאווה אין אָט דעם פֿילן פֿון זיין כּוח צו צערייסן די בענדער פֿון לעבן. עס איז צוערשט צו אים געקומען נאָר אין די מינוטן פֿון אויפֿרעגונג און האָט געהאַט אַ כאַראַקטער פֿון נקמה. אָבער ענדלעך האָט דאָס אים באַוועלטיקט. די בעסטע מינוטן פֿון מנוחה, פֿאַרן שלאָף, האָט ער אָפּגעגעבן צו די מחשבֿות איבערן טויט, וואָס דאַרף באַלד קומען, וואָס קאָן קומען יעדן טאָג. ער האָט נישט געוואוסט ווען, ער האָט נישט געהאַט קיין געפֿיל, אַז ער לייגט אָפּ. אים איז געווען קלאָר, אַז איין טאָג — און דער טאָג איז נישט וויַט — וועט ער זיך זאָגן: היינט! — און דעמאָלט וועט דאָס זיין. און אָט איז דאָס געקומען...

23

די ידיעה וועגן פֿונקס טויט האָט לאַנג געוואַנדערט און געמאַכט גרויסע אומוועגן ביז זי איז געקומען קיין ירושלים. דער שרײַבער גדליה באַראַנטשוק האָט זי מיטגעבראַכט פֿון גליל. ער האָט עס געהערט פֿון אַן עסטרײַכישן סאָלדאַט, וועלכער האָט עס געהערט פֿון סערזשאַנט קליינמאַן, אַ דײַטשן אונטעראָפֿיציר, וואָס האָט געדינט אין דער אייגענער קאָמאַנדע, ווי פֿונק. עס האָט נאָך געשוועבט אַרום דער זאַך אַ קליין וואָלקנדל פֿון ספֿק. ווער ס'האָט געוואָלט נישט גלויבן האָט געמעגט נישט גלויבן. אָבער באַראַנטשוק האָט געוואוסט, אַז ס'איז אמת.

עס איז געווען אַ וואָך נאָך פּורים, אַ פֿינצטערער אָוונט, דער הימל פֿאַרוואָלקנט, ווען דער שרײַבער האָט זיך אַרײַנגעגנבֿעט אין שטאָט, צופֿוס, אַ דעזערטיר, מיט אַ פֿאַלשן שפּאַנישן פּאַס אין קעשענע. ער האָט אויפֿגעזוכט אַנזעלמוס מייער, דעם באַנק־אָנגעשטעלטן, און געבליבן בײַ אים נעכטיקן.

זיי זענען געזעסן ווי אַמאָל בײַ דער רוישנדיקער טיי־מאַשינקע. דער בעל־הבית האָט געקאָכט פּאָנטש לכּבֿוד דעם גאַסט. דער פּאָנטש איז אויסגעקומען רויט און פֿעט, און קלעפּיק, און ווען מען האָט אים אַראָפּגעשלונגען איז געבליבן אַ געשמאַק פֿון ריצינאייל. דאָך האָט ער אויפֿגעלעבט דאָס צעקנייטשטע און געזונקענע פּנים פֿונעם שרײַבער, און אויף די פּול־פֿליישיקע באַקן פֿונעם באַנק־אָנגעשטעלטן האָט ער אָפּגעשלאָגן מיט טונקל־רויטע היץ־וועלן.

גדליה באַראַנטשוק האָט דערציילט:

— מען האָט אים געפּונעץ, וואָס מען האָט געפּונעץ פֿון אים, ערשט אויפֿן דריטן טאָג, אין דער פֿרי. מען איז געגאַנגען נאָך די טריט. די טעג זענען געווען שטילע, אָן ווינט, און די טריט זענען נאָך נישט פֿאַרשאָטן געוואָרן. אַ מהלך פֿון דרײַ שעה פֿון לאַגער. סערזשאַנט קליינמאַן, אַ דײַטשער ייִד, איז געווען דערבײַ. דערקענען האָט מען נישט געקענט. ס'איז מער נישט געבליבן, ווי אַ שטיק פֿוס אין אַ שוך און עטלעכע ביז גלאַט אַרומגעפֿרעסענע ביינער. היענעס אָדער שאַקאַלן... דער קאָפּ איז נעלם געוואָרן. צעפֿליקטע שטיקער

געוואָנט זענען געלעגן צעשטרייט — נאָך זיי האָט מען דערקענט דעם דײַטשן אוניפאָרם. און מער קיינע סימנים. מען האָט געמיינט — אפשר זענען אים באַפאַלן בעדויִנער? אָבער, ניין — די ביקס איז געלעגן דערבײַ. די בעדויִנער וואָלטן נישט איבערגעלאָזט קיין געווער. די ביקס איז געווען ווי אַלע ביקסן, און דער שוך איז געווען ווי אַלע שיך אין דער אַרמיי — פון זיי האָט מען קיין זאַך נישט געקאָנט וויסן וועגן דעם מענטשן. און ער איז נישט דער איינציקער, וואָס האָט געפעלט אין יענע טעג. יעדן טאָג פלעגן פעלן עטלעכע. אָבער, ס'איז גלאַט אַזוי די רייד. איך ווייס, אַז דאָס איז ער. פיר חדשים זענען אַריבער, ווי ער איז נישטאָ... ס'איז קלאָר, אַז דאָס איז ער.

— אָבער וואָס איז די סיבה? — האָט געפרעגט מייער.

— קליינמאַן, דער סערזשאַנט, זאָגט: דעפרעסיע, מעלאַנכאָליע, און נאָך אַזעלכע זאַכן. ער איז זיכער, אַז פונק האָט זיך שוין לאַנג אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק וועגן נעמען זיך דאָס לעבן. איין מאָל אָדער צוויי מאָל האָט ער זיך אַרויסגערעדט גאַנץ דײַטלעך.

— און ווען ער איז דאָ געקומען אויף אַ פּאָר טעג, פאַראַיאָרן זומער, האָב איך אים געזען, — האָט באַמערקט מייער. — און ער איז מיר פאָרגעקומען שטאַרק נישט פריילעך... אַזאַ נישט־פריילעכקייט, וואָס לייגט זיך ווי אַ גרונד אויפן דעק פון דער נשמה, און וואָס אַלץ, וואָס איז איבער דעם, איז פאַרבײַ־גייענדיק און גרינג, אַן אַ וואָג — עס קאָן צו יעדער מינוט אַראָפּגעבלאָזן ווערן... און דאָס, אונטן, בלײַבט...

ער האָט דערציילט נאָך פּרטים וועגן זייער לעצטער באַגעגעניש.

— ס'איז טשיקאַווע! — האָט ער אויסגערופן צום סוף, ווי פאַרוואונדערט — וויפל שוואַכע און קרענקלעכע, פּחדנים און נאַראָנים, און גאַרנישטן וואַרפן זיך, און דרייען זיך, און האַלטן אויס, און וועלן אויסהאַלטן די גאַנצע צײַט... און וועלן איבערלעבן די מלחמה... און וועלן בלײַבן גאַרנישטן אויך דער־נאָך... און ער, וואָס ער איז געווען אַזוי געזונט אין לײַב און זעל — ער איז געפאַלן... ער איז צעבראָכן געוואָרן און געפאַלן פון די ערשטע... ס'איז אַ ליגן, וואָס מען זאָגט, אַז אין אַ מלחמה קומען אום די שוואַכערע, און די שטאַרקערע לעבן אויס! אומעטום קומען אום צוערשט און צום מייסטן די שטאַרקערע... ווײַל אויף זיי פאַלט די גרעסערע לאַסט...

זיי האָבן לאַנג געשוויגן.

באַראַנטשוק האָט געטראַכט וועגן דעם ווי ער און פונק האָבן צוזאַמען געיאָגט דעם היישעריק אין איינער פון די קאָלאָניעס אין יהודה. פאַר צוויי יאָרן זומער איז דאָס געווען, די מיידלעך, די אַרבעטערקעס, האָבן זיך פאַרליבט אינעם שיינעם סטאָליער — נישט אין אים, באַראַנטשוקן... זיי זענען געגאַנגען אין צווייען שפּאַצירן, און זענען געלעגן אין אַ וועלדל. זיי האָבן גערעדט. מיט לוסט און פרישקייט האָט געוויִט פון אָט דעם יונגן בחור, מיט

אַזאַ זאַפּטיקייט, ווי פון די גרינגעביימער, וואָס אַרום אין וואַלד. און מיט וואָס פאַר אַ רויִקער זיכערקייט אין זײַנע כּוחות! אַזוי געדיכט און גאַנץ איז געווען דאָס געפיל פון לעבן, וואָס האָט אים דעמאָלט אָנגעפילט, ווי דער פאַרלאַנג פון אַ קינד, ווי דער צאָרן פון אַן אַלײנהערשער! ווי איז דאָס אויסגעגאַנגען? דער לאָגל איז דורכגעשטאָכן געוואָרן און דער ווײַן — אַרויסגערונען. עס איז געוואָרן פּוסט. דער זין פון זײַן איז פאַרלאָרן געגאַנגען... ער איז געזונקען אויף אַ בערגל זאַמד, אין מיטן פון דער וויסטעניש...

באַראַנטשוקס זכרונות האָבן אים געפירט נאָך ווײַטער צוריק. ער האָט זיך געזען אין דער טיף פונעם מדבר עריש, אויפן וועג קיין מצרים. טאָג־אײַן, טאָג־אויס זענען זיי געגאַנגען, דער רוקזאַק האָט געדריקט די פּלייצעס, די זון האָט געברענט, געמאַכט גליִענדיק די לופט און דעם גרויען זאַמד, וואָס אונטער זייערע פיס. די אויגן זענען פאַרגאָסן געוואָרן פון הייסן שווייס. באַרג אַרויף און באַרג אַראָפּ... און די נעכט זענען געווען קילע און שטערנדיקע. שלאָגנגען האָבן געשאַרכט צווישן די דערנער. איינע האָבן זיי דערהרגעט — אַ גרויסע, אַ גיפטיקע... יענע נעכט אין מדבר...

ער האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר און אָנגעשריבן אויף דעם עטלעכע שורות.

— וואָס שרײַבסטו? — האָט געפרעגט מייער.

באַראַנטשוק האָט אים שווײַגנדיק דערלאַנגט דאָס פּאַפּירל.

מייער האָט געלייענט:

„איך ווייס, דיך האָט אײַנגעשלונגען דער מדבר,\
איך ווייס — פאַרוואָס, —\
אָבער ווי איז דאָס געשען אין דער אמתן —\
דאָס ווייס איך נישט.\
„איך קען דיך,\
איך קען דעם מדבר,\
איך דערצייל פון אײַךביידן —\
אָבער דאָס וואָס איך דערצייל — איז נישט אמת."

— ווען איך וואָלט געשריבן וועגן אים וואָלט דאָס געווען דער עפּיגראַף, — האָט געזאָגט באַראַנטשוק.

— נעכטן בין איך פאַרבײַגעגאַנגען אין „נחלת יהודה", — האָט זיך אָנגערופן אַנזעלמוס מייער, — האָב איך זי געזען מיטן קינד — אַ ייִנגעלע פון דרײַ חדשים — אַזאַ שיינס און געזונטס! אויבן, אויפן באַלקאָן, זענען זיי געזעסן. זי האָט געלאַכט. זי האָט נישט געוואוסט, און איך האָב נישט געוואוסט... און דאָס קינד האָט געצאַפּלט, ווי אַ פישל. אין גאַנצן — ער, זאָג איך דיר: די נאָז, דער שטערן... ווילסט נאָך פּאָנטש?

זיי האָבן אויסגעטרונקען.

באַראַנטשוק האָט זיך פֿאַרקרימט.

— ריצינאייל! — האָט ער געזאָגט קורץ און ברוגזדיק.

— און עס שפּרינגט אַרויס אַ נײַ לעבן, — האָט גערעדט ווײַטער דער באַנק־אַנגעשטעלטער. — זאָלן אַוועקגיין די אַלטע, זאָלן אַוועקגיין די יונגע — אַלעמאָל שפּרינגט אַרויס נײַ לעבן.

— יאָ, יאָ, — האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ באַראַנטשוק.

די ווערטער האָבן זיך אויסגעלאָזן. בײדע זענען געזעסן שטיל.

עטלעכע ווערטער

מיט אַ באַזונדערן פֿאַרגעניגן, טראָגט אונטער דער פֿאַרלאַג „דער קוואַל" דעם ייִדיש־לייענער, דעם ראָמאַן „ירושלים אין שאָטן פֿון שווערד", פֿון אַ. ראובֿני, וועלכער לעבט און שאַפֿט אין די לעצטע פֿופֿציק יאָר אין ירושלים.

¶ מיט דעם בוך, זעצט פֿאָר דער פֿאַרלאַג „דער קוואַל" זײַן צוזאָג וואָס ער האָט געמאַכט דעם ייִדיש־לייענער, בײַם באַנײַען די פֿאַרלעגערישע אַרבעט אין אַמעריקע, אַרײַנצוברענגען די העברעיִשע שאַפֿונגען אין ייִדיש, און אַזויערנאָך באַרײַכערן דעם אוצר פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור און געבן אַ תּיקון דער באַרימטער לאָזונג פֿון בעל מחשבֿותן: איין ליטעראַטור — צוויי לשונות.

¶ אַ. ראובֿני איז ניט קײַן פּנים חדשות אין דער ייִדישער ליטעראַטור. נאָך אין די יאָרן פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער זיך באַרימט געמאַכט מיט אַ גרויסער צאָל קרעפֿטיקע דערציילונגען און ראָמאַנען וואָס האָבן זיך געדרוקט אין דעם באַקאַנטן ליטעראַרישן זשורנאַל „די ייִדישע וועלט", אַרויסגעגעבן פֿון ב. קלעצקין פֿאַרלאַג אין ווילנע, און איז שטאַרק געלויבט געוואָרן פֿון דער קריטיק. זײַנע שאַפֿונגען האָט ער שפּעטער אַליין איבערגעזעצט פֿון ייִדיש אויף העברעיִש, אָבער לעבנדיק ווײַט פֿון די גרויסע ייִדישע צענטערס ווו עס האָט אויפֿגעבליט די ייִדישע ליטעראַטור, איז שוואַכער געוואָרן זײַן פֿאַרבינדונג מיט דעם ייִדיש־לייענער און די גרעסטע צאָל

ווערק, וואָס אַ. ראובני האָט געשריבן, זײַנען צום דאָזיקן לייענער נישט דערגאַנגען.

¶ דער איצטיקער ראָמאַן שילדערט אַ ווינקל פֿון דעם ייִדישן לעבן, וואָס האָט קיינמאָל ביז איצט נישט געקראָגן קיין אָפּשפּיגלונג אין דער ייִדישער ליטעראַטור, דאָס איז ירושלים אונטער דעם טערקישן רעזשים אין דער צײַט פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער חלום פֿון אַן אייגענעם היימלאַנד איז נאָך דעמאָלט אויסגעוויינט און אויסגעזונגען געוואָרן פֿון ייִדן איבער דער גאָרער וועלט אין די תּפֿילות.

¶ אַ. ראובני גיט אונדז אומפֿאַרגעסלעכע בילדער פֿון ייִדישער נויט און געפֿאַלנקייט, פֿון שווינקייט און העלדישקייט אין גלות בײַ די טערקן.

¶ דאָס איז די עפּאָכע, ווען געציילטע מוטיקע ייִדן פֿון אַלע עקן וועלט האָבן דורכגעבראָכן גרענעצן און געקומען אין דער דעמאָלטיקער פּאַלעסטינע, מיט דעם עקשנותדיקן ווילן זיך אײַנצוגראָבן מיט די נעגל אין איר באָדן, בכדי אויסצובויען אַן אייביקע היים פֿאַר דעם ייִדישן פֿאָלק.

¶ עס איז געווען די צײַט, ווען אין יעדער ייִדישער שטוב איז געהאָנגען אַ פּושקע פֿאַר „ר' מאיר בעל הנס" אָדער פֿאַר „כּולל ירושלים" און אונדזערע פֿרומע מאַמעס און באָבעס האָבן פֿרײַטיק פֿאַר ליכט־צינדן געוואָרפֿן אַהין זייערע קאָפּיקעס, בכדי ייִדן אין דער הייליקער ירושלים זאָלן קענען לערנען תּורה און נישט וויסן פֿון קיין זאָרג. משולחים זײַנען אַרומגעפֿאָרן איבער דער וועלט און צונויפֿגעזאַמלט דאָס געלט פֿון די פּושקעס און געבראַכט דאָס קיין ירושלים, קיין צפֿת, קיין חבֿרון.

¶ אין דעם ליכט פֿון דעם דאָזיקן ראָמאַן וועלן מיר בעסער זען און אָפּשאַצן די איצטיקע אויפֿגעריכטע ירושלים, די ירושלים של מעלה, די ירושלים של גבֿורה, די יעניקע

ירושלים, וואָס איז געוואָרן אַ צענטער פֿון תּורה און לערנען און אַ קוואַל פֿון דערהויבונג פֿאַר ייִדן אומעטום.

¶ דער שריפֿטשטעלער אַ. ראובֿני מיט זײַן פּרעכטיקן אידיאָמאַטישן ייִדיש לשון, גיט אונדז אויך אין דעם ראָמאַן אַ עפּישע שילדערונג פֿון דעם אייביקן ירושלים, פֿון דעם מדבר, פֿון די ענדלאָזע בערג און וויסטענישן, ווו גאָטס וואָרט איז אויפֿגעגאַנגען מיט טויזנטער יאָרן צוריק, בכדי זיך צו פֿאַרשפּרייטן איבער דער וועלט און צו זײַן אַ ליכט און אַ טרייסט פֿאַר דער גאַנצער מענשהייט.

ישׂראל לאָנדאָן

געזעצט און געדרוקט ביי
מארסטין פרעס, אינק',
228 איסט 45 סט', ניו-יארק
אייגנטימער: י. לאנדאן

438